

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України
Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем
публічного адміністрування та децентралізації влади
Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
Євразійська асоціація правничих шкіл та правників

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

*збірник тез
Науково-практичного круглого столу,
присвяченого 74-й річниці проголошення
Загальної декларації прав людини*

(м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року)

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2022**

З 38   **Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення:** збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. 203 с.

ISBN 978-617-7572-59-5

У збірнику представлені доповіді, які були подані на Науково-практичний круглий стіл «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення», присвячений 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини, що відбувся у Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова 9 грудня 2022 року. Розміщені у збірнику тези доповідей стосуються таких напрямів: «Захист прав людини в умовах воєнного стану», «Міжнародно-правові засоби захисту прав людини», «Реалізація громадянами України права на судовий захист», «Реалізація громадянами конституційного права на безоплатну правову допомогу», «Захист прав соціально незахищених категорій громадян», «Перспективи вдосконалення системи захисту прав людини в Україні».

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Науково-практичного круглого столу «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення», присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини, не завжди поділяє думку учасників круглого столу.

У збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками круглого столу.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу, дотримання принципів академічної доброчесності несуть учасники круглого столу, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 342.7:341.231.14

ЗМІСТ

Аббасов Самір Салех огли. Міжнародно-правові акти як основа захисту прав людини	7
Бабій Роман Вячеславович. Конституційно-правове забезпечення діяльності бізнес-омбудсманів у зарубіжних країнах	9
Барвіненко Віталій Дмитрович. Права людини та принцип субсидіарності	13
Барвіцька Дар'я Вікторівна. Діяльність Секретаріату Конституційного Суду України у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина	14
Батанов Олександр Васильович. Людський вимір української державності: сучасний стан та перспективи політико-правового розвитку	18
Бедрій Руслан Богданович. Забезпечення економічних прав людини в контексті муніципальної реформи в Україні	21
Бесчастний Віктор Миколайович. Людська гідність у практиці Конституційного Суду України: реалії сьогодення	33
Белая Ангеліна Іванівна. Перспективи реформування організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина	26
Біличенко Поліна Олександрівна. Міжнародно-правова система захисту прав національних меншин	28
Бобокал Олена Миколаївна, Кучак Олена Євгеніївна. Обмеження прав людини під час війни	30
Бойко Ірина Володимирівна. Захист законного інтересу особи у сфері публічного адміністрування	32
Бондаренко-Зелінська Надія Леонтіївна. Врегулювання спорів за участю пацієнта-споживача онлайн	34
Борсук Валерій Олексійович. Судовий захист прав та інтересів дитини у справах про позбавлення батьківських прав	37
Вагіна Ірина Дмитрівна. До питання про правову природу та цільову спрямованість договорів між матір'ю, батьком і дітьми	39
Ванджурак Роман Васильович. Витоки громадянського суспільства: від давньогрецької ідеї свободи як правової цінності до сьогодення	41
Васильєв Станіслав Валерійович. Захист права на доступ до освіти	43
Ватрас Володимир Антонович. Національний та зарубіжний досвід конституційно-правового регулювання сімейних відносин: до питання про співвідношення	45
Виговський Леонід Антонович, Виговська Тетяна Вікторівна. Волонтерство як вид соціального захисту певних категорій населення громадянського суспільства	48
Волкова Інна Валентинівна. Застосування Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах у практиці Верховного Суду	51
Гаврік Роман Олександрович. Способи захисту сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини	56
Галус Олена Олександрівна. Особливості здійснення політичних прав громадян в умовах воєнного стану	58
Гальцова Олена Володимирівна. Компенсаційні заходи за неналежні умови тримання засуджених	62
Гедульянов Вадим Едуардович. Відкликання виборних посадових та інших осіб в Україні: захист прав людини чи захист вільного мандату?	64
Глушкова Дар'я Валентинівна. Поняття та сутність безоплатної правової допомоги в Україні	66

Грицьків Андрій Віталійович. Співпраця між Україною та Європолом: основні засади європейського ордеру на арешт	68
Денисенко Катерина Вікторівна, Борко Ірина Сергіївна. Реалізація права на використання електронних інструментів демократії в Державній кримінально-виконавчій службі України	70
Деркачова Наталія Олександрівна. Дистанційне навчання в вищих закладах освіти під час воєнного стану: системний аналіз	72
Жила Катерина Вячеславівна, Чубань Вікторія Сергіївна. Судовий захист прав та свобод людини і громадянина та правова допомога як один з пріоритетних напрямів розбудови демократичної держави	75
Заритова Аліса Віталіївна. Конституційні обов'язки людини і громадянина України та гарантії їх виконання	76
Зелінський Андрій Миколайович. До питання про способи захисту прав споживача при електронній роздрібній торгівлі лікарськими засобами	78
Зінчук Юлія Вікторівна. Актуалізація просвіти в сфері оподаткування та фінансової грамотності серед населення	80
Іваницький Андрій Миронович. Діяльність міжнародного кримінального суду як міжнародно-правового засобу захисту прав людини	83
Іщенко Маргарита Владиславівна. Принцип мирного вирішення спорів	85
Кайсарова Анастасія Олександрівна. Захист прав людини у період збройних конфліктів	87
Кармаза Олександра Олександрівна. Захист виборчих прав громадян України в умовах дії воєнного стану та у після його припинення: пропозиції щодо удосконалення виборчого законодавства	88
Карпюк Ілліна Василівна, Гальчич Ірина Петрівна. Захист прав соціально незахищених категорій громадян	90
Ковтун Олена Миколаївна. До проблеми захисту прав екологічних біженців	92
Коросташивець Юлія Григорівна. Нормативне регулювання права громадян України на судовий захист	94
Костицький Михайло Васильович, Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна. Захист прав людини у зв'язку із захистом прав родини, громади, етносу, нації і народу (з огляду на воєнний стан)	96
Кравець Анастасія Миколаївна. До питання про забезпечення прав споживачів в сфері охорони здоров'я України	98
Крисаченко Валентин Семенович. Громадянське суспільство і влада: критерізація взаємодії у забезпеченні прав людини	100
Кудрявцева Наталія Олегівна. Популяризація роботи суб'єктів надання безоплатної первинної правової допомоги в контексті реалізації пунктів 1-3 частини другої статті 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»	102
Куковинець Дар'я Олександрівна. Цифровий вимір сексуального домагання: до проблеми кримінально-правової охорони в Україні	104
Куп'янська Ангеліна Миколаївна. Інститут особливих думок суддів конституційної юстиції як симбіоз компетентного та доктринального тлумачення	106
Курепін Вячеслав Миколайович. Вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює загальні питання соціального захисту	109
Лавриненко Тетяна Сергіївна. Щодо питання відновлення дії акта, який існував до визнання закону неконституційним	112
Лазарян Андрій Гамлетович. Класифікація дискримінації: загальна характеристика. Характеристика ознак, за якими заборонена дискримінація	113
Литвиненко Ірина Леонідівна. Обмеження виборчих прав громадян в умовах воєнного стану	115
Лужанський Андрій Васильович. Надання Верховним Судом методичної інформації з питань правозастосування: зміст повноваження	117

Манік Валерія Євгеніївна. Міжнародно-правовий захист трудових мігрантів з України закордоном: поняття та проблеми	120
Мартинюк Наталія Миколаївна. Право на соціальний захист осіб (сімей), які опинились в складних життєвих обставинах в умовах сьогодення	122
Мартинюк Олександр Григорович. Особливості захисту прав і свобод людини в умовах воєнного стану	123
Мельник Надія Володимирівна. Становлення міжнародної системи захисту прав людини	126
Мерник Анастасія Муслімівна. Права дитини в умовах війни Російської Федерації проти України	128
Мірошниченко Оксана Андріївна. Проблеми забезпечення гарантій та прав працівників і роботодавців в умовах воєнного стану	130
Мішина Наталя Вікторівна. Захист прав людини та основоположних свобод ЄСПЛ: тенденції розвитку українського муніципального законодавства	133
Олешкевич Валерія Володимирівна. Міжнародно-правове регулювання волонтерської діяльності	134
Олійник Владислав Станіславович. Деякі проблеми порушення права людини на приватність в Інтернет - мережах	136
Павлова Анна Сергіївна. Прикладні проблеми поділу майна подружжя у судовій практиці	138
Парімончик Богдан В'ячеславович. Класифікація джерел у сфері захисту прав людини і громадянина	139
Парфентьев Андрій Володимирович. Права на материнство та батьківство як особисті немайнові права подружжя	142
Плисюк Наталія Миколаївна. Правова регламентація самооборони за законодавством окремих зарубіжних держав	144
Подорожна Тетяна Станіславівна, Худик Андрій Мирославович. Застосування сервісу «EASYCON» в кримінальному процесі: практика Вищого антикорупційного суду	146
Понич Анастасія Андріївна. Захист майнових прав людини в умовах воєнного стану	149
Салюк Петро Іванович. Особливості захисту сімейних прав та інтересів учасників сімейних відносин в адміністративному судочинстві	152
Самбор Микола Анатолійович. Права, свободи та інтереси людини: сьогодення та вектори розвитку	155
Сікун Антон Миколайович, Варламова Ярослава Геннадіївна. До питання обліку робочого часу під час повітряної тривоги	158
Слінько Тетяна Миколаївна. Права журналістів: гарантування і міжнародно-правові засоби захисту	160
Смірнова Ірина Сергіївна. Порушення рівноправності людей, що живуть з ВІЛ	164
Степаненко Кирило Володимирович, Іщенко Маргарита Владиславівна. Статус суб'єктів міжнародного права	167
Стоєва Тетяна Іванівна. Міжнародно-правові стандарти у сфері запобігання та протидії гендерній дискримінації	169
Тарасевич Тетяна Юріївна. Правовий статус ненародженої дитини: практика ЄСПЛ та зарубіжний досвід	171
Тен Катерина Рафіківна. Правовий статус та повноваження міжнародних організацій	174
Теник Антон Володимирович. Громадська організація як суб'єкт права на пред'явлення цивільного позову на захист екологічних прав	176
Толкачова Ірина Анатоліївна, Матвєєв Сергій Васильович. Механізми захисту прав людини в умовах війни	179

Требик Дмитро Романович. Шляхи розвитку економічної самостійності місцевих громад	181
Філіпович Андрій Юрійович. Соціометричний статус колективу	183
Чернецька Оксана Артурівна. Проблемні питання притягнення до адміністративної відповідальності за порушення передбачені Ст. 443 КУпАП	186
Чорненька Даниїла Степанівна. Вплив міжнародних норм на формування законодавства України у сфері трансплантації	188
Шовкун Аліна Андріївна. До питання правового регулювання управління системою надання безоплатної правової допомоги	191
Щербанюк Оксана Володимирівна. Доктрина «демократії, що захищається» та заборона зловживання правами	194
Якимчук Світлана Олексіївна. Процесуальні строки в умовах воєнного стану	197
Яцина Максим Олександрович. Діяльність інститутів громадянського суспільства з документування воєнних злочинів	199

*Аббасов Самір Салех огли,
студент навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ЯК ОСНОВА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Сучасний світ набирає своїх наймасштабніших перетворень за останні тисячоріччя, що проявляється у різноманітних науково-технологічних досягненнях, вивчені та досліджені космічного простору, трансформації військової промисловості, а також розвитку суспільних відносин у всіх можливих формах здійснення. Саме захист прав та свобод людини в переважній більшості розвинених країн є найвищою соціальною цінністю, оскільки такий підхід забезпечує рівну та гідну життєдіяльність для всіх членів суспільства. Ні для кого не секрет, що починаючи з моменту свого народження людина має так звані природні права, які є першочерговими та не можуть бути ніяким чином обмежені. До них можна віднести право на свободу, власність, безпеку, протидію гнобленню та інші. Звісно, людина має й інші численні права, а це у свою чергу підкреслює необхідність їх захисту як на національному рівні, так і на міжнародному. Слід зазначити, що світова спільнота активно працює у напрямку розроблення та вдосконалення вже існуючих механізмів в галузі захисту прав та свобод людини. У свою чергу, всі сучасні держави повинні неухильно дотримуватись положень міжнародно-правових документів та будувати своє національне законодавство у суворій відповідності до них, оскільки жодна країна не повинна пригнічувати права та свободи людини. Підтвердженням цього виступають думки представників науково-практичної спільноти, зокрема, Шевчука С., який зазначає, що міжнародні стандарти в галузі прав людини є загальноновизнаними міжнародно-правовими нормами, які закріплюють на загальнолюдському рівні статус особистості і встановлюють перелік основоположних прав і свобод, обов'язок держав дотримуватися цих прав і свобод, а також межі можливого або припустимого їх обмеження [1, с. 2].

Звернемо увагу на основні документи, що виробило міжнародне співтовариство в рамках Організації Об'єднаних Націй, зміст яких направлений переважно на захист прав людини. Основу зазначених документів складає Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., яка була затверджена та далі проголошена Генеральною Асамблеєю ООН, що стало першим кроком у побудові гуманного та справедливого суспільства після трагічних подій часів Другої світової війни. Таким чином, Генеральна Асамблея проголошує цю Загальну декларацію прав людини як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів ООН, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією. Як вже зрозуміло, даний документ містить певну низку норм, які є важливими для виконання державами задля забезпечення гідного та справедливого життя всередині їх суспільства. Серед них можна виділити наступні: право на вільне пересування та вибір місця проживання; право на невтручання в особисте життя людини без законних на те підстав; право на заснування сім'ї; право на свободу думки, совісті й релігії; право на соціальне забезпечення з боку держави; право на працю та вільний вибір роботи; право на справедливий суд; рівність усіх прав та заборона дискримінації за різноманітними ознаками [2]. Додамо, що підготовка і прийняття Загальної декларації прав людини відбувалися в умовах складної дипломатичної боротьби, де мали місце різноманітні думки та точки зору багатьох країн, тому цей документ є певним початком формування нового справедливого світу, де найвища соціальна цінність полягає у захисті прав та свобод людини.

До вищевикладеного слід додати, що Загальна декларація прав людини по суті не є договором, а тому не має на увазі обов'язкового виконання. Таким чином, Генеральна

Асамблея ООН доручила Комісії з прав людини за участі Економічної та Соціальної Ради розробити окремі пакти про права людини, що мали б містити значний перелік прав і свобод людини. Отже, у 1966 р. були прийняті ще два важливих документа – Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права, а також Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, які набули чинності у 1976 р., коли їх ратифікували 35 держав-членів ООН. При цьому, вони є обов'язковими для дотримання державами-учасницями ООН, відмінно від попереднього документа. Складовою Пакту про громадянські та політичні права є Факультативний протокол №1, який надає право подавати скарги в Комітет із прав людини ООН про те, що особи стали жертвою порушення якого-небудь із прав, закріплених у Пакті державою-учасницею. Крім того, у 1989 р. був прийнятий Факультативний протокол №2 про скасування страти [3, с. 39]. Основний зміст даних міжнародно-правових документів направлений на розширення та конкретизацію вже існуючих положень про права та свободи людини, в тому числі на основі принципів Статуту ООН та статей Загальної декларації прав людини, при цьому, як вже було зазначено раніше, норми, що містяться в цих двох пактах носять загальнообов'язковий характер та можуть бути обмежені лише у конкретних випадках, зміст яких також прописано у відповідних статтях. Так, Загальна декларація прав людини в поєднанні з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, а також Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права складають Міжнародний білль про права людини, тобто авторитетний набір міжнародних стандартів прав людини.

Крім того, важливим міжнародно-правовим документом виступає Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, що була прийнята країнами-членами Ради Європи у 1950 р., а в нашій державі ратифікована 17 липня 1997 р. При цьому, дана конвенція з часом була доповнена низкою найважливіших протоколів, які у свою чергу мали на меті внести певні правки чи виправити недоліки, доповнити та вдосконалити зміст основного документа, що, зокрема, було фінальним результатом плідної колективної праці усіх членів підписання цього документу стосовно питання гарантування деяких прав і свобод, які ще не були включені до основного змісту. Слід зазначити, що Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод була прийнята з урахуванням та на підставі раніше зазначеної Загальної декларації прав людини, яка, як вже було підкреслено, була одним із перших міжнародних документів в галузі захисту прав та свобод людини після років Другої світової війни. Сам зміст переважно становлять статті, що присвячені правам і свободам людини. Серед них можна виділити наступне: право людини на життя (ст. 2); заборона рабства і примусової праці (ст. 4); право на свободу та особисту недоторканість (ст. 5); право на справедливий суд (ст. 6); свобода думки, совісті і релігії (ст. 9); право на ефективний засіб правового захисту (ст. 13); заборона дискримінації (ст. 14); заборона зловживання правами (ст. 17) та інші. Також є окремий розділ, а саме розділ другий, який повністю присвячений організації діяльності Європейського суду з прав людини – важливого міжнародного судового органу в галузі захисту прав та свобод людини [4]. Саме з часу прийняття даної конвенції започатковано якісно новий підхід до імплементації правозахисних стандартів, яким надається конкретна правова форма. Як зазначають науковці, прецедентна практика Європейського суду з прав людини нині фактично є елементом національної правової системи, оскільки сама Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод надає цьому судовому органу право тлумачити положення Конституції України, а національні судові органи починають дедалі більше посилалися на його судові рішення під час вирішення питань у межах національної судової юрисдикції [5, с. 126].

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що захист прав та свобод людини є одним з найважливіших аспектів становлення нового світопорядку, де забезпечення рівного та справедливого життя для кожної особи виступає першочерговим завданням міжнародної спільноти. При цьому, величезна низка різноманітних міжнародно-правових документів, включаючи декларації, конвенції, пакти, угоди ті інші, підкреслює важливість такого

напряму руху в найближчому майбутньому для усіх держав, що дійсно у свою чергу вдосконалив правову систему та забезпечить гарантування захисту прав людини у здійсненні життєдіяльності в суспільстві. На нашу думку, потрібно постійно проводити моніторинг ситуації щодо актуальних проблем у сфері прав людини, що пов'язано з їх порушенням чи пригніченням, таким чином вдосконалюючи актуальні механізми їх захисту на міжнародному рівні.

Література:

1. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції. Київ : Реферат, 2007. 848 с.
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. №995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Москалюк Н., Слома В. Міжнародно-правові стандарти в сфері захисту прав людини та їх вплив на законодавство України. Актуальні проблеми правознавства. 1 (29)/2022. С. 37-42.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 1 січня 1990 р. №995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/ed20210801#Text
5. Деркач А. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини та їх відображення в Конституції України. Підприємство, господарство і право. №8/2019. С. 124-127.

Бабій Роман Вячеславович,

*аспірант відділу конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України*

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ БІЗНЕС-ОМБУДСМАНІВ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Зарубіжний досвід свідчить, що економічні фактори усе більше впливають як на життя людини й її соціальне і природне довкілля, так і на процеси формування демократичної державності в цілому, функціонування й організацію публічної влади. Сучасні суспільство і держава з метою свого оптимального та цивілізованого функціонування, об'єктивно вимагають наявності системи взаємопов'язаних ринків, що втягує у свій обіг не тільки звичайні товари і послуги, але і саму працю, продукти культурної та інтелектуальної діяльності тощо. Вплив «ефекту економіки» відчувається практично на всіх суспільних структурах та інститутах. Політичне життя суспільства і держави чимдалі більше концентрується навколо створення умов для динамічного економічного розвитку [1, с. 142].

Попри те, що для України, як і для більшості країн з ринковою економікою, обсяг втручання держави в соціально-економічну сферу мінімізований і носить переважно непрямий характер, втім, в Україні простежується надмірне втручання державних структур в функціональну діяльність підприємницького співтовариства. Особливо слід відмітити, що часом таке втручання має прояв у певних формах тиску з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що часто має у своїй основі корупційний базис. Тому, з метою забезпечення повноцінної реалізації конституційного принципу свободи підприємницької діяльності у сучасному світі особливої популярності набуває інститут бізнес-омбудсмана як спеціалізованого уповноваженого із захисту прав підприємців. Відповідна служба існує та доволі успішно функціонує в Україні з 2014 р.

Діяльність бізнес-омбудсмана є доволі широкою і торкається різних аспектів підприємницької діяльності. Більш того, у період економічної нестабільності і перманентних змін законодавства в сфері підприємництва, наявність такого інституту та його активна діяльність є особливо актуальною та значущою. Подекуди саме на його плечі лягає всебічна підтримка підприємницького сектора [2, с. 32].

Служби захисту конституційного права на підприємницьку діяльність мають різну назву і форму, відмінні правові засади створення та організації діяльності, специфічне місце в системі органів публічної влади, що найповніше відповідають особливостям відповідного суспільства, але схоже функціональне призначення, спрямоване на оптимізацію конституційно-правового механізму забезпечення і захисту прав і інтересів підприємців і, в першу чергу, на надання підтримки найбільш численній і при цьому найменш захищеній категорії суб'єктів підприємницької діяльності – малому та середньому підприємству.

Зарубіжна практика застосування омбудсманівської концепції [3] до інституціонального впливу на суспільні відносини за участі суб'єктів підприємницької діяльності з метою представлення їх інтересів та захисту прав від зловживань та іншої недобросовісної поведінки владних структур свідчить про декілька основних тенденцій створення та функціонування таких інститутів. Такими тенденціями є створення спеціалізованих омбудсманів, що сприяють захисту прав підприємців, в публічному і приватному секторах [4, с. 130].

В Польщі відповідно до Закону «Про Уповноваженого в сфері малого та середнього бізнесу» від 6 березня 2018 року з метою укріплення поваги до свободи підприємницької діяльності та довіри підприємців до державної влади вводиться посада омбудсмана з питань малого та середнього підприємництва (*Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców*). Згідно ст.3 цього Закону бізнес-омбудсман призначається на посаду прем'єр-міністром за поданням міністра економіки. Міністр також затверджує Статут організації діяльності офісу омбудсмана. Витрати, пов'язані з діяльністю омбудсмана, включені в закон про бюджет і покриваються з державного бюджету [5]. Омбудсман виконує свої завдання за допомогою Офісу омбудсмана з питань малого та середнього підприємництва.

Закон про Омбудсмана з питань малого та середнього підприємництва включений у пакет «Конституція бізнесу», метою якого є більш повне впровадження конституційного принципу свободи підприємництва та інші конституційні правила, що стосуються підприємців та їх економічної діяльності. Основою для досягнення цієї мети є Закон про підприємців, який замінив Закон про свободу економічної діяльності. Це, за словами Міністра розвитку та фінансів Республіки Польща, регулюватиме не лише чіткий та прозорий спосіб здійснення та ведення підприємницької діяльності в Польщі, але також впровадження ряд стандартів гарантійного характеру для підприємців та правил запобігання надмірному втручанню з боку державних органів у конституційно гарантовану свободу економічної діяльності (та інших принципів підприємництва) [6].

Речник є гарантом імплементації принципів Конституції в діяльність бізнесу; працює з метою захисту прав підприємців; здійснює заходи системного характеру, що стосуються всіх підприємців, такі як запит юридичних пояснень особливо складних положень або усунення розбіжностей у нормативних актах, що регулюють підприємницьку діяльність. Його компетенція включає втручання в окремі справи, наприклад, шляхом приєднання до адміністративного провадження, включаючи податкове провадження, або подання скарги до адміністративного суду [7].

Аналогічні посади бізнес-омбудсмана створені в Казахстані та Узбекистані. Так, в Казахстані у грудні 2014 року Закон «Про Національну палату підприємців Республіки Казахстан» був доповнений нормами про правовий статус, функції, порядок призначення і обов'язки Уповноваженого із захисту прав підприємців (бізнес-омбудсмана), а також про організацію його діяльності. Після введення в дію Підприємницького кодексу Республіки Казахстан з 1 січня 2016 року, глава 28 якого детально розкриває правовий статус бізнес-омбудсмана, норми щодо правового статусу бізнес-омбудсмана з Закону «Про Національну палату підприємців Республіки Казахстан» було вилучено. Відповідно до Підприємницького кодексу, Уповноважений із захисту прав підприємців Казахстану призначається на посаду Розпорядженням глави держави. Його високий статус і широкі повноваження дозволяють набагато ефективніше боротися з системними проблемами казахстанського бізнесу, свавіллям чиновників і недосконалістю законодавства [8].

Уповноважений при Президентові Республіки Узбекистан щодо захисту прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва (бізнес-омбудсман), інститут якого заснований Указом Президента Республіки Узбекистан 5 травня 2017 року, є самостійний і незалежний від держорганів і посадових осіб, у своїй діяльності підзвітний особисто главі держави, якому на системній основі представляє інформацію про стан дотримання законодавства про захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва держорганами, в тому числі правоохоронними, контролюючими тощо. Бізнес-омбудсман і його заступник призначаються і звільняються з посади главою держави [9]. Дане положення служить важливою основою для того, щоб Уповноважений здійснював свою діяльність, підкоряючись тільки Конституції Республіки Узбекистан і законам, давав об'єктивну оцінку фактам порушення прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва виходячи з принципів справедливості, верховенства закону і пріоритету прав суб'єктів підприємництва, приймав жорсткі заходи щодо своєчасного усунення порушень законодавства, забезпечував принцип невідворотності покарання по відношенню до всіх посадових осіб, які допустили порушення закону [10].

В серпні 2017 року прийнято Закон Республіки Узбекистан «Про Уповноваженого при Президентові Республіки Узбекистан щодо захисту прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва», яким розширені положення Указу Президента, визначені основні елементи організаційно-правового статусу бізнес-омбудсмана [11].

В Австралії з 2016 року функціонує Омбудсман з питань Малого Бізнесу та Сімейного Підприємництва (ASBFEO), посада якого була створена відповідно до Закону про омбудсмана з малого бізнесу і сімейних підприємств [12]. Омбудсман призначається на посаду Генерал-губернатором Співдружності за поданням міністра у справах малого бізнесу, якому бізнес-омбудсман підпорядковується. Як зазначає перший бізнес-омбудсман Австралії Кейт Карнелл (Kate Carnell), ASBFEO є незалежним захисником інтересів власників малого бізнесу, який наділений законодавчими повноваженнями, необхідними для ефективного впливу на законодавців країни для забезпечення прийняття сприятливих для зміцнення малого бізнесу законів і постанов, та надання допомоги малим і сімейним підприємствам у випадках виникнення ділових суперечок з іншими підприємцями чи урядовими установами Співдружності [13]. Отже, основними функціями бізнес-омбудсмана є наступні: виступати на підтримку малого бізнесу та сімейного підприємництва відповідно до закону, політики та практики (адвокаційна функція); надавати допомогу щодо відповідних дій (функція допомоги); виконувати будь-які інші функції, покладені на омбудсмана законом чи законодавчими інструментами.

Інститут Бізнес-омбудсмана Грузії, який замінив існуючий до 2015 року інститут податкового омбудсмана, був створений з метою сприяння захисту прав і законних інтересів, пов'язаних із здійсненням особами підприємницької діяльності на території Грузії, у відповідності до Закону «Про Бізнес-омбудсмана Грузії» від 28 травня 2015 року, який визначає повноваження, основні принципи та форми діяльності Бізнес-Омбудсмана Грузії [14]. Бізнес-омбудсмана призначає на посаду Прем'єр-міністр Грузії за погодженням з Головою Парламенту Грузії. Діяльність омбудсмана фінансується з державного бюджету Грузії. Стаття 3 Закону визначає основні принципи діяльності Бізнес-омбудсмана: 1. Бізнес-омбудсман при здійсненні власних повноважень незалежний. Будь-який вплив на Бізнес-омбудсмана і втручання в його діяльність забороняються. 2. Бізнес-омбудсман в процесі діяльності керується принципами справедливості, об'єктивності, неупередженості та законності. 3. Бізнес-омбудсман при розгляді заяви нейтральний і не представляє заявника або адміністративний орган, правомірність рішення / дії якого заявник ставить під сумнів. 4. Бізнес-омбудсман шляхом дотримання справедливого балансу інтересів сторін намагається досягти консенсусу. Бізнес-Омбудсман, шляхом реагування на індивідуальні та спільні заяви та виявлення недоліків у законодавстві Грузії та практики його застосування, здійснює нагляд за захистом прав та законних інтересів, пов'язаних зі

здійсненню підприємницької діяльності осіб на території Грузії та сприяє відновленню порушених прав і законних інтересів підприємців.

Таким чином, наведений зарубіжний досвід свідчить, що фундаментальні конституційні цінності, серед яких, насамперед, економічна свобода, право людини на підприємницьку діяльність, вільне підприємництво, ринкова економіка та відповідальна перед громадянським суспільством влада – є функціональною основою діяльності бізнес-омбудсмана, доцільність заснування та практика функціонування якого, по суті, й обумовлена вирішенням цих взаємопов'язаних завдань.

Література:

1. Правове регулювання та економічні свободи і права: монографія / за ред. проф. Михайла Савчина. Ужгород: Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с.

2. Батанов О. В. Бізнес-омбудсман у механізмі захисту економічних прав людини: деякі проблеми теорії та практики. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*: збірник тез IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 2–6 березня 2021 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2021. С. 32–39.

3. Batanov O., Verlos N., Lotiuk O., Sinkevych O. Ombudsman Institute: Basic Models and Problems of Reception in Constitutional Law. *Amazonia Investiga*. Volume 9 – Issue 29/ May 2020. P. 273–281. URL:

<https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1393/1245>

4. Эмих В. В. Омбудсмены, содействующие защите прав предпринимателей: мировой опыт и перспективы развития. *Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук*. 2013. Том 13. Вып. 3. С. 111–137.

5. Ustawa z dnia 6 marca 2018 r. o Rzeczniku Małych i Średnich Przedsiębiorców. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/rzecznik-malych-i-srednich-przedsiębiorcow-18701390>

6. Projekt ustawy «O Rzeczniku Małych i Średnich Przedsiębiorców». *Prezes Rady Ministrów*. <file:///C:/Users/User/Downloads/2052.pdf>

7. Rzecznik Małych i Średnich Przedsiębiorców. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-praca-technologie/rzecznik-malych-i-srednich-przedsiębiorcow>

8. Сайт Уполномоченного по защите прав предпринимателей Казахстана. URL: https://ombudsmanbiz.kz/rus/biznes_ombudsmen/istoriya_instituta/

9. Бизнес-омбудсмен: реальная защита интересов бизнеса. URL: <https://chamber.uz/ru/news/1359>

10. Комментарий к Указу Президента Республики Узбекистан «Об учреждении института Уполномоченного при Президенте Республики Узбекистан по защите прав и законных интересов субъектов предпринимательства». URL: <https://lex.uz/docs/3193115>

11. Об Уполномоченном при Президенте Республики Узбекистан по защите прав и законных интересов субъектов предпринимательства: Закон Республики Узбекистан от 29 августа 2017 г. № ЗРУ-440. URL: <https://lex.uz/docs/3321355>

12. *Australian Small Business and Family Enterprise Ombudsman Act* 2015. URL: <https://www.asbfeo.gov.au/about/our-legislation>

13. Australian Small Business and Family Enterprise Ombudsman. URL: <https://www.asbfeo.gov.au/about/the-ombudsman>

14. О Бизнес-омбудсмане Грузии: Закон Грузии от 28.05.2015. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/2860205/0/ru/pdf>

*Барвіненко Віталій Дмитрович,
кандидат юридичних наук*

ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ПРИНЦИП СУБСИДАРНОСТІ

У науці конституційного права все частіше і частіше йдеться про те, що система захисту прав людини в Україні потребує постійного удосконалення. Одним з не самих очевидних, але важливих напрямів розвитку цієї системи є її локалізація.

Локалізація може здійснюватися в рамках сучасного етапу муніципальної реформи. Поняття муніципальних прав людини поширено в юридичній літературі завдяки активності професора М.О. Баймуратова та його учнів, цьому питанню присвячена низка досліджень як на монографічному рівні, так і у наукових періодичних виданнях. Але, важливе значення має і аксіологічне підґрунтя.

Відповідно до розробок дослідників, цінності конституціоналізму часто знаходять своє втілення та зовнішнє вираження, закріплення у принципах конституціоналізму. Таким чином, принцип субсидіарності, який поступово закріплюється в актах національного законодавства, набуває все більшої ваги – настільки, що, починаючи з 2015 року, згадку про нього планують включити до Конституції України.

Принцип субсидіарності в юридичній українській науці досліджувався переважно фахівцями з права ЄС. Він почав привертати увагу фахівців з муніципального права починаючи з 2014 – 2015 років, коли проектні документи щодо чергового етапу муніципальної реформи (зараз це її поточний етап) почали містити посилання на нього. З того часу принцип субсидіарності розглядається як один з принципів сучасного українського конституціоналізму. Важливість цього принципу надає підстави уважати його не лише принципом, але й цінністю сучасного українського конституціоналізму.

Визначення сутності та змісту цього принципу привертають увагу до того, що в українських юридичних дослідженнях він «залишається» принципом, поширеним у країнах-членах ЄС, де він реалізується повною мірою (щодо України висловлюються різні думки, навіть такі, що цей принцип не можна уважати принципом конституціоналізму, поки його не закріплено у Конституції України), а також одним з принципів реформи децентралізації публічної влади.

Так, Т. Шахматова зазначила, що «принципи субсидіарності та пропорційності визнаються європейською спільнотою як основні принципи розбудови демократичної держави» [1, с. 125]. Виходячи з логіки праці авторки, йдеться про «європейську спільноту» у контексті Європейського Союзу. Тут має місце перший з двох описаних вище підходів до визначення принципу субсидіарності.

С. А. Квітка пропонує уважати, що «субсидіарність (від лат. *Subsidiaries* - допоміжний) - організаційний і правовий принцип, згідно з яким завдання повинні вирішуватися на найнижчому, малому або віддаленому від центру рівні, на якому їх вирішення можливе й ефективне. Ідея субсидіарності споріднена децентралізації» [2, с. 28]. Тут має місце другий з двох описаних вище підходів до визначення принципу субсидіарності.

Варто привернути увагу до того факту, що принцип субсидіарності, коли йдеться про національний рівень (тобто, про цей принцип як про один з принципів сучасного українського конституціоналізму), навряд чи варто штучно обмежувати лише питаннями децентралізації публічної влади. Найчастіше в роботах він згадується саме так. Принагідно зазначимо, що, як влучно сформулював В.В. Грубась, «децентралізація це такий спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень з визначених питань або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня» [3, с. 21].

Принцип субсидіарності фактично є одним з найважливіших принципів, коли йдеться про перспективи подальшого удосконалення системи захисту прав людини в

Україні. Це особливо яскраво проявляється у теперішній ситуації. А тому, хотілося б повернути увагу до дослідження його потенціалу не тільки фахівців з муніципального права, але й фахівців з конституційного права.

Ще одна ремарка стосується того, що принцип субсидіарності нібито потребує закріплення у тексті Конституції України для того, щоб уважатися одним з принципів сучасного українського конституціоналізму. Навряд чи слід очікувати на внесення відповідних змін до Основного закону, і тільки після цього вести мову про те, що цей принцип нарешті став принципом сучасного українського конституціоналізму.

Слід підкреслити, що закріплення у законодавстві не має бути «буквальним» - хоча, словосполучення «принцип субсидіарності» вже отримав і своє «буквальне» закріплення. Але й до того, як це відбулося у нормативно-правових актах муніципального спрямування, принцип субсидіарності вже де факто застосовувався у муніципальному законодавстві України (дивись вище зміст цього принципу). Варто зауважити, що нормативні положення про такий розподіл повноважень наявні у кожній країні. Але, від того, як саме цей розподіл відбувається, залежить те, чи принцип субсидіарності реалізовано повною мірою.

Динаміка повноважень від центральних органів влади до місцевих супроводжується динамікою коштів на забезпечення реалізації цих повноважень. Ця динаміка в Україні важлива не сама по собі, а у контексті забезпечення прав і свобод людини і громадянина – місцеві органи публічної влади зможуть робити це більш ефективно. Таким чином, ситуація з реалізацією прав і свобод людини і громадянина може істотно покращитись, особливо коли йдеться про соціальні та культурні права.

Резюмуючи, зазначимо: принцип субсидіарності варто уважати не лише одним з принципів сучасного українського конституціоналізму, але й однією з його цінностей. Він є важливим елементом аксіологічного підґрунтя подальшої розбудови та удосконалення системи захисту прав людини в Україні.

Література:

1. Шахматова Т. Застосування принципів субсидіарності та пропорційності у процесі реформування місцевих органів влади в Україні. *Право України*. 2009. № 10. С. 125-131.
2. Квітка С. А. Принцип субсидіарності та процеси децентралізації в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 4. С. 28-35.
3. Грубась В.В. Реалізація принципу субсидіарності в процесі децентралізації. *Грані*. 2016. № 1. С.17-23.

Барвіцька Дар'я Вікторівна,
аспірантка другого курсу юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ДІЯЛЬНІСТЬ СЕКРЕТАРІАТУ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

В Україні конституційну скаргу як новий конституційний механізм захисту прав і свобод фізичних та юридичних осіб запроваджено у 2016 році з прийняттям Верховною Радою України відповідних конституційних змін, але фактично цей інститут повноцінно запрацював з 2018 року.

За цей час було напрацьовано нормативне регулювання окремих процедур, пов'язаних із підготовкою, вимогами до скарг та порядком їх розгляду.

Так, у новій редакції Закону України „Про Конституційний Суд України“ від 13 липня 2017 року (далі – Закон) встановлено порядок подання та розгляду конституційної скарги, вимоги до її форми та змісту, повноваження колегій, сенатів та Великої палати щодо

роботи з конституційною скаргою, вимоги щодо оприлюднення публічної інформації відносно конституційних скарг, суб'єктів права на подання конституційної скарги, процедуру проведення попередньої перевірки конституційних скарг Секретаріатом Конституційного Суду України (далі – Секретаріат), підстави для відмови у відкритті та припинення конституційного провадження у справі за конституційною скаргою.

Зміни щодо діяльності Конституційного Суду України (далі – Суд) не могли не позначитися і на діяльності його Секретаріату, який відповідно до частини першої статті 44 Закону здійснює організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Суду [1].

У структурі та штатному розписі, затверджених Постановою Суду від 30 січня 2018 року № 3-п/2018, зокрема запроваджено нові структурні підрозділи, такі як відділ попередньої перевірки конституційних скарг, управління опрацювання конституційних скарг Правового департаменту Секретаріату тощо.

З ухваленням 22 лютого 2018 року Судом нового Регламенту Суду фактично було завершено нормативно-правове закріплення інституту конституційної скарги в Україні та розпочато етап його практичної реалізації.

Наразі кожен має право звернутися з конституційною скаргою, в якій може порушити перед Судом питання щодо неконституційності закону або його окремих положень, які були застосовані в остаточному судовому рішенні у справі скажника та внаслідок застосування яких, як він вважає, порушене певне його конституційне право. При цьому згідно з конституційними приписами конституційна скарга може бути подана у разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано.

Практика розгляду скарг та великий відсоток їх неприйнятності засвідчили наявність певних труднощів у сприйнятті громадянами цього правового механізму захисту прав. Здебільшого, громадяни сприймають призначення конституційної скарги у можливості вкотре оскаржити судові рішення у справі, тобто сприймають Суд як четверту інстанцію у системі судоустрою України.

Так, за даними щорічної інформаційної доповіді Суду за 2021 рік у цьому році до Суду надійшло 484 конституційні скарги, з яких 245 (51%) – не відповідали вимогам Закону за формою, 239 (49%) – відповідали вимогам Закону та були розподілені суддям-доповідачам. За результатами розгляду розподілених конституційних скарг ще майже половина не відповідала вимогам Закону за змістом, про що колегії, сенати постановили ухвали про відмову у відкритті конституційного провадження. Найчастішою підставою для відмови у відкритті конституційного провадження у справах за конституційними скаргами є саме неприйнятність конституційної скарги [4; с. 136-139].

В цьому аспекті вагомою є роль працівників Секретаріату в опрацюванні, підготовці матеріалів та справ до розгляду Судом задля ефективного використання інституту конституційної скарги з метою захисту прав людини.

Виконуючи зазначені функції, з метою подолання хибного уявлення щодо повноважень Суду та зменшення недоліків при написанні конституційної скарги працівники Секретаріату відповідно до своїх повноважень здійснюють низку наступних заходів.

Після звернення до Суду із конституційною скаргою, вона проходить перевірку на відповідність вимогам Закону за формою. Зазначена функція покладена на Відділ попередньої перевірки конституційних скарг. За словами німецької науkinі, колишньої Директорки Федерального Конституційного Суду Німеччини пані Е. L. Varnstedt, основною метою попередньої перевірки звернень є встановлення їх відповідності мінімальним вимогам, необхідним для ухвалення судового рішення; якщо цих вимог не дотримано, апарат повідомляє заявника про відповідні правила та процедури з метою звернути на них увагу та за можливості усунути такі недоліки [5; с.20].

Цей напрям діяльності є вкрай важливим. Відповідно до частини третьої статті 57 Закону, якщо конституційна скарга не відповідає вимогам Закону, керівник Секретаріату

повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу; повернення конституційної скарги не перешкоджає повторному зверненню до Суду з дотриманням вимог Закону.

На практиці конституційна скарга, що не відповідає вимогам Закону, повертається разом із вказівкою на недоліки та інформаційно-рекомендаційними матеріалами для громадян і юридичних осіб про порядок внесення конституційних скарг до Суду. Такий порядок, на нашу думку, сприяє більш ефективній реалізації права осіб на захист своїх прав шляхом звернення до Суду із конституційною скаргою.

Із запровадженням в Україні інституту конституційної скарги працівники Секретаріату розробили рекомендації для суб'єктів права на конституційну скаргу щодо додержання ними вимог, встановлених Законом.

Такими інформаційно-рекомендаційними матеріалами є:

– пам'ятка для громадян та юридичних осіб про порядок внесення конституційних скарг до Суду;

– рекомендації для фізичних та юридичних осіб щодо внесення до Конституційного Суду України конституційних скарг;

– буклет «Ваша конституційна скарга до Суду».

В зазначених матеріалах наголошено на основних моментах, на які потрібно звернути увагу при поданні конституційної скарги, висвітлено законодавчі вимоги щодо оформлення клопотання з урахуванням практики Суду, зазначено детальну інформацію, хто може звернутися із конституційною скаргою, що має бути зазначено в конституційній скарзі та в якому обсязі, куди та як направити конституційну скаргу, як її буде розглянуто тощо.

Вказані матеріали розміщені на офіційному вебсайті Суду у розділі «До відома громадян» – «Конституційна скарга».

У разі відповідності конституційної скарги за формою вимогам Закону вона розподіляється судді-доповідачу у справі. На цьому етапі відділ попередніх висновків Управління опрацювання конституційних скарг Правового департаменту Секретаріату готує попередній висновок про наявність підстав для відкриття конституційного провадження у справі або відмови у відкритті конституційного провадження.

З метою повного і всебічного дослідження матеріалів справи за дорученням судді-доповідача підрозділами Правового департаменту Секретаріату також готуються інформаційні, аналітичні довідки та висновки, які сприяють формуванню позиції при здійсненні конституційного судочинства.

Окрім забезпечення діяльності Суду з розгляду конституційних скарг, працівники Секретаріату також забезпечують право кожного на отримання інформації, що гарантоване статтею 34 Конституції України, шляхом опрацювання у відповідних підрозділах звернень громадян, запитів на отримання публічної інформації тощо. Наприклад, у 2021 році працівниками Секретаріату опрацьовано 996 звернень громадян та 381 запит на публічну інформацію. Основне навантаження у цій сфері припадає на Приймальню звернень до Конституційного Суду України (на правах відділу) Правового департаменту Секретаріату (далі – Приймальня звернень).

До того ж працівники Приймальної звернень ведуть особистий прийом громадян, іноземців, осіб без громадянства та представників юридичних осіб, чим забезпечують реалізацію права на звернення, що гарантоване статтею 40 Конституції України. Особистий прийом в Суді здійснює також керівник Секретаріату та заступник керівника Секретаріату – керівник Правового департаменту відповідно до графіка, затвердженого керівником Секретаріату і завчасно оприлюдненого на офіційному вебсайті Суду. Особи, що звертаються, можуть отримати роз'яснення й у телефонному режимі. Під час особистого прийому особам надаються роз'яснення виключно з приводу повноважень Суду, питань щодо порядку внесення до Суду конституційних скарг та їх попереднього опрацювання в Суді, а також вимог до конституційних скарг [3]. Нині особистий прийом відповідно до

розпоряджень Голови Суду та керівника Секретаріату призупинено, надаються роз'яснення в телефонному режимі, електронною поштою та відповідями на письмові звернення.

Також працівники Управління комунікацій Суду та міжнародного співробітництва спільно з працівниками Бібліотеки та Архіву проводять оглядові екскурсії в Конституційному Суді України. Учасниками таких екскурсій можуть бути представники підприємств, установ, організацій всіх форм власності, навчальних закладів, громадських об'єднань України, членів офіційних делегацій, представників міжнародних організацій, окремих відвідувачів, в тому числі і іноземців. Під час оглядових екскурсій висвітлюють історію становлення, повноваження, організацію діяльності, міжнародні зв'язки Суду та функції Секретаріату з метою інформування учасників про засади діяльності Суду, підвищення рівня правової культури осіб та їх обізнаності щодо порядку захисту прав і свобод людини і громадянина органом конституційної юрисдикції в Україні [2].

24 лютого 2022 року розпочалася повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України.

Слід зауважити, що конституційне право на звернення з конституційною скаргою не може бути обмежене навіть в умовах воєнного стану. Тому в цей непростий час Конституційний Суд України, а разом з тим і Секретаріат, продовжує захищати конституційні права людини і громадянина в Україні. Так, станом на 21 листопада 2022 року, до Суду з початку року надійшло 224 конституційні скарги, з яких 93 розподілені суддям-доповідачам. Секретаріат також продовжує опрацьовувати запити на публічну інформацію та звернення громадян.

Отже, здійснюючи організаційне, аналітичне, юридичне, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності Суду, діяльність Секретаріату насамперед направлена на сприяння діяльності Суду задля захисту прав і свобод людини і громадянина, що відповідає цінностям демократичного європейського суспільства.

Література:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення 21.11.2022)
2. Про оглядові екскурсії у Конституційному Суді України: Положення затверджене Розпорядженням Голови Конституційного Суду України від 19.06.2018 р. № 53/1/2018 – ОД. URL: <https://ccu.gov.ua/publikaciya/polozhennya-pro-oglyadovi-ekskursiyi> (дата звернення 21.11.2022)
3. Положення про порядок і організацію особистого прийому громадян та порядок звернень громадян в Конституційному Суді України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/polozhennya-pro-poryadok-i-organizaciyu-osobystogo-pryyomu-gromadyan> (дата звернення 21.11.2022)
4. Щорічна інформаційна доповідь Конституційного Суду України за 2021 рік. URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/dopovid.pdf>
5. Конституційна скарга в діяльності адвоката / М.І. Ставнійчук, А.А. Єзеров, В.І. Запорожець, Д. С. Терлецький. Харків: Фактор, 2019. 96 с.

Батанов Олександр Васильович,
*провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОЛІТИКО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ

Розвиток вітчизняної державності відбувається у взаємодії з різними соціально-політичними інститутами та структурами, але в першу чергу з людиною та її асоціаціями, насамперед, територіальними громадами. Сучасний етап розвитку вітчизняної державності змушує по-новому розглядати сутність, зміст, принципи та форми такої взаємодії, а також – можливі конфлікти та протиріччя, які виникають або можуть виникнути між людиною та державою, її публічно-владними структурами. Модернізаційні процеси, пов'язані із формуванням правової державності та громадянського суспільства, основною функціонально-телеологічною детермінантною існування та розвитку яких є забезпечення та захист загальнолюдських цінностей, прав та основоположних свобод людини.

По суті права людини «відкрили фундаментальну тему про відносини між громадянами та державами» та розкрили «внутрішній конфлікт в міжнародному співтоваристві, який існує між порядком та справедливістю, між суспільством та державою» [1, с. 482]. Так, на думку зарубіжних дослідників, в середині ХХ ст. в розумінні прав людини «відбулася революція, яка втілила природно-правову доктрину в нормах міжнародного і національного права» [2, с. 261], яка дозволила подивитися на них (права людини), як на «нові стандарти цивілізації» [3]. Без перебільшення, дотримання прав людини вже стало частиною сучасних уявлень про міжнародну легітимність держав. Права людини міцно увійшли до арсеналу правового регулювання всередині держави і не можуть бути проігноровані країнами в їх зовнішній політиці. При цьому «внутрішній порядок реалізації норм про права людини залишається визначальним, а сама тематика даних прав демонструє можливість прогресу в міжнародних відносинах» [2, с. 261–264].

Саме тому мірилом функціональної спрямованості та інституціональної будови сучасної демократичної державності є людина, її життя, права та свободи, їх забезпечення та захист тощо. При цьому питання про рівень та якість життя людини це не тільки соціально-економічне, а й політичне питання. Воно має глибокий ідеологічний вплив на суспільну свідомість, демонструючи переваги як тієї чи іншої соціально-економічної, так і політичної системи суспільства. Історичний досвід свідчить про те, що найбільш швидко та успішно розвиваються ті системи, в яких створені найкращі можливості для розвитку та застосування творчого потенціалу людини, а людський вимір є основою демократії.

Вітчизняна та зарубіжна доктрина та практика конституціоналізму свідчить, що людина посідає провідне місце у його системі, оскільки вона – енергетичний центр парадигми конституціоналізму, головний ціннісний орієнтир його подальшого розвитку, індикатор перевірки на можливість реалізації конституційної теорії, ідеології і практики, а визнання, забезпечення та захист конституційно-правової свободи, її вираження у правах та законних інтересах людини є практично кінцевою метою функціонування системи конституціоналізму [4, с. 177].

Свідченням тому є те, що держави-учасниці Ради Європи взяли на себе зобов'язання «постійно мати за мету зміцнення людського виміру, особливо в епоху змін» [5], виходячи з того, що серед ключових принципів, проголошених у Паризькій Хартії для нової Європи, послідовно проводиться ідея про те, що «в основі демократії перебуває повага людської особистості та верховенства закону». «Демократія, – зазначається в цьому документі, – є найкращою гарантією свободи висловлення своєї думки, терпимості щодо всіх груп у

суспільстві та рівності можливостей для кожної людини. Демократія, яка має представницький і плюралістичний характер, тягне за собою підзвітність виборцям, зобов'язання державних влад виконувати закони та неупереджене здійснення правосуддя. Ніхто не має стояти над законом» [6].

Також, як зазначалося в Документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру НБСЕ (Копенгаген, 29 червня 1990 р.), правова держава означає не просто формальну законність, яка забезпечує регулярність та послідовність у досягненні та підтримці демократичного порядку, але і справедливість, яка засновується на визнанні та повному прийнятті вищої цінності людської особистості та гарантується установами, які утворюють структури, що забезпечують її найбільш повне відбиття [7].

Цей вектор руху, що по суті відображений у фундаментальних конституційних актах України, передбачає кардинальну зміну не тільки політичних та соціально-економічних відносин, їх взаємозв'язку з право-державотворчими процесами, а передусім духовно-культурне відродження Українського народу та української нації в цілому. Так, зокрема, серед визначальних мотивів проголошення Декларації про державний суверенітет України закріплювалися необхідність «всебічного забезпечення прав і свобод людини» та прагнення дбати про «повноцінний політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України». При цьому, особливо підкреслювалося державне зобов'язання забезпечувати «національно-культурне відродження Українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей». У свою чергу, у числі цілей прийняття Конституції України проголошувалися обов'язки держави дбати про «забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя» та піклуватися «про зміцнення громадянської злагоди на землі України».

Політико-правові перетворення в Україні, спрямовані на втілення в життя конституційних цінностей, серед яких насамперед людська гідність, справедливість, рівність, свобода та демократія, об'єктивно обумовлюють людиновимірність внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національної безпеки і оборони, в економічній, соціальній і гуманітарній сферах, в екологічній сфері та сфері техногенної безпеки.

Слід зазначити, що наріжним каменем доктрини людського виміру державності є конституційно-правова свобода, яка виступає аксіологічним, онтологічним, функціонально-телеологічним втіленням демократично-правової сутності конституціоналізму. Насамперед це свобода в межах, окреслених правом і заснованою на ньому конституцією держави. При цьому принцип конституційно-правової свободи поширюється на всіх суб'єктів конституційних правовідносин, у тому числі і на особу, і на державу. Конституційно-правова свобода особи полягає в можливості «робити все, що прямо не заборонено законом». На відміну від свободи індивіда, свобода держави, її органів та інших суб'єктів (юридичних осіб публічного права) полягає в можливості робити тільки те, що «прямо передбачено законом». Крім того, наявність у держави суверенітету дає змогу говорити про її свободу у світовій спільноті.

Спільне між наведеними свободами полягає у тому, що жодна з них не може бути безмежною. У сучасному конституціоналізмі свобода має конституційно-правові межі. Як справедливо констатує М. П. Орзіх, право акумулює соціальний досвід спілкування людей, регулює, коригує взаємовідносини людей у суспільстві. Право забезпечує, і це є особливо важливим для торжества конституціоналізму, не тільки «свободу для» – для активної діяльності, дійового самовираження особистості, але й «свободу від» – від обмежень та втручання в життєдіяльність особистості [8, с. 98].

Виходячи з теорії конституціоналізму та практики демократичної державності, доктринального значення набуває концепт конституційно-правової свободи людини, яка визначає не межі поведінки, тобто робити лише те, що передбачено (закріплено) об'єктивним правом, а межі свободи, окресленої правовими нормами та яка існує незалежно

від того, закріплено її законодавчо чи ні. Тому обґрунтованим є розуміння конституційної свободи людини як її можливості діяти в межах чинного законодавства на власний розсуд. Водночас у демократичному, правовому, конституційно організованому суспільстві межі свободи дії людини має бути визначено конституцією – основним законом держави та суспільства і конституційним законодавством.

Отже, свобода людини в контексті конституціоналізму та практики демократичної державності – це конституційно-правова свобода. Іншої свободи в системі сучасного конституціоналізму бути не може, враховуючи принципи: «дозволено все, що не заборонено законом» та «свобода однієї людини обмежена свободою іншої людини». Сутність та система конституціоналізму встановлюють характер і міру взаємовідносин публічної влади і людини, забезпечуючи тим самим для людини конституційно-правову свободу як відносини «проникаючих» можливостей права і «правовільного простору» [8, с. 92–94], а для публічної влади – правовий простір, вихід за межі якого означає неправомірне втручання публічної влади в життєдіяльність людини.

Конституційно-правова свобода належить людині і не залежить від держави, яка лише визнає її за особою та, обмежуючи (самообмежуючи) свою владу, конституційно закріплює межі невтручання у сферу індивідуальної свободи людини. Проявом офіційного визнання конституційно-правової свободи людини в Україні є конституційне положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). При цьому конституційне закріплення положення про те, що людина є «найвищою цінністю», перетворює філософську категорію «цінність» на юридичний концепт, що набуває значення: основної конституційно-правової ідеї; принципу взаємовідносин між людиною, суспільством та державою; принципу, що визначає зміст і спрямованість діяльності суспільства та держави в інтересах людини з метою створення необхідних економічних, політичних, соціальних та інших умов щодо забезпечення її індивідуальної свободи; принципу «непорушності прав і свобод людини», конституційне закріплення якого у ст. ст. 3, 21 Конституції України Конституційний Суд України назвав «однією з найважливіших умов визначеності відносин між людиною і державою» (п. 4.2 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України у справі про податкову заставу від 24 березня 2005 р. [9]).

Проте юридичної фіксації визнання людини «найвищою соціальною цінністю», навіть на такому високому рівні, як в Основному Законі держави, недостатньо для реальності конституційно-правової свободи людини, яка виражається в існуванні сфери індивідуальної свободи від будь-яких неправових (неконституційних) обмежень та втручань. Крім того, конституційно-правова свобода людини – це свобода індивіда (індивідуальна свобода) для активної дії, самовираження особистості, тобто можливості індивідуального вибору варіанта поведінки. Для забезпечення такої свободи, виходячи з діалектичного поєднання свободи та права, необхідним є закріплення відповідного конституційно-правового статусу людини. При цьому важливого значення набувають взаємовідносини між державою та людиною, їх відповідна модель [4, с. 182–183].

Отже, прогресивний розвиток України як європейської демократичної держави, можливий лише на шляху формування суспільства, де людина має стати метою, принципом (а не засобом) державного устрою, де людина є осередком державності, зокрема правової та публічно-владної систем, де будуть розвиненими як прямі зв'язки від держави до суспільства, так і зворотні – від суспільства до держави.

Література:

1. Wheeler N. J. Pluralist and Solidarist Conception of International Society: Bull and Vincent on Humanitarian Intervention. *Millennium: Journal of International Studies*. 1992. № 21. P. 463–489.
2. Foreign Policy and Human Rights. Issues and Responses / ed. by R. J. Vincent.

Cambridge: Cambridge University Press, 1986. 283 p.

3. Donnelly J. Human Rights: a new standard of civilization? *International Affairs*. 1998. Vol. 74. № 1. 120 p.

4. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Одеса, 2010. 546 с.

5. Helsinki document 1992. The challenges of change. (Helsinki, 10 July 1992). *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/c/39530.pdf>

6. Charter of Paris for a New Europe. (Paris, 21 November 1990). *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/0/6/39516.pdf>

7. Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE (Copenhagen, 29 June 1990). *Organization for Security and Co-operation in Europe*. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/c/14304.pdf>

8. Орзих М. Ф. Личность и право. Одесса: Юрид. л-ра, 2005. 312 с.

9. Рішення Конституційного Суду України від 24 березня 2005 р. № 2-рп/2005 у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 1.17 статті 1, статті 8 Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників перед бюджетами та державними цільовими фондами» (справа про податкову заставу). *Офіційний вісник України*. 2005. № 13. Ст. 674.

Бедрій Руслан Богданович,

доцент кафедри конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ МУНІЦИПАЛЬНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

Слід зазначити, що визнання та становлення в Україні місцевого самоврядування, глибокі економічні і політичні перетворення в суспільстві і формування на цій основі нової правової демократичної державності безпосередньо пов'язані не тільки з процесами децентралізації та деконцентрації публічної влади, а і, насамперед, принципово новими для нас підходами до прав людини, до вирішення як загальнодержавних, так і регіональних, а також місцевих проблем у даній сфері.

У зв'язку з цим, дослідження прав людини у контексті місцевого самоврядування та конституційно-правових проблем організації та функціонування муніципальної влади, так само як і концептуалізація місцевого самоврядування через призму прав людини є одним з найважливіших завдань юридичної науки. Це має не тільки науково-теоретичне значення, а й насамперед практичну значущість: і з точки зору розвитку законодавства, і в плані вирішення конкретних питань формування реального місцевого самоврядування та становлення муніципальної влади, утворення ефективних механізмів забезпечення прав людини за місцем проживання.

У цьому контексті, нагадаємо, що у нашій державі триває реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації. Це комплексна та багатогранна реформа, що впливає на якісні зміни в усіх сферах життя територіальних громад, в тім числі їх матеріально-фінансове забезпечення.

Власне, одним з головних завдань децентралізації влади в Україні було і залишається створення самодостатніх, економічно-спроможних територіальних громад.

Проте, як показує практика, об'єднання територіальних громад в умовах складної економічної ситуації в країні автоматично не зробило їх спроможними та самодостатніми.

Іншими словами, ефективність укрупнення територіальних громад на пряму залежить від рівня забезпечення у цих громадах надання адміністративних, соціально-побутових, культурних послуг населенню, здійснення якісних змін у комунальному секторі економіки [1, с. 116].

Не викликає сумнівів, що сталий розвиток територіальних громад та ефективне функціонування муніципальної влади залежить від стану розвитку економіки у державі, рівня життя людей, соціальної структури суспільства тощо. Тому економічними гарантіями муніципальної влади та прав людини у сфері місцевого самоврядування виступають економічна система суспільства, в основі якої знаходяться принципи ринкової економіки; єдність економічного простору; вільне переміщення товарів, послуг та фінансових коштів; підтримка конкуренції, свобода економічної діяльності, підприємництва та праці; визнання, плюралізм, рівноправність та рівний захист різних форм власності, у тому числі комунальної власності [2, с. 146].

Вбачається, що важлива роль у муніципально-правовому механізмі реалізації завдань та принципів місцевого самоврядування будь-якої держави належить саме економічним правам, реальність і гарантованість яких є показником ефективності економічного життя територіальних громад. На думку О.В. Батанова, ці права мають не лише конституційно-правове і цивілістичне значення та зміст, а й муніципально-правовий вимір свого буття, в силу чого можуть здійснювати системоутворюючу функцію в реалізації економічних основ місцевого самоврядування [2, с. 157-158].

У системі муніципальних економічних прав в окрему групу доцільно виділити колективні економічні права членів територіальних громад, які, за своєю природою, являють собою первинний рівень муніципальної свободи і демократії та засіб реалізації муніципальної влади в економічній сфері. Саме колективні економічні муніципальні права людини більш повно й послідовно закріплюються в Конституції України та профільному законодавстві.

До числа таких прав, зокрема, відносяться такі економічні права, як право територіальних громад на володіння, користування і розпорядження комунальною власністю (ст. 142–143 Конституції України; частини третя – п'ята ст. 16, ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»), право на фінансову самостійність, формування, затвердження і виконання місцевого бюджету, встановлення місцевих податків і зборів та розпорядження місцевими фінансами (ст. 142–143 Конституції України, ст. 16, 61, 63–66, 68–70 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Важливо при цьому враховувати, що незважаючи на той факт, що суб'єктами колективних економічних прав є територіальні громади в цілому, ці права не можуть бути реалізовані у відриві від соціально-політичної, економічної, громадської активності окремих мешканців – членів цих спільнот. Тобто вони не можуть бути відділені від реалізації індивідуальних муніципальних економічних прав людини, які у своїй основі так само мають конституційне закріплення, у тому числі в опосередкованому виді: через колективні економічні права територіальних громад, а також у рамках конституційного інституту основних прав і свобод людини і громадянина.

Йдеться, зокрема, про особисту участь мешканців у громадському обговоренні проєктів планів економічного і соціального розвитку територіальної громади, місцевого бюджету, цільових програм розвитку сільських, селищних, міських громад; участь у проведенні громадських експертиз проєктів рішень місцевої влади з питань, що мають важливе економічне значення для територіальної громади і визначають основні напрями її господарсько-економічного та матеріально-технічного розвитку тощо.

Реалізація економічних прав жителів громад була надзвичайно ускладнена у зв'язку з повномасштабною російською збройною агресією в Україні, розпочатою 24 лютого 2022 року. Нові реалії торкнулися усіх сфер життя людей та функціонування територіальних громад, органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства,

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 в країні був введений воєнний стан строком на 30 діб [3]. У подальшому строк дії воєнного стану неодноразово подовжувався і на цей час згідно з Указом Президента від 07.11.2022 № 757/2022, затвердженого Законом України від 18 листопада 2022 року № 2738, його продовжено до 19 лютого 2023 року.

Безперечно, в умовах воєнного стану з'явилися нові економічні виклики на місцевому та регіональному рівні місцевого самоврядування. Особливо це стосується територіальних громад на звільнених від окупантів територіях, де актуалізуються проблеми відновлення місцевого господарства, включаючи відбудову зруйнованої інфраструктури, забезпечення прав (в тому числі економічних) та найнеобхідніших потреб жителів – членів громад, поступове відродження комунального сектора економіки.

Таким чином, добробут і рівень життя кожного окремого мешканця сільської, селищної, міської громади залежить від розвитку економічної сфери. Не може бути економічно міцним суспільство, в якому не забезпечений ефективний економічний розвиток його складових – територіальних громад. Це абсолютно логічно та закономірно виводить інститути місцевого самоврядування на систему економічних прав і свобод людини і громадянина.

Реалізація економічних прав місцевим самоврядуванням на відповідній території є одночасно і засобом реалізації економічної функції держави, яка спрямована на створення умов, які забезпечують належний рівень життя людини, її вільний розвиток, створення рівних можливостей для усіх громадян у досягненні суспільного добробуту, соціальної захищеності особистості. Це такі напрямки діяльності як забезпечення економічної безпеки громадян, створення умов для належної реалізації їх права власності, права на свободу підприємницької діяльності, на працю, достатній життєвий рівень та ін. У цьому аспекті реалізація місцевим самоврядуванням економічних прав людини сприяє становленню та подальшому розвитку України як заможної, економічно-розвиненої держави, яка відродиться з попелу війни ще кращою ніж була раніше.

Література:

1. Бедрій Р.Б. Проблемні питання сучасного етапу реформи децентралізації влади в Україні /Р.Б.Бедрій, В.О. Гірняк// Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей П'ятої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м.Київ, 10 грудня 2021 р.). К. : Аванпост-Прим. 384 с. С. 115-119.

2. Батанов О.В. Муніципальні економічні права і свободи. *Правове регулювання та економічні свободи і права* : монографія / за ред. проф. Михайла Савчина. Ужгород : Видавництво «РІК-У», 2020. 224 с.

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

Бесчастний Віктор Миколайович,

керівник Секретаріату Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ У ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Український народ століттями виборював свою свободу та незалежність. Ця запекла боротьба триває і сьогодні в умовах повномасштабної збройної агресії росії проти України. В Україні 21 листопада відзначають День Гідності та Свободи на вшанування патріотизму й мужності тих громадян, які і у 2004, і у 2013 році стали на захист демократичних

цінностей і європейського вибору нашого народу, а тепер і тих, хто захищає нашу свободу, незалежність та загальнолюдські цінності, даючи збройну відсіч агресору й наближаючи перемогу України.

Людська гідність – це самоцінність та суспільна значущість людини, яку визначають наявним рівнем суспільних відносин, загальносуспільними уявленнями про свободу, справедливість, рівність; вона є джерелом прав та свобод людини [1, с. 145].

Гідність є однією з основоположних засад конституційних прав і свобод людини. У статті 3 Конституції України людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку проголошено в Україні найвищою соціальною цінністю, а у її статті 28 кожному гарантовано право на повагу до його гідності. Відповідно до зазначених положень Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини, зокрема і права кожного на повагу до його гідності, є головним обов'язком держави.

Людська гідність посідає визначальну роль у системі конституційних цінностей. Будучи ядром конституційних прав, вона формує уявлення про людину як унікальну самовизначену істоту, яка не перебуває під владою держави. Право на повагу до людської гідності кореспондує з визнанням людини „найвищою соціальною цінністю, що унеможлиблює тлумачення людини інструментально, лише як об'єкт державної волі“ [2, с. 29].

Забезпечення верховенства Основного Закону України та захист конституційних прав і свобод особи є головними функціями Конституційного Суду України. Розглядаючи питання, пов'язані з конституційним правом на повагу до гідності (правом на людську гідність), Конституційний Суд України сформулював низку юридичних позицій щодо сутності цього права та окремих аспектів його реалізації.

Так, у Рішенні від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 [3] Конституційний Суд України наголосив, що „людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68)“. Вказані конституційні норми корелюють із міжнародними та європейськими стандартами, зокрема із положеннями Загальної декларації прав людини 1948 року [4], за якими визнання за всіма членами людської родини природженої гідності та рівних і невідчужуваних прав становить основу свободи, справедливості та миру в світі (абзац перший преамбули); всі люди за народженням є вільними й рівними в гідності та правах (перше речення статті 1); кожен, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і може здійснювати – шляхом національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури й ресурсів кожної держави – економічні, соціальні й культурні права, що є неодмінними для його гідності й вільного розвитку його особистості (стаття 22).

Конституційний Суд України також вказував, що невід'ємне право кожної людини на життя (гарантоване статтею 27 Конституції України) нерозривно поєднане з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані (Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99) [5]. „На переконання Конституційного Суду України, право людини на повагу до її гідності, як і її право на життя, є невід'ємним, невідчужуваним, непорушним та

підлягає безумовному захисту з боку держави. <...> у статтях 27, 28 Конституції України інституціалізовано не лише негативний обов'язок держави утримуватися від діянь, які посягали б на права людини на життя та повагу до її гідності, а й позитивний обов'язок держави, який полягає, зокрема, в забезпеченні належної системи національного захисту конституційних прав людини шляхом розроблення відповідного нормативно-правового регулювання; впровадженні ефективної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини; створенні умов для реалізації людиною її фундаментальних прав і свобод; гарантуванні порядку відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушень конституційних прав людини; забезпеченні невідворотності відповідальності за порушення конституційних прав людини“ (Рішення Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018) [6].

У Рішенні Конституційного Суду України (Другий сенат) від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021 у справі про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі [7], зазначено, що „людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Із статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Такий обов'язок покладено на всіх суб'єктів публічної влади. Верховна Рада України, ухвалюючи закони, має гарантувати належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності. Своєю чергою, суди мають тлумачити юридичні норми так, щоб під час їх застосування це не завдавало шкоди людській гідності. <...> право на повагу до гідності людини має безумовний характер; у міжнародному публічному праві це виражено через загальновизнану формулу – *jus cogens* (імперативна норма), яка категорично забороняє всі форми нелюдських або таких, що принижують гідність, поведень або покарань. Отже, приписи статті 3, частин першої та другої статті 28 Конституції України становлять імператив для держави щодо забезпечення юридичних гарантій володіти гідністю, властивою кожній людині від народження“.

У вказаному Рішенні Конституційний Суд України дослідив та врахував практику органів конституційної юрисдикції європейських країн, зокрема Польщі, Німеччини, Румунії, Литовської Республіки, Угорщини. Конституційний Суд України констатував, що практиці вказаних країн притаманне визнання гідності людини як сутнісної основи всіх інших людських прав, а також те, що у переважній більшості європейських держав домінує підхід, відповідно до якого людська гідність як конституційне право є абсолютною, її не може бути обмежено та порушено за жодних умов.

Отже, Конституційний Суд України розглядає людську гідність через призму міжнародних та європейських стандартів і підходів, які послідовно відстоює у своїх юридичних позиціях, що є вагомим внеском у забезпечення євроінтеграційного курсу нашої держави. Наразі ж можна стверджувати, що переможна боротьба Українського народу за свою незалежність та демократичні цінності утвердила Україну як осередок гідності та свободи не тільки в Європі, а у світі!

Література:

1. Гришук О.В. Філософія конституційних цінностей : монографія. Київ : ВАІТЕ, 2019. 416 с.
2. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. № 9. С. 29–40.
3. Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів

України» від 28 грудня 2014 року № 76–VIII.
URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5_p_2018.pdf.

4. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

5. Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару). URL: <https://ccu.gov.ua/docs/407>.

6. Рішення Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України.
URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/3-p.pdf>.

7. Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021 у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі). URL: <https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/6-p2-2021.pdf>.

Белая Ангеліна Іванівна,

здобувачка вищої освіти IV курсу спеціальності 081 «Право» Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства

ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Складні процеси формування правових, економічних та соціальних основ демократичного суспільства в Україні та подальше розвиток державності передбачає розвиток політичної системи, вдосконалення державної участі в економіці, соціальну спрямованість державної діяльності, розвиток духовної сфери та активізацію зовнішніх зв'язків.

Реформування в Україні охоплює одночасно всі сфери життєдіяльності суспільства (економічну, політичну, соціальну та культурно-духовну). Послідовне та системне реформування зіткнулися з низкою проблем [1, с. 74].

Водночас, існує певна протидія, що носить двосторонній характер: по-перше – держава не делегує свої повноваження громадянському суспільству, не маючи відповідного нормативно-правового механізму реалізації; по-друге – громадянське суспільство не проявляє зацікавленості у процесі аутсорсингу [2, с. 25].

Така ситуація не може позитивно позначитися на функціонуванні організаційно-правового механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина, який виступає стабілізатором правоохоронних і правозахисних відносин держави та суспільства, які розвиваються.

Зазначений підхід дозволяє зробити окремі висновки. Політики забезпечують справедливість, включаючи прийняття законів, що вважаються більшістю населення країни

справедливими, а правова система забезпечує рівність всіх перед законами, в тому числі через адекватне трактування та застосування на практиці. Якщо такого стану не буде досягнуто, то відбудеться порушення балансу рівного розподілу несправедливості в суспільстві, що призведе до ситуації використання неправових механізмів для стабілізації політичної і соціально-економічної системи суспільства. Подібного роду приклади мають місце.

Держава, відхиляючись від принципу верховенства права та забезпечення принципу законності, рівності всіх перед законом і судом породжує негативні прояви. А проголошення принципу справедливості без урахування можливості держави, в умовах реальної агресії Росії або політичної доцільності, ризикує стати потужним ідеологічним і емоційним обґрунтуванням практики використання неправових механізмів [1, с. 7].

Повернути ситуацію назад (в правові рамки) буде вкрай важко, якщо взагалі можливо. У зв'язку з цим повністю підлягає реформуванню організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини та громадянина, пронизаний, як суспільство корупцією, бюрократизмом та іншими соціальними негараздами [3, с. 14].

Важливим напрямом є просвітницька робота в засобах масової інформації, спрямована на формування в суспільній свідомості громадян позитивного образу заявника про корупцію.

Дієвим інструментом протидії корупції є підвищення прозорості антикорупційних процедур, за допомогою, наприклад, проведення регулярних публічних слухань з найбільш резонансних корупційних справ [2, с. 25].

Організація державної влади в країнах Європейського Союзу зумовлює характер взаємин особи та держави, наділяючи громадянина: правом брати участь в встановлених законом межах в прийнятті та реалізації рішень, які зачіпають його інтереси; контролю за їх виконанням; можливістю вступати в діалог з суб'єктами, що здійснюють функції публічної влади, з метою відстоювання приватного та публічного інтересу, пов'язаного з підтриманням і забезпеченням законності та конституційного правопорядку [4, с. 23].

Це є невід'ємною характеристикою нормативного змісту конституційних засад взаємних відносин людини з суспільством і державою і елементом конституційних гарантій охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина усіма, що не суперечать закону засобами, є одним з необхідних і важливих складових комплексного права на участь в управлінні справами держави та місцевого самоврядування в демократичному суспільстві.

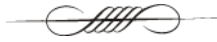
У час радикальних перетворень, зумовлених асоціацією між Україною і Європейським Союзом, в інтересах національної, економічної, екологічної та будь-який інший видів безпеки, видається доцільним розроблення Стратегії розвитку організаційно-правового механізму забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні до 2030 року, яка би передбачала поетапне створення якісно нового організаційно-правового механізму. При цьому, подана стратегія повинна запобігти випадкам необумовленого реформування організаційно-правового механізму, що динамічно розвивається. Її критерієм повинна бути не тільки здатність вирішувати численні проблеми, але і не допускати їх появи [4, с. 17].

Література:

1. Джабраїлов, Р. А. (2017). Принцип справедливості як основа трансформації економіко-правової системи держави. Вісник Національної академії наук України, 7, 74–80. doi: 10.15407/visn2017.07.074.
2. Григорян, О. О. (2012). Світовий і вітчизняний досвід забезпечення прозорості та відкритості органів державної влади в реалізації публічної політики (інформаційний аспект). Державне управління: теорія та практика, URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GOOPIA.pdf>.
3. Кравець, М. О. (2017). Проблеми реалізації конституції в Україні. Право і суспільство, с. 14–17.

4. Омельчук, В. (2015). Національна стратегія у сфері прав людини як чинник актуалізації завдань оперативно-розшукової діяльності: адміністративні проблеми реалізації. Вісник Національної академії прокуратури України, 4, 17–23.

5. Прієшкіна, О. В. (2017). Права людини в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Правова держава, 26, 33–40.

Біличенко Поліна Олександрівна,
студентка навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН

Тривалий час люди борються за вирішення проблеми захисту прав національних меншин. Існує безліч організацій, купи підписаних конвенцій та інших законодавчих актів, проведено сотні наукових дискусій. Однак є деякі проблеми, які необхідно вирішити. Зокрема, у світовій громадськості досі не сформувалося єдиного розуміння того, що таке «меншість». Очевидно, що пошук загально визнаного міжнародно-правового визначення ускладнюється специфікою демографії, етнічного походження, історії, політичного та економічного розвитку кожної країни. З точки зору загального міжнародного права можна виділити загально визнані стандарти, яким мають відповідати меншини. Такими критеріями є: проживання на території країни та збереження її громадянства; наявність тривалого, міцного, тривалого зв'язку з державою; специфічні етнічні, культурні чи мовні характеристики; невелика, але адекватна наповненість населення іншої частини держави; не домінування; бажання мати власне свою самобутність; право на внутрішнє культурне самовизначення; непоширення на меншин принципу самовизначення нації, тобто створення власної держави [1, 242].

Виходячи з вищевикладеного, доцільними були б такі визначення: меншина — це група осіб різного расово-етнічного походження, чисельно менша за номінальний народ країни, які законно проживають під юрисдикцією цієї країни та не є -домінуючий. Так, за сукупністю об'єктивних ознак, а саме культури, релігії та мови, відмінні від решти населення, його належать виявляють почуття національної самосвідомості та виявляють бажання ідентифікувати себе як представників такої групи. Отже, поточний стан міжнародного права виправдовує, що питання нормативного визначення «меншини» належить до внутрішньої компетенції кожної держави [2, 520].

Початок міжнародної системи захисту меншин можна віднести до підписання Вестфальського договору 1648 року, за яким сторони в межах своєї юрисдикції зобов'язалися поважати права певних релігійних меншин. Процес визнання та міжнародно-правових норм захисту прав меншин пройшов наступні етапи. Перша охоплює період до Першої світової війни. Права меншин були відображені в післявоєнних мирних угодах. Визнає існування меншин та їх право на таке існування, передбачає толерантність держави до мовних і релігійних уподобань меншин і забороняє дискримінацію за расовою та етнічною ознаками. Другий — період між Першою та Другою світовими війнами. Права меншин містяться в договорах мирних конференцій та інших угодах, укладених під егідою Ліги Націй. Ці документи містять конкретні зобов'язання держав щодо надання відповідних прав меншинам щодо культури, освіти та використання мови. Уперше створена міжнародна система захисту прав національних меншин. Третій — період Другої світової війни і післявоєнні роки. Грубі порушення прав меншин з боку воюючих сторін. Заперечення ведучими країнами потреби спеціального правового захисту національних меншин. Намагання міжнародними організаціями вирішити проблему прав меншин виключно через індивідуальні права людини. Четвертий — період після Гельсінкі, тобто після прийняття на

саміті голів держав та урядів учасників НБСЄ Паризької хартії для нової Європи 21 листопада 1990 р. З'являються міжнародно-правові документи, в яких сформульовані сучасні принципи і норми правового захисту національних меншин. За суб'єктами створення це акти універсального рівня – ООН, регіонального рівня – РЄ, ОБСЄ та двосторонні договори[3,446]. Сутність міжнародно-правового захисту національних меншин наступним чином сформульовано в статті 1 Рамкової конвенції про захист національних меншин Ради Європи (1995 р.): «Захист національних меншин та прав і свобод осіб, які належать до цих меншин, є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини і як такий є одним з напрямків міжнародного співробітництва»[4, 163].

Міжнародно-правовими документами, що регулюють правовий статус та захист прав державних меншин є: - Загальна декларація прав людини 1948, яка закріплює в ст. 2, що «Кожна людина повинна мати всі права і свободи, проголошені цією Декларацією, без різниці, як щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, , станового чи іншого становища», а ст.7 закріплює принцип рівності всіх людей без будь-якої дискримінації [5,18]. У Декларації не закріплено визначення «національної меншини», а лише перелічені відмітні ознаки, якими характеризуються та відрізняються національні меншини (раса, стать, мова, релігія). Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. (МППГП), ст.27 якої фіксує: « У тих країнах, де є етнічні, релігійні та мовні меншини, особам, що належать до таких меншин, не може бути відмовлено у праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію та здійснювати її обряди, а також користуватися рідною мовою». Зазначена норма не містить критеріїв визначення меншин, немає чіткого визначення права (індивідів чи груп) вони захищають[6,75]. Стаття 27 також свідчить про визнання міжнародним правом колективних прав меншин (право меншин на фізичне існування, тобто. заборона геноциду та збереження своєї самобутності). – Декларація про права осіб, що належать до державних чи етнічних, релігійних та мовних меншин 1992 р., що закріплює права меншин та діяльність країн щодо забезпечення та захисту основних свобод. У Декларації не передбачається запровадження контрольного механізму за виконанням її положень, що є проблемою загального захисту прав національних меншин. Але наголошується, що спеціальні установи ООН та інші організації сприяють повному здійсненню прав національних меншин у межах своєї компетенції (ст.9) – Рамкова конвенція Ради Європи про захист прав національних меншин у 1995 р. Вона є першим юридично обов'язковим багатостороннім міжнародним документом, присвяченим безпосередньо захист державних меншин. Вона складається з п'яти розділів, що закріплюють визначення, права, методи захисту та поради щодо підписання конвенції. У ст.3 зазначено, що особи можуть здійснювати права одноосібно та спільно з іншими, що визнає існування колективних прав державних меншин [7,34].

«Страсбурзька рамкова конвенція про захист національних меншин» була прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 10 листопада 1994 року, відкрита для підписання 1 лютого 1995 року та набула чинності 1 лютого 1998 року. Конвенція є першим ефективним особливо багатостороннім і досить ефективним міжнародно-правовим документом, присвяченим захисту прав меншин загалом, підкреслюючи, що такий захист є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини[8, 49]. Навіть найдосконаліші норми міжнародного права не можуть гарантувати їх виконання, якщо немає ефективних механізмів контролю за їх виконанням. Дискусійними залишаються питання щодо засобів контролю — судового, наглядового — за виконанням норм міжнародного права у сфері захисту меншин. Сьогодні держави погоджуються саме на ці положення в рамках конкретних чинних міжнародних угод. Зрозуміло, що їх ефективність багато в чому залежить від повноважень, наданих їм державою [9, 63].

У сучасному світі, де переважна більшість країн є багатонаціональними, існує нагальна потреба у створенні міжнародних механізмів захисту меншин від асиміляції, дискримінації та переслідувань з боку домінуючої більшості та захисту їхніх прав.

Наявність меншин у різних державах і необхідність пошуку шляхів забезпечення їх присутності ставить на порядок денний розробку принципово нових підходів до проблем захисту прав меншин. Міжнародно-правовий захист меншин є однією із заповорок миру й стабільності в Європі та Україні [10,24].

Отже, розглянувши проблеми визначення, захисту та визнання прав національних меншин, слід зазначити, що вони потребують невідкладного рішення. Потрібно запровадити єдине поняття національної меншини для чіткого розуміння всіма суб'єктами міжнародного права, що повністю розкриває зміст та спеціальні ознаки національних меншин, удосконалити систему захисту національних меншин на законодавчому та інституційному рівнях, урегулювати питання колективних прав національних меншин. Тому вирішення цих проблем має стати одним із пріоритетів внутрішньої політики держав та важливою умовою збереження миру та зміцнення їх стабільності.

Література:

1. Мицик В.В. Поняття «релігійних», «мовних», «расових», «етнічних» та «національних» меншин у міжнародному праві. *Держава і право*. Юридичні і політичні науки : Зб. наук. праць. 2018. Вип. 19. С. 516-521.
2. Товт М.М. Історичні передумови формування у міжнародному праві захисту прав національних меншин . *Правова держава*: Вип. 14: *Щорічник наукових праць*. 2021. С. 444-459.
3. Рамкова конвенція про захист національних меншин // Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. Київ. : Парламентське видавництво, 2010. С. 163–173.
4. Кучеренко Ю.К. Загальна декларація прав людини. Київ: Юрінформ, 2018.
5. Мицик, В.В. Діяльність Комітету з прав людини ООН у сфері захисту прав національних меншин . *Часопис Київського університету права*. 2019. – № 3. С. 74-80.

Бобокал Олена Миколаївна,

викладач правових дисциплін Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства, викладач-методист, спеціаліст вищої категорії

Кучак Олена Євгеніївна,

викладач правових дисциплін Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства, викладач-методист, спеціаліст вищої категорії

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов'язків держави.

Однак існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством.

Стаття 64 Конституції України встановлює виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини. Такою підставою безпосередньо виступає впровадження воєнного або надзвичайного стану. [1]

Вітчизняне законодавство у цій сфері має ґрунтовний науковий базис – зокрема, тематиці правового режиму воєнного стану присвятили свої праці Шкітов О.Ф., Кузніченко С.О., Сергєєва Н.С., Демидова Л.М., Свєрдліченко В.П., Магда С.О., Фігель Ю.О., Процюк О.П., Ковалів М.В. та інші.

Фігель О.Ю. вважає, що обмеження прав і свобод людини та громадянина – це певні заборони, які покликані змінити поведінку особи через обмеження суб'єктивного права.

Загалом аналіз чинного законодавства та міжнародних актів доводить, що перелік прав, які зобов'язується гарантувати українська держава за умови дії режиму воєнного стану, не суперечить мінімальним вимогам, встановленим європейською спільнотою

В Україні воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці.

Пропозиції щодо введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях на розгляд Президентів України подає Рада національної безпеки і оборони України. Розглянувши ці пропозиції, Президент України видає указ про введення воєнного стану. Його протягом двох днів розглядає та приймає рішення Верховна Рада України, яка з цією метою збирається без скликання.

Затверджений указ негайно оголошується через засоби масової інформації. [5]

В умовах воєнного стану забороняються: зміна Конституції України, проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, і органів місцевого самоврядування, проведення всеукраїнських та місцевих референдумів, проведення страйків, масових зібрань та акцій.

Існують такі критерії класифікації прав і свобод людини та громадянина: за суб'єктами, за походженням, за часом виникнення, за характером утворення, за видом суб'єкта тощо.

Класифікація прав і свобод людини та громадянина за змістом є найбільш розповсюдженою. За таким критерієм виділяють: 1) особисті (право на життя, свободу, особисту недоторканність тощо); 2) політичні (виборче право, право доступу до державної служби тощо); 3) соціально-економічні (право на працю, соціальне забезпечення); 4) культурно-екологічні (право на освіту).

Відповідно до ч. 3 Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 року на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені Конституції України, а саме: недоторканність житла, таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України, свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом, право на освіту, тощо. [3]

Отже, вказані заходи повинні бути проведені у відповідності із чинним законодавством і не можуть суттєво обмежувати основоположні права громадян. Крім цього, будь-які обмеження повинні бути співмірними з цілями, які вони переслідують.

Однак, незважаючи на всі складнощі сучасних реалій, права людини підлягають виключній охороні. Це зумовлено тим, що положення Конституції України визнають найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку.

Гідність людини, беззаперечно, є однією із основоположних цінностей людства. Порушення цього уставу неприпустиме за жодних умов, навіть у період дії воєнного стану.

Абсолютна заборона катування є імперативною нормою міжнародного права, і, як постійно підкреслює у своїй практиці Європейський суд з прав людини, — «відображає одну з фундаментальних цінностей демократичного суспільства». Вона знайшла своє закріплення в усіх основних міжнародних інструментах, починаючи від загальних принципів міжнародного права, міжнародних документів звичаєвого права до міжнародних договорів на універсальному та регіональному рівнях. [4]

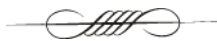
Зокрема, не може бути обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками; громадяни України не можуть бути позбавлені громадянства і права змінити громадянство; не можуть бути порушеними невід'ємне право на життя; на повагу до гідності, на свободу та особисту недоторканність, тощо.

Правове регулювання охорони прав людини і громадянина під час воєнного стану регламентується наступними нормативними актами: Конституція України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, тощо. [2]

Таким чином, основоположні права людини і громадянина не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану. Адже без їх забезпечення і гарантування неможливим є існування людини і держави у правовому демократичному полі.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28, ст.250. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про введення воєнного стану в Україні : Указу Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 / *Голос України*. 2022. № 37. URL : <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Славко А. С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2016. Вип. 41(2). С. 74-78. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib>.
5. Правові наслідки та обмеження в умовах воєнного стану. *Профспілка працівників освіти і науки України* : веб-сайт. URL : <https://pon.org.ua>.

Бойко Ірина Володимирівна,

доцентка кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидатка юридичних наук

ЗАХИСТ ЗАКОННОГО ІНТЕРЕСУ ОСОБИ У СФЕРІ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Зазвичай об'єктом захисту в публічному адмініструванні є право особи, яке на її думку порушено рішеннями, діями чи бездіяльністю органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, їх посадовими особами. А оскільки більшість прав особа реалізує у відносинах із публічною адміністрацією, то й механізми їх захисту вже створені й функціонують.

Інша справа із законним інтересом особи. Категорія законного інтересу не є достатньо вивченою в науці, а її застосування в практичній діяльності не є поширеним. Хоча згадка про наявність у особи законного інтересу міститься в низці законодавчих актів. Конституційний Суд України навіть у своєму рішенні від 01.12.2004 р. у справі № 1-10/2004 [1] надав тлумачення категорії "охоронюваний законом інтерес", зазначивши, що його варто розуміти як прагнення до користування конкретним матеріальним та/або нематеріальним благом, як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загальноправовим засадам.

Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у рішенні по справі №522/3665/17 [2] конкретизував ознаки законного інтересу, що підлягає захисту в порядку адміністративного судочинства: а) має правовий характер, тобто перебуває у сфері правового регулювання; б) пов'язаний з конкретним матеріальним або нематеріальним благом; в) є визначеним; благо, на яке спрямоване прагнення, не може бути абстрактним або загальним; г) є персоналізованим (суб'єктивним), тобто належить конкретній особі; д) суб'єктом порушення позивач вважає суб'єкта владних повноважень.

Таке судове тлумачення дозволяє зробити висновки, що особа у відносинах з публічною адміністрацією може реалізовувати або захищати свій законний інтерес. Потреба в захисті законного інтересу виникає в разі, коли він вже порушений, особа не може належним чином користуватися благами.

Вважаємо, що зазіхнути на законний інтерес особи може будь-яка інша особа, а адміністративний орган повинен відкрити провадження за її заявою та захистити порушений законний інтерес. Таким чином, адміністративний орган в адміністративному провадженні буде суб'єктом, який розглядає та вирішує справу.

Отже, законний інтерес, що захищається в адміністративному провадженні, прямо не стосується прав особи, але опосередковано впливає на її благо, потреби тощо.

Прийнятий цьогогоріч Закон України «Про адміністративну процедуру» [3] вперше в правовому полі України впроваджує механізми захисту законного інтересу особи у сфері публічного адміністрування. Адже Закон тлумачить адміністративну справу як таку, що стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, розгляд якої здійснюється адміністративним органом.

Закон України «Про адміністративну процедуру» є свідченням євроінтеграційного руху України, в ньому втілені європейські принципи належного адміністрування. Він встановлює правила, які дозволяють ідеологічно по-новому розглядати адміністративні справи та приймати по ним рішення.

Закон упровадив нову категорію осіб, які можуть брати участь в адміністративному провадженні, - це заінтересовані особи. Вони можуть ініціювати провадження, мають всі права учасника адміністративного провадження, що дає їм можливість ефективно відстоювати свою позицію у справі, рішення по якій може негативно на них вплинути.

Крім того, положення Закону України «Про адміністративну процедуру», якими передбачено особливості провадження з великою кількістю осіб, орієнтовані, перш за все, на залучення осіб, які мають власний інтерес до справи, до адміністративного провадження, на забезпечення представництва таких осіб, на ознайомлення їх із матеріалами справи, а також на можливості заінтересованих осіб оскаржувати рішення, що їх стосуються, навіть якщо вони їм прямо не адресовані.

Таким чином, Україна із прийняттям Закону «Про адміністративну процедуру» отримала правове регулювання, яке дозволить знаходити баланс між приватними та публічними інтересами, враховуючи при цьому потреби не лише адресатів адміністративних актів, а й заінтересованих осіб.

Звісно, що такі новели законодавства мають бути ще сприйняті й службовцями державних органів та органів місцевого самоврядування, вироблена адміністративна і судова практика з цих питань. І найголовніше – ознайомлення громадян з новими можливостями захисту законних інтересів.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі про охоронюваний законом інтерес від 1 грудня 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>
2. Постанова ВС від 28 травня 2020 р. по справі №640/11643/19 URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80167902?fbclid=IwAR1P1GAdRY-QUAmEjmAeLYM-7w1dyTH2NXn9eeGm5cX7kMqcp_nfzVOpiKk
3. Про адміністративну процедуру: Закон України 17.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-IX#Text>

*Надія Леонтіївна Бондаренко-Зелінська,
професорка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова, кандидатка юридичних наук, доцентка*

ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ ЗА УЧАСТЮ ПАЦІЄНТА-СПОЖИВАЧА ОНЛАЙН

В умовах сьогодення кількість осіб, які постраждали внаслідок підступного нападу росії на Україну, обчислюється не десятками, а сотнями тисяч. Очевидно, що існуюча система охорони здоров'я не здатна в повній мірі задовольнити існуючий обсяг запитів пацієнтів. Вона не була розрахована на одночасне збільшення кількості громадян, що будуть потребувати медичної допомоги, оскільки можливість повномасштабної війни видавалась малоймовірною. І станом на 24 лютого 2022 року в Україні не було необхідної кількості фахівців, ознайомих з тактичною медициною та здатних надавати медичну допомогу в умовах бойових дій не тільки військовим, а й мирному населенню.

Більше того, основні удари ворога прийшлися на регіони, які були осередками виробництва лікарських засобів та виробів медичного призначення (далі – ЛЗ та ВМП) або логістичними центрами їх обігу в Україні¹, що призвело до зупинення багатьох виробництв та зменшення необхідних товарів на фармринку. Поряд з вищевказаними, серед факторів, що обмежили пацієнтів в доступі до своєчасної та якісної медичної допомоги, найбільш поширеними стали: втрата зв'язку з лікарями, в яких пацієнти обслуговувались у мирний час, у зв'язку з виїздом пацієнта або медичного працівника з регіону; неможливість вчасно доставити пацієнта до суб'єкта здійснення медичної практики через окупацію, активні бойові дії, пошкодження засобів транспортування; не функціонуванням значної кількості аптек у зв'язку з знищенням приміщень та/або виїздом фахівців з регіону; відсутність необхідних лікарських засобів у продажу в регіоні тощо. Якщо сюди ще додати відновлення «забутих» загроз радіаційної небезпеки та необхідність відновлення виробництва необхідних ЛЗ і ВМП, то стає очевидним, що в більшості випадків український пацієнт часто залишається один на один з проблемою власного порятунку та відновлення свого здоров'я.

В умовах сьогодення найбільш очевидними є лише три способи допомоги таким особам: 1) пошук медичного/фармацевтичного фахівця в територіальній доступності (на місцевості); 2) сподівання, що госпітальєри/добровольці² чи воїни ЗСУ доберуться до місця проживання/перебування пацієнта та нададуть допомогу чи евакуюють; або 3) скористатися допомогою (медичною або фармацевтичною) онлайн³.

Метою цієї доповіді є визначення способів врегулювання конфліктів, що можуть та фактично виникають у випадках звернення пацієнтів-споживачів за допомогою, онлайн.

Очевидно, що відносини, що мають місце в віртуальному просторі або за допомогою віртуальних ресурсів дещо відрізняються від ім подібних, що мають місце офлайн. Різниця, як мінімум, в наявності фізичної доступності споживача до надавача медичної/фармацевтичної послуги або допомоги при офлайн-комунікації, що дозволяє поперше мати більш повну та достовірну інформацію про останнього. По-друге, у пацієнта-споживача суттєво збільшується можливість вибору. Адже офлайн пацієнт в більшості випадків територіально обмежений ареалом свого пересування, в той час як при мережевій комунікації він може звернутися до фахівця з іншого куточка планети⁴.

¹ Більшість - виробництв були розташовані в Київській, Харківській, Сумській, Донецькій, Луганській областях, як наприклад Стірол (м. Горлівка, Донецька область), Дарниця (м. Київ), Біофарма (м. Біла Церква, Київська область), ТОВ «Здоров'я народу» (м. Харків).

² Накштал Першого медичного добровільного шпиталю імені Миколи Пирогова.

³ Засобами телемедицини, консультаціями лікарів онлайн, онлайн картами чи ресурсами, на яких зазначено місця знаходження аптечних закладів та статус їх роботи, Контакт-центром МОЗ, ресурсами Електронної системи охорони здоров'я в Україні- <https://ehealth.gov.ua/>.

⁴ Так наприклад під час війни для українських породіль, що перебувають в окупації або в зв'язку з активними бойовими діями не можуть дістатися до місцевого суб'єкта здійснення медичної діяльності, стала доступна

Тобто, з однієї сторони онлайн комунікація розширює можливості споживача, а з іншої створює додаткові виклики. Варто хоча б згадати про такий маленький нюанс, що в Україні, на відміну від багатьох розвинених країн світу суб'єктами правовідносин, зокрема у правовідносинах, що виникають при здійсненні медичної діяльності, є не окремих фахівець, медичний працівник, а суб'єкт господарювання, яким, як правило є заклад охорони здоров'я. І коли відповідна медична послуга надається на території такого закладу або його працівниками в процесі виконання трудового обов'язку, у випадку неякісного надання послуги такий суб'єкт здійснення медичної діяльності може бути притягнений до цивільно-правової відповідальності. Натомість, якщо допомога надається пацієнту-споживачу онлайн співробітником такого закладу і, як правило, на волонтерських засадах, постає питання, хто буде суб'єктом відповідальності і чи взагалі коректно в такому випадку говорити про медичну або фармацевтичну послугу. Очевидно, що питання ще потребує ґрунтовного дослідження з метою створення теоретичного підґрунтя для майбутнього удосконалення правового регулювання у цій сфері.

В межах цієї доповіді ми акцентуємо увагу на іншому аспекті проблеми: відсутності в Україні ефективних способів врегулювання спорів за участю пацієнта-споживача, навіть у тих випадках, коли контрагента у спірних правовідносинах можна чітко ідентифікувати.

Загальновідомо, що судова форма захисту має низку перепон для ефективного захисту прав пацієнта, зважаючи на специфіку таких цінностей як життя та здоров'я людини, зокрема на неможливість їх стовідсоткового відновлення до попереднього стану у випадку ушкодження⁵, а також з огляду на виключне значення такого показника як «час» для рятування та/чи реабілітації вищевказаних особистих немайнових благ. Крім того, пацієнт, який постраждав від неякісної медичної чи фармацевтичної послуги часто є обмежено мобільним та не має доступу та/або можливості збору доказового матеріалу, який би відповідав вимогам судового процесу. Тому в світі загалом, і в Європі зокрема, саме способи альтернативного врегулювання спорів вважаються найбільш продуктивними, особливо, коли мова йде про захист прав особи в сфері охорони здоров'я. [1, с. 30-31]

На противагу судочинству, яке за останні десять років суттєво просунулось на шляху диджиталізації (хоча і слід визнати, що українське електронне судочинство все ще не функціонує в анонсованому обсязі), способи альтернативного врегулювання спорів онлайн в Україні лише роблять перші кроки. Та й в світі це явище є відносно новим [4; 5, р. 24-26] Більше того, в доктрині навіть немає єдиного підходу до розуміння сутності таких способів. Не вдаючись в дискусію з цього приводу відмітимо, що на нашу думку, *онлайн-врегулювання спорів* — це своєрідний *modus operandi* способів альтернативного врегулювання спорів та інформаційно-цифрових технологій, а, де потрібно - мережевої комунікації.

Якщо говорити про врегулювання спорів за участю пацієнта-споживача онлайн, то найбільш ефективними модусами вбачаються такі, що передбачається поєднання різних видів переговорів, посередництва (фасилітації, медіації чи консиліації) або такого комбінованого способу як нейтральне встановлення фактів (*neutral fact finding*) з віртуальним простором⁶. Таким простором є, наприклад, платформа «Online Dispute Resolution»⁷, що створена в 2016 році для онлайн врегулювання спорів за участі споживачів.

Вектор уваги, на нашу думку, потрібно акцентувати саме на віртуальному просторі, а не на окремих віртуальних ресурсах. Це обумовлено тим, що саме віртуальний простір є максимально захищеним від зовнішнього втручання сторонніх суб'єктів, порівняно з окремими віртуальними інструментами, такими наприклад як месенджер в соціальній

можливість отримання онлайн консультування в фахівців з усього світу, зокрема за допомогою таких віртуальних ресурсів [2; 3].

⁵ Принаймні наявний стан української медицини та фармації це не наразі не дозволяє.

⁶ Віртуальний простір — це новий тип простору, який дозволяє нам створити інтернет, він не має фізичного втілення, але існує онлайн в віртуальній формі [5, с. 31–32].

⁷ <https://ec.europa.eu/consumers/odr/main/?event=main.trader.register>

мережі. А отже дозволяє краще забезпечувати відносну конфіденційність примирних процедур⁸. Крім того, він дозволяє забезпечити найкращу комунікацію між його учасниками, часто забезпечуючи візуальний контакт між ними. А це принципово важливо для конфліктів за участю пацієнта-споживача, оскільки конфлікти пов'язані із здоров'ям часто містять суттєву емоційну складову та їх врегулювання нерідко потребує зворотного зв'язку саме від особи, яка порушила права пацієнта.

В Україні більшість примирних процедур проводиться з застосуванням такого віртуального простору як платформа «Zoom». Утім, на нашу думку, для забезпечення конфіденційності та максимальної доступності способів онлайн врегулювання спорів мова повинна йти про створення самостійного вітчизняного цифрового середовища з належним правовим підґрунтям його функціонування.

З цього приводу слід визнати, що технічною базою для створення віртуального простору для врегулювання спорів онлайн могла б стати, наприклад, Дія – портал державних послуг, що дуже добре себе зарекомендував в умовах воєнного стану. Щодо теоретичного осмислення та законодавчого регулювання питань альтернативного врегулювання спорів онлайн загалом та спорів за участю пацієнтів-споживачів зокрема, то в Україні він є незадовільним.

Підсумовуючи слід констатувати, що ситуацію потрібно виправляти вже зараз, не чекаючи завершення війни. Адже в умовах сьогодення кількість не вирішених суперечок тільки збільшується, в силу тієї обставини, що українці із-за збройних атак росії травмуються майже щодня. Тому, запровадження ефективного механізму врегулювання конфліктів з використанням потенціалу інформаційно-цифрових технологій та мережевої комунікації (особливо конфліктів з приводу здоров'я) повинно посприяти не тільки нормалізації життя осіб, що постраждали в умовах війни, а й в цілому сприятиме миру і злагоді в українському суспільстві.

Література:

1. Бондаренко-Зелінська Н., Черняк О., Зайцева-Калаур І. Альтернативні способи врегулювання спорів, що виникають за участю споживача в сфері охорони здоров'я: вітчизняний та зарубіжний правовий досвід. *Art and Science*. 2021, Vol. 6 p. 25-43.
2. Help Mom Breastfeed at War - Breastfeeding On-line help for Ukraine mothers and babies. URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1fz_Z2E8ETovQK3L3V_8zOMunMOTE41sj/edit?usp=sharing&oid=107451079550350021762&rtpof=true&sd=true/
3. «SOS роды под обстрелом». URL: <https://t.me/+H0LACejanGoyNGRk> та ін.
4. Monty Ahalt, Arthur M. What You Should Know about Online Dispute Resolution. *MontyAhalt.com*. URL: <https://montyahalt.com/know-about-online-dispute-resolution>.
5. Katsh, Ethan; Rifkin, Janet. Online Dispute Resolution: Resolving Conflicts in Cyberspace. Jossey-Bass, 2001 240 p

⁸ Зауважимо, що будь-яка мережева комунікація не може бути стовідсотково конфіденційною в силу технічних особливостей мереж.

Борсук Валерій Олексійович,
аспірант кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ДИТИНИ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

Характерною ознакою позбавлення батьківських прав як крайнього засобу сімейно-правової відповідальності, що застосовується до батьків, які не виконують своїх обов'язків, є його виключно судовий порядок [1, с. 130].

Аналізуючи коло осіб, які мають право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав, можемо визначити, що такими особами є: один із батьків, опікун чи піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина або заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор або сама дитина, якщо вона досягла чотирнадцяти років [2, с. 68]. С. Лепех вказує, що з цього переліку потрібно виключити осіб, в сім'ї яких проживає дитина, оскільки вони, зазвичай, не лише не є її законними представниками, але іноді навіть не пов'язані з нею родинними стосунками. Наділення правом процесуального представництва інших осіб, крім законних представників, зокрема, відповідно до ст. 262 СК України сестри, брата, мачухи, вітчима щодо малолітніх чи неповнолітніх братів, сестер, пасинка, падчерки, відповідно до ст. 258 СК України баби, діда щодо онуків, а також відповідно до ст. 261 СК України інших фактичних вихователів дітей, на думку С. Лепех, є невдалим вирішенням питання щодо забезпечення реалізації права на захист інтересів дитини. Такий підхід лише створить передумови для виникнення колізій інтересів, зокрема і можливості необґрунтованого звернення до суду з позовами про позбавлення батьківських прав. Натомість цілком логічним є доповнення переліку цих осіб такими законними представниками, як прийомні батьки та батьки-вихователі [3, с. 177]. Слід визнати, що така позиція С. Лепех є слушною і заслуговує підтримки; крім того, перелік осіб, які б мали право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав, доцільно було б доповнити і патронатним вихователем [4, с. 368].

Щодо відповідача, то відповідачем у справі про позбавлення батьківських прав є батьки або один з батьків (матір або батько) дитини (дітей) в залежності від того до кого пред'являється така позовна вимога. відповідачами у справах про позбавлення батьківських прав можуть виступати тільки батьки, щодо яких батьківство встановлене в передбаченому законом порядку. Якщо ж справа про позбавлення батьківських прав порушена щодо одного з батьків, участь другого з батьків у процесі є обов'язковою [5, с. 77].

Відповідно до ст. 242 СК України відповідачем у справі про позбавлення батьківських прав може бути й усиновлювач, якщо він записаний батьком (матір'ю) дитини, за наявності підстав, передбачених у ст. 164 СК України. Як зазначає М. В. Логвінова, критеріями, на основі яких позбавлення усиновлювачів батьківських прав здобуло перевагу у зв'язку із тим, що: у разі позбавлення батьківських прав є можливість їх відновлення (сподівання на те, що суд скасує усиновлення, а потім знову постановить рішення про усиновлення, марне, адже, такої можливості закон не допускає); у разі позбавлення батьківських прав дитина може бути залишена у квартирі усиновлювача, а він сам виселений з неї (при скасуванні усиновлення такий наслідок неможливий) [6].

Крім осіб, які мають право на звернення до суду з заявою про позбавлення батьківських прав, необхідно визначити осіб, які приймають участь у справі, що є однією із головних задач суду при здійсненні підготовки справи до судового розгляду. Отже, у справах про позбавлення батьківських прав можуть приймати участь треті особи. Так, наприклад, дід, баба інші родичі мають права пред'являти позов і вступити у розпочатий процес щодо розгляду справи про позбавлення батьківських прав з вимогою про визначення місця проживання дитини та вирішення питання про передачу їм дитини на виховання, як треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмету спору.

Крім пред'явлення позову у справах про позбавлення батьківських прав органи опіки та піклування в обов'язковому порядку приймають участь у справі про позбавлення батьківських прав для надання висновку по справі. Відповідно до положень ст. 19 СК України орган опіки та піклування подає до суду письмовий висновок щодо вирішення спору на підставі відомостей, одержаних у результаті обстеження умов проживання дитини, батьків, інших осіб, які бажають проживати з дитиною, брати участь у її вихованні, а також на підставі інших документів, що стосуються справи. Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини [7, с. 134-135].

Щоб забезпечити кваліфікований розгляд справ про позбавлення батьківських прав і суворе дотримання при цьому законності, чинним СК України передбачено необхідність письмового висновку органів опіки та піклування, а також особисту участь у судовому засіданні представника цього органу і прокурора. Вищезазначене обґрунтовує висловлену в науковій літературі пропозицію щодо наявності у справі про позбавлення батьківських прав двох висновків – органів опіки та піклування, прокурора. Передбачається, що така пропозиція може бути реалізована на практиці. Разом з тим, не варто погоджуватися з думками тих спеціалістів, які вважають, що необхідно мати два висновки органів опіки та піклування, якщо батьки проживають у різних місцях. Так, обстеження іноді доводиться проводити в різних місцях – за місцем проживання батька, матері, дитини. Однак для запобігання суперечливим висновкам, для створення цілісної картини відносин, що в цій сім'ї склалися, вважаємо, що обстеження доцільно проводити одному органу за умови проживання сторін у межах одного міста, району. Це дозволяє більш об'єктивно та всебічно з'ясувати обставини виховання дітей, до того ж скорочує строки проведення обстеження, оскільки при проведенні паралельного обстеження двома органами опіки та піклування може виникнути необхідність додаткового часу на пересилку результатів першого обстеження, без яких перевірка умов життя і виховання дітей буде неповною. Немає необхідності покладати обов'язок з'ясувати обставини, так чи інакше взаємопов'язані, двом державним органам. Найбільш ефективним вважається участь органу опіки та піклування за місцем розгляду спору в суді, оскільки він найтісніше пов'язаний із судом, що розглядає справу по суті [5, с. 80].

Дискусійним питанням щодо розгляду справ про позбавлення батьківських прав є укладення мирової угоди. На думку Н. В. Волкової, неможливо застосувати мирову угоду у справах із сімейних відносин, що виникають з майнових та особистих немайнових відносинах. Також не можна передати справу за договором на розгляд до третейського суду (ч. 4 ст. 6 Закону України «Про третейські суди») [7, с. 135].

Література:

1. Кучеренко О. Окремі аспекти позбавлення батьківських прав як сімейно-правового засобу захисту інтересів дитини. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 129-132.
2. Новосад А. С., Положай К. І. Процесуальний порядок позбавлення батьківських прав. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 1. С. 67-69.
3. Лепех С. Підстави, порядок та правові наслідки позбавлення батьківських прав. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2010. Вип. 51. С. 175–181.
4. Красицька Л. В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей. Дис. ... докт.юр.наук. спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Вінниця, 2015. 496 с.
5. Лапчевська О. Ф. Процесуальні особливості розгляду справ про позбавлення батьківських прав. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 75-82.
6. Логвінова М. В. Правові наслідки позбавлення батьківських прав. *Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали X регіональної науково-*

практичної конференції (5-6 лютого 2004 р.). Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2004. С.285-288.

7. Волкова Н. В. Окремі аспекти розгляду справ про позбавлення батьківських прав у цивільному судочинстві. *Часопис цивілістики*. 2017. Випуск 27. С. 133-137.

Вагіна Ірина Дмитрівна,

аспірант кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВУ ПРИРОДУ ТА ЦІЛЬОВУ СПРЯМОВАНІСТЬ ДОГОВОРІВ МІЖ МАТІР'Ю, БАТЬКОМ І ДІТЬМИ

Відповідно до ст. 9 Сімейного кодексу України подружжя, батьки дитини, батьки та діти, інші члени сім'ї та родичі, відносини між якими регулює цей Кодекс, можуть врегулювати свої відносини за домовленістю (договором), якщо це не суперечить вимогам цього Кодексу, інших законів та моральним засадам суспільства. Можливість договірної врегулювання сімейних відносин між їх учасниками, які вправі самостійно визначати зміст своїх сімейних правовідносин за допомогою шлюбного, аліментних (договорів про надання утримання) або інших договорів є однією із важливих засад сімейного законодавства. Зокрема, сімейне законодавство передбачає можливість укладання батьками дитини договорів щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини (ч. 4 ст. 157 Сімейного кодексу України), про сплату аліментів на дитину (ст. 189 Сімейного кодексу України), про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (ст. 190 Сімейного кодексу України) [1]. При цьому, варто відзначити, що чинне сімейне законодавство не обмежує можливість договірної врегулювання сімейних відносин між матір'ю, батьком та дітьми лише укладенням договорів, які прямо визначені сімейним законодавством; з іншого боку – навіть зміст поіменованих договорів, що укладаються батьками щодо їх неповнолітніх дітей, визначений у сімейному законодавстві недостатньо, що зумовлює труднощі під час застосування відповідних положень у судовій практиці. Вище викладене зумовлює також дискусію у сімейно-правовій доктрині щодо переліку непоіменованих договорів, якими врегулюються сімейні відносини між матір'ю, батьком та дітьми, предмету регулювання та істотних умов таких сімейних договорів, особливо в аспекті можливого врегулювання європейської досвіду.

Як зазначає О. В. Розгон, існують наступні особливості договорів у сімейному праві: можливість регулювання сімейних відносин за умови, якщо зміст договору не буде суперечити актам законодавства та моральним засадам суспільства; особливий суб'єктний склад – учасники сімейних відносин, як правило щодо спільної реалізації прав та виконання обов'язків; необхідність отримання дозволу опіки та піклування, якщо договір стосується майнових прав дитини; обов'язковість попередньої згоди на укладення договору одним із учасників сімейних відносин – стосується договорів подружжя і договорів, що укладаються неповнолітньою дитиною; можливість обумовлення в договорі строків тривалості сімейних прав та обов'язків – наприклад до повноліття дитини, припинення шлюбу, тощо; обмеженість свободи договірної ініціативи сторін договору – як правило лише у випадку відповідної вказівки у законодавстві або якщо останнє взагалі не врегулює відповідні відносини; недопустимість погіршення майнового становища сторін договору у частині прав та гарантій, передбачених сімейним законодавством; особистий і безоплатний характер більшості договорів [2, с. 22-35].

При цьому, у випадку відсутності спеціальних нормативних приписів сторони можуть врегулювати свої відносини за договором – учасники сімейних відносин мають

право укласти договір, який не передбачений актами сімейного та цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам законодавства (створення власних правил поведінки). Якщо певні сімейні відносини встановлені законом, то договором сторони можуть: деталізувати нормативний припис, не виходячи за його межі, і конкретизувати свої суб'єктивні права та обов'язки або підвищити законодавчий стандарт і закріпити такі суб'єктивні права та обов'язки, які не закріплені в законодавчому мінімумі вимог до сторін [3, с. 102].

Як зазначає А. О. Дутко, основна мета сімейного договору – спрямованість на виникнення, зміну та припинення сімейних прав та обов'язків [4, с. 138]. Це повною мірою може стосуватися й договорів між матір'ю, батьком і дітьми. У Сімейному кодексі України окреслено три головних питання, пов'язані із долею дитини, які мають бути врегульовані в договірному порядку при розірванні шлюбу батьками та/або окремому проживанні батьків. Ними є: визначення місця проживання дитини, здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із них, хто проживає окремо від дитини та надання утримання дитині (виплата аліментів). Ці питання становлять зміст права на забезпечення максимальних гарантій виховання та розвитку дитини за умови, коли батьки проживають окремо [2, с. 29]. В той же час, в договірному порядку можуть бути врегульовані й питання надання утримання дитині у вигляді понесення додаткових витрат на дитину, надання їй утримання у натуральній формі, надання утримання непрацездатним батькам повнолітніми дітьми, визначення договірної відповідальності за невиконання обов'язку щодо надання утримання, визначення порядку управління майном дитини, тощо. Метою усіх вище викладених договорів є реалізація сімейних прав та інтересів батьків та дітей, передусім права дитини на виховання, права дитини або її батьків на утримання, а також права дитини і виховуватися у сім'ї, права батьків здійснювати своє право на особисте виховання дитини, також прав батьків та дітей, пов'язаних із володінням певним майном (як у спільній власності батьків та дітей, так і у власності неповнолітньої або малолітньої дитини). Зокрема, у договорі щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим з них, хто проживає окремо від дитини, можуть бути зафіксовані будь-які важливі для сторін нюанси: місце спілкування, його періодичність, тривалість, необхідність присутності третіх осіб при спілкуванні тощо. Основне у цьому та інших договорах між матір'ю, батьком та дітьми – це те, що він не повинен суперечити інтересам дитини [2, с. 166].

Правова природа договорів між матір'ю, батьком та дитиною передбачає ряд особливостей:

1) можуть врегульовувати будь-які питання сімейних відносин між батьками та неповнолітньою чи малолітньою дитиною, крім випадків, якщо таке регулювання суперечить інтересам дитини; з іншого боку в договірному порядку можуть бути врегульовані лише ті сімейні відносини за участю повнолітньої дитини, що стосуються реалізації її обов'язку надавати утримання непрацездатним батькам;

2) дитина як суб'єкт договірних правовідносин, що виникають у зв'язку із укладанням такого договору, це неповнолітня або малолітня особа, щодо реалізації прав якої здійснюється укладання договору, який забезпечує реалізацію відповідних прав її як дитини; виняток становить договір, що укладається щодо надання утримання непрацездатним батьками, дитина у цих правовідносинах є самостійним учасником, що володіє повною сімейною та цивільною дієздатністю;

3) договірне регулювання сімейних відносин між батьками та дітьми не повинне суперечити мінімальним гарантіям, передбаченим сімейним законодавством, хоча може істотно доповнювати та розширювати їх.

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
2. Розгон О. В. Договори у сімейному праві України. К. : Ін Юре, 2018. 301 с.

3. Договір як універсальна правова конструкція / за ред. А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. Х. : Право, 2012. 432 с.

4. Дутко А. О. Договір як регулятор сімейних відносин: особливості конструкції. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 135-142.

Ванджурак Роман Васильович,
адвокат

ВИТОКИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ВІД ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ІДЕЇ СВОБОДИ ЯК ПРАВОВОЇ ЦІННОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Як свідчать результати аналізу сучасної правознавчої літератури, наразі зростає актуальність досліджень впливу давньогрецької філософії права на розвиток української юриспруденції в контексті євроінтеграційних процесів. Адже останні передбачають асиміляцію вітчизняного права з правовими традиціями країн Західної Європи, заснованими на філософсько-правовій спадщині та загалом інтелектуальній культурі Античності (особливо, беручи до уваги ту обставину, що протягом досить тривалого часу правова система України знаходилася під жорсткою політичною диктатурою Російської імперії та Радянського Союзу).

У цьому відношенні передусім вирізняється проблематика, пов'язана із встановленням генетичної укоріненості базових європейських правових цінностей у давньогрецьких уявленнях про сутність, особливості та цільові орієнтири права як суспільно-регулятивної системи. Тим більше, що не всі автори поділяють думку щодо наявності зазначених генетичних зв'язків, стверджуючи натомість «новоєвропейське походження» самої ідеї таких зв'язків, зумовлене спробами виправдання та звеличування культурних цінностей сучасної Європи [3].

Окрім того, зауважимо, що у сучасній філософсько-правовій та спеціально-юридичній літературі, на жаль, досі не спостерігається однастайність у тлумаченнях змісту таких цінностей, а, тим більше, в оцінках їхніх генетичних зв'язків з давньогрецькими уявленнями про ці аксіологічні основи права. Зокрема, наприклад, чимало авторів вважають необґрунтованими пошуки античних коренів ідеї правової свободи у інтелектуальній спадщині тієї епохи, що відзначалася розквітом інституту рабства [2]. Проте, гадається, не варто ототожнювати такі поняття, як *«ідея правової свободи»* та *«реальна правова свобода»*. Адже, живучи у певним чином облаштованій реальності, ніщо не заважає генерувати ідеї щодо *належного* порядку, в межах якого нівелюватимуться ті суперечності, що спонукають до перегляду принципів основ організації й регулювання існуючих суспільних відносин. Тож реальне існування інституту рабства у Античній Греції навряд чи є переконливим аргументом проти тези щодо давньогрецьких витоків ідеї свободи. До того ж, хоча мислителі цієї епохи розглядали питання свободи виключно по відношенню до юридично вільних громадян полісу, а питання правової рівності – лише стосовно «рівних між собою» (Аристотель), тобто в межах конкретно взятого соціального прошарку, це, однак, не скасовує тих виявлених давньогрецькими філософами суттєвих ознак, що визначають загальний поняттєвий зміст розглядуваних ціннісних основ права. А цілком закономірні відмінності, що простежуються між античними та сучасними уявленнями про такі основи, є результатами того, що у ході свого історичного розвитку будь-яке явище, а, отже, і змістовні характеристики правових цінностей, набувають оновлених «смислових відтінків» у трансформованих соціокультурних умовах.

Оскільки свобода як правова цінність асоціювалася у давньогрецьких філософів виключно з вільними громадянами і жодним чином не стосувалася рабів (останні, власне, і

були основним засобом досягнення свободи для перших), тому переважна більшість мислителів цієї доби схилилася до думки про «природну виправданість» інституту рабства. Навіть Аристотель, який, на відміну від свого вчителя Платона, не поділяв позицію, згідно з якою одні люди народжуються повелителями, а інші – рабами, визнаючи при цьому *можливість* зміни соціального положення індивіда, все ж таки стверджував, що далеко не всі люди прагнуть здійснити таку можливість. Адже є люди, які за своєю природою більш схильні до покори, аніж до влади чи навіть свободи: вони радше будуть підкорятися чужій волі, ніж повелівати й керувати іншими, але якщо це буде «добровільним рабством», а не насильницьким; примус завжди породжує свою закономірну протидію у вигляді зустрічної ненависті, що прирікає на загибель будь-яку тиранію [1, с. 154]. Тож рабство як природне явище вважалося цілком справедливим та розумним, оскільки без нього не уявлялися досяжність і збереження свободи для громадян держави: у такому разі всі люди без винятку стали б рабами сліпих сил природи, як це було у первісному суспільстві. А те, що свобода вже у той час вважалася найвищою демократичною цінністю, підтверджується наступною тезою Аристотеля: «Засада аристократії – чеснотливість, засада олігархії – багатство, засада демократії – свобода» [1, с. 111-112].

У сучасному суспільстві завдяки тому, що технологічний прогрес давно уможливив скасування інституту рабства, правова свобода стає універсальною людською цінністю (а не лише привілеєм обраних). Вона є конституційно закріпленою у законодавствах усіх демократичних держав. Зокрема, право на особисту свободу та недоторканність передбачене ч.1 ст. 29 Конституції України. З метою запобігання надто вузького розуміння змісту даної статті (як свободи від незаконного затримання і арешту) Конституційний Суд України дав наступне її тлумачення: «серед фундаментальних цінностей дієвої конституційної демократії є свобода, наявність якої у особи є однією з передумов її розвитку та соціалізації. Право на свободу є невід’ємним та невідчужуваним конституційним правом людини і передбачає можливість вибору своєї поведінки з метою вільного та

всєбічного розвитку, самостійно діяти відповідно до власних рішень і задумів, визначати пріоритети, робити все, що не заборонено законом, безперешкодно і на власний розсуд пересуватися по території держави, обирати місце проживання тощо. Право на свободу означає, що особа є вільною у своїй діяльності від зовнішнього втручання, за винятком обмежень, які встановлюються Конституцією та законами України» [4, с. 12]. Тобто свобода суб’єктивної самореалізації людини є припустимою у тих межах, що визначені законом з метою гарантування правової свободи інших суб’єктів. Адже за відсутності таких обмежень унеможлиблюватиметься уникнення конфліктних зіткнень інтересів, як застерігали ще давньогрецькі мислителі (Платон у творах «Держава», «Політик», «Законо»; Аристотель у «Політиці», «Нікомаховій етиці» тощо). Тому законне обмеження свободи вже у ті часи розглядалося як єдиний засіб її забезпечення шляхом встановлення певної «нормативної міри» для приборкання «рудиментарно-тваринного єства» людини: «Хто вимагає, аби панував закон, очевидно, хоче, щоб панували божество і розум, а хто вимагає, аби панувала людина, проявляє (у своїй вимозі) певне дикунство; бо пристрасть саме і є таким (чимось тваринним), до того ж вона зводить навіть найкращих правителів з істинного шляху; навпаки, закон – це розум поза пристрастями й бажаннями» [1, с. 96].

Безперечно, сучасне розуміння свободи як правової цінності багато в чому відрізняється від давньогрецького, проте сама антична ідея пов’язування сутнісного змісту права не лише з заборонами та зобов’язаннями, а, насамперед, із забезпеченням можливостей вільного самовизначення й самореалізації людини в суспільному житті стало стійкою традицією для європейської правової культури.

Література:

1. Аристотель. Політика. К.: Основи, 2005. 240 с.

2. Дидикин А.Б. Платонизм и нормативизм: историко-философская реконструкция. *ΣΧΟΛΗ*. 2018. Т.12. №2. С. 709-713.
3. Жданов П.С. Понятие «закона» в контексте греческого мировоззрения VI-IV веков до н. э. *Правоведение*. 2014. №3(314). С. 188-205.
4. Кузьменко О.В. Свобода як принцип конституції і цінність громадянського суспільства. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 1(36). С. 12-16. DOI <https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i1.723>.

Васильєв Станіслав Валерійович,
доцент кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської
обласної ради, кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ОСВІТИ

Право людини на доступ до освіти передбачено багатьма законодавчими актами, які регулюють правовідносини у сфері освіти. Порушення права громадян на доступ до освітніх послуг повинні бути підставою для притягнення до юридичної відповідальності. Громадяни повинні бути обізнані із засобами захисту своїх прав у галузі освіти. Наведені фактори обумовлюють актуальність обраної тематики дослідження.

Науковці наголошують на недопущенні дискримінації у сфері освіти, вільному доступі до освіти з урахуванням паритетності усіх осіб [1, с. 180]. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про освіту» кожен має право на якісну та доступну освіту, ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, національності, релігійної належності, стану здоров'я, інвалідності або інших чинників [2]. Отже, на законодавчому та доктринальному рівні декларується забезпечення рівного доступу до освітніх послуг незалежно від багатьох ознак і чинників.

Водночас, під час вступу до закладів загальної середньої або дошкільної освіти можуть бути порушення прав батьків і дитини, пов'язані із місцем проживання або іншими факторами. Під час вступу абітурієнтів на місця державного замовлення закладів вищої освіти також можуть бути допущені порушення щодо проходження конкурсу та зарахування на навчання. Необхідно дослідити засоби захисту прав людини у сфері доступу до освітніх послуг.

Згідно зі ст. 69 Закону України «Про освіту» звернення фізичної особи може бути підставою для проведення перевірки дотримання законності у закладі освіти працівниками Державної служби якості освіти [2]. Отже, першим органом влади, до якого можуть бути оскаржені порушення, що полягають в обмеженні права на освіту, є Державна служба якості освіти. Відповідно до Положення про названу службу до її повноважень належить здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти щодо дотримання ними вимог законодавства про освіту та видання обов'язкових до виконання розпоряджень щодо усунення виявлених порушень у встановлені строки [3]. Таким чином, працівники Державної служби якості освіти мають право здійснити позапланову перевірку дотримання законності у закладі освіти та видати розпорядження про усунення порушень законодавства. Висновки позапланової перевірки можуть стати підставою для притягнення керівників закладів освіти до дисциплінарної відповідальності.

Наступною інстанцією для вирішення суперечностей, пов'язаних із прийомом на навчання, є освітній омбудсмен. Відповідно до ч. 2 ст. 73 Закону України «Про освіту» освітній омбудсмен є посадовою особою, на яку покладаються завдання щодо захисту прав у сфері освіти [2]. Згідно із п. 9 Положення про освітнього омбудсмена названа посадова особа має право розглядати скарги та перевіряти факти, викладені у скаргах, які подані

здобувачами освіти, їх батьками, законними представниками, педагогічними та науково-педагогічними працівниками [4]. Таким чином, наступним органом влади, до якого можна поскаржитись на правопорушення у сфері доступу до освіти, є освітній омбудсмен.

Варто пам'ятати, що незаконна відмова у прийнятті до навчального закладу є злочином, передбаченим у ст. 183 КК України [5]. Досудове слідство у кримінальних провадженнях про вчинення таких злочинів здійснюють працівники поліції. Таким чином, порушення права на доступ до освіти може бути підставою для написання заяви до поліції. Звичайно, не всі громадяни знають про можливість притягнення порушників до кримінальної відповідальності у разі обмеження доступу до освіти. Водночас, активістам громадських організацій, які здійснюють громадський контроль у сфері освіти, варто поширювати серед громадян відповідні знання.

Рішення приймальних комісій закладів вищої та фахової передвищої освіти можуть бути оскаржені в порядку адміністративного судочинства. Згідно із п. 9 ч. 1 ст. 19 КАС України юрисдикція адміністративних судів поширюється на спори щодо оскарження рішень атестаційних, конкурсних, медико-соціальних експертних комісій та інших подібних органів, рішення яких є обов'язковими для органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших осіб [6]. Вважаємо, що приймальні комісії закладів освіти цілком відповідають визначенню органів, рішення яких можуть бути оскаржені у порядку адміністративного судочинства згідно із наведеною нормою права. Отже, наступним засобом захисту права на освіту є звернення до суду.

Таким чином, засобами захисту права на доступ до освіти є подання скарг до Державної служби якості освіти, освітнього омбудсмена, поліції або захист прав у судовому порядку. Всі вказані засоби захисту свого права необхідно використовувати громадянину, який зазнав порушення права на доступ до освіти.

Література:

1. Павлюх А. О., Василенко Н. В. Право на освіту: міжнародний та національний вимір (в контексті аналізу міжнародних договорів та національних нормативно-правових актів). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Випуск 24. Том 4. С. 178 – 181
2. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. Законодавство України. *Верховна Рада України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 30 листопада 2022 року)
3. Деякі питання Державної служби якості освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 14 березня 2018 року № 168. *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 30 листопада 2022 року)
4. Положення про освітнього омбудсмена : постанова Кабінету Міністрів України від 06 червня 2018 року № 491. *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/491-2018-%D0%BF#top> (дата звернення: 30 листопада 2022 року)
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. *Законодавство України. Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 30 листопада 2022 року)

Ватрас Володимир Антонович,

професор кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН: ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ

Конституція України – єдиний нормативно-правовий акт, який є Основним Законом України, має найвищу юридичну силу, є юридичною базою законодавства України, приймається і змінюється в особливому порядку, має специфічний зміст і структуру і пряму дію на всій території України [1, с. 7; 2]. Як вірно зазначає В. В. Решота, Конституція України як джерело права характеризується таким основними властивостями: має найвищу юридичну силу серед усіх нормативно-правових актів та відзначається верховенством щодо інших джерел права, які не мають суперечити Конституції України. Всі закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції, в її межах та для її виконання; виражає суверенну волю Українського народу, який, на думку Конституційного Суду України, «тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття. Це підтверджується п. 1 ст. 85 Конституції України, яка не передбачає права Верховної Ради України на прийняття Конституції України, а також ст. 156 Конституції України, згідно з якою законопроект про внесення змін до розділів, які встановлюють засади конституційного ладу в Україні, після його прийняття у Верховній Раді України має затверджуватися всеукраїнським референдумом»; має підвищений ступінь стабільності, який передбачає, що зміни та доповнення до Конституції вносяться в окремому порядку, передбаченому розділом XIII Конституції України; норми Конституції є основою для формування всіх інших правових норм; норми Конституції є нормами прямої дії, які здійснюються у двох формах: безпосередній і опосередкованій [3, с. 91-92].

Говорячи про основні конституційно-правові норми, якими регулюються сімейні відносини, можна навести такі положення ст. 8 Конституції України, відповідно до якої в Україні визнається і діє принцип верховенства права; ст. 9 – визначено місце міжнародних договорів у правовому регулюванні правовідносин, в тому числі сімейних; ст. 24 – громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; ч. 1 ст. 26 – іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України; ст. 32 – забороняє втручання у сімейне життя особи, чим гарантує кожній сім'ї конфіденційність та приватність у здійсненні свої сімейних прав та виконанні сімейних обов'язків, чим втілюється в життя реальне забезпечення сімейної таємниці як особистого немайнового блага та на рівні СК України дістає захисту ціла низка особистих немайнових прав подружжя, батьків і дітей, інших членів сім'ї та родичів; важливе значення ця конституційна гарантія має для забезпечення таємниці усиновлення, яке гарантується у сімейному законодавстві України; ст. 51 – визначає, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка, кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї, батьки зобов'язані утримувати дітей до їхнього повноліття, а повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків; сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою; ст. 52 – відповідно до неї діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним, будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом; ст. 55 і 56 – визначають право на оскарження в суді рішень суб'єктів владних повноважень, в тому числі які порушують сімейні права та інтереси, а також право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю

цих органів; п. 6 ч. 1. ст. 92 Конституції України передбачено, що засади регулювання шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства визначаються виключно законами [2].

Конституційні акти, прийняті в кінці XVIII ст., а також конституції монархічних держав, як правило, не врегульовують сімейних питань. Наприклад, Конституція США 1789 року не містить жодного положення, присвяченого сімейним правовідносинам, хоча Дев'ята поправка до Конституції США передбачає, що визначення в Конституції певних прав не повинно тлумачитися як заперечення або зменшення інших прав, які має народ [4], що непрямо допускає можливість визначення їх на рівні спеціального законодавства, в тому числі законодавства штатів. Аналогічно можна сказати і про конституційні акти Королівства Швеція, Королівства Норвегія, Королівства Данія та малих монархій Європи. Виняток становить Конституція Князівства Андорра 1993 року, в ст. 13 якої передбачаються сприяння політики захисту сім'ї — базового елемента суспільства; визнання рівності світського та церковного шлюбу; рівність прав та обов'язків подружжя, рівність дітей між собою незалежно від кровної спорідненості. У ст. 20 батькам надається право на моральне та релігійне виховання своїх дітей [5].

Майже не врегульовують сімейні питання конституції Французької республіки 1958 року та Республіки Польща 1997 року. Так, Конституція Франції сімейним питанням присвячує лише два речення у Преамбулі: «Нація гарантує особистості та сім'ї необхідні умови для їх розвитку. Вона гарантує всім, у тому числі дитині, матері та престарілим працівникам охорону здоров'я, матеріальне забезпечення, відпочинок та дозвілля» [6], а Польщі — лише одне речення: «публічна влада зобов'язана забезпечити особливу турботу про дітей» (ст. 68) [7]. Небагато зазначається і в Конституції Грецької республіки 1974 року, у ст. 21 якої лише вказано, що сім'я як фундамент збереження і розвитку нації, а також шлюб, материнство та дитинство знаходяться під охороною держави; багатодітні сім'ї, вдови та сироти загиблих у війні мають право на особливу підтримку держави [8]. Конституція Фінляндії 1999 року у параграфі 6 визначає лише відсутність дискримінації за ознакою статі, віку та походження, а також рівність дітей порівняно із іншими особами з врахуванням їхнього рівня розвитку, а в параграфі 19 — підтримку сім'ї та особі, що утримує дитину з боку держави [9].

Основний Закон ФРН 1949 року присвячує сімейним питанням більше пунктів: у ст. 6 зазначено, що шлюб та сім'я знаходяться під захистом держави; турбота про дітей та їхнє виховання є природним правом батьків та їхнім пріоритетним обов'язком, за реалізацією яких слідкує держава; діти можуть бути відділені від своєї сім'ї проти волі осіб, уповноважених на їхнє виховання лише на основі закону, якщо уповноважені на виховання особи не виконують своїх обов'язків або діти з інших причин знаходяться під загрозою залишитися без нагляду; кожна мати має право на захист та підтримку держави; позашлюбним дітям забезпечуються на законодавчому рівні ті ж умови їх фізичного та розумового розвитку та їх положення в суспільстві, як і дітям, що народилися у шлюбі. Крім того, у ст. 7 Основного Закону ФРН, що визначає право на освіту, передбачає право осіб, уповноважених на виховання дітей вирішувати питання про участь цих дітей у релігійній освіті [10].

Конституція Італійської республіки 1946 року визначає, що держава визнає права сім'ї як природного союзу, що заснований на шлюбі; шлюб ґрунтується на моральній та юридичній рівності подружжя в межах, визначених законом для забезпечення єдності сім'ї (ст. 29); батьки зобов'язані та мають право утримувати, навчати та виховувати дітей, у тому числі позашлюбних; у випадку недієздатності батьків закон визначає способи виконання їхніх обов'язків; закон забезпечує позашлюбним дітям захист юридичного та морального характеру, аналогічним з правами членів законної сім'ї; закон визначає порядок та межі встановлення батьківства (ст. 30); держава економічними та іншими способами сприяє створенню сім'ї та виконанні її завдань, у тому числі особливу увагу приділяє великим сім'ям; держава сприяє материнству, дітям та молоді, надаючи сприяння необхідним

інститутам (ст. 31) [11].

Таким чином, Конституція України врегульовує питання ієрархії джерел сімейного права, визначає принцип рівності, зокрема за ознакою статі, віку, громадянської приналежності, заборону втручання у сімейне життя особи, основні засади шлюбу, права та обов'язки батьків та дітей, державну підтримку сім'ї, материнства, батьківства та дитинства, можливість судового захисту сімейних прав та обов'язків, відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої їхніми незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю, врегулювання питань шлюбу, сім'ї, охорони дитинства, материнства, батьківства виключно законами. Якщо говорити про конституційні правові акти інших держав, то в цілому вони також певною мірою врегульовують сімейні відносини. При цьому, слід зазначити, що конституційні акти, прийняті в кінці XVIII ст., а також конституції монархічних держав, як правило, не врегульовують сімейних питань. Як правило, в конституціях говориться про основні засади шлюбу, права та обов'язки батьків і дітей, а також державну підтримку сім'ї, материнства, батьківства та дитинства. Зазначена обставина викликана особливою важливістю інститутів сім'ї, материнства, батьківства та дитинства для суспільства та держави.

Література:

1. Оніщенко О. В. Конституція України як основне джерело конституційного права України. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Конституційне право. К., 2005. 258 с.
2. Конституція України від 28 червня 1996 року, із змінами і доповненнями. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Решота В. В. Застосування джерел адміністративного права в судочинстві України: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.07. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Львів, 2018. 473 с.
4. Конституція США. *Верховна Рада України*. URL: http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/catalog/law/usa_const.htm.
5. Конституція Андорри. *Андорраманія*. URL: http://www.andorramania.com/constit_gb.htm.
6. Конституція Французької Республіки (прийнята на референдумі 4 жовтня 1958 р.): станом на 30 серпня 2015 р. : пер. з фр. / укладач П. В. Романюк. Х. : Право, 2015. 68 с.
7. Конституція Польської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала) / В. М. Шаповал. К.: Москаленко О.М., 2018. 82 с.
8. Конституція Греції. *Конституції країн світу*. URL: http://nbuviar.gov.ua/asambleya/arh/konst_grec.rar.
9. Конституція Фінляндії. *Finlex*. URL: https://web.archive.org/web/20180218091238/https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731_20111112.pdf.
10. Конституція Німеччини. *GG - nichtamtliches Inhaltsverzeichnis*. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/gg/index.html>
11. Конституція Італії. *Senato della Repubblica*. URL: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf.

Виговський Леонід Антонович,

*завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор
філософських наук, професор*

Виговська Тетяна Вікторівна,

*доцент кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат
біологічних наук, доцент*

ВОЛОНТЕРСТВО ЯК ВИД СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПЕВНИХ КАТЕГОРІЙ НАСЕЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В Україні, з набуттям державної незалежності, був проголошений курс на розбудову демократичного суспільства на засадах реалізації на практиці загальнолюдських цінностей. Але, нова українська держава об'єктивно не могла одноразово позбавитися від негативних рис, які були притаманні функціонуванню структур радянської епохи. Для них головною цінністю були інтереси держави, а не людини. На практиці такий підхід закономірно зумовлював значну відчуженість владних структур від народу, утверджував власну самодостатність. Очевидно, що в умовах реальної демократії представники українських владних структур змушені реформувати всі гілки державного управління з метою приведення змісту та форму їх діяльності до вимог сучасного цивілізованого демократичного суспільства. Але, як свідчить історія, реформування управління “зверху” ніколи не приводить до негайних позитивних результатів. Це насамперед пояснюється тим, що будь-яка система об'єктивно прагне зберегти свою цілісність і зміст. Суттєвим чинником подолання відчуженості держави від громадян є утвердження та розбудова структур громадянського суспільства. Адже, воно постає засобом вибудови становлення реального громадського контролю за діяльністю всіх владних структур. А це змушує їх працювати насамперед на потреби та інтереси простого громадянина.

Варто зазначити, що свого часу основні принципи та положення громадянського суспільства як соціального феномену та теоретичної концепції були об'єктами досліджень філософів Дж. Локка, А. Фергюссона, Ш. Л. Монтеск'є, І. Канта, Ф. Г. Гегеля. Сучасне бачення громадянського суспільства в якості суб'єкта публічної політики відображено у працях І. Бестужева-Лади, К. Гаджієва, С. Телешуна, О. Оболенського, О. Пухкала, В. Трощинського, О. Титаренка, С. Ситник, І. Рейтеровича та ін. Водночас, досить актуальною є проблема подальшого аналізу основних тенденцій утвердження та розвитку структур громадянського суспільства в державі та їх вплив на політичні процеси. При цьому варто не забувати про те, що саме громадянське суспільство не виступає в якості політичного феномену. Але, воно є передумовою становлення, розвитку і утвердження політичної демократії. В його межах діють політичні утворення (політичні партії, громадські об'єднання, клуби, спілки, засоби масової інформації, механізми виборчого процесу, політичне представництво). Вказані соціальні інституції діють як у сфері громадянського суспільства, так і у сфері правової держави.

Зрозуміло, що становлення в Україні громадянського суспільства має ряд етапів. Це показали, зокрема Помаранчева революція, Революція Гідності, які продемонстрували, що в нинішніх умовах частина людей перестає бути просто статистами. Вони приймають активну участь в тих чи інших політичних заходах і тому стають суб'єктом українського політичного процесу. Цьому у певній мірі слугує і те, що у свідомості більшості громадян державні структури втратили статус сакральності, яку вони мали в радянський період. Через це соціум пред'являє наявній політичній системі влади суттєве зростання вимог. Зі свого боку, оскільки держава об'єктивно не може задовольнити всі запити громадян, то влада сама змушена ініціювати процес передачі певних функцій спільнотам громадян. Такий

процес спонукає громадян до їх активнішого включення у процеси вироблення та реалізації політики, метою якої є збалансування та забезпечення індивідуальних та суспільних інтересів. Звідси ініціативи громадян щодо утворення системних нових інститутів громадянського суспільства. Серед них насамперед можна назвати новостворені громадські об'єднання, благодійні фонди та організації, різні органи самоорганізації населення, волонтерський рух.

Щодо самого терміну „волонтер”, то у перекладі з французької він означає „особу, що добровільно пішла на військову службу”. В сучасному розумінні волонтер - це, насамперед, свідомий громадянин, який бере активну участь у житті спільноти з метою вирішення певних проблем громади та окремих людей. А у широкому значенні слова волонтерство являє собою добровільну допомогу громаді в охороні довкілля, захисті прав людини, збереженні пам'яток культури, допомозі нужденним людям тощо. Волонтерський рух є важливою складовою громадянського суспільства, оскільки суттєво впливає на зміст політичних процесів в державі. Це відбувається в результаті впливу на соціум засобами публічності волонтерської діяльності, веденням систематичного діалогу із громадськістю та представниками державних структур, своєчасністю та ефективністю надання волонтерських послуг. Тим самим волонтерство формує і закріплює в самосвідомості громадян принципи відповідальності, важливості активної особистої участі в трансформаційних змінах, що відбуваються у суспільстві. Волонтерство у всіх його виявах має форму добровольчої діяльності, яка заснована на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам. Тому вона не передбачає одержання прибутку чи будь-якої оплати, кар'єрного зростання. Це реалізація власної родової сутності шляхом надання допомоги іншим людям. Адже, людина, як суспільна істота, має потребу допомагати іншим людям, які потрапили в скрутну ситуацію.

Очевидно, що поява волонтерства, як широкого суспільного руху, обумовлювалася певними причинами. До них необхідно насамперед віднести кардинальні зміни, які відбулися в суспільстві в XIX столітті. Вони зумовили руйнуванням старої системи соціальних зв'язків і відносин, заміну застарілих форм співжиття та діяльності новими. Війни, революції створили ситуації соціальної невизначеності у більшості населення. Адже, в цей час катастрофічно збільшувалася чисельність членів суспільства, які потрапили в скрутну ситуацію. Благодійність вже була нездатна вирішити такі гострі соціальних проблеми, як втрату близьких людей, безробіття, нужденність, вимушену міграцію. І своєрідною відповіддю на ці запити з боку людей було створення волонтерського руху. Ця самоорганізація вийшла на такий рівень соціальних відносин, за якого частина членів суспільства (без примусу з боку держави) бере на себе відповідальність за допомогу людям, які конче потребують матеріальної і фінансової допомоги. При цьому проводиться робота в контексті створення умов для адаптації таких людей та прилучення їх до волонтерської діяльності.

Волонтерство на теренах України було поширеним явищем. Ще з 19 століття існувало багато громадських організацій, що допомагали притулкам для хворих і немічних громадян. Волонтери створювали і утримували для них безкоштовні їдальні. Під час російсько-турецької, російсько-японської та Першої світової війни активно працювали організації Червоного Хреста. Волонтери створювали структури Товариства тверезості, купували будинки для безхатченків, навчали грамоті. Але, в умовах радянської влади волонтерський рух по суті був заборонений.

Варто наголосити, що в Україні з самого початку виникнення волонтерський рух мав чітко виражений приватний характер, оскільки не залежав від матеріальної та фінансової допомоги з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Його засновниками були не байдужі громадяни, які на засадах самоврядності і добровільності визначали цілі і способи своєї діяльності з метою поліпшення якості життя громадян. Засновниця ГО «Українська Волонтерська Служба» Анна Бондаренко з Одеси, пояснюючи функції волонтерів та держави, зазначає: «...волонтери завжди займають нішу, в якій

держава поки що неспроможна втілювати зміни, тобто, їхня задача — доповнювати державу у тих аспектах, де в неї щось не дуже виходить або немає ресурсу, або немає розуміння. З іншого боку, ми маємо волонтерство як спосіб формування певної ідентичності людини, ціннісної основи та певної проактивної демократичної позиції». (Волонтерство в Україні <https://uplan.org.ua/analytics/volonterstvo-iak-praktyka-hromadianskoho-suspilstva/#:~:text=%d0%97>).

Агресія з боку російської федерації з метою знищення української держави як такої створила екзистенційну ситуацію. В умовах воєнного стану волонтерська діяльність набуває особливого значення. Десятки тисяч людей в Україні стали волонтерами та роблять те, що потрібно саме зараз — сортують гуманітарку, допомагають тим, хто залишився без житла, їжі та ліків. Не залишаються осторонь від подій у державі і волонтери системи безоплатної правової допомоги. Україна

Повномасштабна війна змусила багатьох людей опинитись у скрутній ситуації. Окрім допомоги держави, на поміч прийшли волонтери. Відтак сотні тисяч людей приєдналися до волонтерського руху: допомагають у гуманітарних штабах, плетуть маскувальні сітки, закупають амуніцію тощо.

В продовженні викладення зазначеної теми необхідно зупинитися на реаліях сьогодення щодо волонтерської діяльності під час проведення АТО. Основними напрямками роботи волонтерського руху є: збір і доставка в зону АТО різноманітних ресурсів (продукти харчування, ліки, одяг, амуніція, автотранспорт, військові прилади), ремонт та вдосконалення техніки тощо; медична допомога постраждалим від бойових дій, оснащення госпіталів та лікарень; допомога переселенцям із Криму та зони АТО (юридична, психологічна та гуманітарна допомога, пошук житла та роботи, адаптація до нового місця проживання та в соціумі); пошук зниклих безвісти, загиблих та робота з визволення полонених. Ведеться й діяльність в інших напрямках - зокрема різноманітна допомога сім'ям учасників АТО. Основними засобами і способами допомоги є: збір коштів. Великі організації здебільшого збирають пожертви за допомогою різних систем безготівкових переказів (зокрема на банківські картки) і публікують в Інтернеті звітність; збір речей; довозення зібраної та закупленої допомоги до військових підрозділів за місцем їх дислокації, госпіталів, родин військовослужбовців. Волонтери забезпечують українську армію наступними ресурсами та послугами: медикаменти; лікування; безпілотні літальні апарати; техніка; ремонт техніки (автомобілі, бойові машини, літаки); ремонт будівель; модернізація зброї (приціли, тепловізори, прилади нічного бачення тощо); постачання закордонних виробів; засоби особистої безпеки; одяг (форма); зимове обладнання; їжа; засоби зв'язку; грошове забезпечення; юридична підтримка; обмін полонених.

Розвиток волонтерської роботи в сучасній Росії – це інноваційна сфера соціальної діяльності, багато в чому пов'язана з трансформацією російського соціуму й комплексом соціальних проблем, що загрожують соціальній стабільності суспільства. Однак становлення громадянського суспільства в Росії може тривати ще кілька десятків років, оскільки зміна стереотипів суспільної свідомості потребує зміни ставлення людини до самої себе, до інших, до світу в цілому. На сьогодні способи вирішення проблем, навіть рівень потреб і зміст інтересів задаються „згори”, а не формуються „знизу”. У цьому полягає специфіка формування громадянського суспільства в країні, для якого мають бути „створені умови” і до якого росіянин мають „дозріти”. Таким чином, громадянське суспільство створює умови, сприятливі для розвитку волонтерського руху, активної участі населення у вирішенні соціальних проблем, однак і волонтерство, будучи складовою громадянського суспільства, шляхом залучення широких верств населення до добровільної праці на загальне благо сприяє формуванню громадянської позиції особистості, реалізації її соціальної активності.

Література:

1. Засновниця ГО «Українська Волонтерська Служба» Анна Бондаренко з Одеси, пояснюючи функції волонтерів та держави, зазначає: «...волонтери завжди займають нішу, в якій держава поки що неспроможна втілювати зміни, тобто, їхня задача — доповнювати державу у тих аспектах, де в неї щось не дуже виходить або немає ресурсу, або немає розуміння. З іншого боку, ми маємо волонтерство як спосіб формування певної ідентичності людини, ціннісної основи та певної **проактивної демократичної позиції**». Волонтерство в Україні. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/volonterstvo-iak-praktyka-hromadianskoho-suspilstva/#:~:text=%d0%97>
2. Волонтер под ником “Крылья Феникса” собрал около 2 млн грн для украинской армии: “Мы должны вернуть свой долг стране” [Електронний ресурс] // http://censor.net.ua/video_news/283014/volonter_pod_nikom_krylya_feniksa_sobral_okolo_2 mln_grn_dlya_ukrainskoyi_armii_my_doljny_vernut_svoji
3. Скороход О. Волонтер Роман Доник: «Нам просто звонят, и говорят, что нужно». URL: [/http://censor.net.ua/resonance/298897/volonter_roman_donik_nam_prosto_zvonyat_i_govoryat_chno_nujno](http://censor.net.ua/resonance/298897/volonter_roman_donik_nam_prosto_zvonyat_i_govoryat_chno_nujno)
4. Как жители Харькова помогают украинским военным. URL: <http://glavnoe.ua/news/n170016>
5. Крулько Іван. Волонтерство в Україні: як підтримати і посилити мотивацію? <https://zn.ua/ukr/internal/volonterstvo-v-ukrayini-yak-pidtrimati-i-posiliti-motivaciyu-.html>
6. Волонтерський рух в Україні під час проведення антитерористичної операції: історія, стан, проблеми. http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/Volonterskyj-ruh-pid-chas-ATO.pdf?fbclid=IwAR1fCRw5PX6iAe_L7nYUSeFQ39FksbrtgS3GZPalnItHOo_B2enY_gIGl_o
7. Заверико Н.В. Основи управління діяльністю волонтерів: посібник для керівників волонтерських груп та програм. Запоріжжя, 2004. 25 с.
8. Дружченко Т. Волонтерство в соціальній роботі: навч.посібник / О.Главник, Н.Романова, Т.Дружченко. К.: Главник, 2006. 126 с.
9. Волонтерство – це... URL: <http://krotus.org/lmv/aboutvolunteering> (10 лютого 2012 р.).

Волкова Інна Валентинівна,

начальник відділу забезпечення роботи секретаря та суддів судової палати управління забезпечення роботи другої судової палати секретаріату Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду, кандидат історичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ВРУЧЕННЯ ЗА КОРДОНОМ СУДОВИХ ТА ПОЗАСУДОВИХ ДОКУМЕНТІВ У ЦИВІЛЬНИХ АБО КОМЕРЦІЙНИХ СПРАВАХ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Законом України «Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах» від 19.10.2000 № 2052-III [1] Верховна Рада України постановила про приєднання (із зауваженнями та застереженнями) від імені України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах, укладеної 15.11.1965 в м. Гаага (далі – Конвенція, Конвенція 1965 року).

Головна мета Конвенції 1965 року полягає у створенні відповідних засобів для того, щоб судові або несудові документи, які підлягають врученню за кордоном, були доведені до відома їх одержувачів у належний строк, у поліпшенні організації правової

взаємодопомоги шляхом спрощення та прискорення процедури. Питання практичного застосування Конвенції мають особливо важливе значення в контексті дотримання прав учасників цивільних та господарських справ на належне повідомлення про дату та місце судового розгляду. Адже інститут належного процесуального повідомлення учасників справи є ключовим у будь-яких спорах.

Якщо при розгляді справи з іноземним елементом у суду виникає необхідність у врученні документів або отриманні доказів, у проведенні окремих процесуальних дій за кордоном, згідно з ч.1 ст. 80 Закону України «Про міжнародне приватне право» [2], суд може направити відповідне доручення компетентному органу іноземної держави в порядку, встановленому процесуальним законом України або міжнародним договором України. Конвенція 1965 року застосовується у цивільних та комерційних справах щодо всіх випадків, коли існує потреба в передачі судових та позасудових документів для вручення за кордоном. Практичні питання її застосування регулюються самою Конвенцією, розділом 6 Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень, затвердженої спільним наказом Міністерства юстиції України та Державної судової адміністрації України від 27.06.2008 №1092/5/54, (далі – Інструкція) [3], Практичним керівництвом із застосування Конвенції [4], а також інформацією, розміщеною на офіційному вебсайті Гаазької Конференції: <https://www.hcch.net>.

Питання застосування Конвенції з метою повідомлення відповідачів – іноземних юридичних осіб про відкриття апеляційного провадження були предметом дослідження **Верховного Суду (далі – ВС) під час розгляду касаційної скарги у справі № 905/830/21** [5]. Зокрема, судом вирішувалися такі питання:

1) право якої держави і які міжнародні договори підлягають застосуванню до правовідносин щодо вручення судових документів відповідачам у справі - іноземним юридичним особам; 2) що таке «вручення» документів у значенні Конвенції; 3) на які судові документи поширюється Конвенція; 4) чи правильно суд апеляційної інстанції обрав канал (спосіб) вручення документів нерезидентам; 5) за яких умов відсутня необхідність направлення процесуальних документів за кордон; 6) чи може вважатися представництвом нерезидента наявність на території України юридичної особи, яка знаходиться під домінуючим контролем цього нерезидента; 7) які саме документи мають направлятися нерезиденту, якщо вручення відбувається поштою відповідно до ст.10(а) Конвенції; 8) чи можуть вважатись відповідачі-нерезиденти належним чином повідомленими у разі направлення їм судових документів позивачем, а не судом; 9) якими є межі суддівського розсуду при вирішенні питання щодо застосування Конвенції (у співвідношенні з правом на розумні строки розгляду справи судом); 10) чи підлягають перекладу документи, які направляються нерезиденту відповідно до ст.10(а) Конвенції; 11) чи є повідомлення відповідачів-нерезидентів поштовими каналами відповідно до ст.10(а) Конвенції підставою для зупинення провадження у справі.

Щодо першого питання ВС зазначив, що **апеляційний суд правильно обрав Конвенцію 1965 року для застосування** під час повідомлення відповідачів-нерезидентів – юридичних осіб, створених за законодавством Республіки Кіпр та Королівства Нідерланди із місцезнаходженням у цих державах. На міжнародному рівні питання вручення документів за кордоном регулюють такі міжнародні договори, сторонами яких є Україна, Республіка Кіпр та Королівство Нідерланди: Конвенція з питань цивільного процесу 1954 року та Конвенція 1965 року. Вручення документів у Республіці Кіпр також регулюється двосторонньою Угодою між Україною та Республікою Кіпр про правову допомогу в цивільних справах від 06.09.2004. Якщо у відносинах України з іноземною державою діють одночасно і двосторонній, і багатосторонній міжнародні договори (один чи декілька) і в жодному з них не встановлено пріоритету застосування одного з них щодо одних і тих самих питань, під час вручення документів суд може керуватися процедурою вручення, передбаченою у будь-якому з цих договорів. У ст. 22 Конвенції 1965 року зроблено

застереження, що вона заміняє положення статей 1-7 Конвенції з питань цивільного процесу 1954 року для осіб, що підписали обидві конвенції. Тож ВС резюмував, що Конвенція з питань цивільного процесу 1954 року не підлягала застосуванню у цій справі. А Угода між Україною та Республікою Кіпр про правову допомогу в цивільних справах від 06.09.2004 не виключає застосування Конвенції.

Відповідаючи на питання, що таке «вручення» документів у значенні Конвенції, ВС, посилаючись на Практичне керівництво із застосування Конвенції, зазначив: «...термін «вручення» має усталене техніко-юридичне значення і визначає вручення судом документів із дотриманням формальних вимог, які є юридично достатніми з точки зору інформування відповідача щодо судового процесу».

На підставі аналізу норм ГПК ВС дійшов висновку, що **ухвала апеляційного суду про відкриття провадження у справі підлягала врученню усім учасникам справи**, в тому числі відповідачам-нерезидентам, які, зокрема, мали право у встановлений судом строк подати відзив на апеляційну скаргу, заявити клопотання тощо. І таке вручення мало відбуватися відповідно до вимог Конвенції.

Наступним суд вирішував питання, за яких умов відсутня необхідність направлення процесуальних документів за кордон. У Практичному керівництві зазначається, що суд кожної країни відповідно до національного законодавства визначає, чи підлягає документ відправленню за кордон. Звертається увага на те, що національна належність, місцезнаходження юридичної особи - нерезидента не є вирішальним для застосування Конвенції. Тобто національне законодавство та судова практика **можуть передбачати випадки, коли суд не направляє відповідачам-нерезидентам судові документи за кордон**. ВС констатував, що в Україні існує усталена судова практика, згідно з якою судові документи можуть не відправлятися за кордон для вручення у разі, якщо іноземна юридична особа: має представника на території України, призначеного відповідно до вимог ГПК або має офіційне представництво на території України.

Суд апеляційної інстанції встановив, що відповідачі-нерезиденти не мали представників чи зареєстрованих представництв на території України. ВС звернув увагу ще й на непослідовну позицію скаржника із зазначеного питання: з одного боку, він наполягав на тому, що всіх відповідачів-нерезидентів у цій справі представляють представники юридичної особи-резидента України, а тому відсутня необхідність повідомляти їх за умовами Конвенції. З другого боку, скаржник у касаційній скарзі посилається на те, що документи обом відповідачам-нерезидентам повинні були бути вручені через поштові канали відповідно до ст. 10 (а) Конвенції.

Зі змісту ст.ст. 120 та 242 ГПК вбачається, що надсилання судом відповідних процесуальних документів юридичній особі - відповідачу здійснюється за адресою його місцезнаходження, яка вказується позивачем в позовній заяві. Суд не може за власною ініціативою направити судовий документ на іншу адресу (це буде суперечити принципам змагальності, диспозитивності). Тож ВС дійшов висновку, що суд апеляційної інстанції діяв відповідно до приписів ГПК і **обґрунтовано ухвалив рішення надіслати ухвалу про відкриття апеляційного провадження за адресами відповідачів, вказаними самим позивачем**.

Інше питання, чи правильно апеляційний суд обрав канал вручення документів нерезидентам у цій справі? Конвенція передбачає можливість використання судом різних каналів вручення документів за кордоном: 1) основний (ст.ст. 5, 6, 7) – через Центральний орган держави, що запитується; 2) альтернативні: прямі консульські канали без застосування заходів примусу (ч.1 ст.8); непрямі консульські канали (ч.1 ст.9 Конвенції); непрямі дипломатичні канали у виключних обставинах (ч.2 ст.9); поштові канали (ст.10(а)); прямі зв'язки між судовими та іншими посадовими особами, чи іншими компетентними особами (ст.10(б)); прямі зв'язки між особою, що бере участь у судовому процесі та судовими посадовими особами чи іншими компетентними особами (ст.10(с)); 3) інші

канали, які не регулюються Конвенцією: відповідно до інших міжнародних угод (ст.ст.11, 24, 25) і національного законодавства держави, яка вручає документи (ст.19).

Верховний Суд зазначив, що **пунктом "а" ст. 10 Конвенції передбачено, якщо запитувана держава не заперечує, то ця Конвенція не обмежує можливості надсилати судові документи безпосередньо поштою особам, які перебувають за кордоном.** Згідно з інформацією, розміщеною на офіційному сайті Гаазької конференції з міжнародного приватного права (www.hcch.net) Республіка Кіпр та Королівство Нідерландів заявили, що вони не заперечують проти способів передачі документів, передбачених ст.10(а) Конвенції.

У рішенні ВС зроблено акцент на тому, що **суд має право обрати канал вручення документів з урахуванням вимог Конвенції та принципу пропорційності (конкретних обставин справи). Основний та альтернативні канали є рівнозначними.**

Щодо компанії, яка зареєстрована на території Республіки Кіпр, суд апеляційної інстанції дійшов висновку про те, що вона може бути повідомлена про розгляд справи шляхом надсилання ухвали суду безпосередньо поштою на адресу компанії. Водночас щодо компанії, яка зареєстрована на території Королівства Нідерланди, суд апеляційної інстанції дійшов висновку про необхідність її повідомлення в загальному порядку, передбаченому Конвенцією (через Центральний орган). Цей висновок (обрання юридично більш складного та тривалого способу вручення) жодним чином не був обґрунтований. Тож ВС наголосив, що відповідач на території Нідерландів має бути повідомлений про розгляд справи судом апеляційної інстанції через альтернативний канал, передбачений ст.10(а) Конвенції, тобто також шляхом надсилання ухвали суду безпосередньо поштою на адресу компанії. **Цей канал дозволить зберегти розумний баланс між приписами щодо належного повідомлення відповідачів та розгляду справи у розумні строки.**

Посилаючись на свою усталену практику, ВС зазначив, що у ст.125 ГПК встановлено право суду, а не обов'язок у разі необхідності, з урахуванням обставин конкретної справи та вимог закону, звертатися до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави з судовим дорученням. Жодні норми процесуального законодавства та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не містять вимоги щодо необхідності повідомлення іноземного суб'єкта господарювання про кожне наступне судове засідання зі справи шляхом направлення до компетентного органу іноземної держави судового доручення про вручення йому документів та у зв'язку з цим зупинення щоразу провадження у справі, оскільки це призводило б до порушення розумного строку розгляду справи.

Виконання судом вимог Конвенції 1965 року не призводить до порушення ч.1 ст.6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. В даному випадку ще й тому, що стосовно обох нерезидентів суд апеляційної інстанції повинен використати поштовий канал вручення документів відповідно до ст.10(а) Конвенції. І це не призведе до значних затримок, які можуть мати місце у разі вручення документів через Центральний орган чи дипломатичні канали.

На питання, які саме документи слід надіслати нерезиденту, якщо вручення відбувається відповідно до ст. 10 (а) Конвенції, ВС відповів так: перелік документів, вручення яких здійснює суд, визначається національним законодавством (у цій справі – ГПК). У Практичному керівництві вказується, що формуляр, оформлення якого передбачене ст. 5 Конвенції, був розроблений відповідно до основного каналу передачі (тобто коли документи направляються нерезиденту через Центральний орган). Вимоги щодо обов'язкового використання такого формуляру при направленні документів поштовими каналами немає. Водночас ВС зауважив, що 14 сесія Гаазької конференції рекомендувала, що та частина бланка, яка містить "Основний зміст документа, що підлягає врученню", і яка супроводжується попередженням, має використовуватися у всіх випадках, коли судовий чи позасудовий документ підлягає врученню за кордоном. Суд у кожному конкретному випадку з урахуванням обставин справи ухвалює рішення щодо доцільності дотримання цієї рекомендації.

Отже, у справі, що переглядалася, згідно з ГПК відповідачам у порядку, передбаченому ст.10(а) Конвенції, **мала бути відправлена лише ухвала суду про відкриття апеляційного провадження**. ГПК не передбачає обов'язок суду направляти відповідачам також апеляційну скаргу, прохання про вручення за кордоном судових або позасудових документів; підтвердження про вручення судових документів; короткий виклад документа, що підлягає врученню.

Крім того, суд зазначив, що Конвенція не регулює порядок відправки копій процесуальних документів учасниками процесу, які мають такий обов'язок, відповідно до національного законодавства (ГПК), вона поширюється лише на вручення документів, яке здійснює суд. **Тож на учасника процесу не може бути покладений обов'язок відправки судових документів, вручення яких відповідно до ГПК є функцією суду.**

Стосовно перекладу документів, які направляються відповідачу для вручення за кордоном відповідно до ст.10 (а) Конвенції, ВС із посиланням на усталену практику дійшов висновку, що **обов'язок з перекладу судових документів, які підлягають врученню відповідно до вимог Конвенції, покладається на заінтересовану сторону (якою є позивач у справі).**

Однак вимога щодо перекладу судових документів міститься у ст. 5 Конвенції, яка не поширюється на вручення документів поштовими каналами відповідно до ст.10(а) Конвенції. У Практичному керівництві роз'яснюється, що **альтернативні канали передачі в принципі не потребують перекладу документів, що підлягають врученню згідно з Конвенцією**. Таким чином, сама Конвенція не вимагає перекладу документів, які направляються відповідачам поштовими каналами за кордон.

Щодо зупинення провадження у справі суд зазначив таке: відповідно до п.4 ч.1 ст.228 ГПК суд може за заявою учасника справи, а також з власної ініціативи зупинити провадження у справі у разі звернення із судовим дорученням про надання правової допомоги або вручення виклику до суду чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави. **Оскільки у цій справі відсутня необхідність звертатися із судовим дорученням про вручення виклику до суду чи інших документів до іноземного суду або іншого компетентного органу іноземної держави, то й відсутні підстави для зупинення провадження у справі.**

Отже, у постанові від 29.04.2022 у справі № 905/830/21 Верховний Суд проаналізував і дав ґрунтовні відповіді на основні питання, які найчастіше постають перед судами України у процесі застосування Конвенції 1965 року з метою належного повідомлення учасників справи за кордоном.

Література:

1. Про приєднання України до Конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах : Закон України від 19.10.2000 № 2052-III. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2052-14#Text> .
2. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> .
3. Інструкція про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень : Наказ від 27.06.2008 № 1092/5/54. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0573-08#Text> .
4. Практичне керівництво із застосування Гаазької конвенції про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_a890 .

5. Постанова Верховного Суду від 29.04.2022 у справі № 905/830/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104164904>.

Гаврік Роман Олександрович,
*професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

СПОСОБИ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Зважаючи на європейські інтеграційні прагнення України, наближення її законодавства до стандартів Європейського Союзу, в тому числі в аспекті часткового визнання дії правового прецеденту у правовій системі України як елемента захисту прав людини, в тому числі майнових та особистих немайнових прав та законних інтересів учасників сімейних відносин, тематика теоретико-правових та прикладних проблем захисту сімейних прав Європейського суду з прав людини залишається актуальною й досі. У ситуаціях, коли всі наявні внутрішньодержавні засоби захисту прав учасників сімейних відносин вичерпані, а порушене право так і не отримало відповідного захисту, такий захист може бути отриманий за допомогою міжнародних механізмів, в тому числі на основі діяльності Європейського суду з прав людини [1, с. 120]. Як вірно зазначає В. А. Ватрас, за роки продуктивної правотворчої діяльності Суд сформував дієву систему захисту сімейних прав та інтересів, в тому захисту: прав дітей, що народжені не у шлюбі (в контексті їх права на сімейне життя); права на спілкування, захисту прав дитини та її батьків в контексті визначення місця проживання дитини, визначення походження дитини та захисту прав потенційних батьків; прав батьків та дітей при оспорюванні батьківства; прав матері щодо виховання дітей, захисту прав людини при укладенні шлюбу; права подружжя на використання репродуктивних технологій для забезпечення права на материнство, батьківство; права на розірвання шлюбу; права особи на вибір імені, прізвища або по батькові [2, с. 402-405]. При цьому, захист сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини забезпечується застосуванням цілого ряду способів захисту, які, зважаючи на наднаціональний характер цього судового органу мають особливу специфіку і правову природу.

На жаль у правовій доктрині не дістало своє вирішення питання дослідження видів способів захисту сімейних прав та інтересів Європейським судом з прав людини, їх змісту та особливостей. Відповідні питання практично не досліджені у сімейно-правовій доктрині, а тому потребують більш детального визначення.

Відповідно до ст. 19 Конвенції про захист прав та основоположних свобод для забезпечення дотримання державами-учасницями зобов'язань, передбачених Конвенцією (тобто дотримання відповідних майнових та особистих немайнових прав, в тому числі тих, які є сімейними), створюється Європейський суд з прав людини. Він вправі розглядати індивідуальні заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї (ст. 34 Конвенції). В такому випадку Європейський суд з прав людини здійснює захист прав особи, що передбачені Конвенцією про захист прав та основоположних свобод і порушене державою-учасницею, застосовуючи відповідні способи захисту.

Способам захисту сімейних прав та інтересів є визначені сімейним законодавством або сімейним договором заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється вплив на учасників сімейних відносин, які застосовуються органами або особами,

спеціально уповноваженими законодавством на їх застосування або самими учасниками сімейних відносин щодо себе або інших учасників, і спрямовані на поновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного сімейного права, врахування сімейного інтересу учасника сімейних відносин [3, с. 138].

В той же час, слід зазначити, що формально Європейський суд з прав людини здійснює захист не одного із прав, передбачених Сімейним кодексом України, а одного із прав, передбаченого Конвенцією про захист прав та основоположних свобод, однак відповідне сімейне право може (і повинно) входити до змісту права, передбаченого Конвенцією.

Наприклад, у рішенні «Вихованок проти України» було констатовано порушення Україною ст. 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), що проявилось у тому, що не було забезпечено належного виконання судового рішення, яким було здійснено захист права заявника на спілкування із власною дитиною, що проживає окремо, із матір'ю [4]. По суті те ж саме порушення ставало предметом захисту Європейського суду з прав людини у рішеннях «Вишняков проти України» [5], «Бондар проти України» [6], «Спіцин проти України» [7], з іншого боку рішення «Ген та інші проти України» [8] і «Швець проти України» [9] стосувалися порушення права на спілкування баби, діда із своїми онуками, як складової змісту права на повагу до приватного і сімейного життя.

Якщо говорити про інші можливі сімейні права, захист яких був здійснений Європейським судом з прав людини, можна назвати рішення у справах «Забара проти України» щодо порушення права на справедливий суд (ст. 6) та права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13), що проявилось в аспекті тривалого розгляду спору про визначення місця проживання дітей [10] (чим було порушене відповідне батьківське право, передбачене ст. 160 Сімейного кодексу України); «Якушев проти України» щодо порушення права на повагу до приватного і сімейного життя, зважаючи на неможливість оспорити батьківство (право на яке передбачене ст. 136 Сімейного кодексу України), оскільки національні суди відмовили у задоволенні позову з цього питання [11]; аналогічне рішення у справі «М.Т. проти України», але в аспекті невстановлення національними судами батьківства щодо малолітньої дитини [12]; аналогічне рішення у справі «Жупан проти України» в аспекті невиконання органами державної влади рішення суду щодо відібрання дитини від батька та передачу її матері [13] (у цих справах питання полягає не в діях держави, а в ствердженій неналежності захисту національними судами приватного життя заявника у спорі між приватними сторонами [12]).

Аналіз наявної судової практики Європейського суду з прав людини (передусім в аспекті рішень, прийнятих щодо України), дозволяє виділити наступні способи захисту сімейних прав та інтересів:

1) встановлення факту порушення сімейного права чи інтересу, що передбачений або виводиться із відповідного права, передбаченого Конвенцією про захист прав та основоположних свобод;

2) відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної порушенням сімейного права чи інтересу, що передбачений або виводиться із положень Конвенції.

Правовими наслідками застосування відповідних способів захисту сімейних прав та інтересів є можливість скасування судового рішення, яким порушене відповідне право чи інтерес на підставі заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами; відшкодування державою, що допустила порушення, завданої матеріальної або моральної шкоди, а при затримці виконання рішення – сплата державою неустойки; вчинення державою-учасницею додаткових заходів індивідуального характеру, що спрямовані на виконання обов'язку щодо виконання рішення Європейського суду з прав людини, за умови, якщо вони спрямовуються на поновлення відповідного сімейного права чи інтересу.

Література:

1. Гаврік Р. До питання про особливості захисту сімейних прав осіб, які перебувають

у шлюбі чи інших сімейних союзах в практиці Європейського суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2021. № 63. С. 119-123

2. Ватрас В. Джерела сімейного права: проблеми теорії та практики: Монографія. Хмельницький: ТОВ «Поліграфіст-3», 2020. 824 с.

3. Гаврік Р. О. Поняття та правова природа способів захисту сімейних прав та інтересів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2022. Випуск 72. Частина 1. С. 134-139.

4. Рішення Європейського суду з прав людини від 7 жовтня 2021 року (Справа «Вихованок проти України»). *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g89#Text.

5. Рішення Європейського суду з прав людини від 24 липня 2018 року (Справа «Вишняков проти України»). *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d01#Text.

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 17 грудня 2019 року (Справа «Бондар проти України»). *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e64#Text.

7. Рішення Європейського суду з прав людини від 7 жовтня 2021 року (Справа «Спіцин проти України»). *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_h12#Text.

8. Рішення Європейського суду з прав людини від 10 червня 2021 року (Справа «Ген та інші проти України»). *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f88#Text.

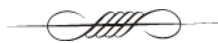
9. Рішення Європейського суду з прав людини від 23 липня 2019 року (Справа «Швець проти України»). *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d96#Text.

10. Рішення Європейського суду з прав людини від 7 листопада 2019 року (Справа «Забара проти України»). *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e61#Text.

11. Рішення Європейського суду з прав людини від 4 грудня 2018 року (Справа «Якушев проти України»). *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d08#Text.

12. Рішення Європейського суду з прав людини від 19 березня 2019 року (Справа «М.Т. проти України»). *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d46#Text.

13. Рішення Європейського суду з прав людини від 7 жовтня 2021 року (Справа «Жупан проти України»). *Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g90#Text.

Галус Олена Олександрівна,

*доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку із запровадженням в Україні воєнного стану, зумовленого повномасштабною збройною агресією РФ проти України, було обмежено ряд конституційних прав та свобод людини і громадянина. В указі Президента України про введення воєнного стану має зазначатися вичерпний перелік таких прав і свобод, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень.

Серед заходів правового режиму воєнного стану, які можуть запроваджувати та здійснювати

військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) (в точу числі із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування) в межах тимчасових обмежень конституційних політичних прав і свобод людини і громадянина, такі заходи:

- забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів;

- порушувати у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення.

У місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військове командування та військові адміністрації (у разі їх утворення).

Нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які стосуються прав і свобод людини і громадянина, що обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, тимчасово не застосовуються.

Указом Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [1] передбачено можливість обмеження таких конституційних політичних права і свободи людини і громадянина:

- право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір

- право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

- право на мирні зібрання.

Право громадян обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування.

Відповідно до положень частини першої статті 20 Виборчого кодексу України [2] в разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України. Після набрання чинності відповідним указом Президента України Центральна виборча комісія ухвалює рішення щодо припинення виборчого процесу на всій території України або в окремих її місцевостях, яким визначає порядок завершення виборчих процедур, які були розпочаті в межах відповідного виборчого процесу.

Після припинення чи скасування дії режиму воєнного або надзвичайного стану перебіг відповідного виборчого процесу, припиненого у зв'язку з цим, розпочинається спочатку.

У період дії воєнного стану не розпочинаються нові виборчі процеси відповідних виборів.

Рішення щодо призначення виборів, виборчий процес яких був припинений або не розпочався у зв'язку з введенням воєнного або надзвичайного стану, ухвалюється відповідним суб'єктом їх призначення не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного або надзвичайного стану, а у разі якщо для проведення виборів законом не вимагається окремого рішення про їх призначення, про початок відповідного виборчого процесу оголошує Центральна виборча комісія не пізніше місяця з дня припинення або скасування воєнного або надзвичайного стану.

Внесена на спеціальний рахунок Центральної виборчої комісії грошова застава перераховується (повертається) відповідним суб'єктам внесення такої застави на рахунок політичної партії, з якого вона вносилася, або на рахунок, зазначений у заяві, поданій до Центральної виборчої комісії особою, висунутою кандидатом у народні депутати України в порядку самовисування.

Право брати участь у референдумах.

Закон України «Про всеукраїнський референдум» [3] визначає обмеження щодо призначення (проголошення) та проведення всеукраїнського референдуму в разі введення воєнного

чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях

Так, у разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях призначення (проголошення) та проведення всеукраїнського референдуму забороняється.

Процес всеукраїнського референдуму припиняється з дня набрання чинності указом Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях. Не пізніше наступного дня після набрання чинності відповідним указом Президента України Центральна виборча комісія визначає порядок завершення процедур всеукраїнського референдуму, які були розпочаті в межах відповідного процесу референдуму.

Процес всеукраїнського референдуму, припинений у зв'язку з введенням воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях, розпочинається спочатку через 30 днів з моменту припинення чи скасування воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях. Центральна виборча комісія оголошує про початок процесу всеукраїнського референдуму на своєму офіційному веб-сайті не пізніш як через 20 днів з моменту припинення чи скасування воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях.

У разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану збір підписів під ініціативою щодо проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою та агітація щодо ініціативи зупиняються з дня набрання чинності відповідним указом Президента України. Через 30 днів після припинення чи скасування воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях строк продовжується з урахуванням днів, використаних для збору підписів до дня набрання чинності відповідним указом Президента України.

Право на звернення.

Конституція України забороняє обмежувати право на звернення в умовах воєнного або надзвичайного стану на території України або в окремих її місцевостях.

Громадяни України мають право звернутися до органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, засобів масової інформації, посадових осіб відповідно до їх функціональних обов'язків із зауваженнями, скаргами та пропозиціями, що стосуються їх статутної діяльності, заявою або клопотанням щодо реалізації своїх соціально-економічних, політичних та особистих прав і законних інтересів та скаргою про їх порушення.

Порядок подачі та розгляду звернень громадян регулюється Законом України «Про звернення громадян» від 2 жовтня 1996 р. [4].

Заборона діяльності політичних партій як захід правового режиму воєнного стану

Конституція України [5] у статті 36 закріпила за громадянами право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей. У статті 37 заборонено утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення. Також міститься гарантія – судовий порядок заборони діяльності об'єднань громадян.

Правовий статус політичних партій регулюється Законом України «Про політичні партії в Україні» [6].

У разі виявлення порушення вимог щодо створення і діяльності політичних партій Міністерство юстиції України невідкладно звертається до суду з адміністративним позовом про заборону політичної партії, у тому числі в разі виявлення фактів вчинення політичною партією дій, спрямованих на:

ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення;

пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки;

порушення рівноправності громадян залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану,

місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

поширення відомостей, що містять виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України.

Відповідно до статті [7] адміністративні справи з приводу анулювання реєстраційного свідоцтва політичної партії, про заборону (примусовий розпуск, ліквідацію) політичної партії вирішуються окружним адміністративним судом, територіальна юрисдикція якого поширюється на місто Київ (ОАСК).

03 травня 2022 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» [8], який передбачає, що у разі відкриття провадження в адміністративній справі або апеляційного провадження у ній та призначення судового засідання відповідний суд протягом трьох днів повідомляє про це позивача і зобов'язує його опублікувати відповідне оголошення. Після відкриття провадження позовна заява і додатки до неї направляються судом відповідачу та іншим учасникам справи на офіційну електронну адресу, а в разі її відсутності на адресу електронної пошти, яка відома суду (зокрема, на ту, яка міститься на офіційному веб-сайті політичної партії), або надаються для ознайомлення в судовому засіданні.

У разі постановлення судом першої інстанції в адміністративній справі, ухвали, яка підлягає апеляційному оскарженню, чи завершення розгляду справи шляхом ухвалення рішення суду суд першої інстанції після складення повного тексту відповідного судового рішення невідкладно: надсилає копії матеріалів справи в електронному вигляді до суду апеляційної інстанції для забезпечення можливості невідкладного розгляду апеляційних скарг на такі судові рішення у разі їх подання; повідомляє про це позивача для опублікування відповідного оголошення.

Оголошення про відкриття провадження в адміністративній справі та призначення судового засідання, постановлення судом першої інстанції ухвали, яка підлягає апеляційному оскарженню, чи про завершення розгляду справи шляхом ухвалення рішення суду разом із копією відповідного судового рішення чи судової повістки має оприлюднюватися на офіційних веб-сайтах Міністерства юстиції України і Верховної Ради України. Через три дні з дня оприлюднення такого оголошення вважається, що учасники справи і всі заінтересовані особи належним чином повідомлені про судовий розгляд такої справи, призначення, дату, час і місце судового засідання, ухвалення і зміст оприлюдненого судового рішення у ній. Неприбуття у судові засідання в суді першої чи апеляційної інстанції осіб, повідомлених про дату, час і місце розгляду справи в порядку, передбаченому цією частиною, не перешкоджатиме розгляду справи.

Передбачається, що апеляційна скарга на рішення суду в адміністративній справі має подаватися протягом двадцяти днів, а на ухвалу суду протягом десяти днів з дня його (її) оприлюднення.

Судом апеляційної інстанції в адміністративній справі виступає Верховний Суд у складі колегії Касаційного адміністративного суду не менше ніж з п'яти суддів. Судове рішення Верховного Суду у таких справах є остаточним і касаційному оскарженню не підлягає.

Згаданий закон передбачає чіткі строки розгляду справ. Так, адміністративна справа за позовною заявою про заборону політичної партії вирішується судом першої інстанції протягом одного місяця після відкриття провадження у справі. Суд апеляційної інстанції ж розглядає справу протягом одного місяця після відкриття апеляційного провадження.

В умовах воєнного стану адміністративні справи про заборону політичної партії як суду першої інстанції підсудні апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Львів. Припинення чи скасування воєнного стану не є підставою для передачі адміністративних справ про заборону політичної партії, розгляд яких розпочато в умовах воєнного стану та не завершено, до ОАСК.

Розгляд апеляційних і касаційних скарг в адміністративних справах про заборону (примусовий розпуск, ліквідацію) політичної партії, позови в які будуть подані до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» і розгляд яких у суді першої інстанції завершений шляхом ухвалення рішення чи постанови суду, продовжується і завершується за правилами, що діють до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» [8].

Адміністративні справи про заборону (примусовий розпуск, ліквідацію) політичної партії, позови в яких були подані до набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» і розгляд яких у суді першої

інстанції не завершений шляхом ухвалення рішення чи постанови суду, протягом трьох днів з дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» [8] будуть передаватися за підсудністю для продовження і завершення розгляду до апеляційного адміністративного суду в апеляційному окрузі, що включає місто Львів.

Підсумовуючи, варто зазначити, що політичні права, за винятком права на звернення, в умовах воєнного стану зазнали суттєвих обмежень порівняно з іншими правами та свободами, що бачиться виправданим, оскільки реальне здійснення безпосереднього народовладдя в різних формах можливе лише за умов вільного волевиявлення громадян та має характеризуватися легальністю та легітимністю прийнятих народом рішень.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
2. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
3. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
4. Про звернення громадян^ Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
7. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій^ Закон України від 03.05.2022 № 2243-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2243-20#Text>

Гальцова Олена Володимирівна,

викладачка кафедри права, національної безпеки та правової роботи Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, науковий співробітник Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені акад. В.В. Сташиса, кандидат юридичних наук

КОМПЕНСАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЗА НЕНАЛЕЖНІ УМОВИ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ

Згідно міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини та поведження із засудженими, тримання осіб, які відбувають покарання в установах виконання покарань (далі – УВП) повинні бути такими, що не порушують гідність людини. Оскільки Україна приєдналась до Європейської конвенції з прав людини, вона взяла на себе зобов'язання забезпечити належні умови тримання особи під вартою. Є доведеним факт, що умови тримання, в яких перебувають засуджені в УВП може впливати на їх поведінку: як негативно, якщо умови є незадовільними, так і позитивно, якщо умови тримання відповідають мінімальним фізіологічним потребам, та не є принизливими. Неналежні умови тримання є підставою для звернення до Європейського Суду прав людини (далі – ЄСПЛ) на підставі порушення ст. 2 і ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Нині близько 120 заяв такої категорії наразі очікують розгляду в ЄСПЛ [1]. Зазначимо, що 30.01. 2020 р. ЄСПЛ ухвалив «пілотне» рішення у справі «Сукачов проти України» (заява № 14057/17), у якому дійшов висновку, що порушення прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та протоколами до неї, свідчать про наявність в Україні триваючої структурної проблеми щодо

умов тримання осіб під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту у зв'язку з цим [2]. За неналежні умови тримання засудженим неодноразово виплачувалися грошові компенсації, проте це не призвело до глобальних та позитивних змін в установах виконання покарань в Україні. Тому в якості одного із компенсаційних засобів юридичного захисту неналежних умов тримання засуджених, ЄСПЛ вказав на одну із форм його відшкодування, який полягає у скороченні строку відбування покарання для відповідної особи пропорційно кожному дню, проведеному нею у неналежних умовах тримання під вартою. Проте такий засіб юридичного захисту може стосуватися лише осіб, які досі перебувають під вартою [2].

Внаслідок такого рішення ЄСПЛ, було зареєстровано проект Закону України «Про превентивні і компенсаційні засоби у зв'язку з катуванням, нелюдським чи таким, що принижує гідність, поводженням або покаранням щодо засуджених та осіб, узятих під варту, та запровадження інституту пенітенціарних суддів» [3] та **проект Закону № 5653** від 11.06.2021 р. [4], згідно якого пропонується внести зміни до ст. 81 Кримінального кодексу (далі – КК), що у разі встановлення факту тримання особи у неналежних умовах в УВП або попереднього ув'язнення, **строк покарання**, після якого може бути застосовано умовно-дострокове звільнення, **може бути скорочено на строк, протягом якого особа трималася у неналежних умовах** в УВП або установах попереднього ув'язнення. Також проектом Закону пропонується доповнити ст. 82 КК та передбачити, що у разі встановлення факту тримання особи у неналежних умовах в установах попереднього ув'язнення або УВП, **невідбута частина покарання, яка може бути замінена більш м'яким покаранням**, скорочується на строк, протягом якого особа трималася у неналежних умовах. Крім того, змінами до ст. 91 КК пропонується визначити, що у разі встановлення факту тримання особи у неналежних умовах в установах попереднього ув'язнення або УВП, надається можливість зняття судимості до закінчення строків, зазначених у статті 89 КК: засуджена особа протягом шести місяців з дня відбуття покарання у виді арешту або позбавлення волі звернутися з клопотанням до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого проживає, про встановлення факту та строку тримання особи у неналежних умовах в установах попереднього ув'язнення або УВП.

Проте дотепер вказані зміни не знайшли свого законодавчого закріплення, однією із причин яких є військова агресія. Але є й позитивні рішення держави, зокрема, розпорядження Кабміну від 18.11.2022 р. [№ 1040-р](#) «Про перерозподіл деяких видатків державного бюджету, передбачених Міністерству юстиції на 2022 рік». Замість виконання рішень проти України, ухвалених закордонними юрисдикційними органами, держава витратить кошти на виконання покарань установами і органами Державної кримінально-виконавчої служби України. Зокрема, буде здійснено перерозподіл видатків загального фонду державного бюджету шляхом: зменшення обсягу видатків споживання за програмою 3601170 «Платежі на виконання рішень закордонних юрисдикційних органів, прийнятих за наслідками розгляду справ проти України» в сумі 36 млн. гривень; збільшення на цю ж суму обсягу видатків споживання за програмою 3601020 «Виконання покарань установами і органами Державної кримінально-виконавчої служби України» [5].

Безумовно, під час воєнного стану та після його завершення, коли кошти спрямовуються, насамперед, на захист держави або на післявоєнну відбудову, компенсаційні засоби, що полягають у скороченні термінів засудження внаслідок неналежних умов тримання засуджених є прийнятними, та такими, що відповідають реаліям сьогодення і мають бути запроваджені якнайшвидше.

Література:

1. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо заходів, спрямованих на поновлення прав засуджених осіб та осіб, взятих під варту, у зв'язку з неналежними умовами тримання. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72204.

2. Європейський суд з прав людини. П'ята секція Рішення «Сукачов проти України» (заява № 14057/17) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text

3. Проект Закону про превентивні і компенсаційні засоби у зв'язку з катуванням, нелюдським чи таким, що принижує гідність, поведженням або покаранням щодо засуджених та осіб, узятих під варту, та запровадження інституту пенітенціарних суддів. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59613.

4. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо заходів, спрямованих на поновлення прав засуджених осіб та осіб, взятих під варту, у зв'язку з неналежними умовами тримання. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72204.

5. Гроші для виконання рішень ЄСПЛ Україна витратить на тюрми. URL: <https://zib.com.ua/ua/153868-groshi-dlya-vikonannya-rishen-espl-ukraina-vitratit-na-tyurm.html>.

*Гедульянов Вадим Едуардович,
кандидат юридичних наук*

ВІДКЛИКАННЯ ВИБОРНИХ ПОСАДОВИХ ТА ІНШИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧИ ЗАХИСТ ВІЛЬНОГО МАНДАТУ?

З точки зору захисту прав громадян України цікавим є аналіз доцільності подальшої розбудови в Україні інституту відкликання депутатів та інших обраних шляхом прямих виборів представників народу. З одного боку, це про політичне право громадян на участь у управлінні державними та місцевими справами. З іншого боку – це (непрямим чином) про свободу думки, свободу слова – а також про природу депутатського мандату, який в Україні є вільним.

На сучасному етапі в Україні обираються наступні посадові та інші особи:

- на державному рівні – Президент України та 450 депутатів Верховної Ради України;
- на місцевому рівні – депутати місцевих рад та сільські, селищні, міські голови.

Вибори цих осіб є проявом прямої (безпосередньої) демократії. Більшість питань виборів цих осіб регламентується Виборчим кодексом України.

Після обрання на посаду, депутати та інші обрані шляхом прямих виборів представники народу приймають присягу; з цього моменту розпочинаються їхні повноваження. Процес виконання цими особами покладених на них повноважень є проявом непрямой (опосередкованої) демократії. В Україні усі особи, які обираються на загальнодержавних або місцевих виборах, обираються на визначений у законодавстві термін, який, як правило, складає 5 років.

Протягом цього строку можливими є випадки дострокового припинення їхніх повноважень. Так, для Президента України перелік таких випадків містить 108 стаття Конституції; перелік підстав, за якими повноваження Президента України припиняються достроково, є вичерпним (у разі відставки; неспроможності виконувати свої повноваження за станом здоров'я; усунення з поста в порядку імпічменту; смерті) [1]. Перелік підстав, за наявності яких повноваження депутата Верховної Ради припиняються достроково, також є вичерпним, його закріплено у частині другої статті 81 Конституції України. Отже, щодо Глави держави та парламентаріїв чинне законодавство не передбачає можливості відкликання виборцями.

Слід зазначити, що колись у законодавстві незалежної України така можливість була – поки був чинним Закон України від 19 жовтня 1995 року «Про відкликання народного депутата України».

Щодо місцевого рівня, для оцінки поточного стану справ варто звернутися до положень Закону України від 21 травня 1997 року «Про місцеве самоврядування в Україні».

По відношенню до депутатів місцевих рад, стаття 49 «Депутат ради» у частині 5 встановлює: «У разі пропуску депутатом протягом року більше половини пленарних засідань ради або засідань постійної комісії, невиконання ним без поважних причин рішень і доручень ради та її органів відповідна рада може звернутися до виборців з пропозицією про відкликання такого депутата у встановленому законом порядку» [2]. Виходячи з основного кодифікованого акту про місцеве самоврядування в Україні – з Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» - незрозуміло, чи є можливим відкликання також і в інших випадках?

Позитивну відповідь на запитання, поставлене у попередньому абзаці, можна дати, спираючись на положення Закону України від 11 липня 2002 року «Про статус депутатів місцевих рад». Преамбула цього Закону проголошує, що він, «відповідно до Конституції України, Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", інших законів України визначає правовий статус депутата сільської, селищної, міської, районної у місті, районної, обласної ради ... як представника інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу та рівноправного члена місцевої ради, встановлює гарантії депутатської діяльності та порядок відкликання депутата місцевої ради.» [3]. А стаття 5 «Дострокове припинення повноважень депутата місцевої ради» в якості першої підстави, за наявності якої повноваження депутата місцевої ради припиняються достроково без прийняття рішення відповідної ради, називає «його відкликання за народною ініціативою у встановленому цим Законом порядку» [3].

Повертаючись до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначимо, що у його положеннях міститься можливість дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови у разі відкликання з посади за народною ініціативою (стаття 79). Також зазначено, що базовим для організації відкликання є Закон «Про статус депутатів місцевих рад», але при проведенні відкликання необхідно врахувати особливості, визначені у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» - наприклад, те, що відкликання є можливим не раніше як через рік з моменту набуття ним повноважень.

В якості проміжного висновку варто сформулювати, що відкликання є можливим на місцевому рівні по відношенню до усіх осіб, які обираються членами територіальної громади, а на загальнодержавному рівні інститут відкликання не застосовується.

У цілому погоджуючись з необхідністю подальшого удосконалення контролю виборців за депутатами та іншими обраними шляхом прямих виборів представниками народу зауважимо, що відкликання, якщо аналізувати його з точки зору інституту представницької демократії, має такі основні переваги:

- зниження ймовірності ігнорування депутатом або іншим обраним шляхом прямих виборів представником народу волі виборців у процесі виконання своїх повноважень;
- забезпечення безперервного (поточного) контролю за діяльністю депутата та / або іншого обраного шляхом прямих виборів представника народу;
- підвищення рівня залученості виборців у вирішення важливих питань державного та місцевого значення.

Відкликання депутата та/або іншого обраного шляхом прямих виборів представника народу, якщо аналізувати його з точки зору інституту представницької демократії, має такі основні недоліки:

- конфлікт із сутністю вільного мандату;
- конфлікт з теорією народного представництва у сучасному розумінні її сутності;
- можливість зловживання відкликом за умов відсутності інших важелів впливу на відповідного депутата та /або іншого обраного шляхом прямих виборів представника народу.

Не торкаючись процесуальних особливостей та складнощів відкликання, доцільно резюмувати з позиції подальшої розбудови інституту представницької демократії:

- наявність в Україні змішаної форми республіканського правління робить Главу держави доволі вагомою політичною фігурою, а тому впровадження можливості його

відкликання за ініціативою виборців навряд чи слід розглядати як оптимальний напрям реформ. Це не відповідає національному історичному досвіду, та не узгоджується з досвідом інших країн зі змішаною формою республіканського правління;

- наявність в Україні змішаної форми республіканського правління по відношенню до Парламенту не перешкоджає впровадженню інституту відкликання народних депутатів України у цілому. Однак, коли вибори відбуваються за пропорційною системою, таке відкликання буде не виправданим з точки зору сутності теорії народного представництва, природи вільного мандату народного депутата України та особливостей пропорційної виборчої системи, за якою формується Парламент. Варто погодитись з тим, що відкликання було б ефективним у разі проведення виборів до Верховної Ради України за мажоритарною системою;

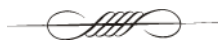
- аналогічного висновку можна дійти і по відношенню до відкликання депутатів місцевих рад – у разі застосування пропорційної виборчої системи, навряд чи доцільно його застосовувати. Але у разі, якщо депутата місцевої ради обрано за мажоритарною системою, таке відкликання було б доречним заходом контролю виборців за діяльністю депутата сільської, селищної чи міської ради;

- відкликання сільського, селищного, міського голови за ініціативою виборців – членів територіальної громади варто визнати доцільним з урахуванням того, що в Україні у більшості населених пунктів організаційно-правова форма місцевого самоврядування є наближеною до класичної форми «рада – сильний мер».

Перспективи подальших досліджень полягають у тому, щоб більш ґрунтовно дослідити відкликання на місцевому рівні та сформулювати висновки і пропозиції щодо того, чи вимагає воно подальшого вдосконалення. Також доцільно внести зміни до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», у яких передбачити неможливість відкликання виборцями тих депутатів місцевих рад, яких було обрано за пропорційною виборчою системою. Це надасть можливість запропонувати належний баланс між згаданим у вступі до тез політичним правом громадян України та вільним мандатом, яким наділені «народні обранці».

Література:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
3. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.

Глушкова Дар'я Валентинівна,

*викладач кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики, доктор філософії
Харківський національний університет внутрішніх справ*

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Як відомо, відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» безоплатна правова допомога - правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [1].

Відповідно до статті 59 Конституції України «Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав» [2]. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. Поняття "кожен" охоплює всіх без винятку осіб - громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на

території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина і в цьому полягає його соціальна значимість. Серед функцій такого права у суспільстві слід окремо виділити превентивну, яка не тільки сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав і свобод, а й насамперед спрямована на попередження можливих порушень чи незаконних обмежень прав і свобод людини і громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати. При цьому у передбачених законом випадках, зокрема для захисту прав і свобод дітей, неповнолітніх батьків та для захисту від обвинувачення, відповідні державні органи, їх посадові та службові особи під час здійснення своїх повноважень зобов'язані забезпечити надання зазначеним особам необхідної правової допомоги.

Наразі, всі українці живуть в умовах воєнного стану, та як ніколи потребують безоплатної правової допомоги. Запровадження в Україні правового режиму воєнного стану передбачає обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина. Однак, право особи на отримання безоплатної правової допомоги, яке передбачене і гарантоване Законом України «Про безоплатну правову допомогу», навіть у період воєнного стану, забезпечується в повному обсязі.

Існує два різновиди правової допомоги в Україні – це первинна та вторинна. Безоплатна первинна правова допомога є видом державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Безоплатна вторинна правова допомога є видом державної гарантії, що спрямована на створення рівних можливостей для доступу особи до правосуддя.

Безоплатна первинна правова допомога включає:

- 1) надання правової інформації;
- 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);
- 4) надання консультацій, роз'яснень та підготовка проектів договорів користування земельними ділянками (оренда, суборенда, земельний сервітут, емфітевзис, суперфіцій) для сільського населення – власників земельних ділянок;
- 5) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Безоплатна вторинна правова допомога включає:

- 1) захист;
- 2) представництво інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- 3) складення документів процесуального характеру.

Хто ж може надавати безоплатну правову допомогу?

Безоплатну первинну правову допомогу надають:

- 1) органи виконавчої влади;

- 2) органи місцевого самоврядування;
- 3) фізичні та юридичні особи приватного права;
- 4) спеціалізовані установи;
- 5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Безоплатну вторинну правову допомогу надають:

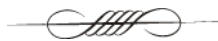
- 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

У зв'язку із запровадження в Україні режиму воєнного стану більшість центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги працюють у дистанційному режимі.

Підсумовуючи, слід зазначити, що конституційне право на безоплатну правову допомогу - то особисто (громадянське), позитивне, відносне, індивідуальне право людини, що відноситься до прав першого покоління і вимагає для своєї реалізації забезпечення з боку держави. Сучасний стан надання безоплатної правової допомоги в Україні, на мою думку, є задовільним і набуває обертів; все більше громадян України щороку дізнаються про право на безоплатну правову допомогу та реалізують його.

Література:

1. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 51, ст.577). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>
2. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Грицьків Андрій Віталійович,

аспірант кафедри європейського права

Львівського національного університету імені Івана Франка

СПІВПРАЦЯ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄВРОПОЛОМ: ОСНОВНІ ЗАСАДИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОРДЕРУ НА АРЕШТ

Одним з основних видів діяльності Інтерполу є міжнародний розшук злочинця, який проводиться за межами держави, де було скоєно злочин. Утім, в міжнародній екстрадиційній практиці останнім часом спостерігається прагнення спростити, а отже прискорити, саму процедуру видачі, особливо підготовчу стадію, затримання й арешт злочинця, що ховається, на території держави перебування. Для цього за участю Інтерполу було розроблено та впроваджено ідею тимчасових (прелімінарних) арештів, тобто утримання під вартою розшуканого злочинця на той період, поки дипломатичними шляхами не буде завершено переговорів та оформлено процедуру його екстрадиції. Національні установи країн-учасниць підтримують постійний зв'язок із Генеральним секретаріатом Інтерполу щодо розшуку злочинців, тобто це єдиний злагоджений механізм повсякденної оперативної співпраці поліції всіх країн – членів Інтерполу. Нині членами цієї організації є 194 держави [1], за кількістю країн-учасниць Інтерпол поступається лише Організації Об'єднаних Націй.

Серед усіх видів міжнародного розшуку найбільший інтерес становить, судячи із запиту, розшук з використанням каналів і можливостей Інтерполу. Відповідно до п. «д» ст. 26 Статуту МОКП – Інтерполу Генеральний секретаріат підтримує контакти з національними та міжнародними органами, при цьому питання, пов'язані з розшуком злочинців, вирішуються через Національні центральні бюро [2, с. 342].

Україна вступила до Інтерполу згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про вступ України до Інтерполу» від 30 вересня 1992 р. № 5553 [3]. Пунктом 1 постанови

Кабінету Міністрів України «Про Національне центральне бюро Інтерполу» від 25 березня 1993 р. № 220 визначено, що взаємодія правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав щодо вирішення питань боротьби зі злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни, здійснюється лише через Національне центральне бюро Інтерполу. Міністерство внутрішніх справ виступає як Національне центральне бюро Інтерполу.

Принагідно зазначимо, що 1992 року на зустрічі у Брюсселі міністрів внутрішніх справ та юстиції держав-членів ЄС (нині – Європейського Союзу, ЄС) була також створена регіональна поліцейська організація, що отримала назву «ЄВРОПОЛ». З 1994 року штаб-квартира цієї організації є у Страсбурзі (Франція). Держави, що входять до ЄС, організували єдину систему обліку кримінальних відомостей. Вони створили центральний банк електронної інформації, який акумулює дані про осіб, котрі скоїли злочини чи становлять оперативний інтерес, про викрадені автомобілі, гроші тощо.

Європейський Союз також поставив за мету зробити екстрадиційну процедуру більш гнучкою й широкою за своїм охопленням. Договірні норми в межах ЄС постійно розширюються. Так, до фундаментального міжнародно-правового акта Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р. було додано розділ III, гол. 4 «Екстрадиція» в Шенгенській угоді 1990 р.; ст. 31 розділу VI Договору про ЄС 1992 р. (Маастрихтський договір). Окрім того, діють Конвенція про спрощену процедуру екстрадиції від 10 березня 1995 р. та Конвенція про екстрадицію від 27 вересня 1996 р.

На підставі викладених вище документів було прийнято Програму заходів щодо розробки єдиного Європейського ордеру на арешт (European arrest warrant) у 2001 році. 13 червня 2001 р. було прийнято Рамкове рішення Європейської ради «Про європейський ордер на арешт та процедури передачі осіб між державами-членами». Багато держав ЄС ратували за введення цього ордеру з 2004 року, а Італія наполягала на його введенні з 2007-го. Європейський ордер дає можливість спростити процедуру екстрадиції, а одним із суттєвих нововведень цього ордеру є відсутність вимог щодо дотримання принципу «подвійного зобов'язання», тобто діяння має бути визнано злочином і в державі його скоєння, і в державі суду чи державі, де ховається розшукувана особа.

У 2005 р. єдиний ордер на арешт був запроваджений у країнах ЄС, завдяки чому щороку в країнах ЄС здійснюється приблизно дві тисячі арештів.

У квітні 2007 р. Європейський Верховний суд підтвердив законність цього ордеру, що схвалено Європейською комісією країн ЄС. У рішенні суду було ще раз наголошено, що доводить принцип подвійного зайве, оскільки особи зазнають арешту за 32 пунктами за тяжкі злочини, які визнаються такими всіма державами ЄС.

Європейський ордер на арешт не пов'язаний із повним демонтажем європейського механізму екстрадиції. Конвенція 1957 р., як і раніше, регулюватиме відносини щодо видачі держав ЄС з іншими державами, які не входять до цього Союзу. Спрощена процедура видачі осіб підлягає застосуванню лише між державами, що входять до інтеграційного європейського об'єднання, тобто Європейського Союзу.

Угода між Україною та Європолом про стратегічне співробітництво була підписана 4 грудня 2009 р. у Києві під час саміту Україна-ЄС. У 2010-му в Україні був створений Національний контактний пункт Європолу. 14 грудня 2016 р. між Україною та Європолом була підписана Угода про оперативне та стратегічне співробітництво, яка набула чинності 12 липня 2017 р. та припинила дію попередньої угоди від 2009 р. Оновлена угода спрямована на встановлення відносин співробітництва між Україною та Європолом для підтримки України і держав-членів Європейського Союзу в запобіганні і боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом та іншими формами міжнародної злочинності, зокрема шляхом обміну інформацією між Україною та Європолом.

Водночас ст. 4 Угоди визначає, що, крім обміну інформацією, співробітництво може охоплювати, відповідно до визначених рішенням Ради Європолу завдань Європолу, обмін спеціальними знаннями, загальними зведеннями, результатами стратегічного аналізу, інформацією щодо процедур кримінальних розслідувань, інформацією про методи

запобігання злочинності, участь у навчальних заходах, а також надання консультацій та підтримки в окремих кримінальних розслідуваннях. Тобто в рамках угоди українські поліцейські отримали можливість брати участь у спільних поліцейських заходах з колегами з Євросоюзу, обмінюватися стратегічною й оперативною інформацією та аналізувати її, встановлювати місцеперебування злочинців, які в розшуку, створювати міжнародні слідчі групи та брати участь у таких групах.

За угодою національним контактним пунктом Європолу для України є відділ по взаємодії з Європолем Національної поліції України, що входить до складу департаменту міжнародного поліцейського співробітництва. Цей відділ є центром координації та забезпечення взаємодії правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних країн з питань, що належать до сфери діяльності Європолу. У частині обміну інформацією співпраця між Україною та Європолем тривала і до підписання оновленої угоди – 11 березня 2015 р. сторони підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо встановлення захищеної лінії зв'язку, який став правовою основою для обміну інформацією між сторонами в режимі реального часу [4].

З вищевикладеного випливає, що міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю виражається у скоординованих діях держав у рамках міжнародних організацій та в одноманітності проведеної ними політики. Завдяки такій співпраці Україна може ефективно розшукувати й повертати підозрюваних у серйозних злочинах, які переховуються на території зарубіжних країн, зокрема країн Євросоюзу та їхніх партнерів.

Література:

1. Інтерпол. *Вільна енциклопедія «Вікіпедія»*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BF%D0%BE%D0%BB> (дата звернення: 22.11.2022).
2. Нерсисян А. С. Правові аспекти видачі особи на підставі європейського ордеру на арешт. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 342-346.
3. Про вступ України до Інтерполу: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.1992 № 5553. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.11.2022).
4. Гальчинський Ю. Як Україна співпрацює з Європолем та Євроюстом. *Юридична газета*. 2020. 9 груд. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhнародne-pravo-investiciyi/yak-ukrayina-spivpracyue-z-evropolom-ta-evroyustom.html> (дата звернення: 22.11.2022).

Денисенко Катерина Вікторівна,
доцентка кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби,
кандидатка наук з державного управління, доцентка

Борко Ірина Сергіївна,
курсантка 137-ї навчальної групи
Академії Державної пенітенціарної служби

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕМОКРАТІЇ В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

В ХХІ столітті важко уявити цивілізоване суспільство без гаджетів, Інтернету та демократичних цінностей. Всі ці речі формують важливий зв'язок суспільства із державою та допомагають комунікувати між собою, дають можливість органам державної влади бути

відкритими та прозорими для громадян. Українська влада взяла вектор на цифровізацію суспільства не так давно, але робить у цьому значні успіхи. Найбільш відомим продуктом впровадження електронної демократії в Україні став мобільний застосунок «Дія», головна перевага якого – доступність та легкість використання із наявністю смартфона та Інтернету.

Відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо їх реалізації» від 8 листопада 2017 року №797-р, електронна демократія - форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень [1].

В англійських джерелах поняття електронної демократії є синонімічним із поняттям цифрова демократія, останнє можна визначити як прагнення здійснення демократії у будь-якому вигляді шляхом використання цифрових медіа в онлайн- та офлайн-політичних спілкуваннях [2, с. 4].

Найпоширенішими інструментами електронної демократії в Україні є електронні петиції, електронні звернення, Громадський бюджет, електронні консультації. Крім них, вчені виділяють ще наявність нормативно-правової бази у сфері розвитку е-демократії, е-послуги, е-голосування, е-опитування, мапи проблем, панелі моніторингу підзвітності, ефективності, державних витрат (наприклад, Є-data, Ціна держави, ProZorro), веб-сайти органів державної влади, органів місцевого самоврядування [3, с. 8]. Одним із найяскравіших прикладів електронної демократії в Україні, як уже зазначалося, є мобільний застосунок та веб-сайт «Дія» за допомогою якого українці можуть отримати найрізноманітніші адміністративні послуги, продивитися відео-освітні серіали, проголосувати на запропоновані державними органами опитування (наприклад, щодо того як бути із гербом СРСР на щиті «Батьківщини-Матері?»).

Державна кримінально-виконавча служба України (далі – ДКВС України) на сьогодні перебуває в стадії реформування, а тому особливо потребує впровадження засад електронного урядування у свою діяльність. Тривалий час політика виконання кримінальних покарань базувалась на жорсткому поводженні із в'язнями та засудженими, була закритою для суспільства, що породжувало багато міфів про співробітників і систему виконання покарань взагалі, а також створювало умови для розвитку корупції, зловживань, нелюдського поводження із в'язнями та засудженими та порушення їхніх прав [4, с. 215].

Згідно із Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України» від 13 вересня 2017 року № 654-р, одним із напрямків реформування було визначено впровадження в діяльність органів, установ виконання покарань і слідчих ізоляторів сучасні інформаційні технології [5].

Незважаючи на нормативне закріплення інформаційних технологій у діяльності ДКВС України, проблемним залишається питання щодо реалізації права на використання електронних інструментів демократії для цивільного населення. Це відбувається тому, що наразі ДКВС України є закритою інституцією і не всі установи виконання покарань та слідчі ізолятори регулярно звітують про свою діяльність, з огляду на зазначене звернутися до органів ДКВС України, наприклад, родичам засуджених, майже неможливо за допомогою е-звернення.

Відтак, вбачаємо за доцільне закріплення на рівні законодавства таких принципів діяльності ДКВС України як прозорість та підзвітність, шляхом доповнення статті другої Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». А також закріплення обов'язку за установами виконання покарань та слідчими ізоляторами

регулярно звітувати про свою діяльність протягом визначеного терміну та забезпечити створення умов для електронних звернень громадян.

Для практичного здійснення правових приписів, необхідним є створення практичних засад із метою впровадження інструментів електронної демократії в ДКВС України. Як один із варіантів - створення сайтів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, де були б наявні всі опції е-демократії.

Реалізувати вище вказане можливо за допомогою співпраці Міністерства юстиції України та Міністерства цифрової трансформації України для розробки засад впровадження е-демократії в органи та установи ДКВС України, а також видання Постанови Кабінету Міністрів України, що закріпила б ці засади та обов'язок ДКВС регулярно використовувати інструменти електронної демократії у своїй діяльності.

Література:

1. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо їх реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.11. 2017 р. №797-р. Дата оновлення: 26.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.12.2022).

2. Kenneth L Hacker, Jan A.G.M. Van Dijk What is Digital Democracy? *Public Administration in the Information Age: Revisited*. IOS- Press, 2013

3. Інструменти е-демократії у містах України. Інформаційно-аналітичний довідник / А. Ємельянова М. Довбенко, П. Завадська, Д. Хуткий, С. Лобойко, М. Наход; За ред. С. Лобойка, М. Находа, Д. Хуткого. Київ, 2017. 58 с.

4. Денисенко К.В., Борко І.С. Формування відкритості та прозорості діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 04 листоп. 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2022. С. 215-217.

5. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року №654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 04.12.2022).

Деркачова Наталія Олександрівна,

старший викладач кафедри правознавства та галузевих юридичних дисциплін соціально-правового факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ В ВИЩИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ

Питання пов'язані зі сферою освіти завжди були актуальними як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Про це свідчить і наявність великої кількості наукових публікацій, і пошуки шляхів оптимізації освітніх процесів у всіх навчальних закладах освіти.

Право на освіту гарантується статтею 53 Конституцією України (від 28.06.1996р.), яка закріплює загальні положення щодо освітнього процесу в державі. Освіта визнається однією з пріоритетних сфер соціально-економічного, духовного та культурного розвитку суспільства. Право на освіту - це право людини на здобуття певного обсягу знань, культурних навичок, професійної орієнтації, які необхідні для нормальної життєдіяльності в умовах сучасного суспільства [1, с.113]. Це право забезпечується різними засобами, одним з яких є наявність різноманітних форм навчання. Так, стаття 49 Закону України «Про вищу

освіту» окреслює основні форми здобуття вищої освіти, а саме: інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева) та дуальна [2].

Реалії сьогодення вимагають, щоб суб'єкти освітнього процесу швидкими темпами засвоювали та використовували на практиці різні інструменти та розробки системного аналізу. Воєнний стан в країні актуалізував дистанційну форму навчання, що призвело до нових вимог у сфері освіти. Дистанційне навчання – це варіант реалізації заочної форми навчання, який ґрунтується на використанні специфічних освітніх технологій із сучасними методиками навчання, технічними засобами зв'язку та передачі інформації. Таким чином, дистанційне навчання є системою спеціально розроблених навчальних матеріалів, завдань, задач, ігор, інтерактивних засобів та контролю.

Проблемна ситуація дослідження полягає в тому, що все українське суспільство опинилося в ситуації невизначеності, а військові дії, які раптово охопили всю Україну, призвели до нових викликів у сфері освіти. Обрана тема проблеми має на меті розкрити інструменти системного аналізу, які найбільш доцільно використовувати в процесі дистанційного навчання під час воєнного стану в державі. Також систематичний аналіз допомагає систематизувати великі обсяги інформації про потреби в навчанні, знаннях і виборі відповідних форм навчального процесу.

В рамках обраної проблеми досліджується дистанційна форма навчання, яка використовується у вищих навчальних закладах України з 2004 року (наказ МОН № 40 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання»). Особливо актуальною ця освітня форма навчального процесу стала під час карантину COVID-19, яка і стала основною формою навчання. За період карантину викладачі вже розробили всі необхідні інструменти для здійснення якісного освітнього процесу. Тому після оголошення 24 лютого 2022 року в Україні війни й коли заклади освіти були змушені піти на двотижневі канікули, і відновлення навчального процесу в більшості регіонів України стало можливим лише в дистанційній формі, по суті, так само як і під час карантину, то труднощів як таких не з'явилося, тому що за період пандемії механізм здійснення дистанційного навчання вже був відпрацьований і налагоджений.

Звичайно, перші тижні навчання виявилися нелегкими, тому що було важко зрозуміти, як організувати навчальний процес під час повітряної тривоги, яке повинне бути навантаження на студентів, як налагодити з усіма зв'язок, враховуючи, що велика кількість студентів виїхала за кордон, або не мають інтернет-зв'язку, чи студенти психологічно готові отримувати та засвоювати нові знання. Крім того, навчання повинно було і виконувати психологічну та терапевтичну функцію. Під час війни в державі, в першу чергу дистанційне навчання повинне було стати не просто процесом передачі знань, а й психологічною підтримкою для студентів та їх родин. Наразі проведення занять є способом відволікання і перемикання уваги, зниженням тривожності, майданчиком для обговорення ситуації в країні, саме тому викладачі повинні використовувати різноманітні засоби та методи, щоб студенти могли втягнутися та зосередитися на процесі навчання [3].

Стосовно освітнього процесу у закладах освіти були надані рекомендації Міністерства освіти та науки щодо активного використання наявних електронних ресурсів (платформ), насамперед: Moodle, Viber, Zoom, Google Meet, регіональні платформи та ресурси закладів освіти. Аналізуючи, рекомендації МОН та ситуацію, яка склалася в державі, доцільно в умовах воєнного стану, виконуючи навчальні плани, ущільнювати навчальний матеріал, організовувати самостійну навчальну діяльність студентів, проводити активні бесіди-дискусії, додаткові групові та індивідуальні консультації з використанням технологій дистанційного навчання. Викладачам радять віддавати перевагу саме творчому і пошуково-дослідницькому методам навчання. В сьогоdnішніх реаліях складно налагодити колективну форму роботи, тому Міністерство освіти та науки рекомендує проводити навчання у формі онлайн-уроків в режимі реального часу, дискусії та обговоренні навчального матеріалу і головне, залучати студентів до активної роботи, висловлюванню своїх ідей та пропозицій, обговорюванню різних ситуацій, задач, наданню можливості

спілкуванню студентами між собою [4]. Дані рекомендації надані в Наказі МОН від 01.04.2022 року №290 “Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року”.

Разом з тим, дистанційне навчання для деяких вищих закладів освіти наразі - єдина форма навчального процесу, тому що деякі заклади постраждали внаслідок бойових дій. За даними МОН, було пошкоджено щонайменше 14 університетських будівель та одну знищено [5]. Деякі університети постраждали більше за інші. Зокрема, Харківський національний університет імені Каразіна повідомив у соціальних мережах, що від обстрілів пошкоджені майже всі його будівлі.

Також, МОН надав і рекомендації викладачам, щодо алгоритму дій, який потрібно використовувати під час повітряної тривоги:

- якщо заняття проводиться в очній формі, то потрібно повідомити студентів про оголошення сигналу повітряної тривоги та припинення заняття;
- попросити, щоб студенти пройшли в безпечне місце укриття;
- якщо заняття проводиться онлайн, то всі студенти повинні вийти з конференції та пройти до безпечних місць укриття, які є поряд з ними.

Також, всі нюанси проведення дистанційного навчання в умовах війни має сповіщати місцева влада [6]. Єдиних рекомендацій, стосовно продовження навчання вже після повітряної тривоги – немає, і кожен викладач буде приймати рішення, виходячи з безпекової ситуації на цей час в державі.

Під час навчання студентів потрібно обов'язково мотивувати для того, щоб підвищити зацікавленість студентів до самого процесу навчання і відвернути від тривожних думок та переключити увагу. Нагадувати студентам, що це і є їх внесок у перемогу і майбутнє України.

Отже, дистанційне навчання, якщо воно якісне, має багато «плюсів». Під час онлайн-занять викладач може корегувати навчальний матеріал, розводити студентів по групах у різних віртуальних кабінетах, надавати індивідуальні консультації та психологічну підтримку.

Таким чином, нами наведено ряд аргументів на користь дистанційного навчання з використанням різноманітних електронних платформ, які є продуктом системного аналізу та інструментом систематизації знань фахівців в сфері освіти різних профілів у період воєнного стану. Саме дистанційне навчання надає можливість отримувати якісну освіту та організувати освітній процес для всіх учасників освітнього процесу, незалежно від того, в якому куточку світу зараз перебувають викладачі та студенти.

Література:

1. Конституція України. Науково-практичний коментар Станом на 20 травня 2018 р. За заг. ред. Чижмарь К. І. та Лавриновича О. В. Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2018. 290 с.
2. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text/>
3. «Не панікуйте та мотивуйтеся до навчання»: як відбувається освітній процес під час війни. URL: <https://vchasnoua.com/donbass/72036-ne-panikuete-ta-motyvuies-do-navchannia-ia-k-vidbuvaietsia-osvitnii-protses-pid-chas-povnomasshtabnoi-viiny>
4. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року: Наказ МОН України від 01.04.2022 №290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0290729-22#Text/>
5. Міністерство освіти і науки України запускає інтерактивну мапу зруйнованих і пошкоджених закладів освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-zapuskaye-interaktivnu-mapu-zrujnovanih-i-poshkodzhenih-zakladiv-osviti/>
6. Яким має бути навчання під звуки сирен? Відповідають МОН, експерти і батьки. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/8/248148/>

Жила Катерина Вячеславівна,

здобувач I курсу вищої освіти спеціальності 081 «Право» факультету цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ

Чубань Вікторія Сергіївна,

доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗУ, кандидат економічних наук, доцент

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА ТА ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК ОДИН З ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ РОЗБУДОВИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Основою існування демократичного суспільства є захист прав людини. І оскільки права та свободи кожного громадянина прописані в Конституції України, головному законі країни, тож належне дотримання та їх захист є головним завданням органів судової влади. Правове становище судової влади, її функції та чітко визначений порядок діяльності створюють чітку правову основу для охорони прав особистості як при порушенні, так і оскарженні. Організація та здійснення правосуддя базуються на певних правових принципах, найважливішими з яких є: здійснення правосуддя виключно судами, гарантія верховенства права та забезпечення прав і свобод громадян.

В Україні право громадян на судовий захист було не завжди реалізоване, а самі суди не мали (а на практиці часто не мають і зараз) тієї сили влади, яка дозволяє бути їй реально незалежною від законодавчої та виконавчої гілок влади. Серед багатьох причин цього виділяють відсутність теоретичних досліджень, що стосуються проблем авторитетності судової влади в процесі реалізації державної влади, досліджень відповідальності за прийняття рішень у галузі прав людини. Проблема функціонування судової системи, здійснення правосуддя та роль інших органів державної влади в процесі захисту прав людини і громадянина нині в центрі уваги науковців та законодавців [1].

Зокрема, на думку М.Д. Савенка, основу механізму забезпечення прав та свобод людини і громадянина становлять не лише правові принципи, норми (юридичні гарантії), а й умови й вимоги діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадян, які в сукупності забезпечують дотримання, реалізацію і захист прав та свобод громадян. З огляду вищезазначеного, можна зробити висновок, що необхідні системні зміни по реформуванню судової системи, зміна принципів і механізму формування суддівського корпусу, очищення судової влади від суддів, що скомпрометували себе не правовими рішеннями в судових справах. Система судової влади, що склалася і реформа, що пропонується проводитись відносно неї, у цілому відповідають вимогам часу і практично виправдовують себе. У зв'язку із цим потрібно досягати послідовного виконання регламентуючих норм, спрямованих на створення сильного й авторитетного правосуддя, здатного забезпечити реальний захист прав і свобод громадянина. Необхідна зміна концептуальних підходів до організації власної діяльності, збільшення в ній гуманізму, моралі та відповідальності, орієнтація її на пошук шляхів зняття протиріччя між морально-необхідним та соціально-вимушеним у державній діяльності. Такі дії в системі правосуддя безумовно необхідні, адже кожна людина повинна мати можливість вільно обрати спосіб захисту своїх порушених прав. При цьому вона має бути впевнена в тому, що держава гарантує рівну можливість для будь-кого, незалежно від віри, раси, місця проживання, віку і статі, скористатися цими способами захисту [2].

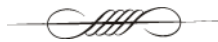
Отже, роблячи підсумок, можна сказати, що одним з найголовніших аспектів розбудови вільної демократично-правової держави є реформи судової системи, тому що ця вітка влади напряму пов'язана з людськими правами. А також: більш жорстокого та

прискіпливого відбору кандидатів на посаду суддів, застосування досвіду європейських країн у цих питаннях і впровадження гуманізму та доброчесності в професійну діяльність суддів.

Література:

1. Марков М.М. Судовий захист прав та свобод людини і громадянина та правова допомога як один з пріоритетних напрямів розбудови демократичної держави / М.М. Марков // Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні: збірник матеріалів IV Всеукраїнської науково-практичної конференції Частина 1 (Київ, 5 грудня 2013 року). – Київ, 2013. С. 60-61.

2. Котковський В.С. Судовий механізм захисту прав та свобод людини і громадянина / В. С. Котковський, М. О. Богатирьова // Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 13-16.

Заритова Аліса Віталіївна,

*студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНІ ОBOB'ЯЗКИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ТА ГАРАНТІЇ ЇХ ВИКОНАННЯ

У всі часи, й особливо в бурхливі періоди швидких і радикальних змін, люди мають відчувати себе в безпеці. Вони повинні знати, що їх права і свободи будуть захищені, що не відбувалося в навколишньому світі. Отже, справедливий розподіл влади та дотримання прав та свобод людини мають стати невід'ємними характеристиками сучасної правової держави.

Права та обов'язки людини і громадянина є важливим предметом наукових досліджень. У цьому контексті слід назвати праці: С. Алексєєва, Л. Воєводіна, Л. Глухарьової, Б. Єбзєєва, М. Козюбри, В. Колісника, А. Колодія, В. Крусса, О. Кутафіна, О. Лукашевої, М. Матузова, Н. Оніщенко, В. Погорілка, П. Рабіновича, О. Скакун.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблематики. Необхідність дослідження ролі і місця конституційних обов'язків та гарантій їх виконання зумовлена тим, що Україна розбудовується як правова, демократична держава, в якій активно формується громадянське суспільство. Конституційні обов'язки займають чільне місце в забезпеченні нормального функціонування соціуму, адже без них суспільний розвиток був би неможливим. Однак лише незначна кількість вітчизняних монографічних робіт присвячена конституційним обов'язкам людини і громадянина, а широкі теоретичні узагальнення з питань гарантій їх виконання в Україні, взагалі відсутні.

Проголошення 24 серпня 1991 року незалежності, дало змогу Україні розгорнути нову сторінку в її історії, а також розширити права і свободи громадян, наповнити їх новим змістом і значенням. У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. та зверненні Верховної Ради України «До парламентів і народів світу» від 5 грудня 1991 р. наголошувалося, що сім'я цивілізованих країн прагне вступити в нову, демократичну, правову державу, яка спрямована, зокрема, на ефективне забезпечення прав, свобод людини і громадянина та зобов'язується неухильно дотримуватися загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних стандартів у сфері прав і свобод людини [1]. Конституція України 1996 р. певною мірою є зразком сучасного конституціоналізму щодо

прав і свобод людини і громадянина. Вона визначила якісно новий, сучасний статус людини і громадянина в Україні, здійснюючи де-факто «гуманітарну революцію».

Людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Конституції (ст. 3) найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і громадянина становлять зміст і напрям діяльності держави. Відповідно до Конституції держава несе відповідальність перед особою за свою діяльність [2]. Утвердження і захист прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Виходячи з вищесказаного, чинна Конституція України присвячує спеціальний розділ II правам, свободам та обов'язкам людини і громадянина. Цей розділ є одним із найважливіших у Конституції і містить близько 30 статей.

Конституція України визначає систему прав і свобод у всіх основних сферах, а саме: цивільні, політичні, економічні, соціальні та культурні права та свободи людини і громадянина. Також вона всебічно гарантує права і свободи, передбачає механізм їх забезпечення та охорони. Це відноситься до організації та здійснення державної влади на принципах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6) [2]. Захист конституційних прав і свобод здійснює судова гілка влади. Однією з важливих ланок в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина є Конституційний Суд України. До його функцій відноситься здійснення судового конституційного контролю і захист основ конституційного ладу, основних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права та прямої дії Конституції на всій території України.

Додатковою гарантією захисту прав і свобод людини є також міжнародні механізми захисту прав людини, до яких приєдналася Україна. Важливим кроком на цьому шляху стала ратифікація 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [3; 4]. Відтепер громадяни України мають можливість звертатися до Європейського суду з прав людини за захистом своїх порушених прав. Крім того, приєднавшись у 1990 р. до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р., Україна також визнала компетенцію Комітету ООН з прав людини щодо розгляду індивідуальних скарг громадян України за порушення їх прав і свобод. Також Конституція України юридично усунула всі нормативні перешкоди для забезпечення прав і свобод людини і громадянина закріпивши норми прямої дії, відповідно до яких звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо гарантовано Основним Законом нашої держави.

На сучасному етапі концепція конституційного закріплення обов'язків людини і громадянина відповідає зразкам не тільки європейського, але і світового конституціоналізму. Адже чинна Конституція України реалізувала всі матеріальні положення актів міжнародного права про людину і насамперед Загальну декларацію людини, міжнародного пакту про громадянські та політичні права та міжнародного пакту прав про економічні, соціальні та культурні права, які є одним із найбільших досягнень людства XX століття. Конституційні обов'язки людини і громадянина – це взаємозв'язок особи і держави у правовій формі, яка обумовлюється стійким і зворотнім його характером. Соціальна цінність полягає у тому, що конституційні обов'язки є юридичним засобом виконання державою своїх функцій і тому вони сприяють захисту прав і свобод людини і громадянина.

Література:

1. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. № 55-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 26.09.2022).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст.160.
3. Федіна Н.В. Сучасні погляди на розуміння прав і свобод людини та громадянина в умовах реформування в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2015. № 4. С. 65-74.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 26.09.2022).

Зелінський Андрій Миколайович,

головний спеціаліст відділу державного контролю у сфері обігу лікарських засобів, медичної продукції та обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками у Хмельницькій області

ДО ПИТАННЯ ПРО СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧА ПРИ ЕЛЕКТРОННІЙ РОЗДРІБНІЙ ТОРГІВЛІ ЛІКАРСЬКИМИ ЗАСОБАМИ

Роздрібна торгівля лікарськими засобами у традиційний спосіб та поза встановленими легальними місцями провадження діяльності (аптекою, аптечним пунктом, аптечним кіоском) до 2021 року в Україні була заборонено. З розвитком комунікаційних технологій, а на їх основі – електронної комерції, виникло питання щодо надання законодавчого дозволу на здійснення роздрібної торгівлі лікарськими засобами з допомогою інформаційно-комунікаційних засобів. І як наслідок розвитку суспільно-економічних відносин стало прийняття Верховною Радою України Законом України від 17 вересня 2020 року № 904-ІХ «Про внесення змін до статті 19 Закону України "Про лікарські засоби" щодо здійснення електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами»[1], яким дозволено здійснення господарської діяльності з електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами поряд з іншими видами торгівлі лікарськими засобами.

Враховуючи, що електронна роздрібна торгівля лікарськими засобами ще донедавна практично не була предметом ґрунтовних наукових досліджень, в межах даного дослідження будемо використовувати легальне визначення електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами.

Електронна роздрібна торгівля лікарськими засобами – це роздрібна торгівля лікарськими засобами з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем дистанційним способом, яка включає прийом, комплектування, зберігання, доставку замовлень на лікарські засоби та відпуск лікарських засобів кінцевим споживачам. [2, § 14 п. 3]

Даному виду діяльності притаманні характерні ознаки як звичайної роздрібної торгівлі лікарськими засобами, так і електронної торгівлі. Але така діяльність має ознаки, що притаманні виключно їй та визначають її як окремий вид підприємницької діяльності.

Це викликає необхідність розгляду способів захисту прав споживача при електронній роздрібній торгівлі лікарськими засобами з урахуванням особливостей електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами.

Під способами захисту суб'єктивних цивільних прав розуміють закріплені законом матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких проводиться поновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав та вплив на правопорушника. [3]

Перелік способів захисту цивільних прав визначений частиною 2 статті 16 Цивільного кодексу України. [4]

Проаналізувавши визначені способи захисту з урахуванням ознак, притаманних виключно електронній роздрібній торгівлі лікарськими засобами, ми прийшли до наступних висновків.

При електронній роздрібній торгівлі лікарськими засобами не може бути застосовано такий спосіб захисту прав споживача як визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб через відсутність публічної діяльності.

Можуть бути застосовані наступні способи захисту без обмежень:

1) визнання права – щодо визнання за споживачем права на придбання окремих видів лікарських засобів (лікарських засобів, що відпускаються за рецептом медичного працівника; наркотичних засобів, психотропних засобів);

2) визнання правочину недійсним – щодо визнання недійсним договору купівлі-продажу лікарських засобів, що укладений неповнолітнім;

3) припинення дії, яка порушує право – щодо відмови відпуску споживачу лікарського засобу;

4) відновлення становища, яке існувало до порушення – у випадку визнання правочину недійсним з наступною реституцією;

5) припинення правовідношення – щодо відмови від договору купівлі-продажу лікарського засобу та повернення сплаченої грошової суми незалежно від істотності недоліків лікарського засобу;

6) відшкодування моральної (немайнової) шкоди – щодо продовження у споживача фізичних та моральних страждань внаслідок відмови у відпуску лікарських засобів або їх заподіяння через продаж і вживання ним неякісних лікарських засобів.

Окремі із способів захисту, визначені статтею 16 Цивільного кодексу України, можуть застосовуватись з певними обмеженнями:

1) примусове виконання обов'язку в натурі – щодо здійснення заходів фармацевтичної опіки чи консультації при відпуску лікарських засобів чи обов'язкової доставки замовленого засобу при електронній роздрібній торгівлі;

2) зміна правовідношення – повернення лікарського засобу належної якості чи його обмін на інший заборонено [5, ч. 1 ст. 9; 6, п. 1]. Не може бути усунуто недоліки лікарського засобу самим споживачем, його продавцем чи виробником. Лікарський засіб з недоліками визнається неякісним⁹ та підлягає подальшому знищенню чи утилізації. І у випадку відпуску такого засобу споживачу повертається його вартість чи надається інший, аналогічний лікарський засіб. Не може споживач вимагати від продавця чи виробника лікарських засобів, на які запроваджено державне регулювання цін або реінбурсацію, відповідного зменшення ціни;

3) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди – щодо заподіяння лікарським засобом майнової шкоди (наприклад, перекис водню може призвести до утворення білої плями на тканині, а розчин йоду чи брильянтового зеленого – плям, що тяжко прибираються), але у випадку заподіяння майнової шкоди при застосуванні лікарського засобу за медичним призначенням, а не для побутових потреб. Наприклад, флакон з перекисом водню був наповнений «під пробку» й при його відкритті при здійсненні медичної процедури – вимивання сіркової пробки він був розлитий, а не коли перекис водню збирався використати для відбілювання волосся.

Крім зазначених способів захисту, нами пропонується до цих правовідносин застосувати ще такий спосіб захисту як «оверсайз» - сплата коштів, що переплачені покупцем життєво важливих лікарських засобів (наприклад, серцево-судинних лікарських засобів) в іншого продавця внаслідок їх не вчасного доставлення при електронній роздрібній торгівлі лікарськими засобами.

Отже, кожен окремий спосіб захисту прав споживача при електронній роздрібній торгівлі лікарськими засобами розглядати з позиції специфіки товару – лікарських засобів, характерних особливостей такої підприємницької діяльності. Наведені у статті 16 Цивільного кодексу України способи захисту можуть бути застосовані у цих відносинах з урахуванням наведених нами застережень. Крім того, до способів захисту можна віднести й такий як «оверсайз».

⁹ Неякісні лікарські засоби - лікарські засоби, якість яких не відповідає вимогам нормативних документів. До неякісних лікарських засобів також належать лікарські засоби із терміном придатності, що минув; які зазнали механічного, хімічного, фізичного, біологічного або іншого впливу, що унеможлиблює їх подальше використання [2, § 25 п. 3]

Література:

1. Про внесення змін до статті 19 Закону України «Про лікарські засоби» щодо здійснення електронної роздрібної торгівлі лікарськими засобами: Закон України від 17 вересня 2020 року № 904-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/904-20#n2>
2. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 929. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929-2016-%D0%BF#Text>
3. Правова позиція, яка висловлена Верховним Судом України в постанові від 24 травня 2017 року у справі № 6-951цс16. URL: <https://oda.court.gov.ua/sud1590/pravovipoziciivsu/6-951cs16>
4. Цивільний кодекс України 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
5. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991 року № 1023-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>
6. Переліку товарів належної якості, що не підлягають обміну (поверненню), затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. №172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-94-%D0%BF#Text>.

Зінчук Юлія Вікторівна,

*здобувачка вищої освіти за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОСВІТИ В СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Підвищення рівня фінансової та податкової грамотності серед населення є пріоритетним напрямом бюджетно-податкової політики різних країн, зокрема й України. Високий рівень обізнаності громадян в зазначеному напрямку сприяє достатньому рівню матеріального забезпечення самих громадян, а також формуванню прозорої, чесною та ефективною системи державного бюджету та оподаткування.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у розвиток просвіти в сфері оподаткування та фінансової грамотності закордоном зробили такі країни: США, Великобританія, Австралія та інші держави, що проводять активну просвітницьку політику щодо фінансової грамотності на національному рівні. У цих країнах передбачено національні стратегії і програми підвищення фінансової грамотності. Уряди планово виділяють кошти на реалізацію цих стратегій з державного бюджету, а також залучають приватні і громадські організації. У рамках цих стратегій питання фінансової грамотності було включено в обов'язкові і факультативні освітні програми багатьох країн світу [1, с. 64-65].

В Україні чимала кількість дослідників присвятила свої роботи сутності бюджетно-податкової політики та фінансової грамотності, а саме: Кізіма Т.О. [1], Кузнецова А. Я., Довгань А. Л., Часнікова О. В., Шніцер О. П., Тригуб О. В., Гірченко Т. Д., Шабанова О. В., Харченко А. М., Нагайчук Н. Г. [2], Небоженко Т.Т. [3], Хомич В. [4] та ін. У їхніх працях здійснено аналіз сутності та особливостей фінансової грамотності населення, опрацьовано зарубіжний досвід та проаналізовано вітчизняні реалії, зібрано низку порад щодо того, як заробляти більше та витратити ефективніше, визначено теоретичну базу формування фінансової грамотності та здійснення підприємницької діяльності. Кушнір Роман стверджує, що фінансова грамотність є вмінням людини управляти своїми грошима. До

основних вмінь належать такі: рахувати, заробляти, накопичувати, інвестувати свої гроші [4].

Виклад основного матеріалу. В Україні питання розвитку фінансової грамотності серед населення стає особливо популярним починаючи з 2000-х років, оскільки перед населенням постає низка питань: Як збільшити власний дохід? Як забезпечити соціальний та пенсійний захист? Як сформувати фінансову подушку? Як сприяти формуванню соціально орієнтованої бюджетно-податкової політики?

Такий інтерес був зумовлений низкою негативних факторів:

відсутність в Україні базового навчання громадян щодо фінансової грамотності та ефективних методів планування сімейного бюджету;

неналежне забезпечення споживачів фінансових послуг якісною та об'єктивною інформацією щодо фінансів, що погано впливає на прийняття фінансових рішень з урахуванням співвідношення дохідності та ризику при інвестуванні коштів;

недоступність для більшості громадян професійного фінансового консультування через відсутність дипломованих фахівців з цієї спеціалізації;

низький рівень попиту в населення щодо фінансових знань та нерозумінням їх практичної ролі на усіх етапах життєвого циклу [1, с.69-70].

Сьогодні інтерес до обізнаності в системі оподаткування та фінансової грамотності значно зріс, оскільки на території нашої країни відбувається війна, а попри це залишається необхідність здійснювати господарську діяльність з урахуванням законодавчих норм та з метою накопичення власних коштів та формування державного бюджету.

З метою популяризації фінансової та податкової грамотності серед населення пропонуємо впровадити на загальнодержавному рівні низку оптимальних рішень. Передусім, потрібно створити єдине відомство із захисту прав споживачів фінансових послуг при Міністерстві фінансів України. Також важливо створити урядову фундацію при Державній казначейській службі України та Державній податковій службі України за підтримки приватних організацій, спеціалістів у сфері консалтингу, що здійснювала б популяризацію фінансової та податкової грамотності серед населення.

Оскільки в шкільних та окремих вузівських програмах України не існує офіційно затверджених модулів, предметів, чи навчальних програм з основ фінансової грамотності, то пропонуємо розробити такі або переглянути наявні з урахуванням вікової специфіки та потреб здобувачів освіти та додати їх до навчальної програми як окремі вибіркові дисципліни або як один із обов'язкових модулів навчальної програми.

Однією із таких програм сьогодні є модульна навчальна програма «Підприємництво і фінансова грамотність» для учнів 8-9 класів рекомендована наказом Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795. Вона охоплює 4 взаємопов'язані розділи, матеріали та форми навчальної діяльності яких дозволяють формувати в учнів підприємницьку компетентність та фінансову грамотність [2].

Важливим та цікавим інфопродуктом є онлайн-курс «Підприємництво для школярів» від Дія. Цифрова освіта. Він присвячений темі пошуку ідей створення бізнесу, їх прототипуванню, тестуванню та впровадженню. Також освітній серіал допоможе не лише учням, а й дорослим усвідомити переваги ведення підприємницької діяльності, сформувати набір важливих рис для успішної самореалізації в бізнес-світі, знайти бізнес-ідею, шляхи для її просування, відповідно дозволить напрацювати систему накопичення клієнтської бази, визначити маркетингову стратегію та доцільність SMM, визначити можливі джерела фінансування бізнесу, крім власних коштів [5].

Ще одним сприятливим показником роботи державного сектору в напрямку розвитку фінансової грамотності є онлайн-курс «Фінансова грамотність для підприємців» від Дія. Бізнес. Він розроблений для потенційних та діючих підприємців та спрямований на покращення навичок в управлінні фінансами у власному бізнесі [6].

Окрім того, Міністерство цифрової трансформації України в партнерстві з Національним банком України та банком ПУМБ запустили освітній серіал «Фінансовий

сенсей». У ньому йдеться про те, як заощаджувати та планувати бюджет, відкладати та накопичувати кошти, як користуватись кредитним лімітом і не сплачувати відсотки, як вберегти свої кошти від кібершахраїв і управляти своїми грошима онлайн та багато інших банківських цікавинок [7].

У секторі консалтингу здійснює просвітницьку діяльність щодо бюджетно-податкової політики інстаграм-блогерка, кандидатка економічних наук, старша викладачка кафедри історії України, економічної теорії та туризму Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького Небоженко Тетяна. Вона навчає підприємців та тих, хто тільки планує ним стати на основі авторської книги Nebobook «Все про ФОП» та онлайн-курсу «ФОП на ІЗІ», також проводить різноманітні онлайн консультації у сфері ведення бізнесу зокрема щодо системи оподаткування різних форм господарювання за ціною горнятка кави. Також блогерка публікує інформативні пости та проводить тематичні прямі етери, під час яких кожен охочий може задати питання, що його цікавлять [3].

Висновок. Отже, просвіта в сфері оподаткування та фінансової грамотності стає все популярнішою та набуває поширення. Це зумовлено актуалізацією безкоштовних освітніх курсів різного спрямування на платформі Міністерства цифрової трансформації Дія. Цифрова освіта. Також інформування населення щодо особливостей бюджетно-податкової політики відбувається за сприяння приватного сектору, що проводить тематичні навчання та інформаційні кампанії відповідно до вузької професійної спеціалізації. Вважаємо, що створення урядом спеціалізованої фундації при Державній казначейській службі за підтримки приватних організацій, спеціалістів у сфері консалтингу сприятиме актуалізації та популяризації фінансової та податкової грамотності серед населення. Перспективно важливою буде співпраця фундації з закладами освіти, що сприятиме розвитку фінансово грамотного населення, яке матиме інформаційне підґрунтя для формування власного бюджету та сприятиме свідомому дотриманню державних стандартів системи оподаткування для формування державного бюджету.

Лвітература:

1. Кізіма Т.О. Фінансова грамотність населення: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Вісник THEU*. 2012. № 2. 64–71 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/14651/1/ФІН%20ГРАМОТ%20Вісник%20THEU%20Кізіма%20Т.pdf>.
2. «Підприємництво і фінансова грамотність». 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Модельна навчальна програма. Міністерство освіти і науки України / Кузнецова А. Я. та ін. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Sotsial.zdorovyazberezhuv.osv.haluz-5-6-kl/Pidpryyemn.finans.hram.8-9.kl.Kuznyetsova.ta.in.06.05.22.pdf>.
3. Небоженко Т.Т. Онлайн бухгалтерія. ФОП.ТзОВ. Аутсорс консалтинг. Супровід. Nebo_consulting. URL: https://www.instagram.com/nebo_consulting/.
4. Хомич В. Фінансова грамотність: як заробляти більше, витратити ефективніше. Гроші. Lviv.Media: веб-сайт. URL: <https://lviv.media/business/money/14415-yak-buty-finansovo-hramotnoiu-liudynoiu/>.
5. Підприємництво для школярів. Дія. Цифрова освіта : веб-сайт. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/pidpriemnictvo-dla-skolariv-modul-3>.
6. Фінансова грамотність для підприємців. Дія. Бізнес : веб-сайт. URL: <https://business.diia.gov.ua/courses/finansova-gramotnist-dla-pidpriemciv>.
7. Фінансовий сенсей. Дія. Цифрова освіта : веб-сайт. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/courses/finansovyy-sensey>.

Іваницький Андрій Миронович,

доцент кафедри міжнародного та європейського права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор філософії з галузі знань «Право»

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАСОБУ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

За умови існування складних міжнародних та національних викликів сучасні засоби захисту прав людини набувають рис та завдань, що націлені не так на попередження проявів порушень, відновлення або захисту таких прав людини, як на забезпечення притягнення винних осіб у такому порушенні до відповідальності за злочини, що становлять загрозу для міжнародного миру і безпеки. У цьому вимірі важливою видається дослідження діяльності Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) як наднаціонального міжнародного квазісудового органу, що правомочний та наділений повноваженнями не лише розгляди такі справи, але й притягувати винних осіб до відповідальності.

Так, у ст. 5 Римського Статуту визначено, що юрисдикція МКС обмежена лише найсерйознішими правопорушеннями, які викликають занепокоєння всієї міжнародної спільноти. Відповідно до Римського Статуту МКС має юрисдикцію щодо наступних злочинів: 1) злочин геноциду; 2) злочини проти людяності; 3) військові злочини; 4) злочин агресії. Юридичні склади вказаних правопорушень визначені у статтях 6-9 Римського Статуту [1].

Відповідно до визначення вченого В. А. Ведькала, геноцидом є ціленаправлені дії з метою знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи людей або цілих народів. Дослідник зазначає, що вказане тлумачення поняття «геноцид» не включає дії, що здійснюються з ціллю знищення групи людей з політичних міркувань. Однак вказане не перешкоджає переслідуванню таких дій як злочинів проти людяності [2, с. 185].

Науковець І. В. Павленко стверджує, що злочини проти людяності є найбільш ненависними злочинами, тому що вони руйнують почуття людської гідності, принижують і спричиняють деградацію особистості. Злочини проти людяності тлумачать як умисні діяння, які вчиняються через широкомасштабний або систематичний напад на цивільних осіб. Вказаний вид правопорушення включає: вбивства, винищення, поневолення, депортацію, протиправне позбавлення фізичної свободи, тортури, звалтування, сексуальні злочини, переслідування певної спільноти за політичними, расовими, національними, етнічними чи іншими мотивами [3, с. 209].

Згідно із науковими розвідками В. П. Пилипенка було встановлено, що воєнними злочинами в межах цілей Римського Статуту є: серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а також інші вагомні порушення законів і звичаїв, які регулюють збройні конфлікти міжнародного характеру. Вчений відзначає, що у ст. 8 Римського Статуту наявні недоліки, одним з яких є відсутність заборони на використання в ході збройного конфлікту зброї, що викликає страждання, в тому числі хімічної, бактеріологічної, а також використання протипіхотних мін. [4, с. 7].

Також, варто зауважити, що наявні дослідники, які виокремлюють як чинник, що впливає на включення злочину агресії в юрисдикцію МКС, є повноваження держав здійснювати кримінальне розслідування злочину агресії, в тому числі, прийняття рішень щодо осіб, винних у скоєнні агресії, виходячи з універсальності своєї кримінальної юрисдикції. Важливо відзначити те, що МКС може здійснювати свою юрисдикцію щодо злочину агресії, який виникає з акту агресії, який здійснила держава-учасниця, тільки в тому випадку, якщо держава-учасниця раніше не заявила про невизнання такої юрисдикції шляхом надсилання відповідної заяви Секретареві Суду [5, с. 194].

Як доцільно зауважує М. М. Антонович, юрисдикція МКС щодо злочину агресії є спеціальною, основним базисом якої є погодження держав-учасниць Римського Статуту.

Так, достатньо бездіяльності держав у формі утримання від відмови від юрисдикції МКС, зокрема у випадках коли держава не подає заяву про відмову від юрисдикції МКС [6, с. 68].

У відповідності до ст. 25 Римського Статуту особа, яка скоїла злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, несе індивідуальну відповідальність та підлягає покаранню відповідно до Римського Статуту. Відповідно до ст. 17 Римського Статуту справа не розглядається МКС якщо особа, яку це стосується, вже була судима за поведінку, яка є предметом заяви [1].

Тобто з огляду на це, МКС доповнює національні органи судової системи та здійснює свою юрисдикцію, тоді коли держава не може порушити кримінальне провадження або не ініціює таке порушення самостійно.

Поміж іншого, станом на сьогодні, Україна не ратифікувала Римський Статут, проте Україна визнавала юрисдикції МКС, подавши двічі спеціальні заяви до МКС відповідно до процедури передбаченої ст. 12 Римського Статуту.

Перша Заява Верховної Ради України від імені Українського народу від 25.02.2014 року стосувалась злочинів проти людяності, які були вчинені вищими керівними особами держави, що викликало особливо тяжкі наслідки та масові вбивства громадян України під час мирних акцій протестів, які відбувались в Україні у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. У вказаній заяві Верховна Рада України від імені Українського народу просить МКС встановити винних у вчиненні злочинів проти людяності, передбачених ст. 7 Римського Статуту та притягнути до відповідальності Януковича Віктора Федоровича - екс-Президента України, екс-Генерального прокурора України Пшонку Віктора Павловича, екс-Міністра внутрішніх справ України Захарченка Віталія Юрійовича та інших осіб, які виносили злочинні рішення або виконували злочинні накази [7].

Вдруге Верховна Рада України від імені Українського народу звернулася до МКС у лютому 2015 року із заявою, якою Україна визнає відповідно до пункту 2 статті 11 та пунктів 2, 3 статті 12 Римського Статуту юрисдикцію МКС щодо вчинених злочинів проти людяності та воєнних злочинів державними службовцями Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», що спричинили особливо тяжкі наслідки та вбивства громадян України, починаючи з 20 лютого 2014 року і до теперішнього часу [8].

Проте з огляду на події сьогодення в Україні та військову агресію російської федерації, Верховною Радою України нарешті було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» № 2236 від 03.05.2022 року, яким доповнено Кримінально-процесуальний кодекс України розділом IX-2 «Особливості співробітництва з Міжнародним Кримінальним Судом». Вказаним законом визначено межі і порядок співробітництва України з МКС, визначено органи державної влади уповноважені на співробітництво з МКС (Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України), алгоритм передання кримінального провадження з України до МКС, алгоритм виконання прохання МКС про надання допомоги; норми про конфіденційність та захист відомостей, що стосуються безпеки України, алгоритм вжиття заходів для збереження доказів на території України на прохання МКС; алгоритм виконання МКС функцій на території України тощо [9].

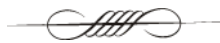
Тобто, вказаний Закон є дуже важливим кроком на шляху співробітництва України з МКС. Вказане підтверджує те, що Україна впевнено наближається до ратифікації Римського Статуту МКС та активно допомагає МКС розслідувати злочини російської федерації, вчинені на території України у воєнній агресії.

Отже, з огляду на вищевикладене, можливо дійти висновку, що МКС можливо визначити як міжнародно-правовий засіб захисту прав людини у сфері міжнародно-кримінального посягання на такі прав індивіда та відповідно цей орган компетентний та наділений повноваженнями, зокрема Римським Статутом, забезпечувати притягнення до відповідальності осіб винних у вчиненні найбільш серйозних злочинів: злочинів геноциду,

злочинів проти людяності, військових злочинів, злочинів агресії. МКС має подвійний правовий статус, оскільки водночас є традиційною міжнародною установою та незалежним міжнародним судовим органом.

Література:

1. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 року URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_588/para0152#o152. (дата звернення: 23.11.2022).
2. Вєдькал В. А. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 3. 2021. С. 183-188.
3. Павленко І. В. Особливості юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів проти людяності теоретико-правовий аспект. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Том 31 (70) Ч. 3 № 2 2020. С. 207-212.
4. Пилипенко В. П. Воєнні злочини в Статутах Міжнародних кримінальних трибуналів та Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Право.ua. № 2, 2020. С. 5-10.
5. Сірант М. М. Міжнародний кримінальний суд як головний орган із протидії агресії. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2018. № 889, вип. 17. С. 192–197.
6. Антонович М. М. Юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії. Наукові записки НаУКМА. 2017. Т. 193. С. 67-70.
7. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною до юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року: Постанова Верховної Ради України від 25.02.2014 року №790-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text> (дата звернення: 23.11.2022).
8. Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних органі- зацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян»: Постанова Верховної Ради України від 4 лютого 2015 року № 145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text> (дата звернення: 23.11.2022).
9. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 року №2236-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text> (дата звернення: 23.11.2022).

Іщенко Маргарита Владиславівна,

*студентка навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПРИНЦИП МИРНОГО ВИРІШЕННЯ СПОРІВ

Статутом ООН, Декларацією про принципи міжнародного права, Манільською декларацією про мирне вирішення спорів 1982 р., Декларацією про запобігання і усунення спорів і ситуацій, які можуть загрожувати міжнародному миру і безпеці, і про роль ООН в цій сфері 1988 р., та багатьма іншими документами закріплено принцип мирного вирішення міжнародних спорів. Заборона застосування збройної сили надала імпульсу розвитку принципу вирішенню міжнародних спорів, таким чином, отримала статус норми *jus cogens*

і міжнародному праві, ця заборона сприяла еволюції до імперативного та універсального значення [1, с.308]. За п.3 ст. 2 Статуту ООН, члени ООН повинні вирішувати міжнародні спори без загрози міжнародній безпеці, миру та справедливості, мирними засобами. Вирішення спорів та попередження здійснюється на основі принципів сумлінного виконання зобов'язань і суверенної рівності [7, с.638]. Усі держави повинні дотримуватись принципів сумлінності задля уникнення спорів та прагнення справедливого та швидкого вирішення спорів.

Зокрема, досвід науковців з проблеми дослідження має дуже важливе значення і багато дослідників приділяють значну увагу даній проблематиці, а саме праці Я. Броунлі, М. В. Буроменського, В. Г. Буткевича, В. А. Василенка, В. Н. Денисова, М. Ейкхерста, М. Л. Ентіна, В. І. Євінтова, Г. В. Ігнатенка, Ю. М. Колосова, Д. Б. Левіна, І. І. Лукашука, Г. І. Морозова, Е.О. Пушміна, Г. І. Тункіна, Н. А. Ушакова, А. Фердросса та інших.

Нормальні міжнародні відносини повинні існувати за принципом належного виконання зобов'язань та необхідністю дотримання їх. [2, с.409] Є дуже багато обставин, які можуть сприяти неправомірному вирішенню спорів, без користування мирного волевиявлення, тому краще користуватися принципом „Si vis pacem para bellum” (хочеш миру – готуйся до війни). Зі вступом країн до світового співтовариства, це означає, що усі країни беруть на себе відповідальність здійснення міжнародну діяльність на основі мирних рішень “міжнародні спори мирними способами таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир і безпеку і справедливість” (п. 3 статті 2 Статуту ООН) [3, с.50].

Не дивлячись на те, що ми живемо в 21ст, і як казалося би спори між країнами не можуть виникати, але незважаючи на це все ж таки виникають конфліктні ситуації. За Статутом ООН міжнародні конфлікти поділяються на два типи: спір, між сторонами з'явився конфлікт на основі взаємних претензій [4, с.814] та ситуацію, у якій може виступати загроза безпеці і мажнародному миру(ситуація з Іраком). Терміни “ситуація” і “спір” входять в понятійний апарат Статуту ООН (положення Глави VI “Мирне вирішення спорів” (статті 33-38) і Глави VII “Дії у відношенні загрози миру, порушень миру й актів агресії” (статті 39-51) багатостороннього міжнародного договору, учасниками якого є практично всі держави світу.

Основними джерелами інституту мирних способів вирішення міжнародних спорів є “Конвенція про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1907 року”, “Переглянутий загальний акт про мирне вирішення міжнародних спорів 1928 року(редакція 1949 року)”, “Статут ООН”, “Статути регіональних міжнародних організацій”, “Декларація про принципи міжнародного права 1970 року”, “Заключний акт НЕСЄ 1975 року”, “Підсумковий документ Віденської зустрічі НБСЄ 1989 року й інші документи ОБСЄ”, “Міжнародні порядки” [5, с.175].

Для вирішення міжнародних конфліктів держави користуються такими способами на підставах координації(обов'язків для держави є те, з чим вона погодилася та субординації(дії суб'єкта підпорядковані нормам внутрішнього права) [6, с.104]. Відповідно до принципів міжнародного вирішення спорів, їх вирішення відноситься до норм в основі стабільного функціонування та існування міжнародного товариства. Еволюція вирішення конфліктів мирними способами розвила засоби мирного вирішення міжнародних спорів та встановлення юридичного обов'язку держав.

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, вирішення міжнародних конфліктів мирними способами є дуже великим та обширним процесом, який складається з оцінювання та аналізу ситуації, вибір методів та засобів для регуляції конфліктного простору. Відповідно до міжнародних норм регуляції конфліктів, поняття мирний засіб(процедура, метод, спосіб), вирішення(залагодження, врегулювання) мирного спору шляхом певних засобів.

Література:

1. Антонович М.М. Міжнародне публічне право. 2003, 308 с.

2. Анцелевич Г. О., Покрещук О. О.. Міжнародне право. 2003, 409 с.
3. Буткевич В. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. 2010, С.44-54.
4. Буткевич В., Войтович С. А., Григоров О. М., Заблоцька Л. Г., Задорожній О. В.. Міжнародне право: Основні галузі. 2004, 814 с.
5. Георгіца А., Чикурлій Сергій Олександрович. Міжнародне публічне право. 2002, С.175
6. Грудницька С. Розвиток теорії правосуб'єктності: господарсько-правове дослідження. 2009, С. 103-109
7. Дмитрієв А. Міжнародне публічне право: Навч. Посіб. 2001, 638 с.

Кайсарова Анастасія Олександрівна,
*студентка навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПЕРІОД ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Згідно з Резолюцією 95 (І) Генеральної Асамблеї від 11 грудня 1946 року планування, підготовка, розв'язування або ведення агресивної війни є злочином проти миру [2] і що згідно з Декларацією про принципи міжнародного права, які стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, від 24 жовтня 1970 року [3], та Визначення агресії від 14 грудня 1974 року [2] агресивна війна є злочином проти миру.

Забезпечення гідної якості життя в сучасній державі неможливо у відриві від захисту прав та свобод людини. Система прав і свобод виступає як універсальний юридичний механізм, що опосередковує доступ членів товариства до основних, життєво важливих соціальних благ.

Все це дозволяє зробити висновок, що в умовах, що склалися, центр доктринальних та політичних зусиль має переміститися від формального визнання прав і свобод людини до проблеми реального гарантування.

Згідно з новими поправками, в електронному вигляді можуть бути представлені судові рішення, підписані посиленням кваліфікованим електронним підписом, за винятком особливої категорії справ.

Нещодавно набув чинності законопроект, який передбачає онлайн-трансляції судових засідань та встановлює строки розміщення судових актів у мережі Інтернет.

При впровадженні цієї системи буде забезпечено доступність правосуддя для суспільства, але при цьому не варто забувати про безпеку в збереженні інформації через захист логіна користувача особистим паролем на сайті Держпослуг та підписання документів особистим електронним підписом. З кожним днем зростає кількість особистих кабінетів у сервісі «Електронне правосуддя», а також збільшується обсяг документів, що надходять у електронному вигляді до судів [1].

До негативних сторін електронного документообігу необхідно віднести те, що частина текстів судових актів не публікуються чи з'являються на судових сайтах невчасно.

Слід сказати і про Електронний уряд, тобто пакети технологій та набори супутніх заходів, нормативно-правового забезпечення для здійснення цифрового обміну між органами державної влади, громадянами, організаціями та іншими суб'єктами економіки [2].

Головними завданнями програми моделі електронного уряду є підвищення ефективності функціонування економіки, державного та місцевого управління, створення умов для вільного доступу до інформації та отримання необхідних послуг.

Права людини - це еталон, зразок, до якого повинні прагнути не тільки держава, право, закон, правовий порядок, але і громадянське суспільство, тому що ступінь зрілості і розвиненості його залежить значною мірою від визнання, обсягу і реалізації прав людини. Права людини дають індивіду можливість не тільки брати участь в управлінні державними справами, але і віддалитися від держави, самовизначатися в сфері приватного життя, світогляду, вибору релігії і діяльності, що приносить максимальне задоволення [3].

Звертаючись до наукових джерел, можна прослідкувати думку, що сукупність прав, гарантованих ст. 64 Конституції України, які повторюють аналогічні положення Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, відображає покликання Конституції захищати ті права і свободи, реалізація яких ніяк не може заважати досягненню мети і цілей влади при воєнному чи надзвичайному стані, і які повинні дотримуватися при будь-яких обставинах [1, с. 151].

Ця думка частково йде врозріз ідеї прав людини, як природних і невід'ємних прав, оскільки оцінка допустимості обмеження певних категорій прав людини не може відбуватися за критерієм досягнення мети і цілей влади. Така позиція нівелює цінність прав людини, адже за такої оцінки можна зробити висновок, що обмеження прав людини допустиме для досягнення мети і цілей влади. Поспіх та радикальність підходів законодавця до нормотворення стають причиною грубих порушень засадничих конституційних прав людини. Часто, діючи навіть у межах «букви закону» права людини піддаються жорсткому обмеженню.

Література:

1. Чулінда, Л. І., and О. С. Слуцька. "Порушення прав людини під час війни в Україні." *EDITORIAL BOARD* (2022): 269.
2. Щербіна, М. Г. "Захист прав людини в умовах збройного конфлікту." *Упорядники* (2021): 47.
3. Ярмол, Лілія, and Віталій Грицишин. "Реалізація права на мирні зібрання в Україні в період війни." *Незалежність України: права людини та національна безпека*: 240-242.

Кармаза Олександра Олександрівна,

*член Центральної виборчої комісії, професор Інституту післядипломної роботи
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор*

ЗАХИСТ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ ТА У ПІСЛЯ ЙОГО ПРИПИНЕННЯ: ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Виборче право – це частина суверенітету України, основа демократії. Це галузь права, в якій не існує спільних норм, не застосовується аналогія закону та аналогія права, тут діють загальні принципи вільних та чесних виборів, універсального та рівного виборчого права, які в практичній площині захищають вираження поглядів виборців у виборі своїх представників влади. Забезпечення виборчих прав громадян через дотримання та реалізацію конституційних принципів і загальних засад виборчого процесу є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України).

Станом на листопад 2022 року в Україні діє правовий режим воєнного стану, який зумовлює модифікацію існуючих прав і свобод громадян на всій території України, а в юриспруденції – нові наукові дослідження. У цих умовах вагоме значення мають просвіта та наука, які в сукупності також протидіють агресору, закладаючи зерно ефективного правового механізму захисту прав і свобод громадян в Україні.

Конституцією України передбачено, що в умовах дії воєнного стану законом встановлюються обмеження прав і свобод (ст. 64). Тож законом «Про правовий режим воєнного стану», Виборчим кодексом України заборонено проведення будь-яких виборів та референдумів. Проте в момент введення в дію воєнного стану в Україні проводилися проміжні вибори народного депутата України та позачергові місцеві вибори. У зв'язку з цим, Центральна виборча комісія як постійно діючий колегіальний державний орган, наділений повноваженнями щодо організації підготовки і проведення виборів, референдумів, прийняла постанови, які спрямовані на дотримання гарантій законності в умовах дії воєнного стану.

Наприклад, це постанови: "Про деякі питання організації підготовки та проведення проміжних виборів народного депутата України 27 березня 2022 року в одномандатному виборчому окрузі № 206, позачергових, проміжних та повторних місцевих виборів у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану" від 24.02.2022 р. № 59, якою припинила розпочати всі виборчі процеси; "Про тимчасове припинення функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи "Державний реєстр виборців» на час дії воєнного стану" від 24.02.2022 р. № 61, якою припинила функціонування Державного реєстру виборців тощо. У зв'язку з наявністю загрози громадській безпеці і порядку, життю і здоров'ю членів територіальних виборчих комісій на територіях України, де перебувають збройні сили росії, ЦВК зупинила діяльність ТВК на цих територіях (Постанова ЦВК від 4.04.2022 р. № 67). Крім того, ЦВК закликала виборців не брати участь у псевдореферендумах, які були організовані державою агресором – росією (Постанова ЦВК від 15.07.2022 р. № 82).

Постанови, які ЦВК прийняла під час дії в Україні правового режиму воєнного стану, пропонуємо класифікувати на декілька груп: 1) постанови, прийняті у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану (постанови від 24.02.2022 р. № 59, від 24.02.2022 р. № 61, від 4.04.2022 р. № 67); 2) постанови, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні (Постанова від 27 вересня 2022 року № 102); 3) постанови про недопущення порушення виборчих прав та проведення референдумів на тимчасово окупованих територіях України (постанови від 4.04.2022 р. № 67, від 15.07.2022 р. № 82, від 27.09.2022 р. № 101); 4) постанови про зміни в складі територіальних виборчих комісій, що здійснюють підготовку та проведення місцевих виборів (постанови від 23 вересня 2022 року № 100, від 3 листопада 2022 року № 110); 5) постанови про розгляд скарг (постанови від 18 листопада 2022 року № 113, від 5 жовтня 2022 року № 103); 6) постанови про визнання обраним та реєстрацію народного депутата України, обраного на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року в загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі (постанови від 11 жовтня 2022 року № 106, від 17 жовтня 2022 року № 107, від 9 листопада 2022 року № 112); 7) постанови про розгляд питання призначення проміжних виборів народного депутата України в одномандатному виборчому окрузі (постанови від 23 вересня 2022 року № 99, від 9 листопада 2022 року № 111, від 11 липня 2022 року № 81); 8) інші постанови (постанови від 28 липня 2022 року № 85, від 15 липня 2022 року № 83, від 19 серпня 2022 року № 95, від 5 жовтня 2022 року № 104).

ЦВК звернулася до міжнародних організацій, зокрема, Бюро з демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ та іноземних органів адміністрування виборів, припинити будь-яку співпрацю з росією та білоруссю.

Отже, системний аналіз норм виборчого законодавства України в контексті реалізації принципів права, визначених, зокрема, в ст. ст. 1, 3, 5, 6, 7, 8, 24, 38, 57, 64 Конституції України, дотримання легітимної мети (в розумінні ст. 3 Протоколу № 1 до Європейської конвенції з прав людини), доводить, що встановлення у сфері виборчих прав гарантій законності під час дії воєнного стану в Україні (наприклад, припинення всіх виборчих процесів, зупинення діяльності ТВК на територіях, де відбуваються військові дії,

закриття Державного реєстру виборців тощо), є елементом захисту та охорони розвитку демократії в Україні, її територіальної цілісності.

Також слід зазначити, що наслідки, спричинені збройною агресією росії в Україні, серед яких, зокрема, знищення важливих об'єктів інфраструктури, збільшення кількості внутрішньо переміщених громадян та ін., засвідчують необхідність прогнозування можливих проблемних питань, що постануть після припинення чи скасування воєнного стану в Україні та зумовлять внесення змін до законодавства задля забезпечення сприяння реалізації виборчих прав громадян і належного адміністрування виборчих процесів у повоєнний період.

Відтак з науково-практичної точки зору доцільно обговорити ряд питань, які можуть виникнути у повоєнний період, та про які йдеться у Постанові ЦВК від 27 вересня 2022 року № 102, а саме: щодо строку призначення виборів після припинення воєнного стану (чинна ст. 20 ВК); недопущення здійснення спостереження за виборами особами від держав, міжнародних організацій, щодо яких ухвалено рішення про застосування санкцій у порядку, встановленому Законом "Про санкції"; щодо наявності та забезпечення приміщень для організації голосування і роботи двк; посилення гарантій захисту та безпеки персональних даних виборців, що містяться в базі даних Державному реєстрі виборців, кібербезпеки; щодо механізму припинення повноважень членів територіальних виборчих комісій, поданих від заборонених судом політичних партій; інші проблеми у сфері забезпечення народовладдя в Україні.

Отже, з метою забезпечення принципів народного волевиявлення громадян після припинення чи скасування воєнного стану в Україні, беручи до уваги, що виборчі права є фундаментальними правами людини, закріпленими у міжнародно-правових документах (Загальна декларація з прав людини, Міжнародний пакт про громадські та політичні права, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та ін.), в Конституції України, зважаючи на судову практику Європейського суду з прав людини та ін. виникає необхідність подальших наукових досліджень конституційно-правових механізмів організації і проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану, які підвищать прозорість виборчого процесу та піднімуть рівень довіри до виборчої практики в Україні.

Карпюк Ілліна Василівна,

*здобувач другого рівня вищої освіти Соціально-правового факультету
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

Гальчич Ірина Петрівна,

*викладач кафедри соціальної політики Соціально-правового факультету
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Говорять, що діти – це наше майбутнє. Тому не дарма, в першу чергу, захищаються права дітей. Діти – одна з найвразливіших категорій в суспільстві, тому нерідко потребують захисту.

Національне законодавство України щодо вирішення питань соціального захисту дітей складають внутрішньодержавні нормативно-правові акти: близько 26-ти законів України, більше 30-ти указів Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України тощо. Основними законами у цій сфері є: Конституція України (ст. 24, 51, 52, 92), Сімейний кодекс України (глави 13, 14 та інші), Цивільний кодекс України (ст. 295, 1261 та ін.), Житловий кодекс (с. 125 та ін.), Закони України "Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей"; "Про охорону дитинства"; "Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей,

позбавлених батьківського піклування». Проте, одного кодексу, де законодавчо закріплено державний соціальний захист дітей, не має. Варто пам'ятати, що аналізуючи нормативно-правову базу, ми не можемо зупинитися на одному документі. Існує безліч законів, положень, актів як на державному, так і на міжнародних рівнях[4].

Хоч все так гарненько розписано, але не все так добре, як здається. Часто права дітей порушуються. Захист прав дітей в Україні здійснюється прокуратурою, органом опіки та піклування, Національною поліцією України, служби у справах дітей та молоді, закладів соціального захисту дітей, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, заклади освіти, заклади охорони здоров'я.

Орган опіки і піклування здійснює контроль за захистом прав та інтересів дітей., за умовами, в яких вони проживають, а також вихованням та освітою. Даний орган веде облік і пошук дітей, що залишилися без нагляду батьків, а також з урахуванням певних обставин вибирають місце їх подальшого влаштування.

Поліція бере участь у справах, що стосуються примусового вилучення дитини, а також при розшуку осіб, які виконують рішення суду щодо виховання дитини, при відібранні дітей у батьків, коли це загрожує життю та здоров'ю дитини, у кримінальних справах.

Порушення прав дитини в Україні досить часте явище. Права дитини можуть бути порушені батьками, однолітками, які часто знущаються один над одним. У разі жорсткого поводження з дітьми або при замаху на його недоторканність винна особа повинна бути покарана згідно з Кримінальним кодексом України і нести кримінальну відповідальність.

Часто проведені соціологічні опитування в школах, просто на вулицях, дані з різних центрів та служб соціального захисту дітей, дають змогу розробляти статистичні дані для більшого уявлення про проблему та розробки її вирішення.

В умовах російської агресії проти України тема захисту прав дітей набуває особливої актуальності. Адже ворог замахнувся на майбутнє української держави, її генетичний фонд.

За час війни у нашій державі кожна дитина у будь-якому випадку зазнала порушень своїх законодавчо закріплених прав. Всім відомо, що не тільки з моменту повномасштабного вторгнення на територію України іншою державою, а ще з часів анексії Криму та збройної агресії на Донбасі, Україна не мала досконалої нормативно-правової бази в сфері захисту прав дітей в умовах існування збройного конфлікту та повномасштабного вторгнення.

Під час війни порушуються права дитини: право на життя, право на здоров'я, право на розвиток особистості та ін. Забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану потребують консолідації зусиль великої кількості організацій та установ, тим більше, коли в останні місяці з'явилася значна кількість нових нормативно-правових документів, які регулюють дії уповноважених органів влади стосовно захисту прав дітей, їх батьків, піклувальників, опікунів, інших родичів тощо.

Головне завдання – дотримання міжнародних стандартів захисту прав дітей в умовах війни. Звичайно, що є багато прогалин, але з початком війни в Україні нормативно-законодавча база в сфері захисту дітей значно удосконалилася.

Утворений Координаційний штаб є тимчасово консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України і утворений з метою сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

Отже, захист прав в Україні потребує більшого контролю і захисту, тому що діти – це наше майбутнє, ми повинні пам'ятати про це! Не лише держава повинна піклуватися про захист прав усіх дітей, але й уповноважені органи на місцях, де здійснюється контроль, ведеться облік за дітьми, особливо під час воєнного стану в Україні. Мені не хочеться бачити тих дітей, чий захист порушується, вони мають право на світле дитинство. Позитивним є спроби держави покращити цю сферу, як на мене, не все ще втрачено!

Література:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
4. Захист прав дітей в Україні. URL: <https://jurist.lviv.ua/zakhist-prav-ditey-v-ukraini/>

Ковтун Олена Миколаївна,

*доцент кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України, кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЕКОЛОГІЧНИХ БІЖЕНЦІВ

Останнім часом людство стрімко змінюється. І далеко не завжди ці зміни на краще. Однією з негативних рис прогресу є його згубний вплив на довкілля. Людство сьогодні перебуває на межі екологічної катастрофи. Загрозу існуванню людської цивілізації становлять глобальні екологічні проблеми, зокрема: зміна клімату, забруднення ґрунтів, вод, атмосферного повітря та інших складових довкілля, зникнення видів тварин та рослин, масова вирубка лісів, накопичення значної кількості відходів тощо. В Україні екологічна ситуація суттєво погіршилася після повномасштабного вторгнення російської федерації. Масштаби екологічної шкоди вражають. За словами очільника Міндовкілля Руслана Стрільця, розмір шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу нашої держави, становить понад 962 мільярда гривень [1].

Люди тікають в інші держави не лише від військової загрози, а й від небезпечного довкілля. Таку категорію людей маємо розглядати як екологічних біженців, що мігрують з місця свого постійного проживання через негативні зміни у стані довкілля.

Так, в 1985 р дослідник Е. Ель-Хіннаві в доповіді, підготовленій для Програми ООН з навколишнього середовища, визначив екологічних біженців в такий спосіб: особи, які були змушені покинути традиційне місце проживання на постійній або тимчасовій основі внаслідок значного погіршення стану навколишнього середовища, викликаного природними і / або антропогенними факторами, яке ставить під загрозу їх життя та/або значною мірою впливає на якість життя [2, с. 466].

Поряд із поняттям «екологічні біженці» значного поширення набуло поняття «кліматичні біженці» (яких фактично слід розглядати як різновид екологічних). Людство сьогодні перебуває на межі кліматичної катастрофи. Наслідки зміни клімату відчувають всі жителі планети Земля: підвищується температура повітря, зникають із мапи острівні держави, частіше виникають масштабні лісові пожежі, катастрофічні паводки та засухи, тануть льодовики... Всі пам'ятають емоційний виступ шведської школярки Грети Тунберг на Кліматичному саміті у Нью-Йорку у 2019 році. Заслуга цієї дівчинки полягає у тому, що вона привернула увагу до проблеми зміни клімату великої кількості людей, змусила їх замислитися над масштабами глобальної катастрофи і над можливостями виправлення ситуації на краще.

У науковій літературі значно частіше, аніж терміни «екологічні біженці» та «кліматичні біженці», вживають поняття «екологічні мігранти» та «кліматичні мігранти». Така невизначеність обумовлена тим, що до цього часу немає законодавчого визначення осіб, що вимушені переміщуватися через погіршення стану довкілля. Виходячи з аналізу визначень поняття «біженець» у міжнародному (Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців від 28 липня 1951 року та Протокол щодо статусу біженців від 16 грудня 1966 року) та національному (Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року №3671-VI) законодавстві, статус біженців включає факт переслідування. Так, ст.1 Закону України «Про біженців та

осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 року №3671-VI визначає біженця як особу, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань [3].

Оскільки екологічні біженці не є жертвами переслідувань, а екологічні катастрофи не є підставою надання статусу біженця, то набути такого правового статусу не можливо. Це означає, що екологічні біженці не мають правових підстав для надання їм відповідного правового захисту, оскільки де-юре не мають статусу «біженця». Вони можуть бути зараховані або до переселенців, якщо змінюють місце проживання в межах території держави, або до мігрантів, якщо переселяються до інших держав. Така ситуація є неприпустимою. Отже, на наше глибоке переконання, потрібно вносити зміни до переліку підстав для надання статусу біженця, адже надання екологічним біженцям відповідного правового статусу є формальним підтвердженням їх права на захист.

Підтримуємо висловлену у вітчизняній науці пропозицію визнати у якості підстав набуття статусу екологічного біженця визначені ООН фактори екологічної міграції, а саме: руйнування природного характеру (циклони, вулкани, землетруси, інші природні події); руйнування біологічного типу (комахи, шкідники, флора); руйнування техногенного походження, спричинені взаємодією екологічних людських чинників протягом тривалого часу (вирубання лісів, деградація землі, ерозія ґрунтів, опустелювання тощо); руйнування випадкового характеру, що є похідними індустріальної революції (наприклад отруєння при використанні хімікатів тощо); руйнування, як наслідок прогресу й урбанізації; руйнування, спричинені війною [4, с. 55]. Останній різновид руйнувань, а саме – спричинені війною, є фактором екологічної міграції населення України через військову агресію російської федерації, внаслідок чого нашій державі заподіяно значної екологічної шкоди. На даний момент ми просто не можемо її обчислити і оцінити реальні масштаби екологічної шкоди. Це об'єктивно неможливо, тому що тривають активні бойові дії, деякі території є тимчасово окупованими, певна інформація є недоступною зі стратегічною метою. Але інформація збирається і документується. Так, у березні 2022 року Міндовкілля України створило робочу групу з документування злочинів проти довкілля. Практичне завдання робочої групи – моніторити та фіксувати наслідки для довкілля від російської агресії, які потім будуть передані до міжнародних судів, що розглядатимуть військові злочини.

“20% природоохоронних територій уражені війною. В зоні ризику – 2,9 млн га територій Смарагдової мережі та 17 Рамсарських об'єктів площею більше ніж 600 тисяч га. Росіяни окупували 8 наших заповідників і 12 Національних природних парків. РФ показала, що таке життя під окупацією. Так, практично 80% території Національного парку “Святі гори” знищено. У травні Кінбурнська коса цілий тиждень горіла через бойові дії. Там горіли реліктові ліси. В окупованій “Асканії Новій” наразі гуманітарна криза. І цей перелік можна продовжувати”, - зазначив міністр охорони довкілля пан Руслан Стрілець [1]. Военні дії чинять негативний вплив на ландшафти та оселища, втрачається біорізноманіття, знищуються екосистеми, поширюється хімічне забруднення від обстрілів і пожеж тощо. Отже, серед військових злочинів росії проти України чільне місце посідатимуть екологічні злочини, за які росія відповідатиме у міжнародних судах. З початком повномасштабної війни Україна активно використовує можливість притягнути до відповідальності як росію, так і самого путіна з усіма, хто дає злочинні вказівки. Зокрема, вже розглядають або будуть розглядати наші скарги: Міжнародний кримінальний суд (International Criminal Court); Міжнародний Суд ООН (International Court of Justice); Європейський суд з прав людини

(European Court of Human Rights); Спеціальний трибунал для покарання злочину агресії проти України, який наразі перебуває у процесі створення.

Як бачимо, руйнування довкілля під час воєнних дій є значним. Велика кількість людей саме з цієї причини вимушена залишити свої домівки і шукати прихистку в інших державах. Отже, надання екологічним біженцям легального статусу, закріплення цього статусу як на національному, так і на міжнародному рівні є нагальною необхідністю, оскільки дозволить захистити права цієї доволі чисельної категорії людей.

Література:

1. Шкода довкіллю за пів року війни досягла майже 1 трильйона гривень, - Руслан Стрілець - Новини - Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (mepg.gov.ua)

2. Bates D. C. Environmental refugees? Classifying human migrations caused by environmental change. *Population and environment*. 2002. Vol. 23. N 5. P. 465-477.

3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 року № 3671-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>

4. Романюк Н. Вплив глобального потепління та змін клімату на появу кліматичних мігрантів. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2020. №1. С. 52-60.

Коросташивець Юлія Григорівна,

викладач правових дисциплін, завідувачка кафедри права Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства, кандидат юридичних наук, доцент

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Одним із актуальних питань протягом всього існування людства залишається питання прав людини, можливість їх реалізації та захисту. Утвердження, забезпечення, реалізація прав людини є важливим показником, що вказує на демократичність та соціальність держави, а також на те, що така держава є правовою [1].

Важливою умовою розвитку України як правової, демократичної держави, що діє на засадах верховенства права, паритеті відносин громадянина і держави, є функціонування незалежної судової влади, яка здатна забезпечити та реалізувати захист прав людини і громадянина в Україні.

Конституцією України закріплює, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3) [3].

Регламентация прав людини, нормативне закріплення їх гарантування та реалізації, а також судовий захист посідає вагомe місце в сучасному суспільстві. Серед науковців-правників, які займалися питаннями забезпечення та захисту прав людини і громадянина є М. Аракелян, М.А. Гурвич, С.В. Ківалов, Г. Макаренко, В. Маляренко, І. Махновського, Г. Омель'яненка, Д. Притики, О. Пушкіної, Є. Регушевського, М. Савенко, Г. Чангулі, Ю. Шульженкота інші.

Судовий захист прав громадян – це один із видів державного захисту прав громадянина, який є проявом самостійної функції держави. Держава виступає гарантом права на судовий захист.

Право людини і громадянина на судовий захист відноситься до конституційних прав.

Право громадян на судовий захист закріплено у статті 10 Загальної декларації права людини. У національному законодавстві дане положення закріплене у ч. 1 ст. 55 Конституції України, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб. Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються [3].

Норми Конституції України мають своє відображення у Цивільному процесуальному кодексі (далі ЦПК України), а саме частин 1, 3, 5 статті 4 проголошує, що кожна особа має право в порядку, встановленому ЦПК України, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Відмова від права на звернення до суду за захистом є недійсною.

Жодна особа не може бути позбавлена права на участь у розгляді своєї справи у визначеному ЦПК України порядку [9].

Ще одним нормативним актом, який регламентує право на судовий захист прав громадян є Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Так, відповідно до статті 7 Закону, кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом, а відповідно до статті 8 Закону, ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до юрисдикції якого вона віднесена процесуальним законом [8].

Право на ефективний засіб захисту прав і свобод закріплено також у статті 2 «Міжнародного пакту про громадянські та політичні права», статтею 8 «Загальної декларації прав людини», в якій передбачено кожній людині право на поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, гарантованих Конституцією або законом [5].

Введення 24.02.202 року воєнного стану не обмежив право на захист. Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та Указу Президента України №64/2022 від 24.02.2022 р. «Про введення воєнного стану в Україні» застосовано обмеження вичерпного переліку конституційних прав і свобод людини і громадянина, а саме статті 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України (право на недоторканність житла; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на невтручання в особисте і сімейне життя; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності та інші права) [6, 7].

Не зважаючи на будь які процеси, які відбуваються в державі, право на захист має бути забезпечений та реалізований. Відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється [7].

Література:

1. Безоплатна правова допомога. URL:<https://www.legalaid.gov.ua/novyny/sposoby-zahystu-pravta-svobod-lyudyny-i-gromadyanyna>(дата звернення: 27.11.2022)
2. Загальна Декларація прав людини від 10.12.1948 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>(дата звернення: 27.11.2022)

4. Міжнародного пакту про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення 27.11.2022)

5. Право людини і громадянина на судовий захист. Oleksij Kuts. Юридична допомога Кременецький ЦБПД. URL: <http://vyshnivetska-gromada.gov.ua/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D1%96-%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9/> (дата звернення: 28.11.2022)

6. Про введення воєнного стану в Україні Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 28.11.2022)

7. Про правовий режим воєнного стану Закон України 12 травня 2015 року № 389-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.11.2022)

8. Про судоустрій і статус суддів України Закон України 02.06.2016 № 1402-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 27.11.2022)

9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 27.11.2022)

Костицький Михайло Васильович,

професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, заслужений юрист України

Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАХИСТОМ ПРАВ РОДИНИ, ГРОМАДИ, ЕТНОСУ, НАЦІЇ І НАРОДУ (З ОГЛЯДУ НА ВОЄННИЙ СТАН)

1. Проблема прав (людини, родини, громади, етносу, нації і народу) виникла в XIII ст. в Англії, і її розв'язанням (для всіх вільних людей) стало видання королем Іоанном Безземельним Великої хартії вольностей (Magna Carta, 1215 р.). В юриспруденції прийнято абстрагуватись від об'єктивних передумов причин та факторів, які зумовлюють прийняття того чи іншого юридичного акту. На нашу думку, таке абстрагування дещо нівелює його і суть, і форму. Напевно, король Іоанн не був унікальним гуманістом чи людиною, яка твердо стоїть на засадах християнської етики. Про це свідчить і його конфлікт з Папою Римським Інокентієм III та відлучення його від церкви. Невдавличвість Іоанна Безземельного і в державному управлінні, і в конфлікті із Францією, призвело до втрати території на континенті та до повстання проти нього в самій Англії. Повстанці (а це була в основному аристократія), захопивши Лондон, змусили короля прийняти умови, зафіксовані в Magna Carta. І хоча Іоанн в 1216 р. помер, цей документ не втратив свого значення і сьогодні.

Результатом вирішення конфлікту Метрополії з колоніями було видання в 1676 р. Habeas Corpus Amendment Act, конфлікту англійського короля і парламенту - видання Білля по права 1689 р., напруги в суспільстві - видання в 1701 р. Акту про подальше

обмеження корони і краще забезпечення прав і вольностей підданого. Конфлікт і війна Північноамериканських колоній з Англією призвів до прийняття Декларації Незалежності 1776 р., Конституції США 1787 р., Білля про права («Велика американська хартія» 1791 р.).

Збройна революція у Франції призвела до видання Декларації прав людини і громадянина в 1789 р. Дві світові війни були предтечою створення ООН та прийняття її Генеральною асамблеєю в 1948 р. Всезагальної декларації прав людини. Продовженням діяльності по юридичному забезпечення прав людини були Міжнародні конференції з прав людини в Тегерані (1968 р.) та Відні (1993 р.), де були прийняті «Відозва», Віденська декларація та Програма дій. У цих документах червоною ниткою проходила ідея про те, що всі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні та взаємозв'язані.

Певною реакцією на Другу світову війну, де тотальне порушення прав людини призвело до загибелі майже 50 мільйонів людей, було прийняття в Римі 4 листопада 1950 р. європейськими державами Конвенції про захист прав людини і основних свобод. На протязі 1952–1994 рр. було прийнято низку протоколів, які розтлумачували та доповнювали Конвенцію.

У 1997 р. Україна ратифікувала цю Конвенцію та взяла на себе обов'язок дотримуватись положень про захист прав людини, передбачених в цьому «Основному законі» – Європейській конвенції.

Зазначені вище документи свідчать, що юридичні акти про захист прав людини приймаються після повстань, революцій, громадянських та світових війн як засіб не допустити їх знову в майбутньому. Але в цих документах йдеться про захист прав людини (!) і дуже мало про захист прав родини, етносу, нації, народу. Права цих та інших суб'єктів громадянського суспільства подаються як похідне від права людини, які входять до цих об'єднань.

2. Видається, що в українських громадян, ймовірно, через колишній досвід існування за радянські часи, які характеризувались монопольним домінуванням прав колективних суб'єктів (права здебільшого формального) може викликати запитання інша крайність – абсолютизація прав людини і лише рідкісне згадування про колективні права. Адже 7 млрд. людей, які сьогодні проживають на Землі, не є Робінзонами. Всі люди є членами родини, громад, етносів, націй і народів. То які ж права мають ці утворення і чи мають?

Згадуються ці суб'єкти в національних законодавчих актах та актах установчої влади. Зокрема, в Конституції України згадується про українську націю, національні меншини, які в сукупності складають український народ, про родину, громаду та їх права. Закріплюються права політичних партій і громадських організацій, самоорганізованих груп громадян, які можуть проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, колективно письмово звертатися до органів державної влади і місцевого самоврядування чи посадових і службових осіб. До колективних прав відноситься і право на страйк та захист родини (сім'ї) державою.

В умовах воєнного стану, в якому сьогодні перебуває Україна, законодавчо передбачено обмеження індивідуальних та колективних прав і свобод. Правда, низка прав, задекларованих у Конституції України, не можуть обмежуватись ні за яких обставинах. У законодавчих актах, які стосуються воєнного та надзвичайного стану, передбачено також обмеження прав колективних суб'єктів, насамперед сільських і міських громад, районів та областей. Зрозуміло, обмеження конституційних прав і свобод під час війни - це вимушені заходи. Очікується, що із закінченням війни права як індивідуальних, так і колективних суб'єктів повинні бути відновлені в повній мірі. На теоретичному рівні можна стверджувати, що обмеження воєнного часу носять вимушений і тимчасовий характер.

Сьогоднішня війна ставить питання щодо необхідності прискореного вступу України в європейські та євроатлантичні структури, уточнення захисту прав і свобод людини за європейськими стандартами. З іншого боку нав'язана Україні війна, загроза безпеці європейських держав, тотальна нелегальна міграція вихідців з Азії та Африки в Європу ставить перед західним світом проблему уточнення ліберальної основи

національних, регіональних і міжнародних правових актів щодо захисту прав людини з тим, щоб більшим захистом були забезпечені і колективні суб'єкти – родини, громади, етноси нації і народи.

Особливого значення захист прав окремих етнічних груп, громад, націй тощо набуває в умовах глобалізації через необхідність збереження їхньої ідентичності, самобутності, унікальності, адже тільки збереження різномайття в культурі, релігії, традиціях, ментальності є запорукою подальшого цивілізаційного розвитку усіх представників сучасного людства. Резюмуючи, додамо, що подальший розвиток інституту прав людини, а також прав певних соціальних груп за релігійною, етнічною, національною та іншими ознаками є доцільним тільки за наявності не менш розвинутого інституту їх обов'язків, адже саме його відсутність або недосконалість ставить сьогодні перед людством питання виживання в результаті пандемій, воєн та інших глобальних катаклізмів, які є перманентною ознакою нашого так званого “цивілізованого” світу.

Кравець Анастасія Миколаївна,

аспірантка кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, адвокат

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Сьогодні створило не тільки загрозу, а й реальну шкоду життю, здоров'ю, безпеці людині в Україні. За таких умов цілком закономірно, що права та інтереси споживачів в сфері охорони здоров'я вимушено зазнали обмежень з боку українського законодавця та рішень профільних міністерств, а в непоодиноких випадках - є неможливими для здійснення, тобто постраждала уся система забезпечення прав споживачів в сфері охорони здоров'я України.

Охорону та захист прав варто виокремити за передумовами їх застосування, типу: якщо охорона необхідна для нуліфікації загроз порушення, невизнання, оспорювання прав, свобод, інтересів, то захист необхідний – при їх порушенні, невизнанні, оспорюванні. Такі підстави для захисту встановлені як законодавцем, так і доктриною, наприклад Старцев О.В. [10], Харитонов Є.О. Желіховська Ю.В. [1] охорону прав трактує як правовий засіб, що попереджає порушення, а захист - засіб, що застосовується після порушення і тягне за собою відповідальність. Однак, одночасно науковець зауважила, що нормативно-правове закріплення права означає захист цього права з боку держави і звернула увагу на доцільності визнання захисту як складової частини охорони, чим спростувала ідею розрізнення захисту та охорони як окремих понять.

Принагідно звертаємо увагу, що «охорона здоров'я» як сфера включає забезпечення прав споживачів, що складається з створення умов для здійснення права споживача, охорону права споживача, захист права споживача.

Для ілюстрації складових забезпечення права споживача в сфері охорони здоров'я розглянемо право, інтерес споживача на вільний вибір закладу охорони здоров'я. Так, створення умов для здійснення прав, свобод та інтересів буде полягати в передбаченні рамкових норм та гарантій нормативно-правових актів сфери охорони здоров'я, доступ до інформації; створенні системи охорони здоров'я та виявлення нестачі в закладах охорони здоров'я відповідної спеціалізації для окремого регіону та на державному рівні і тд. Охорона права споживача на вільний вибір закладу охорони здоров'я полягає в ліцензування діяльності суб'єктів господарювання, що впроваджують медичну практику; визначення регіональних пріоритетів для лікарської спеціалізації та спеціалізації молодших спеціалістів з медичною освітою державних, комунальних закладів охорони здоров'я, що

розташовані у відповідному регіоні, або створення у такому регіоні відокремлених структурних підрозділів закладів охорони здоров'я, що впроваджують відповідну медичну допомогу та територіально знаходять в іншому регіоні; забезпечення моніторингу та оцінки медичної допомоги відповідної медичної спеціалізації у регіоні; організації структурними підрозділами з охорони здоров'я місцевих державних адміністрацій кадрового та матеріально-технічного забезпечення закладів охорони здоров'я відповідно до реальної необхідності та прогнозів розвитку мережі охорони здоров'я підпорядкованого регіону; проведенні територіальними управліннями Держпродспоживслужби України заходів державного нагляду (контролю) у сфері охорони здоров'я захист права споживача.

Така система не узгоджується з двоїтим поділом норм на регуляторні та охоронні. Професор Козюбра М.І. зазначає, що охоронні норми права встановлюють, що у разі порушення прав і обов'язків, передбачених диспозицією регулятивної норми (відхилення від правила поведінки), для адресатів цієї норми настають певні несприятливі юридичні наслідки. За її теорією гіпотеза охоронної норми вказує на юридичний факт порушення диспозиції регулятивної норми, з яким санкція охоронної норми пов'язує настання несприятливих юридичних наслідків. зв'язок між регулятивною та охоронною нормами можна описати за допомогою алгоритму: «якщо $x \rightarrow to1$ » (регулятивна норма), «якщо за наявності x не $to1 \rightarrow to2$ » (охоронна норма) [2, с. 134].

Натомість, в сфері охорони здоров'я доречніше умову «якщо «х»» визначити як створення умов для здійснення права, свобод, інтересів споживача; умову «то 1» - охоронна прав, свобод, інтересів споживача; умову «то 2» - захист прав, свобод та інтересів споживача. Охоронна норма права має на меті запобігання оспорювання, порушення, невизнання прав, свобод, інтересів споживача, захисна норма права має на меті реагування на порушення, оспорювання, невизнання права.

Таке тлумачення дає привід виділити не тільки регуляторну та охорону функцію цивільного права, а й захисну. Оскільки захист цивільних прав, свобод, інтересів не обмежується виключно процесуальним правом, а встановлюється матеріальним. Теорія розрізнення захисної та охоронної функції не відповідає ідеям теоретиків Мазура С. О., Калюжного Р. А., Бауліна О. В., Якимця О. І., Круглової О. О., Будька З. М., Киян В. Я., Аванесяна Г. М., Басенко Р. О., Кальяна О. С., Боброва Д. В., Рабіновича С. П. [3; 5, с. 13; 6, с. 9, 32; 7, с. 23; 8, с. 37; 9, с. 8], які виокремлюють регулятивну та охорону, за змістом захисну включають в охоронну функцію, Кузнєцової Н. С., Луця В. В., Кучеренка І. М., Приступи С. Н. [4, с. 22], які поряд з регуляторною, виділяють охоронну функцію – «що настає при правовому забезпеченні захисту порушених суб'єктивних особистих чи майнових прав», і компенсаційну, як функцію, що створює «передумови захисту порушених суб'єктивних особистих чи майнових прав».

Законодавство охорони здоров'я не розрізняє захист та охорону. Умовну дезінтеграцію охорони від захисту прав споживачів з боку теорії можна провести на основі п. 1 ст. 4 Закону України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про захист прав споживачів», де держава забезпечує громадянам захист їх інтересів як споживачів, надає можливість вільного вибору товарів (робіт, послуг), набуття знань і кваліфікації, необхідних для прийняття самостійних рішень під час придбання та використання товарів (робіт, послуг) відповідно до їх потреб, і гарантує придбання або одержання іншими законними способами товарів (робіт, послуг) в обсягах, що забезпечують рівень споживання, достатній для підтримання здоров'я і життєдіяльності. Не дивлячись на включення до захисту прав частину охорони прав, а саме назва вищезазначеної статті передбачає як захист прав споживача реальні елементи державної охорони прав споживача, з доктрини таку норму краще вважати «м'яким» правом.

Натомість у ст. 15 ЦК України законодавець робить прив'язку захисту до моменту виникнення необхідності в захисту, а саме з моменту оспорювання, порушення чи невизнання права, в сфері охорони здоров'я – права споживача.

Таким чином, **забезпечення прав споживачів у сфері охорони здоров'я України** – полягає у створенні умов для реалізації, непорушності та відновлення прав, свобод та інтересів осіб, що користуються сервісом та споживають медичні послуги (отримують результат від виконаних робіт) у сфері охорони здоров'я України. Система такого забезпечення складається з **створення умов для здійснення прав, свобод та інтересів; охорони та захисту** цих умов та прав, свобод та інтересів медичного споживача.

Література:

1. Желіховська Ю.В. Співвідношення та розмежування понять «охорона» та «захист». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.:Юриспруденція. 2015. № 1. Том 2. С. 18-21
2. Загальна теорія права: Підручник ; за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваіте, 2015., 392 с.
3. Круглова О.О. Цивільне право: конспект лекцій. URL.: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0902/1.1.pdf>
4. Цивільне право : підручник : у 2 т. Т. I.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасиво-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Х. : Право, 2011. 656 с.
5. Цивільне право України (Загальна частина) : навчально-методичний посібник. Полтава: ПШП, 2020. 199 с.
6. Мазур О.С. Цивільне право України: Навч. пос. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
7. Цивільне право України: навчальний посібник ; кол. авторів; за ред. Г. Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
8. Цивільне право України: підручник [Текст] : в 2 т. Т. 1 / кол. авторів; за ред. Г. Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: Новий Світ-2000, 2014, 444 с.
9. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. Д.В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 1999.
10. Цивільне право: підручник, 2007 р. URL.: <https://jurisprudence.club/grajdanskoe-pravo-uchebnik/tsivilne-pravo-ukrajini.html>

Крисаченко Валентин Семенович,

завідувач відділу військово-патріотичного виховання Науково-дослідного інституту українознавства МОН України, доктор філософських наук, професор

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ВЛАДА: КРИТЕРИЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Взаємодія громадянського суспільства та органів державної влади може бути оцінена за низкою об'єктивних показників. Міжнародна спільнота, починаючи з 1998 р., проводить рейтингове порівняння різних країн за **індексом сталості (CSOSI)**, який є інструментом для оцінки міцності та загальної життєздатності сектору організацій громадянського суспільства. Параметри оцінки наступні: правове середовище, організаційна спроможність, фінансова стійкість, адвокація (правовий захист), надання послуг, секторальна інфраструктура, публічний імідж. Шкала оцінок – від 1 до 7, причому вартість показника зростає при рухові його в бік одиниці. Відповідно до цього країни поділяються на: 1-3 – посилена сталість, 3,1-5 – сталість еволюціонує, 5,1-7 – занижена сталість. В 2018 р. Україна отримала 3,3 бали, а в 2019 р. серед 73 країн – 3,2, піднявшись, таким чином у рейтингу на 0,1 бали: за 2019 р. покращилося правове становище, організаційна спроможність та фінансова стійкість, решта – залишилась у стабільному стані без змін. За цим показником Україна залишається лідером у своєму геополітичному

субрегіоні, який включає також Білорусь, РФ, Азербайджан, Вірменію, Грузію та Молдову. Втім, Український незалежний центр політичних досліджень, який відстежує динаміку відповідних показників, додатково звертає увагу і на деякі прикрі факти, зокрема напади на активістів та недостатнє розслідування таких випадків органами правосуддя, необґрунтоване кримінальне переслідування учасників АТО тощо, що нівелює прогресивний поступ індексу по інших показниках.

Не менш важливим показником є і **Всесвітній індекс благодійності** (World Giving Index – GWI)). Він вираховується за сумуванням значень відсотків населення, що: а) дало гроші на потреби іншим, б) вклало час на допомогу іншим і в) що допомогло незнайомим людям. Вирахування цього індексу розпочалося в 2010 р., і тоді Україна зайняла в ньому 151 місце – позаду неї були лише Бурунді та Мадагаскар. Проте, за наступні 8 років Україна зробила різкий стрибок вгору і піднялася в 2018 р. у світовому рейтингу благополуччя на 69 (!) позицій, випередивши Польщу, Естонію, Грузію та Росію. Досить цікавим був і розподіл по вищеназаним категоріям благодійності: а - 42%, б – 29% і в -15%. Причому кожного року спостерігався як прогрес, так і певне тупцювання на місці: 2014 р.- 103 місце в рейтингу , 2015 – 89, 2016 р. – 106, 2017 р. – 90, 2018 р. – 81. А досить таки значні коливання по категоріям благодійності засвідчує, зрештою, про існування ще великих резервів по залученню громадян до безпосередньої участі в роботі добровільних допомогових організацій.

Загалом, в нинішній час **базовими законодавчими актами**, які визначають політико-правові підстави діяльності організацій громадянського суспільства є Укази Президента України, оприлюднені в 2016 р., та напрацювання Верховної Ради. У першому з указів (№ 68 від 26 лютого) «Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» було інституалізовано дві важливі речі: по-перше, визнано таким, що втратив чинність, аналогічний закон часів В. Януковича «Про стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 26 березня 2012 р., і, по-друге, затверджено «Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки». В останній, зокрема, було наголошено (розділ 6), що «Реалізація Стратегії здійснюється за рахунок бюджетних коштів, а також інших джерел, не заборонених законом».

Наскільки дієвими виявились здійснені органами влади кроки по налагодження взаєморозуміння з громадянським суспільством, можна отримати відповідь як за формальними, так і сутнісними показниками. До першого кола належать, безумовно, кількісні характеристики динаміки чисельності тих чи інших організаційних об'єднань. За даними Держстату України за 2016-2019 рр. кількість громадських об'єднань зросла на 19526 (від 71074 до 90600), релігійних організацій – на 3086 (від 23261 до 26347), благодійних організацій – на 3728 (від 15384 до 19112), творчих спілок – на 38 (від 279 до 317), професійних спілок та їх об'єднань – на 2165 (від 26321 до 28486), організацій роботодавців та їх об'єднань, асоціацій - на 125 (від 411 до 536), органів самоорганізації населення – на 169 (від 1445 до 1614). Згідно наведених даних, практично всі сфери життєдіяльності громадянського суспільства знаходились в стані активізації та налагодження ефективності власної роботи, підвищення самодіяльності населення, що виявилось у зростанні мережі їх зареєстрованих структур. **Головною причиною цих позитивних змін стала внутрішня консолідація суспільства в умовах агресивної політики Росії, а також бажання і можливість знаходити взаєморозуміння між органами державної влади, з одного боку, та організаціями громадянського суспільства, - з іншого.**

Діяльність громадських організацій в сфері соціальної політики виступає не просто однією з форм посилення захисту незахищених верств населення, але й своєрідним компенсатором тих прогалин і непевностей, котрі мають місце в сфері її державного регулювання. Можливість співпраці певною мірою забезпечується фінансовою підтримкою таких організацій національним бюджетом.

*Кудрявцева Наталія Олегівна,
юрист, аспірант Національної академії Служби безпеки України*

**ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ РОБОТИ СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ
ПЕРВИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУНКТІВ 1-3
ЧАСТИНИ ДРУГОЇ СТАТТІ 7 ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО БЕЗОПЛАТНУ
ПРАВОВУ ДОПОМОГУ»**

Високий рівень правової освіти населення був і буде основною передумовою належної демократизації суспільства. Якість правової освіти пересічних громадян впливає на реалізацію конституційних прав особи, сприяє виробленню критичного мислення до неправомірних понять. В рамках підвищення рівня правової обізнаності населення державними органами систематично вживаються заходи з організації правової освіти громадян. Так, в обов'язковому порядку ознайомчі заняття про права людини проводять у закладах дошкільної освіти, школах, присвячують тематичні тижні, роз'яснювальну роботу проводять на підприємствах, установах і організаціях.

Правова обізнаність громадян впливає також на систему їх взаємодії з державним апаратом, органи якого створені передусім для забезпечення конституційних прав цих же громадян. Незнання громадянами основних прав, положень, законів, статутів нерідко призводить до їх порушення чи зловживання з боку державних органів. Зважаючи на велику кількість нормативних актів, що постійно зростає, часте реформування органів, скорочення їх чисельності та появу нових, пересічним громадянам буває непросто вжити заходів щодо поновлення порушених чи реалізації наданих їм конституційних прав. Зважаючи на те, що правова обізнаність працівників державних органів, які щодня практично опрацьовують норми закону, є дещо вищою за рівень правових знань пересічних громадян, а державний апарат створений передусім для забезпечення прав та інтересів громадян, важливим є організація забезпечення особи правовою допомогою належного рівня.

Конституційне право на отримання правової допомоги відображено у статті 59 Конституції України [1] у приписах якої закріплено право кожного на професійну правничу допомогу, а також те, що у випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно.

Положення статті 59 Основного Закону знайшло також своє відображення в рішенні Конституційного Суду України від 30.09.2009 N 23-рп [2]. Так, визначено, що конституційне право кожного на правову допомогу за своєю суттю є гарантією реалізації, захисту та охорони інших прав і свобод людини і громадянина, і в цьому полягає його соціальна значимість. Гарантування кожного права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням взятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 року, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року тощо.

Також зазначалось, що правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо. Вибір форми та суб'єкта надання такої допомоги залежить від волі особи, яка бажає її отримати [2].

Проте, свого часу на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України розміщено публікацію, у якій зазначалося, що положення статті 59 Конституції України в частині можливості одержання правової допомоги безкоштовно майже не реалізовані, а діюча система безоплатної правової допомоги є неефективною [3].

Великим прогресом в реалізації закріпленого у статті 59 Конституції України права громадян на правову допомогу стало прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» (далі – Закон). Така допомога поділяється на первинну та вторинну правову допомогу, що на відміну від першої, є більш значущою, проте, на нашу думку, є менш затребуваною серед окремих категорій громадян.

Предметом нашої зацікавленості є саме первинна правова допомога, що безоплатно надається усім особам, які перебувають під юрисдикцією України. Відповідно до частини першої статті 9 Закону [4] суб'єктами надання первинної безоплатної правової допомоги є органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи приватного права, спеціалізовані установи, центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Первинна безоплатна правова допомога включає, зокрема такі види послуг як надання правової інформації, надання консультацій і роз'яснень з правових питань, складання заяв, скарг та інших документів правового характеру (пункти 1-3 частини другої статті 7 Закону). Здавалось би, ці норми закону про безкоштовне надання правової допомоги мали б сприяти зверненню до суб'єктів її надання осіб, що хочуть подати відповіді заяви чи оскаржити рішення, проте в силу віку, знань чи рівня освіти не знають як це зробити.

Логічним було б і те, що завдяки існуванню таких норм Закону кількість звернень і запитів інформаційних повідомлень, що надходять на адресу державних органів мала би стати меншою (оскільки презюмується, що попередня правова консультація уже була отримана), а їх якість повинна бути вищою. При цьому, належне інформування населення про можливість отримати безкоштовну правову допомогу сприяло б зменшенню навантаження на роботу державного апарату інших органів (для прикладу, зменшились би кількість запитів і звернень, що пересилаються органами до належного адресата тощо).

Проте, незважаючи на те, що способів отримати безоплатну допомогу є багато: написавши звернення, зателефонувавши за безкоштовним номером системи БПД, скориставшись мобільним застосунком, у месенджерах Телеграм, Вайбер, в кабінеті клієнта на сайті системи БПД, переглянувши консультації на довідково-інформаційній платформі правових консультацій WikiLegalAid, все-таки пересічні громадяни не зовсім знають про можливість отримати безкоштовну допомогу юридичну, а органи в свою чергу не популяризують її надання належним чином.

Про недостатню популяризацію первинної безоплатної правової допомоги свідчить також те, що у випадку введення в пошуковій інформаційній системі Google тегів «допомогти написати заяву», «написати заяву, скаргу», «як подати запит», «юридична консультація», «юрист безоплатно» та інших, то першочергово у списку знайденого появляються послуги громадських організацій, юристів, фірм, що здійснюють надання послуг на платній основі, а також роз'яснення як написати заяву в правоохоронні органи, здійснити реєстраційні дії тощо.

Також висновок про недостатнє інформування громадськості про безкоштовні консультації і роз'яснення з правових питань, складання заяв, скарг та інших документів правового характеру, можна зробити за результатами проведеного аналізу кількісних і якісних показників звернень і запитів, що надходять на адресу державних органів. Так, трапляються випадки коли зміст викладеного є незрозумілим і неточним, що в свою чергу унеможливує надання громадянам повної відповіді чи вирішення їх питання по суті. За результатами практичної роботи в державних органах, опрацьовуючи для прикладу запити і звернення громадян, що надходять на розгляд керівників, можна стверджувати, що кількість неналежно оформлених звернень чи запитів громадян зростає. Зазначене в свою чергу не є показником високого рівня правової освіти громадян або того, що при написанні таких листів використовувалась професійна юридична допомога.

Одним із припущень щодо причин неналежного рівня інформування населення про можливість безкоштовного отримання під час вирішення своїх питань правової допомоги є

те, що надмірна популяризація роботи системи безоплатної правової допомоги сприятиме збільшенню навантаження на саму систему. Крім того, потрібно бути хорошим спеціалістом, щоб надавати правові консультації високої якості з питань, що не завжди належать до твоєї компетенції. Таким чином, повинна бути високою якість роботи системи безоплатної первинної правової допомоги і дещо збільшений штат осіб, які здійснюють виключно надання первинної правової допомоги, не залучаючись до виконання додаткових поточних завдань. В той же час, як бачимо, з огляду на місію роботи, заявлену на веб-сайті [5] система безоплатної правової допомоги впевнено крокує вперед, здійснюючи при цьому захист прав людини шляхом забезпечення рівного доступу до правової інформації та правосуддя, посилення правових можливостей і правової спроможності представників соціально вразливих груп, територіальних громад і спільнот.

Вважається, що українська система надання безоплатної правової допомоги є найбільшою в Європі та одним із найуспішніших соціальних проектів Міністерства юстиції України, Уряду та міжнародних партнерів. Разом з тим, система безоплатної правової допомоги продовжує розвиватися, прагнучи якнайкраще відповідати сучасним викликам [6]. Водночас, належне інформування громадськості про своє функціонування, проведення масштабної інформаційної політики у зазначеному напрямі, дозволить удосконалити існуючий систему безоплатної первинної правової допомоги та сприятиме реалізації перспективних завдань розвитку системи безоплатної правової допомоги, а також належному забезпеченню та захисту конституційних прав громадян.

Література:

1. Конституція України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/>((дата звернення 06.12.2022)).
2. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 N 23-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> ((дата звернення 06.12.2022)).
3. Саєнко О.І. Законодавство про правову допомогу: сподівання та ризики. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_3303 (дата звернення 06.12.2022).
4. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/>((дата звернення 06.12.2022)).
5. Про систему БПД. URL: <https://legalaid.gov.ua/pro-systemu-bpd/>((дата звернення 06.12.2022)).
6. Безоплатна правова допомога. URL: https://minjust.gov.ua/legal_aid(дата звернення 06.12.2022).

Куковинець Дар'я Олександрівна,

*молодша наукова співробітниця відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України*

ЦИФРОВИЙ ВИМІР СЕКСУАЛЬНОГО ДОМАГАННЯ: ДО ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ В УКРАЇНІ

28 квітня 2022 року Україна підписала Декларацію про майбутнє Інтернету, чим підтвердила намір розвивати безпечний простір в інтернеті для всіх. Одним із фундаментальних принципів означеної декларації є захист прав людини та фундаментальних свобод, що, серед іншого, означає «пропагувати безпеку в Інтернеті та продовжувати посилювати нашу роботу для боротьби з онлайн-насильством, включно з сексуальним та гендерним насильством, а також сексуальною експлуатацією дітей, аби зробити Інтернет безпечним та захищеним місцем для кожного, особливо жінок, дітей та молоді» [1].

Своєрідною перемогою на шляху до запобігання насильству стала ратифікація Верховною Радою України 20 червня 2022 року Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 року (далі – Стамбульська конвенція).

Серед іншого Стамбульська конвенція наголошує на необхідності встановлення юридичної відповідальності за сексуальні домагання. Так, відповідно до ст. 40 «Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища, підлягала кримінальній або іншій юридичній санкції» [6].

Як вбачається із вищезазначеного, сексуальне домагання може мати форму небажаної 1) вербальної, 2) невербальної або 3) фізичної поведінки сексуального характеру.

«До *вербальних* належать коментарі із сексуальним підтекстом, жарти, принизливі зауваження, погрози тощо.

До *невербальних* – зображення сексуального характеру, фотографії оголених статевих органів, образливі звуки (на кшталт підманювання кошенят), посвистування, підморгування та непристойні жести.

До *фізичних* – дотики до тіла, одягу та волосся, вторгнення в особистий простір, небажані обійми та поцілунки, примус до сексу» [7].

Окремо варто зазначити, що у зв'язку з поступовим переходом злочинності у цифровий вимір традиційні види кримінальних правопорушень (на-кшталт того же сексуального домагання, яке зазвичай розглядалось у контексті його вчинення на робочому місці, у навчальному закладі, громадському транспорті тощо) можуть вчинятись правопорушниками і в інтернеті.

З цього приводу в Загальній рекомендації ГРЕВІО № 1 щодо цифрового виміру насильства стосовно жінок зазначено, що сексуальним домаганням вважається також і така поведінка в інтернеті або за допомогою цифрових засобів як: 1) поширення зображень або відео без згоди; 2) зйомка, виготовлення або закупівля інтимних зображень чи відео без згоди; 3) експлуатація, примус і погрози; 4) сексуальне знуцання; 5) кіберфлешинг (надсилання небажаних зображень сексуального характеру через додатки для знайомств або обміну повідомленнями, за допомогою текстових повідомлень або технологій Airdrop чи Bluetooth) [5, с.11-12].

Окрім цього, у світлі євроінтеграційних процесів нашої держави, також варто звернути увагу на ст. 9 проєкту Директиви Європарламенту та Ради з питань протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству № 2022/0066 (далі – Проєкт директиви), де робиться наголос на криміналізації кібердомагання, під яким розуміється така умисна поведінка як (а) «ініціювання нападу разом з третіми особами, спрямованого на іншу особу, шляхом надання погрозливого або образливого матеріалу, доступного для безлічі кінцевих користувачів, за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, з метою заподіяння значної психологічної шкоди особі, що зазнала нападу; (b) участь разом з третіми особами в атаках, зазначених у пункті (а)» [2].

У ст. 12 Проєкту директиви зауважується, що максимальним покаранням за зазначене домагання має бути позбавлення волі на строк не менше 1 року.

Щодо підходу українського законодавця, то варто підкреслити, що наразі спеціальної норми, що передбачала би відповідальність за означене діяння в Кримінальному кодексі (далі – КК) України не існує.

Як видається, найбільш наближеною кримінально-правовою заборонаю є така, що міститься у ст. 154 КК. Проте важливо зауважити, що норми цієї статті, по-перше, стосується лише окремого аспекту сексуального домагання, а саме примушення особи до вступу в статевий зв'язок. Тобто сексуальне домагання за своєю суттю є більш ширшим явищем і включає в себе останнє, однак не обмежується лише ним. А, по-друге, ймовірність

вчинення такого примушування у цифровому вимірі лише презюмується, а не прямо передбачається (і це цілком логічно, адже законодавець не завжди може охопити майбутні аспекти суспільно небезпечної поведінки). З цього приводу О. О. Дудоров зазначає, що примушування, каране за ст. 154 КК, може здійснюватися у будь-якій формі (усно, письмово, з використанням засобів зв'язку (курсив наш – Д. К.) тощо), адресуватись потерпілій особі як безпосередньо, так і через третіх осіб [4, с. 61]. Зокрема, для вчинення такого кримінального правопорушення може використовуватись електронна пошта, онлайн-форуми і групи, служби обміну миттєвими повідомленнями, онлайн-чати до комп'ютерних та відеоігор, коментарі в блогах тощо. Тобто у цьому випадку правопорушник не зв'язаний конкретним фізичними межами, а фактично може реалізувати свій злочинний намір щодо будь-кого, будь-коли і будь-де.

Варто зауважити, що сьогодні, в умовах мінливості суспільних процесів, складності та багатоманітності цифрового світу, збільшення кількості випадків сексуального домагання та сексуального насильства в цифровому просторі вбачається цілком реальною тенденцією. Так, ще у 2018 році опитування, проведене організацією Stop Street Harassment, показало, що 81% жінок і 43% чоловіків протягом життя зазнавали будь-якої форми сексуальних домагань. Частка кіберсексуальних домагань жінок становила 41%, а чоловіків відповідно – 22% [3]. А тому, зважаючи на все вищезгадане, вбачається доцільним і надалі здійснювати відповідні наукові розвідки з розглядуваного питання, аби створити відповідне теоретичне підґрунтя для подальшого удосконалення кримінально-правових норм.

Література:

1. Declaration for the Future of Internet. 28 April 2022. *European Commission*: of. website. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/declaration-future-internet>
2. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence №2022/0066. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/com_2022_105_1_en.pdf
3. Sexual Harassment Statistics. *FIGHT SexualHarassment*: website. URL <https://www.fightsexualharassment.com/sexual-harassment-statistics.php>
4. Дудоров О.О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник / О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. 92 с.
5. Загальна рекомендація ГРЕВІО № 1 щодо цифрового виміру насильства стосовно жінок (неофіційний переклад). 23 с. URL: <https://rm.coe.int/grevio-2021-20-first-general-recommendation-ukr/1680a4ad92>
6. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Міжнародний документ від 11.05.2011. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.
7. Радченко Яна. Сексуальні домагання: що робити, куди звертатись, як реагувати? *ZMINA*: вебсайт. URL: <https://zmina.info/instructions/seksualni-domagannya-shho-robyty-kudy-zvertatys-yak-reaguvaty/>.

Куп'янська Ангеліна Миколаївна,
аспірантка кафедри теорії права, конституційного та приватного права
Львівського державного університету внутрішніх справ

**ІНСТИТУТ ОСОБЛИВИХ ДУМОК СУДДІВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮСТИЦІЇ ЯК
СИМБІОЗ КОМПЕТЕНТНОГО ТА ДОКТРИНАЛЬНОГО ТЛУМАЧЕННЯ**

Інститут особливих думок слугує гарантом суддівської незалежності і дає змогу суддям позиціонувати себе не тільки частиною дискурсивного експертного співтовариства, а й суверенною особистістю, носієм і транслятором суб'єктивної творчої правової позиції, максимально експлікувати своє професійне «я». Стильова специфіка особливої думки зумовлена, отже, її персоналізованим, суб'єктивним характером, що виражається в емоційно-експресивних, образних, оціночних засобах. За своєю природою окрема думка судді КСУ є симбіозом компетентного (професійного) і доктринального (наукового) тлумачення, яке спирається на фундаментальні знання у сфері наукового світогляду авторитетних учених-правознавців [1].

Інститут окремої думки судді КСУ є свідченням демократизму конституційної юстиції України, справжньої незалежності судді. Окрема думка виносить суддею від власного імені, виступає його особистою позицією у справі та не зумовлює юридичних наслідків, отже, має доктринальне значення [1].

Питання про доступ суддів до особливих думок, та й про право окремого судді писати таке, однозначно вирішено лише в країнах, що належать до сім'ї загального права (common law), де інститут особливої думки утвердився незаперечно. В інших же правових системах, зокрема і в Україні, він здавна належить до найбільш делікатних, тому що руйнує звичну для цих правових систем концепцію обов'язкової солідарності суддів, в основі якої лежить уявлення про суддю як про правозастосовника та про право як моноваріантну систему, в якій кожна проблема (судова суперечка) має тільки одне «правильне» рішення.

Ключове питання, яке постає в такій системі перед законодавцем, можна сформулювати так: наскільки широким має бути коло осіб, які мають доступ до особливих думок суддів? У світі за останні два століття випробувано чотири варіанти, або моделі, його вирішення, зокрема:

- 1) модель повної закритості (секретності) окремої думки судді;
- 2) модель невизначеності, за якої законодавство не містить ні явної заборони, ні прямого дозволу будь-кому (крім суддів) знати зміст особливих думок, а прогалина може заповнюватися нормотворчістю вищих судів, судовим звичаєм або (що набагато гірше) суб'єктивними поглядами окремих суддів;
- 3) модель часткової доступності, яка передбачає доступ до особливих думок для осіб, які беруть участь у справі, але не для широкого загалу;
- 4) модель повної відкритості (публічності).

На думку вчених, особлива думка являє собою «публічне вираження суддями, які беруть участь у судовому розгляді, власної правової, політичної або ідеологічної позиції» [2]. З огляду на це, дослідники стверджують, що в юридичній діяльності ЄСПЛ варто виокремлювати не тільки окрему думку судді, але й спільну окрему думку суддів. Тобто розглядуваний правовий феномен слід диференціювати за способом формування на одноособові та колегіальні окремі думки, що, на наше переконання, впливає і на їх значення для доктрини права та юридичної практики [3, с. 182]. Подібні випадки наявні і в практиці Страсбурзького суду. Так, у відомій справі «М.С. проти України» суддя ЄСПЛ К. Ранзоні, додаючи свою окрему думку до рішення, підтверджує факт того, що голосував разом зі своїми колегами за визнання порушення ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) (пункт 3 резолютивної частини) та викладає додаткові аргументи і факти, які могли б посилити рішення і знайти/подолати першопричину недоліків у провадженнях національних судів [4]. У справі «Ю. Тимошенко проти України» судді Юнгвірт, Нуссбергер та Потоцький додали до рішення спільну окрему думку, в якій погодилися з висновком ЄСПЛ про те, що у цій справі дійсно мали місце порушення ст. 18 в поєднанні зі ст. 5 Конвенції [5]. Водночас судді навели інші аргументи щодо причин порушення конвенційних прав і свобод заявниці.

«Окрема думка в суді останньої інстанції є зверненням... до розуму майбутнього, коли пізніше рішення може, ймовірно, виправити помилку, яку, на думку незгодного судді,

вчинив суд» [6, р. 144], – наголошує колишній Голова Верховного суду США Чарльз Г'юз. Варто відзначити особливу роль інституту особливих думок у сучасних правових реаліях, де вони виступають, з одного боку, важливим каналом інформування громадськості про суть юридичних дискусій, а з іншого – інструментом підвищення індивідуальної відповідальності конкретного судді у складі колегії, способом захисту професійної честі, гарантом суддівської незалежності.

С. В. Шевчук наголошує, що в українській юридичній термінології термін «окрема думка» є родовим та охоплює всі нюанси цього інституту. В англійській та французькій юридичній термінології *separate opinion / opinion separate* містить два види окремих думок: *concurring opinion / opinion concordante* або *opinion individuelle*, коли суддя чи кілька суддів, які погоджуються з прийнятим більшістю судовим рішенням, викладають відмінні або додаткові підстави й обґрунтування, що визначили їхню підтримку; та *dissenting opinion / opinion dissidente*, коли суддя чи кілька суддів, не погоджуючись із позицією більшості, викладають обґрунтування та підстави своєї незгоди [7]. Подекуди особлива думка сприймається як особиста справа судді. Вона не сприймається як авторитетне джерело формування доктрини, здатної в майбутньому вплинути на судову практику. На відміну від країн загального права, судова практика в Україні – це практика судів, а не суддів. Утім ми солідарні з позицією зарубіжного вченого Дж. Лафранжа, який вважає, що відмінні окремі думки суддів Верховного суду в певному сенсі можуть виконувати нормативну функцію, що виявляється в їхньому впливі на майбутню судову практику в аспекті зміни попередніх підходів до правозастосування, а також її розгляду і врахування законодавцем [8, р. 16].

Одне з теоретичних обґрунтувань права судді на публічну незгоду з більшістю виходить з тієї обставини, що при вирішенні складних правових казусів членам вищих судів постійно доводиться робити вибір між конкуруючими та не зведеними один до одного (*incommensurable*) принципами чи підходами. Кожен із цих принципів може претендувати на легітимність, оскільки вони спираються, зрештою, на цінні судження, які не можна ні довести, ні спростувати. Співіснування таких принципів та цінностей (що впливають, наприклад, з потреб людини як автономної особистості і водночас істоти суспільної) розглядається як невід'ємна якість ліберальної демократії. Особливі думки суддів виявляють ці принципи і сприяють їхній кристалізації в очах суспільства, допомагаючи його членам робити більш обдуманий вибір між ними. І в цьому сенсі думка меншості може бути не менш важливою, ніж точка зору більшості.

Водночас завдяки публічності особливих думок судді, що належать до більшості, значно більше відчувають свою відповідальність за рішення, ніж у разі його анонімності. Тому цілком природно, що згодом навіть у правових системах континентального зразка особливі думки суддів вищих інстанцій стали публікованими (Норвегія, Фінляндія, Швеція, Швейцарія, Німеччина, Португалія, Греція) або як мінімум відкритими для ознайомлення (Іспанія).

Можна навести й інші аргументи на користь відкритості особливих думок. У деяких випадках неможливість опублікувати особливу думку може поставити суддю в морально скрутне становище.

Проте, особлива думка в конституційному судочинстві сильно відрізняється від особливих думок в інших видах судочинства. Насамперед це пов'язано зі самою специфікою конституційного судочинства. І при цьому дуже важливо мати на увазі, що конституційний суд – це суд права, в якому найкращі юристи країни покликані самостійно задавати стандарт правових рішень, еталонних за своєю якістю. Попри це, стиль судових рішень в Україні доволі складний, що породжує невизначеність, суперечливість права, яке підлягає застосуванню. У багатьох випадках причина не в грубих помилках судів, а в конкуренції цілком розумних правових позицій, вибір між якими не настільки простий і однозначний, як це може здатися, якщо судити за текстом останнього, «фінального» рішення у справі. Подібний стиль процвітає багато в чому завдяки відсутності особливих думок, які найкраще здатні виявляти наявні альтернативи. Більше того, особлива думка

може вказувати на недоліки самого закону і тим самим сприяти їх подоланню в майбутньому.

Література:

1. Слінько Т. М., Ткаченко Є. В. Правова природа окремої думки судді Конституційного Суду України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 11. С. 53–59.
2. Suetina O. G., Serebriakova S. V. The Types of Intertextual Connections in the Judicial Discourse. *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences EpSBS*. 2020. Vol. 92. London: Future Academy, 2020. P. 2445–2452.
3. Завгородній В. А. Вплив практики Європейського суду з прав людини на юридичну діяльність в Україні: теоретичний, методологічний і прикладний аспекти: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 536 с.
4. Окрема думка судді Ранзоні до Рішення Європейського суду з прав людини у справі «М.С. проти України» («M.S. v. Ukraine») від 11.07.2017 (заява № 2091/13). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-175140> (дата звернення: 23.11.2022).
5. Спільна окрема думка суддів Юнгвірта, Нуссбергер та Потоцького до Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Тимошенко проти України» від 30.04.2013 (заява № 49872/11). *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_924#n608 (дата звернення: 23.11.2022).
6. Ginsburg R. Remarks on Writing Separately. *Washington Law Review*. 1990. Vol. 65 (1).
7. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шевчука С. В. стосовно Висновку Конституційного Суду України у справі за зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nf01d710-16> (дата звернення: 23.11.2022).
8. Laffranque J. Dissenting Opinion in the European Court of Justice – Estonia's Possible Contribution to the Democratisation of the European Union Juridical System. *Juridica International*. 2004. Vol. IX. P. 16. URL: http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2004_1_14.pdf (viewed on 23.11.2022).

Курепін Вячеслав Миколайович,

доцент кафедри методики професійного навчання Миколаївського національного аграрного університету, кандидат економічних наук

ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ, ЩО РЕГУЛЮЄ ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Сім'я, як основний осередок суспільства є головним отримувачем соціальних послуг, споживачем державної соціальної допомоги та ланкою системи соціального забезпечення. Значне посилення профілактичного виміру системи соціального захисту завжди відбувається через допомогу сім'ї (допомога окремій особі). Сім'я з дітьми є основним споживачем і бенефіціаром заходів соціального захисту, а головним пріоритетом соціального захисту - якісне відтворення трудового потенціалу.

В контексті європейської практики функціонування загальної системи соціального захисту головними її напрямками є:

- життєвий рівень членів сім'ї повинен бути не нижче за прожитковий мінімум;
- інтереси працівників із сімей зі спеціальними потребами повинні бути захищеними, для них необхідно створювати робочі місця [1, с. 220];

- пільги підприємствам, які залучають працю працівників із сімей зі спеціальними потребами [2, с. 220], забезпечують їх професійну підготовку та перепідготовку повинні бути та збільшені;

- розширення та зміцнення фонду житла працівникам із сімей зі спеціальними потребами.

В контексті європейської практики визначається перелік умов чи випадків настання ризиків, за яких сім'я (особа) може претендувати на безповоротну державну допомогу, яка буде надаватиметься в обсязі, достатньому для забезпечення нормальної життєдіяльності сім'ї (особі). В усіх інших випадках члени сім'ї повинні намагатися забезпечити сім'ю (себе) самостійно, отримуючи дохід від законної, легальної праці. А держава створити гнучку і справедливую систему, що поєднує оподаткування заробітної плати із соціальним страхуванням. Необхідно інтегрувати сімейну політику до Стратегії подолання бідності, а державну підтримку сім'ї визнати основним пріоритетом соціальної політики [3, с. 5].

Першочерговими завданнями світової спільноти, відповідно до Цілей сталого розвитку (2015-2030 роки), схвалених на Саміті ООН у вересні 2015 року є розв'язання проблем подолання бідності та зменшення нерівності, підвищення рівня життя та забезпечення доступу до базових послуг для всіх верств населення, розвиток соціальної інфраструктури та розширення можливостей для самореалізації в безпечному середовищі. Україна ще у 2006 році ратифікувала Верховною Радою Європейську соціальну хартію щодо забезпечення права на захист від бідності та соціального відчуження. Тим самим визначила головні напрями змін в подоланні бідності в країні та загальної концепції реформування чинної в Україні системи соціального захисту та соціального забезпечення.

Реалізація поставленої мети потребує підвищення ефективності взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування [4, с. 149], координації дій, щодо запровадження інтегрованої системи надання соціальних послуг сім'ям та особам, які цього потребують, на основі уніфікованих мінімальних стандартів та єдиних технологій. Це допоможе запровадити системи раннього виявлення осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та своєчасно надавати їм адресну соціальну допомогу.

Одним зі стратегічних напрямів розвитку України є зростання соціальної підтримки незаможних верств населення при раціональному використанні бюджетних коштів. Міжнародний досвід свідчить про можливість зменшення бідності та соціального відчуження з використанням засобів соціальної та економічної політики шляхом розширення доступу до послуг освіти, охорони здоров'я та інших послуг соціальної сфери, поліпшення стану навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, особливо в сільській місцевості.

Одним з основних факторів загострення проблем бідності в Україні є погіршення стану ринку праці, особливо в регіонах з великим скупченням вимушено переміщених осіб. Найвищий рівень безробіття є традиційно характерним для наймолодших вікових груп, 20-28 років.

Сучасні вимоги діючих механізмів державного впливу на ситуацію на ринку праці не відповідають контексту європейської практики і потребують кардинального перегляду. До того ж низька заробітна плата не дає змоги батькам повноцінно утримувати дітей (18,5%), існують гендерні диспропорції в оплаті праці [5, с. 63], заробітна плата чоловіків перевищує заробітну плату жінок на 33,5%.

Низькою в бюджетах сімей залишається частка доходів від підприємницької та індивідуальної діяльності, не створені сприятливі умови і стимули для організації та ведення власної справи. Значним є масштаб тіньових доходів, які, за різними оцінками експертів, на сьогодні становлять від 30 до 65%.

Зміни в реформуванні системи соціального захисту в Україні повинні відбуватися через запровадження законодавства, яке би захищало інтереси й добробут громадян, які потребують такого захисту, яке сприяло б урізноманітненню соціальних послуг, що надаються. Зокрема необхідно вжити такі заходи.

1. Подолати суперечності і неузгодження чинного законодавства, з метою скорочення його обсягів, спрощення змісту, подолання термінологічної плутанини, позбавлення від застарілих норм, що не виправдали себе.

2. Визначити та закріпити перелік мінімального обсягу нормативних соціальних послуг, які гарантуються на безоплатній основі сім'ям (особам), що перебувають у складних життєвих обставинах, незалежно від економічної ситуації у державі та місця проживання громадян.

3. Уніфікувати термінологію соціального законодавства, яка застосовується в законах та підзаконних актах різних органів виконавчої влади, з метою уточнення та узгодження понять, які регулюють соціальну політику держави.

4. Закріпити у межах одного закону вичерпний перелік підстав і критеріїв, які дають право на соціальний захист з боку держави, а також характеристики усіх форм і видів соціального захисту, які держава гарантує різним соціальним групам та категоріям населення. Для формування такого переліку мають бути конституційні засади, міжнародні зобов'язання України, пріоритети соціального розвитку держави.

5. Запровадити до практики соціального управління систему соціальних стандартів, які визначають параметри нормальної, повноцінної життєдіяльності людини.

Таким чином, необхідно розробити додаткові механізми та заходи для зменшення масштабу бідності та запобігання його поширенню, а також удосконалити методологію оцінювання та моніторингу бідності та соціального відчуження, мінімізувати ризики бідності та соціального відчуження найбільш вразливих категорій населення, забезпечити подальше реформування системи соціальної підтримки та зменшити масштаб бідності серед вразливих верств населення.

Література:

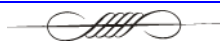
1. Меркулова Ж. Ю., Курепін В. М. Соціальний супровід та реалізація прав людей з інвалідністю щодо питань безпеки на виробництві // Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві: матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції, м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 219-222. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/10510>

2. Тищенко І. Є. Соціальний захист осіб з інвалідністю // Глобальні цілі сталого розвитку – безпека світу, соціально-економічні та екологічні прояви, можливості активізації партнерства : тези доповідей - здобувачів вищої освіти денної й заочної форм навчання за результатами щорічного тематичного «круглого столу» на обліково-фінансовому факультеті, м. Миколаїв, 12 листопада 2020 р. Миколаїв : Миколаївський національний аграрний університет, 2020. С. 65-66. URL: <http://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/8207>

3. Толстоухов, А. В. Парламентські слухання «Стратегія гуманітарної політики сучасної України» / [Електронний ресурс]. – URL: http://www.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl0610110.htm.

4. Іваненко В.С., Курепін В. М. Місцеві органи влади в умовах воєнного стану: повноваження та співпраця військових адміністрацій з органами місцевого самоврядування // Правові засади організації та здійснення публічної влади : V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 17 червня 2022 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 148-150. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/11869>.

5. Єгіазарян А. С., Курепін В. М. Історія боротьби жінок за закріплення прав та свобод у законодавстві України // Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві : матеріали Всеукраїнської науково-теоретичної інтернет-конференції, м. Миколаїв, 24 листопада 2021 р. Миколаїв : МНАУ, 2021. С. 61-64. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/handle/123456789/10506>.

*Лавриненко Тетяна Сергіївна,
студентка 1-го року магістратури Національного юридичного університету
ім. Ярослава Мудрого*

ЩОДО ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ДІЇ АКТА, ЯКИЙ ІСНУВАВ ДО ВИЗНАННЯ ЗАКОНУ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМ

Діяльність Конституційного Суду України в частині прийняття ним рішень про визнання нормативно-правових актів чи їх окремих положень неконституційними не завжди призводить до позитивного результату – більш ефективного регулювання суспільних відносин. Ба більше, інколи виникає досить негативне для українського суспільства явище – прогалини в праві. Останнє, наприклад, призводить до неможливості застосувати норму права для захисту прав і свобод людини (відкладення прийняття управлінського рішення до моменту виправлення помилки законодавцем).

Як орган конституційної юрисдикції, що покликаний забезпечити верховенство Основного закону України, здійснює офіційне тлумачення його положень, вирішує питання про відповідність Конституції України нормативно-правових актів (законів та інших актів, їх окремих положень), Конституційний Суд України стоїть на сторожі недопущення існування в законодавчому масиві України нормативних актів, приписи яких спрямовані на обмеження прав чи свобод громадян, становили б загрозу повній реалізації конституційно закріплених правомочностей особи, порушення принципів демократичної, правової держави.

Закріплення ст.152 Конституції України повноваження Суду щодо визнання актів чи їх окремих положень такими, що не відповідають приписам Основного закону України (є неконституційними), є виключною компетенцією органу [1]. Про це також свідчать приписи Закону України «Про Конституційний Суд України» №2136-VIII від 13 липня 2017 року[2]. Цими ж актами закріплено, що чинність неконституційного правового акту (або окремого положення) втрачається з дня ухвалення Конституційним Судом рішення про це.

Тому постає головне питання: яким чином регулювати відносини, що виникають після скасування актом чинності, та до моменту прийняття законодавцем нового акту (норми)? У своєму рішенні від 30 вересня 2010 р. №20-рп/2010 Конституційний Суд України виходить з того, що визнання неконституційним положення закону у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та ухвалення означає відновлення дії попередньої редакції норм Конституції України, які були змінені, доповнені та виключені законом України [3]. Однак, чи є така практика регулювання відносин досить ефективною в українському правовому середовищі та чи є альтернативні способи врегулювання відносин внаслідок визнання нормативного акту (припису) неконституційним?

Відповідь стане очевидною, проаналізувавши досвід зарубіжних країн, котрі по-різному вирішують питання регуляції правовідносин після визнання закону чи окремої норми такими, що не відповідають Конституції. Так, конституційні органи Литви та Польщі долають прогалини шляхом офіційного опублікування рішення конституційним органом, а Туреччина та Естонія встановлюють пізнішу дату набрання чинності рішенням конституційного суду.

У свою чергу, уповноважені конституційні суди Латвії та Угорщини вбачають найбільш ефективним способом подолання прогалин у праві встановлення того, що оспорюваний акт є таким, що тимчасово відповідає конституції, і зазначається, що він суперечитиме основному закону, якщо не буде змінений у період, встановлений судом конституційної юрисдикції.

На цьому різноманіття способів подолання прогалин не вичерпується. Наприклад, конституційні суди Іспанії та Хорватії встановлюють, що нормативний акт суперечить

конституції внаслідок упущення самого законодавця, однак, акцентується увага на тому, що такий акт не вилучається із правового арсеналу держави та не оголошується недійсним.

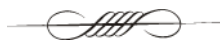
І далеко не останній варіант подолання прогалин, характерний і для української правової системи, що притаманний також Австрії, Болгарії та Німеччині – це відновлення дії акту, що існував до визнання закону чи його окремих положень неконституційними [4]. Однак, не завжди застосування такого засобу є можливим.

Як бачимо, такий досвід Конституційного Суду України перегукується і з практикою європейських конституційних судів, відповідає принципу верховенства права, а тому, безумовно, може й надалі використовуватися в окремих випадках. Однак, важливим є врахування істотних обставин можливості відновлення дії попереднього акту (норми). По-перше, суспільна значущість відносин, що регулюються відновленим актом, по-друге, конституційність раніше діючого акту (положення).

Проаналізувавши різні підходи та способи подолання прогалин у праві, спираючись на приписи ст.152 Конституції України, можу зробити висновок, що застосування правових механізмів, вироблених конституційними судами інших держав не можуть бути реалізовані в Україні. Оскільки Основним законом встановлюється обов'язковість втрати чинності неконституційним актом чи окремою нормою, а тому прийнятним для нашої держави є лише засіб щодо поновлення попереднього правового регулювання.

Література:

1. Конституція України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 19.11.2022 року).
2. Про Конституційний Суд України: Закон України №2136-VIII від 13 липня 2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>. (дата звернення: 19.11.2022 року).
3. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2010 року №20 рп/2010 у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року №2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України). Офіційний вісник України. 2010. №72/1. С. 7
4. Вдовіченко С. Відновлення дії попередньої редакції нормативно правового акта внаслідок визнання Конституційним Судом України внесених до нього змін неконституційними. Вісник Конституційного Суду України №2/2011. С.73-81.

Лазарян Андрій Гамлетович,

*студент навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

КЛАСИФІКАЦІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА. ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК, ЗА ЯКИМИ ЗАБОРОНЕНО ДИСКРИМІНАЦІЯ

В умовах сьогодення особливої актуальності набуває питання дискримінації. В сучасному світі дискримінація – це неправильне, невірне або негативне ставлення до окремої особи, або групи осіб. Треба відзначити, що більшість людей, які піддаються дискримінації зазнають обмеження у правах та свободах через деякі ознаки чи особливості, які притаманні меншості. Тобто людина, яка не може обирати певні ознаки, такі як: стать, вік, сексуальну орієнтацію, гендерну ідентичність, етнічну приналежність, стан здоров'я або наявність інвалідності, громадянства та інші, зазнаються дискримінації. Крім випадків,

коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними[1]. Необхідно звернути увагу, що людина зазнає дискримінацію тільки у тих випадках, коли вона заважає або не допускає розвиток особи. А саме – зазнає обмеження у реалізації, визнанні або користування тими правами і свободами, які встановлені законом, крім ситуацій, коли такі обмеження мають правомірний характер та обґрунтовану мету.

Класифікують дискримінацію за такими критеріями: за формами та видами. Існують дві головні форми дискримінацій: *de-jure* та *de-facto*. Перша форма перекладається як правова, тобто дискримінації, які закріплені в законах. Друга- неофіційна, тобто ті, що знаходяться в соціальних звичаях та укорінена в суспільній практиці. Дискримінація *de-facto* має місце в ситуаціях, де домінує група людей, що користується перевагами стосовно меншості. На відміну від дискримінації *de-jure*, що може бути знищена шляхом зміни законів, дискримінацію *de-facto* знищити не просто. Дискримінація *de-facto* звичайно існує тривалий час, тому що вона міцно пускає коріння у звичаї або інститути суспільства. Дискримінація етнічних груп є основним джерелом політичних конфліктів і сецесії [2].

Розглянувши дискримінації за формами, необхідно звернути увагу на класифікацію за видами. Вчені розрізняють дуже багато видів дискримінації, найголовнішими з яких є пряма та непряма. Найбільш відома та помітна форма дискримінації – пряма. У цій форму особа, яка зазнає дискримінацію, отримує таке ставлення до себе тільки через її особливості. Наприклад, дискримінувати жінку за те, що вона не чоловік. Далі розглянемо непряму дискримінацію. Це особлива форма дискримінації, яка часто залишається непоміченою. Непряма дискримінація — рішення, дії або бездіяльність, правові норми або критерії оцінки, умови чи практика, які формально є однаковими, але під час здійснення чи застосування яких виникають чи можуть виникнути обмеження або привілеї стосовно особи або групи осіб за їх певними ознаками, крім випадків, якщо такі дії або бездіяльність, правові норми або критерії оцінки, умови чи практика об'єктивно виправдані метою забезпечення рівних можливостей для окремих осіб чи груп осіб реалізовувати рівні права і свободи, надані їм Конституцією законами України [3]. Наступний вид дискримінації – індивідуальний. Визначається вона тими випадками, коли людина поводить з іншою особою з негативним ставлення без об'єктивної причини. Далі розглянемо негативний та позитивний вид дискримінації. Негативна дискримінація характеризується тоді, коли до особи, ставляться негативно, шкідливо з метою приниження. Наприклад, коли інваліду забороняють дивитися футбол. Особливим видом дискримінації є позитивна. Позитивна дискримінація проявляється у тих випадках, коли групі осіб, яка піддається дискримінації, допомагають досягти рівності. Тобто, фактично, позитивна дискримінація допомагає дискримінованій меншості. Також вони полягають у наданні ряду переваг (особливих прав, пільг), а також використанні системи квотування, тобто виділення певної кількості робочих місць представникам цільових груп — особам, які за віком, статтю, соціальним походженням, мовою чи з інших обставин не можуть користуватися всіма правами людини нарівні з іншими особами, оскільки виникає ситуація, коли рівні права не надають рівних можливостей дискримінованій групі. Це так звані особливо вразливі групи населення . Наступний тип – інституційна дискримінація. Цей тип дискримінації характеризується тим, що вони є державні чи приватні установи, які здійснюють певний тип дискримінації за статтю, расою чи іншими причинами. Далі розглянемо колективну дискримінацію. Цей тип дискримінації характеризується тим, що дискримінації зазнають не одна особа, а колектив. Наприклад дискримінація стосовно колективу LGBT та інші. Расизм – один з більш відомих видимих та масштабніших видів дискримінації. Також цей вид трактують як дискримінація за ознакою раси, тобто дискримінація людини за етнічною приналежністю. Характеризується він тим, що особа або група осіб ставляться до представників іншої раси менш поважно та неповноцінно, ніж до своєї. Наступний не менш відомий вид дискримінації – сексизм. Це також одна з найвідоміших видів дискримінації, яка дуже легко виявляється. Характеризується вона тим, що одна стать недооцінює іншу. Також існує

структурна дискримінація. Це стосується дискримінації, яка виникає внаслідок інституційної політики які прямо чи опосередковано надають перевагу одним особам та шкодять іншим. Хоча політика установ повинна бути справедливою до всіх, це не завжди так. Наступні види дискримінації мають більш легкий характер та характеризуються просто. Такими видами дискримінації є: дискримінація материнства – виникає внаслідок різного ставлення на материнство, а саме на можливість мати дітей; релігійна дискримінація – виникає внаслідок несправедливого та несприятливого ставлення до певної релігії. Вікова дискримінація- дискримінація, яка створюється в особливих умовах. Зазвичай, у випадках з працею, коли людині більше або менше норми праці, та в юному віці, коли віковий ценз має сенс. Дискримінація через інвалідність або хворобу – характеризується у тих випадках, коли люди поводяться несправедливо з тими, хто у кого є тілесні або психічні вади, які особа не обирала. Дискримінація за зовнішнім виглядом- виявляється у тих випадках, коли людина не дуже фізично приваблива, або має проблеми зі здоров'ям, які виражаються ожирінням. Трансгендерна дискримінація- це дискримінація, яку зазнають ті особи, які виконують гендерну роль, яка не відповідає їх біологічній статі. Наприклад, транс-сексуали. Ця форма дискримінації також відома як "трансфобія". Остання дискримінація- це дискримінація, заснована на політичній ідеології. Тобто у тих випадках, коли особа, яка має свої політичні переконання, страждає дискримінацією. Найчастіше у тих випадках, коли меншість дискримінується більшість.

Отже, розглянувши всі види дискримінацій, треба зазначити, що більшість з них можна відокремити як колективні та індивідуальні. Тобто люди, які дискримінують одну особу через її відмінності чи особливості, або дискримінація певного колективу, які становлять меншість суспільства. На мою думку, дискримінація в сучасному світі недопустима, бо через дискримінацію людство не знатиме розвиток. Ні дискримінована особа, яка не може розвиватися через приниження, ні особа, яка дискримінує інших.

Література:

1. Бакка Т. Дискримінація, расизм, ксенофобія, антисемітизм: історія, сьогодення і шляхи подолання. Київ : Дніпропетровськ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, Центр «Ткума», 2011. 64 с.
2. Гінарару А. Від заборони дискримінації до сприяння рівності: посібник для тренерів . Міжнародна організація праці. 2010. 66 с.
3. Пономарьов С. Федорович І. Запобігання та протидія дискримінації в Україні: Київ: Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с.

Литвиненко Ірина Леонідівна,

*доцентка кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

ОБМЕЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Запровадження в країні воєнного стану значним чином впливає на реалізацію прав і свобод людини і громадянина, в тому числі, в політичній сфері. Серед переліку тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, які можуть запроваджуватись у зв'язку із веденням воєнного стану, в статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» закріплена заборона на внесення змін до Конституції України, до Конституції Автономної Республіки Крим, проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів [1].

Таким чином, відповідна норма обмежує переважну частину політичних прав, закріплених статтею 38 Конституцією України, зокрема, і право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [2].

Оскільки наша країна досі не мала досвіту запровадження відповідних обмежень, це викликало ряд дискусійних проблем. Особливо, щодо реалізації виборчого права. Якщо з приводу початку нових виборчих процедур все зрозуміло – у період дії воєнного стану нові виборчі процеси не розпочинаються, обрані на останніх виборах органи державної влади, місцевого самоврядування, виборні посадові особи продовжують здійснювати свої повноваження до скасування воєнного стану. То з приводу тих виборчих процесів, які вже тривали на момент початку повномасштабної збройної агресії виникли обґрунтовані питання: як вони мають бути завершені?

Так, на момент запровадження воєнного стану в Україні тривали виборчі процедури, призначені Центральною виборчою комісією щодо проведення проміжних виборів народних депутатів та щодо позачергових місцевих виборів сільських, селищних, міських голів, а також інші проміжні та повторні місцеві вибори, призначені відповідними територіальними виборчими комісіями на території окремих територіальних громад.

Разом з тим, відповідно до положень частини першої статті 20 Виборчого кодексу України в разі введення в Україні чи в окремих її місцевостях воєнного або надзвичайного стану виборчий процес загальнодержавних виборів та/або виборчий процес відповідних місцевих виборів, що відбуваються на цих територіях або їх частині, припиняється з дня набрання чинності відповідним указом Президента України. Після набрання чинності відповідним указом Президента України Центральна виборча комісія ухвалює рішення щодо припинення виборчого процесу на всій території України або в окремих її місцевостях, яким визначає порядок завершення виборчих процедур, які були розпочаті в межах відповідного виборчого процесу [3].

Після припинення чи скасування дії режиму воєнного або надзвичайного стану перебіг відповідного виборчого процесу, припиненого у зв'язку з цим, розпочинається спочатку.

Скориставшись цією законодавчою нормою, Центральна виборча комісія як орган, який покликаний забезпечувати організацію підготовки і проведення виборів на території України, і, відповідно, здійснювати консультативно-методичне забезпечення діяльності виборчих комісій, видала постанову, якою врегулювала організаційні питання по завершенню виборчих процедур, які тривали на момент запровадження воєнного стану. Зокрема, зобов'язала територіальні виборчі комісії, які забезпечують організацію та проведення позачергових, проміжних та повторних місцевих виборів, припинити (не здійснювати) подальшу реалізацію заходів з підготовки та проведення відповідних місцевих виборів, призначених на відповідну дату в період дії воєнного стану, забезпечити здійснення заходів, спрямованих на завершення виборчих процедур з організації підготовки та проведення відповідних виборів [4].

Питання щодо відновлення виборчих процесів, які були припинені чи не розпочалися у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану, вирішуватиметься суб'єктами їх призначення після припинення дії або скасування воєнного стану.

Зокрема, з дня припинення чи скасування воєнного стану, Верховна Рада України не пізніше ніж у дев'яностоденний строк має прийняти рішення про призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих виборів. В межах своїх повноважень, аналогічні рішення мають прийняти відповідні територіальні виборчі комісії, які забезпечують організацію та проведення позачергових, проміжних та повторних місцевих виборів.

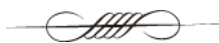
Проте, вже сьогодні стає зрозуміло, що відновлення виборчих процесів і виборчих прав громадян у післявоєнний час зіткнеться з рядом проблем. Зокрема, це те, що тисячі, якщо не мільйони громадян України, тобто виборців, були змушені залишити своє місце проживання внаслідок збройної агресії російської федерації, і їх можливе повернення чи не повернення в місця постійного проживання по завершенню війни, безумовно вплине на виборчі процеси.

Також на реалізацію виборчих прав не можуть не впливати наявні випадки заборони діяльності окремих політичних партій і недопущення їх участі у наступних виборчих процесах. І ряд інших проблем, пов'язаних з порушенням систематичності ведення Державного реєстру виборці, ускладненням матеріально-фінансового забезпечення організації і проведення майбутніх виборів як внаслідок фізичного знищення приміщень, інших об'єктів, необхідних для проведення виборів, такі і внаслідок обмежених можливостей фінансування виборчих процесів.

В сукупності названі проблеми вимагають вже зараз, поки тривають військові дії, напрацювання рекомендацій щодо їх вирішення. Необхідна робота в цьому напрямку ведеться. Так, Центральною виборчою комісією підготовлені пропозиції до проекту Закону України «Про особливості забезпечення організації та проведення загальнодержавних виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні» [5], які вимагають негайного опрацювання та прийняття, що гарантує швидке та безперебійне відновлення виборчих прав громадян по завершенню війни.

Література:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.5.2015 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Конституція України від 28.06.1996 р. зі змінами. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. *Законодавство України*. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
3. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 р. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#n4124>
4. Про деякі питання організації підготовки та проведення проміжних виборів народного депутата України 27 березня 2022 року в одномандатному виборчому окрузі № 206, позачергових, проміжних та повторних місцевих виборів у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану: Постанова Центральної виборчої комісії від 24.02.2022 р. № 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0059359-22#Text>
5. Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні: Постанова Центральної виборчої комісії від 27.09.2022 р. № 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0102359-22#Text>

Лужанський Андрій Васильович,

науковий консультант відділу забезпечення роботи секретаря та суддів судової палати управління забезпечення роботи другої судової палати секретаріату Касаційного цивільного суду, кандидат юридичних наук

НАДАННЯ ВЕРХОВНИМ СУДОМ МЕТОДИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ З ПИТАНЬ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ: ЗМІСТ ПОВНОВАЖЕННЯ

Одним з повноважень Верховного Суду є забезпечення апеляційних та місцевих судів методичною інформацією з питань правозастосування (п. 7 ч. 2 ст. 36 Закону України від 02.06.2016 № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» [1] (далі – Закон № 1402-VIII)).

Ознакою наявності певного суспільного запиту на таку інформацію є звернення до Верховного Суду не лише судів [2], а й громадських організацій [3].

Водночас визначення змісту поняття «методична інформація з питань правозастосування» вказаний вище закон не містить, що зумовлює потребу у відповідному з'ясуванні.

За змістом положень абз. 4 ч. 1 ст. 10, ч.ч. 1, 2 ст. 17 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-XII [4] (далі – Закон № 2657-XII) інформація це будь-

які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Одним із видів інформації за змістом є правова інформація – будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації є Конституція України, інші законодавчі і підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань.

З урахуванням зазначених вище норм, поширювана Верховним Судом методична інформація з питань правозастосування за видом інформації за змістом є правовою інформацією, за ознакою порядку доступу до якої, діє загальний режим відкритості інформації (ч. 2 ст. 20 Закону № 2657-ХІІ [4]).

Дещо схожі повноваження законодавець передбачив для апеляційного суду – «надає місцевим судам методичну допомогу в застосуванні законодавства» та для Національної школи суддів України – «здійснює науково-методичне забезпечення діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя» (відповідно, п. 3 ч. 1 ст. 27 та п. 8 ч. 1 ст. 105 Закону № 1402-VІІІ [1]).

Зазначимо, що в описі цих повноважень прикметник «методичний» (у відповідних родах) законодавцем вжито щодо різних предметів та процесів: забезпечення інформацією з питань правозастосування (Верховний Суд); надання допомоги в застосуванні законодавства (апеляційні суди); наукове забезпечення діяльності судів, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя (Національна школа суддів України).

Вказані відмінності є свідченням потреби у з'ясуванні суті того чи іншого предмета чи процесу, адже важливість такого з'ясування зумовлена положеннями ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

У контексті положень цієї норми не виникає особливих проблем стосовно розуміння підстави і повноваження Верховного Суду щодо забезпечення апеляційних та місцевих судів методичною інформацією з питань правозастосування (з огляду на недвозначне визначення згаданих підстави і повноваження у Законі № 1402-VІІІ [1]). Водночас залишається актуальним питання щодо змісту цього повноваження, що, з огляду на положення ч. 2 ст. 19 Основного Закону, зумовлює потребу у з'ясуванні відповідних приписів як Конституції України, так законів України.

Конституція України визначає Верховний Суд найвищим судом у системі судоустрою України (ч. 3 ст. 125), однак, не визначає ні переліку інших, відмінних від здійснення правосуддя, повноважень зазначеного органу державної влади, ні змісту таких повноважень.

Оскільки за своєю природою забезпечення Верховним Судом апеляційних та місцевих судів методичною інформацією з питань правозастосування є видом позапроцесуальної діяльності, вона не належить до сфери регулювання процесуального законодавства.

Зважаючи на це, з'ясування суті поняття «методична інформація з питань правозастосування» необхідно здійснювати на основі дослідження відповідних положень законів, предметом регулювання яких є інформаційні правовідносини, зважаючи при цьому на лексичний зміст таких термінів, як:

– методика: 1) сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи; 2) вчення про методи викладання певної науки, предмета [5, с. 692];

– методичний: який здійснюється за певним планом; дуже послідовний, систематичний [5, с. 692];

– застосування (дія за значенням застосувати, застосовувати): 1) використовувати що-небудь, запроваджувати в ужиток; 2) пристосовувати до чого-небудь [6, с. 332].

У цьому контексті поняття «методична інформація», як складову загального поняття «методична інформація з питань правозастосування», на нашу думку, слід трактувати не як певний самостійний вид інформації («методичний»), а як технологію (спосіб, прийом) її надання – за планом, послідовно, систематично. Видається, що з позиції мети реалізації Верховним Судом відповідного повноваження ключове значення має саме така ознака, як систематичність.

Щодо такої складової зазначеного загального поняття, як «правозастосування», з'ясовуючи його суть, потрібно окреслити межі, власне, правозастосування, щодо якого Верховний Суд може висловити свою позицію.

З огляду на обширність сфери правозастосування та доволі значну кількість видів суб'єктів правозастосування (зокрема, різноманітні органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи тощо), на наше переконання, такі межі об'єктивно існують і питання зводиться лише до того, визнати їх існування чи ні, і якщо так, то яка саме частина правозастосування такими межами окреслюється.

Визначаючи таку частину, очевидно, слід враховувати такі чинники, як конституційний статус Верховного Суду – найвищого суду у системі судоустрою України (ч. 3 ст. 125 Конституції України), так і зумовлене цим статусом призначення Верховного Суду – забезпечення сталості та єдності судової практики (ч. 1 ст. 36 Закону № 1402-VIII [1]).

Водночас таке забезпечення недвозначно регламентоване ч. 1 ст. 36 Закону № 1402-VIII [1] – «у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом».

Така позиція законодавця свідчить про те, що забезпечення апеляційних та місцевих судів «методичною інформацією з питань правозастосування», як позапроцесуальна діяльність Верховного Суду, з формальних міркувань не слугує засобом досягнення сталості та єдності судової практики, хоча фактично певним чином сприяє цьому.

Зважаючи на зазначене, видається, що і визначені законом адресати такої інформації, і, в першу чергу, сам Верховний Суд реалізацію повноваження щодо відповідного забезпечення не повинні сприймати як таку, що спрямована на досягнення згаданої вище мети.

На нашу думку, питання правозастосування як предмет методичної інформації, що надається Верховним Судом, не повинні виходити за рамки його власної практики – судової (судові рішення, ухвалені Верховним Судом за результатами апеляційного або касаційного перегляду) та позасудової (зокрема, щодо питань, пов'язаних із зверненням до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України; здійсненим аналізом судової статистики або узагальненням судової практики).

Вважаємо, що такий самий підхід має застосовуватися і щодо методичної інформації, пов'язаної із застосуванням положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також практики Європейського суду прав людини.

Вочевидь, на прохання судів про надання методичної інформації з питань правозастосування слід реагувати не з позицій такого застосування на перспективу, а ретроспективно – крізь призму практики Верховного Суду і лише за умови її наявності.

У протилежному випадку не апробовані такою практикою підходи до тих чи інших напрямків правозастосування виглядатимуть як свого роду роздуми (міркування) Верховного Суду про право, як позапроцесуальне «благословення» чи «освячення» Верховним Судом судової практики судів нижчих інстанції до її появи, як передчасне (у процесуальному розумінні) спрямування судової практики у певному напрямку.

До того ж, у подальшому це теоретично може зумовити виникнення небажаних ситуацій, наприклад, неврахування певною колегією суддів касаційного суду висловленого раніше у позапроцесуальному порядку правового підходу щодо правозастосування, що,

своєю чергою, може негативно позначитися на репутації Верховного Суду як органу, що забезпечує сталість та єдність судової практики. При цьому члени такої колегії будуть приречені на певний процесуальний дискомфорт, оскільки, з огляду на позапроцесуальний характер висловленого у зазначеному вище листі висновку, буде позбавлена можливості ініціювати питання перед палатою чи об'єднаною палатою про відступлення від такого висновку.

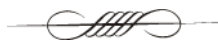
На відміну від апеляційних судів (п. 3 ч. 1 ст. 27 Закону № 1402-VIII [1]), Верховний Суд не є суб'єктом надання судам методичної допомоги в застосуванні законодавства.

З огляду на зазначене, вважаємо, що у разі появи у судів нижчих інстанцій невизначеності щодо правозастосування та ініціювання ними клопотань про висловлення Верховним Судом правової позиції з тих чи інших питань, у разі відсутності власної практики Верховного Суду такі клопотання розгляду по суті не підлягають.

На нашу думку, Верховний Суд може висловлювати позицію не щодо того, як має застосовуватися чинне законодавство в принципі, а щодо того, як воно має застосовуватися з огляду на наявну актуальну практику Верховного Суду.

Література:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Голос України*. 16.07.2016. № 132-133.
2. КЦС ВС надав судам методичну інформацію щодо спірних питань застосування законодавства про продовження процесуальних строків під час дії карантину. 22 квітня 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/928802/> (дата звернення: 16.11.2022).
3. Про надання Верховним Судом методичної інформації з питань застосування процесуального законодавства щодо здійснення судочинства в умовах воєнного стану : Лист Асоціації правників України від 04.03.2022 № 244. URL: <https://uba.ua/documents/%D0%97%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%86%20%D0%90%D0%9F%D0%A3%20%D0%86%20%D0%92%D0%B8%D1%85.%20244.pdf> (дата звернення: 16.11.2022).
4. Про інформацію: Закон України від 02 жовтня 1992 р. № 2657-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 01.12.1992. № 48. Ст. 650.
5. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. К.: Наук. думка, 1970 - 1980. Т. 4 : І-М. 1973. 840 с.
6. Словник української мови : [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. К.: Наук. думка, 1970 - 1980. Т. 3 : З. 1972. 744 с.

Манік Валерія Євгенівна,

*студентка навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ З УКРАЇНИ ЗАКОРДОНОМ: ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ

Наше сьогодення важко уявити без проблем глобального та більш вузького значення. Беручи до уваги проблеми національного значення, а саме України, можна виділити такі як економічні, екологічні, демографічні, політичні і так далі. Серед економічних проблем слід зазначити трудову міграцію, яку, як проблему, відносять також і до демографічних. Вона, звісно, бере початок із низки передумов національного виміру.

Трудова міграція, як проблема, стосується не тільки України, а і іншої міжнародної спільноти. Саме через це, існує доволі багато міжнародно-правових актів, які направлені як

на захист громадян-мігрантів, так і на затвердження норм та умов їх перебування та роботи закордоном.

Безумовно, слід визначити, що у зв'язку з наявністю проблеми трудової міграції в нашій країні влада повинна приділяти увагу на знаходження шляхів її вирішення повністю або хоча б мінімізувати її. Для цього потрібно вирішити більш глобальні проблеми, які призводять до виникнення менших. Проте, зрозуміло, що цей процес вирішення займає не мало часу, тому підлаштовуючись під ситуацію, влада повинна і унормувувати трудову міграцію своїх громадян та захищати їх інтереси на міжнародній арені. Зважаючи на те, що громадяни та їх благополуччя є найголовнішою цінністю держави, повинно приділятися багато уваги на забезпечення прав та захисту в кожній із сфер.

Через масштабність та актуальність проблеми трудової міграції, в свою чергу, її досліджували та продовжують це робити низка науковців, такі як Н. Бортник, І. Гнибіденка, В. Євтуха, Є. Малиновської, С. Пиріжкова, Е. Плетньова, Ю. Римаренка, Л. Солонської, Г. Старченкова, А. Хомри, М. Чугуєвської, О. Шиманської, А. Шлепакова, М. Шульги та ін.

Починаючи розгляд проблеми слід почати з визначення поняття. Трудова міграція в Україні – це переселення громадян України до інших країн з метою збільшення матеріальних достатків та у пошуках кращої роботи. Тож, цей процес супроводжується перетином перетинанням державного кордону (зовнішня трудова міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць України (внутрішня трудова міграція).

Міграція з історичного погляду – доволі не нове, а навіть давнє явище. Економічні негаразди, військові конфлікти, національні протиріччя, екологічні катастрофи та інші проблеми постійно штовхають багатьох людей до переміщення по планеті. Класифікуючи її, можна виділити безворотну (з остаточною зміною постійного місця проживання), тимчасову (на доволі тривалий термін) та сезонну (на певний період року). Розрізняють зовнішню (за межі країни) та внутрішню (із села в місто тощо) міграцію. До зовнішньої належать еміграція та імміграція. Еміграція – масове переселення з батьківщини в іншу країну, тривале перебування за межами країни внаслідок переселення. Імміграція – в'їзд іноземців у країну на тривале або постійне проживання. Тому, громадян України, які виїжджають за кордон в пошуках роботи називають трудовими емігрантами [2, с. 25].

Розглядаючи причини трудової міграції українців можемо відразу виділити основні: безробіття та низький рівень доходів. Безумовно, через економічні, політичні проблеми в країні, підприємства, заклади вимушені припиняти свою діяльність. Вслід за цим, виникає не балансоване співвідношення кількості людей на кількість робочих місць. Також, у зв'язку з збільшенням цін, інфляції і так далі, роботодавцям не вигідно виплачути більше заробітну платіж, на які очікують працівники. До того ж, останні зміни у житті кожного українця, а саме війна, внесла неабиякі корективи у всі сфери життя, і економічну в тому числі.

Для комфортного перебування та праці українських трудових мігрантів закордоном, держава регулює всі сфери та потреби своїх громадян з допомогою нормативно-правових актів. Тож, згідно ст. 10 Закону України «Про зовнішню трудову міграцію»: 1) закордонні дипломатичні установи України вживають заходів для того, щоб трудові мігранти і члени їхніх сімей у повному обсязі користувалися правами, наданими їм відповідно до законодавства; 2) консульські установи України за кордоном на постійній основі здійснюють прийом громадян, надають безоплатну консультативно-правову допомогу з консульських питань, а також інформацію щодо міжнародного права і національного права іноземних країн. Також, згідно цього закону регулюється освітня сфера: «Загальна середня, професійно-технічна та вища освіта, здобута трудовими мігрантами і членами їхніх сімей за кордоном, визнається в Україні відповідно до законодавства» [1].

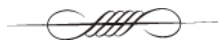
Захисту прав громадян України, які працюють за кордоном, притаманні такі ознаки: 1) вони стосуються лише громадян України; 2) вони стосуються не всіх громадян України, а лише тих, що працюють за трудовим договором за кордоном; 3) враховуючи проблеми нелегальної трудової міграції, а також поширення визнання прав нелегальних працівників-

мігрантів, гарантії захисту прав громадян України повинні бути поширені й на тих працівників, які працюють за кордоном нелегально; 4) це обов'язок держави, що полягає у створенні відповідних соціально-економічних, правових, духовних та інших умов, за яких, по-перше, можлива реалізація прав і свобод громадян, по-друге, можливий захист цих прав; 5) це діяльність міжнародних і державних організацій із захисту прав людини [3]. У зв'язку з тим, що в даний час, в Україні воєнний стан, проблема еміграції стала ще актуальнішою. Проте це навіть стало, в більшості випадках, вимушеними мірами. Тому завдяки багатьом країнам, громадяни нашої країни безоплатно отримують житло, виплати, робочі місця за спрощеними процедурами.

Отже, проблема міграції громадян України до інших країн через низку інших проблем завжди була, є і у в найближчому майбутньому буде особливо актуальною і гострою. Безумовно, вона повинна поступово вирішуватись у перспективі, проте поки цей процес триває, є завдання для влади нашої країни та країн, які приймають на роботу українців регулювати та унормовувати це. І, звісно, зважаючи на війну у країні, цей процес не може відбуватись повною мірою.

Література:

1. Концепція державної міграційної політики, схвалена Указом Президента України від 30 травня 2011 р. № 622/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 42. Ст. 1714.
2. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей від 18.12.1990 р. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_203.
3. Конвенція МОП про працівників-мігрантів № 97 від 01.07.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_159.
4. Конвенція МОП про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення № 143 від 24.06.1975 р. URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:C143.

Мартинюк Наталія Миколаївна,

аспірантка 1 курсу факультету управління та економіки Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ (СІМЕЙ), ЯКІ ОПИНІЛИСЬ В СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Повномасштабне вторгнення та запровадження воєнного стану в Україні стало величезним викликом для соціальної сфери. Матеріальна, психологічна, фізична шкоди, завдані війною негативно впливають на життя кожного з нас. Особливо на тих, хто опинився в складних життєвих обставинах, хто не може потурбуватися про себе та рідних, хто втратив житло, здоров'я, роботу, зв'язок з рідними. І тому система надання соціальних послуг потребує оперативного коригування.

Сім'ї, які опинились в складних життєвих обставинах, виїжджаючи на безпечні території потрапляють в кризову ситуацію. І саме в громаді, куди приїхали такі люди, необхідно якомога швидше –протягом доби, розпочати надання допомоги: скоординувати дії причетних до цього служб, вирішити питання, щоб людина (сім'я) отримала дах над головою, харчування, одяг, консультаційні, юридичні, транспортні послуги, психологічну підтримку та інші соціальні послуги за потребою.

Придїляючи багато уваги внутрішньо переміщеним особам не варто забувати про соціально незахищені категорії громадян, які проживають в територіальній громаді.

Потреби в соціальних послугах з початком війни у них змінились, тому також потребують уваги і коригування.

Метою соціальних служб в кожній територіальній громаді, під час організації чи плануванні соціальних послуг, не надавати перевагу одній якійсь послугі, наприклад: матеріальній допомозі чи реабілітаційним послугам, а об'єднати всі компоненти і створити умови для повернення до повноцінного життя, наскільки це можливо, для цієї сім'ї.

Розробити карту руху соціальних послуг в громаді. Яка має бути доступною для кожного жителя, щоб вчасно отримати необхідну допомогу.

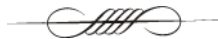
Багато родин з дітьми, які опинились в складних життєвих обставинах, виїхавши за кордон мають змогу при потребі отримати послуги догляду вдома, денного догляду, відпочинку для батьків, які виховують дитину з інвалідністю, соціального супроводу. Це соціальні послуги, які є підтримкою для таких сімей і майже не впроваджені в Україні. Тому слід звернути на це увагу!

Велику роль в наданні соціальних послуг на рівні з державним сектором відіграють недержавні організації, благодійні фонди, міжнародні фундації.

Заключивши угоди про співпрацю, місцеві органи влади, матимуть додатковий людський потенціал та фінансовий ресурс для розвитку соціальних послуг окремим категоріям громадян, запровадження нових видів послуг та збільшення кількості одержувачів послуг.

На даний час в Україні в партнерстві з Міністерством соціальної політики успішно працюють: УВКБ ООН, ЮНІСЕФ, Червоний Хрест України та інші. Крім фінансової, гуманітарної допомоги, вони надають психологічну, юридичну, медичну, психо-соціальну допомогу та догляд вдома.

Отже, система соціальних послуг в Україні потребує змін та вивчення потреб населення в умовах воєнного стану. Важлива співпраця з недержавним сектором в галузі надання соціальних послуг на рівні кожної територіальної громади.

Мартинюк Олександр Григорович,

*начальник відділу забезпечення діяльності в сфері запобігання та протидії корупції
Хмельницької обласної прокуратури, кандидат юридичних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасне європейське суспільство функціонує в умовах режиму правової держави, в основу якого покладено в першу чергу захист прав людини.

Україна за період незалежності змінила стереотипи державного устрою, ставши на шлях європейського розвитку та долучення до спільноти європейських демократичних країн.

З цією метою в нашій державі останнім часом запроваджено та проведено масштабні комплексні реформи правоохоронної системи, створено нові правоохоронні органи, реформовано галузі соціальної та економічної сфер, продовжується реформа судової системи.

Це дало змогу повністю дистанціюватись та викоринити пострадянські залишки тоталітарного управління державним апаратом та перехід до формування нових демократичних підходів розвитку та життєдіяльності сучасного українського суспільства в якому головну роль відведено захисту прав людини.

Основні гарантії захисту прав людини в Україні закріплені в Конституції України, інших законодавчих актах, а також ратифікованих у встановленому порядку нашою державою міжнародних документах, зокрема Загальній декларації прав людини 1948 року,

Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Міжнародному пакті про економічні, соціальні, культурні права 1966 року, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року, Конвенції про права дитини (1989) та ін.

На розвиток демократичних процесів в Україні постійно намагалась вплинути та перешкодити формуванню проєвропейського суспільства в Україні, країна-агресор Росія, яка зі своєю імперіалістичною ідеєю розпочала з 2014 року агресивну експансійну політику по відношенню до України, а з 24 лютого 2022 року розв'язала повномасштабну агресивну війну проти України.

Указом Президента України №64/2022 від 24.02.2022 року, який затверджено Законом України №2102-IX від 24.02.2022 в Україні введено воєнний стан.

Під час воєнного стану в Україні діє правовий режим воєнного стану, який визначений Законом України «Про правовий режим воєнного стану», тобто особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, **обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина** із зазначенням строку дії цих обмежень.

Цими положеннями **тимчасово**, на період дії правового режиму воєнного стану, **можуть обмежуватися** конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України.

Зокрема, в умовах дії правового режиму воєнного стану може бути обмежено право людей на вільне пересування у вигляді введення комендантської години, заборони або обмеження вільного вибору місця проживання. Також може бути встановлений особливий режим в'їзду та виїзду з населених пунктів.

Під час воєнного стану в примусовому порядку може відчужуватись майно людини за умови подальшої компенсації.

В умовах воєнного стану можливе втручання в приватне життя осіб через контроль засобів зв'язку, перевірку речей, документів, житла тощо.

Крім того, може обмежуватись право людей на вільний вибір праці. В період війни громадяни можуть залучатись до суспільно-корисних робіт.

Під заборону знаходяться проведення виборів, референдумів та будь-які масові збори та акції.

Найбільшу загрозу війна несе через порушення основного права людини- права на життя. Вбивства й тілесні ушкодження, викрадення людей на захоплених територіях і примусове вивезення, катування та нелюдське поводження, згвалтування та інші форми насильства- є прямим порушенням як права на життя, так і прав на гідність та недоторканість.

Порушуються також права людини на охорону здоров'я у зв'язку з неможливістю доступу до належного медичного обслуговування а також через заподіяння шкоди здоров'ю внаслідок поранень та травмувань.

Особливо незахищеними під час війни є діти, які можуть потерпати від розлучення із батьками, втрати доступу до освіти, медицини і т.д.

На тлі триваючої повномасштабної війни російської федерації проти України, російськими окупантами вчинено незліченну кількість безжалісних злочинів, які порушують великий спектр прав та свобод громадян, що закріплені у міжнародних договорах, в тому числі у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року.

Саме тому з боку держави мають докладатись максимум зусиль для захисту таких прав, вживатись заходи для попередження та усунення негативних наслідків їх порушень.

Крім того, має бути забезпечено належне ефективне розслідування воєнних злочинів, зокрема які супроводжуються порушенням прав цивільного населення з дотриманням норм національного кримінально- процесуального законодавства та норм міжнародного гуманітарного права для притягнення військових злочинців до кримінальної відповідальності.

Україна, разом з міжнародними партнерами докладає максимум зусиль для забезпечення прав і свобод громадян у війні з російським агресором.

Зокрема, на міжнародному рівні проводиться робота щодо виключення Росії з усіх міжнародних органів та організацій.

Наприкінці вересня Україна представила 30 державам-партнерам проєкт трибуналу щодо російського військового й політичного керівництва. Це буде новий міжнародний правовий механізм, який має допомогти покарати російського диктатора та його оточення за напад на Україну та усі порушення міжнародного права.

На сьогодні за участю міжнародних партнерів та інституцій ведеться дискусія та зроблені реальні кроки до створення запропонованого Україною спеціального трибуналу.

15 березня 2022 року Комітет міністрів Ради Європи прийняв рішення про припинення членства росії в Раді Європи, а 23 листопада Європейський парламент ухвалив резолюцію, якою визнав Росію державою-спонсором тероризму.

Це перші кроки на шляху до формування єдиної європейської системи безпеки, які повинні спонукати держави європейського континенту до дотримання загальних норм міжнародного права у сфері дотримання прав і свобод людини та мирного співіснування.

Організація Об'єднаних Націй та її органи відіграють важливу роль у запобіганні й усуненні міжнародних спорів і ситуацій, що можуть призвести до міжнародних непорозумінь або викликати міжнародний спір і продовження яких може загрожувати підтриманню міжнародного миру і безпеки.

ООН була створена для об'єднання всіх держав з метою протидії загрозам міжнародному миру та стабільності. ООН у відповідності зі своїм статусом несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру і запобігання конфліктів.

Разом з тим, війна розв'язана Росією в Україні показала всі недоліки міжнародної системи безпеки, стримувань та дотримання миру у світі.

Міжнародна колективна безпека, нормативні документи, які її регламентують а також органи, що її забезпечують повинні бути модернізовані та підлаштовані під умови сучасної реальності задля забезпечення миру та стабільності у всьому світі.

Окрім застосування міжнародних інституцій для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини також має бути задіяна національна система правосуддя та іноземні системи на принципах універсальної юрисдикції в першу чергу щодо безпосередніх виконавців таких злочинів, адже Спеціальний трибунал щодо злочину агресії передбачає розслідування відносно вищого керівництва держави, начальників і командирів.

Література:

1. Конституція України <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua>
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
4. Європейська конвенція з прав людини: Інформаційно-аналітична система по законодавству України. ІАС Консультант. URL: <https://consultant.parus.u>
5. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста / [М.М. Гнатовський, Т.Р. Короткий, А.О. Кориневич, В.М. Лисик, О.Р. Поєдинок, Н.В. Хендель]; за ред. Т.Р.

Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145 с.

Мельник Надія Володимирівна,

*доцент кафедри теорії права, конституційного та приватного права
факультету № 1 Інституту підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Львівського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасному світі однією з визначальних умов гармонійного розвитку будь-якого суспільства і держави, її процвітання та стабільності є повага до прав та основних свобод людини. Порушення прав людини часто стають причинами стихійних заворушень і погромів, паралізують звичайне життя мільйонів людей, завдають великої шкоди економіці та найчастіше загрожують міжнародному миру та безпеці [1, с. 64].

Права людини, які включені до чинних міжнародно-правових угод, є результатом тривалого історичного розвитку суспільно-політичного мислення, поступового формування стандартів, що стали нормою життя сучасного демократичного суспільства. Пошуки універсальної моделі взаємовідносин особистості та влади тривали тисячі років, ідеї демократії, прав людини та принципу громадянства були створені у V–VI ст. ст. до н. е. у стародавніх грецьких полісах.

Потрібно зауважити, що тогочасні мислителі, зокрема такі, як Платон, Протагор, Сократ, Аристотель, Перикл вельми чітко помітили тісний взаємозв'язок прав людини і законності в суспільстві та визначили напрямки і форми розвитку державності на шляху до свободи та гуманізму. Хоча концепція прав людини часто сприймається як відображення якихось бажаних ідеалів або взагалі як утопічна за своєю природою, її суть полягає в тому, що права людини створюють необхідний мінімум для забезпечення «людського» існування людині [2, С. 10–11].

На теперішній час права людини найчастіше вважаються правами, притаманними кожній людині як особистості [3].

У своїй науковій праці Наливайко Л. Р. та Степаненко К. В. зазначали, що, розглядаючи та аналізуючи Декларацію незалежності США 1776 р. та французьку Декларацію прав людини і громадянина 1789 р., незважаючи на свій національний характер, вони вже містять своєрідний каталог універсальних прав людини та обов'язок держав щодо їх забезпечення. Ці права поступово почали набувати якості міжнародних універсальних стандартів, встановлених багатосторонніми договорами, метою яких є забезпечення міжнародно-правового захисту прав людини в цілому, окремих видів прав людини або прав окремих категорій осіб [4, с. 24].

Наступне міжнародно-правове закріплення та чітке визначення комплексу цих прав відбулося у Загальній декларації прав людини як джерела універсальних міжнародних стандартів прав людини та одного з найважливіших комплексних міжнародних актів із захисту прав людини і громадянина, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року та після прийняття низки міжнародних правових актів, які торкаються різних аспектів правозахисної діяльності (про громадянські, політичні, культурні права; заборону геноциду; апартеїду; расової дискримінації тощо) [5].

Загальна декларація прав людини визначила широкий перелік громадянських, політичних, соціально-економічних і культурних прав, які включають:

- право на життя, свободу та особисту недоторканість (ст. 3);
- свобода від катувань або жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (ст. 5);
- право на рівний захист від будь-якої дискримінації (ст. 7);

- право на ефективне відновлення прав компетентними національними судами у разі порушення основних прав людини, гарантованих їй конституцією чи законом (ст. 8);
- свобода від довільного арешту, затримання чи вигнання (ст. 9);
- право на справедливий судовий розгляд (ст. 10);
- право на вільне пересування і вибір місця проживання в будь-якій державі (ст. 13);
- право притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком (ст. 14);
- право на свободу думки, совісті та релігії (ст. 18);
- право на соціальне забезпечення (ст. 22);
- право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі та сприятливі умови праці і на захист від безробіття (ст. 23);
- право на освіту з метою всебічного розвитку людської особистості та більшої поваги до прав людини та основних свобод (ст. 26);
- право на соціальний і міжнародний порядок, в якому права і свободи, згадані в цій Декларації, можуть бути повною мірою реалізовані (ст. 28) [6].

Потрібно зауважити, що Загальна декларація прав людини є актом самозбереження людства, реакцією на фашизм, тоталітаризм, диктатуру та подібні негативні явища, згубні для людини та людства і водночас – це якісно новий людський вимір, т. зв. нова міра людської гідності, новий рівень людської свідомості та буття, нижче якого людина не повинна опускатися, оскільки, з точки зору сучасної людини, може існувати інший світ – нелюдський [4, с. 48].

Одним із найбільш визнаних міжнародно-правових договорів з прав людини є Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року, в якому:

- *висвітлено* статті, що описують зміст громадянських і політичних прав, а також статті, що стосуються міжнародного контролю за дотриманням цих прав. Формулювання статей про права людини не залишає сумнівів у їх імперативності. Це наслідок розуміння того, що повага громадянських і політичних прав пов'язана з гарантіями особистої свободи людини та рухом суспільства до ефективної демократії. Держави-учасниці зобов'язані забезпечити в повному обсязі повагу громадянських і політичних прав у межах своєї юрисдикції;

- *проголошено* широкий перелік основних прав і свобод, які кожна держава повинна надати всім особам на її території та під її юрисдикцією без різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи інші обставини. Третя частина Пакту містить конкретний перелік громадянських і політичних прав, які повинні бути гарантовані людині в кожній державі. Серед політичних прав Пакт проголошує право кожного громадянина брати участь без будь-якої дискримінації у веденні державних справ безпосередньо та через своїх вільно обраних представників, обирати та бути обраним на справжніх періодичних виборах, що проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні та забезпечують свободу волевиявлення виборців, які мають бути допущені до своєї країни на загальних умовах рівності на державній службі;

- *закріплено* певні основні права та свободи, які необхідно дотримуватися в будь-якій ситуації, навіть під час збройних конфліктів [7].

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року разом із Пактом про громадянські та політичні права):

- *визначив* такі права людини, як право на працю, право на страйк, право на охорону здоров'я, право на освіту, право на участь у культурному житті, а також права засуджених;

- *закріпив* лише стандарти, до досягнення яких повинна прагнути держава [8].

Отже, підсумовуючи, можемо зазначити, що одним з найважливіших сфер сучасного міжнародного права є міжнародний захист прав людини із розвинутою сукупністю інститутів права і належними механізмами забезпечення їх функціонування. В межах цієї ділянки безупинно триває розроблення і прийняття міжнародних угод у сфері захисту прав людини, визначених у всесвітньо відомих документах. Особа має право застосувати міжнародний механізм захисту прав людини в тому випадку, коли національний механізм захисту прав людини виявився недостатнім і особа не захистила відповідним чином свої права. Як відомо, авторитет міжнародних органів доволі високий, тому такий механізм захисту має важливий вплив на державу. Звісно, їх рішення підлягають беззаперечному виконанню, що є результативним способом захисту прав людини.

Література:

1. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посіб. І П. Андрусак, Д. Є. Забзалюк, П. М. Лепісевич та ін. / за заг. ред. Д. Є. Забзалюка, Р. Б. Тоолєвського. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 320 с.
2. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини: навч. посіб. Київ, 2018. 164 с.
3. Donnelly J. Universal Human Rights in Theory and Practice. Ithaca, New York: Cornell University Press, 2003. 290 p.
4. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с.
5. Шатарська Таміла Назімівна. Міжнародні механізми захисту прав людини. Право громадян України на звернення до конвенційних органів з захисту прав людини. URL: <https://www.shatarska.in.ua/2-mizhnarodni-mexanizmi-zaxistu-prav-lyudini-pravo-gromadyan-ukra%D1%97ni-na-zvernennya-do-konvencijnix-organiv-z-zaxistu-prav-lyudini/>
6. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#top
7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
8. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

Мерник Анастасія Муслімівна,

доцентка кафедри теорії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцентка,

ПРАВА ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Елеонора Рузвельт зазначила стосовно прав людини наступне: «То де ж, зрештою, беруть початок загальні права людини? У невеликих містах, біля будинку – таких малих, що їх не роздивитися на жодній карті світу. Проте вони є світом окремої людини: її рідний район, школа або коледж, де вона вчиться; завод, ферма або офіс, де вона працює. Такі місця, де кожен чоловік, жінка й дитина прагнуть рівного правосуддя, рівних можливостей, рівної гідності без будь-якої дискримінації. За винятком, коли ці права мають значення тут, вони майже не мають значення будь-де». Зазначений вислов голови Комісії Організації об'єднаних націй з прав людини, жінки, яка була рушійною силою створення в 1948 році Загальної декларації прав людини, сьогодні в умовах агресивної війни Російської Федерації проти України набувають нового прочитання та значення. Для дитини, що знаходилась під постійними обстрілами російської артилерії в Ізюмі Харківської області або переховувалась

у драматичному театрі в Маріуполі Донецької області навесні 2022 року права людини мали значення саме в конкретному місці, в конкретний час і жодна існуюча гарантія прав людини як на національному, так і на міжнародному рівні не змогла забезпечити тисячам дітей в Україні фундаментальне та основне право на життя та здоров'я.

Наслідки війни для дітей жахливі та багатогранні. Війна впливає на дітей атакованих країн, дітей атакуючих країн і навіть дітей країн, які не беруть активної участі в конфлікті (штучний голод в країнах Африки через блокування експорту зерна з України).

Лише за березень місяць 2022 року і лише у Харкові та Харківській області внаслідок збройної агресії Російської Федерації загинуло 19 дітей і більше 49 поранено. За 1 місяць обстрілів військовослужбовцями Російської Федерації міста Харкова пошкоджено 144 закладів освіти, з них 78 шкіл, 61 дитячих садка, 3 заклади позашкільної освіти. Повністю знищено будівлі школи №134 та 3 дитячі садочки. На території Харківської області пошкоджено 13 закладів освіти, з них – 10 шкіл, 2 дитячих садка та 1 технікум. Зруйновано щонайменше 2 школи та 1 дитячий садочок [1, с. 1222].

Діти в Україні зараз зазнають надзвичайних страждань і травм. Їх вбивають і ранять. Вони розлучені зі своїми родинami. Будинки руйнуються. Їхнє навчання переривається. Здійснюються постійні напади на школи, дитячі будинки та лікарні. Їх повсякденне життя та розпорядок життя повністю зруйновані. Внаслідок військового нападу на Україну діти піддаються надзвичайному насильству та відчувають нестерпний рівень страху та тривоги. На жаль, війна Росії проти України демонструє, що діти є однією з найбільш постраждалих від війни соціальною категорією.

У короткостроковій перспективі діти атакованих країн зазнають непропорційних наслідків війни. Вони зазнають більш пошкоджень тканин, ніж дорослі, і масивних опіків, що призводить до вищої смертності [2, с. 1749]. Порушення системи охорони здоров'я призводить до нестачі ліків і зупиняє рутинну профілактичну допомогу, включаючи і вакцинацією дітей [3]. Під час війни відсутність медичної допомоги жахливо впливає на хворих дітей, а подальші позбавлення медичної допомоги та насильство можуть посилити ці події в умовах біженства [4, с. 167]. У середньостроковій перспективі наслідки розлучення сім'ї, бідності, відсутності санітарії, школи, дружби, безпеки становлять додатковий тягар і можуть призвести до посттравматичних стресових розладів [5, с. 893].

Діти з країн-атак піддаються ризику серйозних наслідків: бідності, стигматизації, втрат родичів і відсутності мирної та конструктивної освіти [6, с. 164]. Цей досвід може призвести до тривалих проблем зі здоров'ям і вплинути на їхню життєву траєкторію [7]. Існує навіть ймовірність того, що нинішні страждання дітей як з атакованих, так і з атакуючих країн можуть стимулювати нові конфлікти в майбутньому.

Зрештою, страждають навіть діти поза зоною конфлікту. Батьки, освітяни та медичні працівники стикаються з багатьма проблемами, пояснюючи дітям війну, зокрема: як впоратися з почуттям смутку, безпорадності та невизначеності в усьому світі та як передбачити можливе відновлення SARS-CoV-2, для якого міграція та перенаселеність створюють благодатний ґрунт для поширення хвороб і розвитку мутацій [8, с. 162].

Щодня в Україні внаслідок цієї жахливої війни гине все більше дітей. Вихователі, вчителі, викладачі попри всі перешкоди намагаються відстоювати фундаментальні права дітей на безпеку, розумний догляд, освіту у небезпечних умовах, в багатьох випадках ризикуючи власним життям і свободою.

Тим часом в країнах, які надають українцям тимчасовий притулок, повинні підготуватися до зустрічі з катастрофічними наслідками цієї війни. Численні українські біженці прибули до багатьох європейських країн і педіатри мають бути готові запропонувати додаткову допомогу для підтримки фізичного та психічного здоров'я дітей-біженців та їхніх родин [9, с. 1450]. Від усіх потрібні спільні зусилля, ефективне використання обмежених ресурсів, ініціативи зі збору коштів та інноваційні ідеї.

В Україні попри триваючу війну сьогодні продовжується щоденна клінічна, дослідницька, викладацька робота з метою безперервності навчання та лікування дітей. А

злочинцям, що продовжують обстріли мирних українських місць, наносячи неповоротної шкоди життю та здоров'ю дітей та їх родичам, хочеться нагадати, що «той, хто зберіг одне життя, вважається таким, що врятував цілий світ» [10].

Література:

1. Mernyk A. M. Violation of the laws and customs of war by the armed forces of the russian federation in kharkiv during the russian-ukrainian war region in february-march 2022 (historical aspect). The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. p. 1220-1227
2. Wild H, Stewart BT, LeBoa C, Stave CD, Wren SM (2021) Pediatric casualties in contemporary armed conflict: A systematic review to inform standardized reporting. *Injury* 52(7):1748–1756. <https://doi.org/10.1016/j.injury.2021.04.055>
3. Shenoda S, Kadir A, Pitterman S, Goldhagen J (2018) Section on international child health. The Effects of Armed Conflict on Children. *Pediatrics* 142(6):e20182585. <https://doi.org/10.1542/peds.2018-2585>
4. Pearn J (2022) Children and war. *J Paediatr Child Health* 39(3):166–172. <https://doi.org/10.1046/j.1440-1754.2003.00124.x>
5. Santa Barbara J (2006) Impact of war on children and imperative to end war. *Croat Med J* 47(6):891–894
6. Horlings A, Hein I (2018) Psychiatric screening and interventions for minor refugees in Europe: an overview of approaches and tools. *Eur J Pediatr* 177(2):163–169. <https://doi.org/10.1007/s00431-017-3027-4>
7. Smith KE, Pollak SD (2020) Early life stress and development: potential mechanisms for adverse outcomes. *J Neurodev Disord* 12(1):34. <https://doi.org/10.1186/s11689-020-09337-y>
8. Baauw A, Ritz N (2018) Towards better healthcare for migrant and refugee children in Europe. *Eur J Pediatr* 177(2):161–162. <https://doi.org/10.1007/s00431-017-3019-4>
9. Schrier L, Wyder C, Del Torso S, Stiris T, von Both U, Brandenberger J, Ritz N (2019) Medical care for migrant children in Europe: a practical recommendation for first and follow-up appointments. *Eur J Pediatr* 178(9):1449–1467. <https://doi.org/10.1007/s00431-019-03405-9>
10. Цю цитату у вільному перекладі можна знайти у двох різних релігійних джерелах: Талмуд, Сангедрін 37 та Коран 5:32

Мірошниченко Оксана Андріївна,

доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії державної пенітенціарної служби, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГАРАНТІЙ ТА ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ І РОБОТОДАВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У трудовому праві гарантії визначаються сукупністю умов та засобів, які спрямовані на забезпечення трудових прав та свобод як працівника, так і роботодавця.

До основних суб'єктів гарантування трудових прав міжнародного рівня відносяться: МОП, Європейський Союз, Рада Європи.

Найважливішими нормативно-правовими актами, які впливають на формування національного законодавства є Загальна декларація прав людини [1], Європейська соціальна хартія[2], Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини 1950 р. [3], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права[4].

Предметом гарантій у трудових правовідносинах є трудові права та свободи, які повинні забезпечуватися як державою так і іншими суб'єктами гарантування. До таких суб'єктів слід віднести і роботодавця.

Під час дії воєнного стану в Україні актуальним та важливим стало питання забезпечення гарантій, прав та свобод обох сторін трудових правовідносин. Адже, відповідно до статті 43 Конституції України [5] кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. При цьому, держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Разом з тим, в умовах збройної агресії в Україні 15 березня 2022 року було прийнято Закон України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” № 2136-ІХ, який набув чинності 24 березня 2022 року [6]. Слід відмітити, що нормами даного Закону, на час дії воєнного стану, було обмежено такі права працівників як право на працю та право на страйк, які закріплені в статтях 43 та 44 Конституції України.

Як зазначено в Основному законі держави використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан.

Кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом [5].

При цьому, трудові правовідносини виникають на підставі укладення трудового договору, що передбачено ст. 21 Кодексу законів про працю України [7]. Трудовим договором є угода між працівником і роботодавцем (роботодавцем - фізичною особою), за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець (роботодавець - фізична особа) зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін. Трудовим договором можуть встановлюватися умови щодо виконання робіт, які вимагають професійної та/або часткової професійної кваліфікації, а також умови щодо виконання робіт, які не потребують наявності у особи професійної або часткової професійної кваліфікації.

Аналіз цієї статті показує, що обидві сторони трудових правовідносин мають певні зобов'язання одна до одної. Так, працівник зобов'язується особисто виконувати доручену йому роботу, визначену трудовим договором, а роботодавець, в свою чергу, зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати належні та безпечні умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

До початку роботи, як зазначено в статті 29 Кодексу законів про працю України [7], роботодавець зобов'язаний в узгоджений із працівником спосіб поінформувати працівника про:

- 1) місце роботи (інформація про роботодавця, у тому числі його місцезнаходження), трудову функцію, яку зобов'язаний виконувати працівник (посада та перелік посадових обов'язків), дату початку виконання роботи;
- 2) визначене робоче місце, забезпечення необхідними для роботи засобами;
- 3) права та обов'язки, умови праці;
- 4) наявність на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, а також про право на пільги і

компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору - під підпис;

5) правила внутрішнього трудового розпорядку або умови встановлення режиму роботи, тривалість робочого часу і відпочинку, а також про положення колективного договору (у разі його укладення);

6) проходження інструктажу з охорони праці, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони;

7) організацію професійного навчання працівників (якщо таке навчання передбачено);

8) тривалість щорічної відпустки, умови та розмір оплати праці;

9) процедуру та встановлені цим Кодексом строки попередження про припинення трудового договору, яких повинні дотримуватися працівник і роботодавець.

У вище зазначеній статті Кодексу законів про працю України законодавцем чітко визначено істотні умови будь-якого трудового договору. Центральними серед них є: відсутність чи наявність на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, а також про право на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору.

Розглядаючи питання забезпечення прав працівників в умовах воєнного стану гостро постало питання щодо можливості роботодавців забезпечити належні, безпечні і здорові умови праці працівникам під час повітряних тривог, ведення бойових дій, ракетних обстрілів цивільної інфраструктури.

Слід зазначити, що за дев'ять місяців війни в Україні, органи місцевого самоврядування облаштували багато укриттів та пунктів незламності, але це не вирішує проблеми забезпечення прав працівників на безпечні умови праці.

У Конституції України передбачено, що використання праці жінок і неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах забороняється. То чи можна віднести до небезпечних умов для життя і здоров'я: перебування на робочому місці під час повітряної тривоги та загрози ракетних ударів? Адже життя показує, що більшість роботодавців не мають безпечного укриття і працівники під час повітряних тривог продовжують виконувати свої трудові обов'язки на робочих місцях. То хто нестиме відповідальність у випадку потрапляння ракети до місця локації відповідного виробництва: сам працівник, роботодавець чи держава? Відповідь очевидна. А життя – найцінніше, що має людина.

Другою важливою проблемою для обох сторін трудових правовідносин є тривалі віялові відключення електроенергії, що має негативний вплив як на здоров'я працівників, так і на діяльність будь-якого роботодавця в цілому. Адже зупинення виробничого процесу в робочий час має наслідком зупинення всього виробництва, що призводить до значних фінансових збитків та потребує додаткових капіталовкладень для забезпечення безперебійного постачання електроенергії у суб'єкта господарювання.

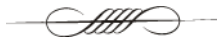
Наступна проблема, яка потребує нормативного врегулювання – це спроможність чи неспроможність роботодавців виплачувати заробітну плату, передбачену трудовим договором, в умовах воєнного стану. Адже більшість роботодавців мають збиткові показники діяльності.

Тому, названі проблеми в сукупності спонукають до висновку щодо розробки відповідного механізму врегулювання трудових відносин в умовах воєнного стану. З одного боку, такий механізм повинен створити реальні дієві важелі забезпечення гарантій та прав працівників на належні та безпечні умови праці, а з другого боку – запустити платформу підтримки діючого бізнесу через програми фінансової підтримки та зменшення податкового тиску на роботодавців та бізнес.

Забезпечити гарантії та права працівників і роботодавців можливо шляхом створення належних економічних, соціальних, політичних, правових та організаційних передумов у їх сукупності, що в подальшому призведе до ефективної реалізації норм, встановлених на рівні держави та закріплених в Конституції та законодавчих актах.

Література:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text. (дата звернення: 22.09.2022.).
2. Європейська соціальна хартія (переглянута). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994-062>.
3. Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 22.11.2022.).
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 22.11.2022.).
5. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. Голос України. 2022. № 64.
7. Кодекс законів про працю України: Закон України прийнятий Верховною Радою України від 10.12.1971 № 322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 22.09.2022.).

Мишина Наталія Вікторівна,

професор кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор

**ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЄСПЛ:
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО МУНІЦИПАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА**

Події 2020 – 2022 років в Україні показали таку, що все більше зростає, роль органів місцевого самоврядування в усіх сферах суспільного життя. Не є винятком і захист прав людини та основоположних свобод.

Рада Європи приділяє значну увагу питанням захисту прав і основоположних свобод людини на Європейському континенті.

По-перше, постійно розширюється перелік прав, захист яких здійснюється відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року – така динаміка наявна, виходячи з аналізу практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), а також до Конвенції 1950 року додаються відповідні протоколи.

По-друге, органи Ради Європи постійно здійснюють моніторинг виконання рішень (*judgements*) ЄСПЛ, і у разі виникнення проблем, - шукають можливості покращення ситуації.

На сучасному етапі, після прийняття рішення ЄСПЛ, Комітет Міністрів комунікує з державними органами у частині його реалізації.

Рішення ЄСПЛ є обов'язковим для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції 1950 року. На національному рівні порядок виконання цих рішень регулюється Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», а також Законом України «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами.

Чинне законодавство України передбачає, що з метою забезпечення відновлення порушених прав стягувача, крім виплати відшкодування, вживаються додаткові заходи індивідуального характеру. Крім заходів індивідуального характеру, виконання рішень ЄСПЛ потребує також і заходів загального характеру.

Заходи загального характеру – це заходи, передбачені рішенням ЄСПЛ, спрямовані на усунення можливості аналогічного порушення щодо інших осіб (виправлення порушеного права).

Заходами загального характеру є заходи, спрямовані на усунення зазначеної в рішенні системної проблеми та її першопричини, зокрема:

- внесення змін до чинного законодавства та практики його застосування;
- внесення змін до адміністративної практики;
- забезпечення юридичної експертизи законопроектів;
- забезпечення професійної підготовки з питань вивчення Конвенції та практики суду прокурорів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, працівників імміграційних служб, інших категорій працівників, професійна діяльність яких пов'язана із правозастосуванням, а також з триманням людей в умовах позбавлення свободи;

- інші заходи, які визначаються - за умови нагляду з боку Комітету міністрів Ради Європи - державою-відповідачем відповідно до рішення з метою забезпечення усунення недоліків системного характеру, припинення спричинених цими недоліками порушень Конвенції та забезпечення максимального відшкодування наслідків цих порушень (стаття 13 Закону).

Більшість з цих заходів може бути реалізована на місцевому рівні, особливо зусиллями органів місцевого самоврядування.

Муніципальна реформа в Україні зараз, на жаль, не відбувається, з урахуванням об'єктивної неможливості її проводити. Коли продовження заходів з децентралізації публічної влади знов стануть не одною з другорядних, а одною з основних функцій Української держави, доцільним було б скоригувати концептуальні документи про поточний етап муніципальної реформи. Одним з напрямів, які можуть бути внесені при цьому коригуванні, є приділення уваги реалізації рішень Європейського Суду з прав людини місцевими органами публічної влади, у першу чергу – органами місцевого самоврядування.

Олешкевич Валерія Володимирівна,

*студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

В сучасних умовах розвитку світового ринку праці за особливістю ознак, мотивації та реалізації вилучається волонтерство як інноваційна форма соціально-трудових відносин, яка поширена в багатьох країнах світу. Праця волонтерів з кожним роком стає все більш значущим ресурсом розвитку національних ринків.

У деяких державах система волонтерства до запровадження загального військового обов'язку була основним способом комплектування армій (наприклад, у Великій Британії до Першої світової війни). У другій половині XIX ст. у більшості держав система волонтерства, як спосіб комплектування армії втратила своє значення і стала формуватись ідея волонтерства як соціального служіння.

Юридичний аналіз особливостей правового регулювання волонтерства та волонтерської діяльності неможливий без опису їх характерних ознак, властивих саме цьому виду соціальних відносин. У цьому контексті основні питання є такими. Хто такий волонтер, і чим він займається? Як відрізнити волонтера від інших осіб, які здійснюють, так би мовити, вчинки «з доброї волі»?

Правове регулювання волонтерської діяльності потрібне для того, щоб гарантувати волонтерам захист та відрізнити їх від найманих працівників. Волонтери прямо чи опосередковано підпадають під дію законів про працю, оподаткування та цивільну

відповідальність. Кожна країна має знайти власну модель регулювання волонтерської діяльності, виходячи зі своїх соціальних, культурних та економічних умов [1, с. 41]. У цьому контексті слід зазначити, що у багатьох європейських країнах та США передбачене правове регулювання волонтерської діяльності спеціальними законами та за підтримки державних програм.

Для пошуку відповідей на запитання звернемося до текстів міжнародних документів, які безпосередньо регулюють правове становище волонтерів та встановлюють відповідні права та обов'язки держав та міжнародних організацій.

Волонтерська діяльність у світі базується на необхідному правовому регулюванні. Першим документом можна відзначити Загальну декларацію прав людини, ухвалену 1948 р. на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН. У статті 29 декларації закріплено: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи» [2].

17 грудня 1985 року Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції «Міжнародний день волонтерів в ім'я економічного та соціального розвитку» № 40/212 закликала уряди всіх країн здійснювати заходи з метою підвищення обізнаності про важливий внесок роботи волонтерів і тим самим спонукати ще більше людей у всіх сферах діяльності пропонувати свої послуги в якості волонтерів як в країні свого громадянства, так і за кордоном [3].

Базові засади, що обґрунтовують фундаментальну роль волонтерства як основи для побудови громадянського суспільства, сформульовані у Загальній декларації волонтерства, одному з основоположних концептуальних документів у практиці розвитку волонтерського руху [4, с. 247].

Загальну декларацію волонтерства було прийнято на XVI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації волонтерських зусиль (Амстердам, січень, 2001 р., Міжнародний рік волонтерів) [5, С. 14]. На мою думку, саме волонтерство втілює у життя прагнення людства до досягнення миру, свободи, безпеки, справедливості та реалізації можливостей всіх людей.

Наступним важливим документом, що містить рекомендації щодо підтримки волонтерства, є Резолюція ООН A/RES/56/38, ухвалена 10 січня 2002 р. на 56 сесії Генеральної Асамблеї ООН. Прийняття цього документа мотивоване визнанням світовим співтовариством цінного внеску волонтерства, включаючи традиційні форми взаємодопомоги та самопомоги, офіційне надання послуг та інші форми громадянської участі, у соціально-економічному розвитку з користю для суспільству в цілому і для самих волонтерів. Робота на волонтерських засадах є важливим компонентом будь-якої стратегії, спрямованої, зокрема, на вирішення соціальних проблем [6]. У документі прописані рекомендації щодо заходів державної підтримки волонтерської діяльності національними урядами (підвищення поінформованості громадськості щодо істотно важливого внеску волонтерства у соціальне та економічне функціонування суспільства; створення спільних заходів, що впливають на мотивацію, заохочення та підготовку волонтерів; створення бюджетних, законодавчих рамок та інше), а також заходи підтримки з боку системи Організації Об'єднаних Націй (підвищення поінформованості; залучення національних волонтерів до своїх програм; а також сприяння у зміцненні національного потенціалу).

Отже, відповідно до вищезазначеного, слід взяти до уваги, досвід зарубіжних країн, у більшості з них волонтерська діяльність законодавчо врегульована та всебічно підтримується державою. Існують окремі закони, що забезпечують волонтерів усілякими пільгами: страхуванням, правовим захистом та ін. У Європі, як і в США, праця волонтера прирівнюється до трудового стажу.

Література:

1. Кривенко Ю.В. Волонтерська діяльність: поняття та ознаки. Часопис цивілістики. 2015. Вип. 18. С. 41–44.

2. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

3. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Міжнародний день волонтерів в ім'я економічного та соціального розвитку» від 17 грудня 1985 року, № 40/212. URL: <https://undocs.org/A/RES/40/212>

4. Кривенко Ю.В. Принципи здійснення волонтерської діяльності. *Молодий вчений*. Вип. № 6 (33) червень, 2016 р. С. 246–250.

5. Зима О. Г. Особливості волонтерства та його розвиток в Україні . Харків : Вид. ХНЕУ, 2011. 48 с.

6. Аналіз проекту Закону про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки волонтерської діяльності, зареєстрованого за №45211 від 18.12.20202 щодо його відповідності міжнародним стандартам в сфері прав людини. URL: <https://zmina.ua/content/uploads/sites/2/2021/06/analiz-zakonoproektu-4521-pro-volonterstvo.pdf>

Олійник Владислав Станіславович,

доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПОРУШЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ПРИВАТНІСТЬ В ІНТЕРНЕТ - МЕРЕЖАХ

Право на приватність гарантується Конституцією України. Зокрема, ст. 32 захищає інформаційну приватність («ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків передбачених Конституцією України», «не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди») [1].

Європейський Суд з прав людини відніс до особистого життя, що підлягає захисту: фізичну та психологічну цілісність людини, окремі аспекти соціальної та психологічної ідентифікації, фото, гендерну приналежність, репутацію, сексуальну орієнтацію, взаємовідносини з іншими людьми, право на прийняття рішень щодо свого тіла, право вибору професії, матеріали, що зібрані органами безпеки чи іншими органами держави, інформацію про ризики здоров'ю, дані про обшуки та про особисті догляди, відстеження контактів та телефонних переговорів. При цьому в якості незаконного чи свавільного розглядається будь-яке втручання, що прямо не передбачене законом[2]. В інтернет-просторі в контексті що розглядається, найбільше значення мають захист особистих даних та захист репутації в широкому розумінні. З розвитком автоматизованої обробки даних показовим є прийняття у 1981 р. Конвенції Ради Європи про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних[3]. Прийнята 18.12.2013 Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/167 «Право на недоторканість особистого життя в цифровому столітті» зробила наголос на підвищенні можливостей держав, організацій та фізичних осіб в цифровому столітті «відстежувати, перехоплювати та збирати інформацію». Право на захист особистих даних згадується в наступному контексті: збір даних (відстежування та включення даних, що отримані від самої особи в різних обставинах), обробка інформації (акумуляування даних, їх ідентифікація у відношенні конкретних осіб, вторинне використання), розповсюдження інформації (порушення конфіденційності, розкриття даних, присвоєння, шантаж, знищення даних, полегшення можливості доступу до них) в результаті діяльності держави, окремих осіб чи організацій[4].

Слід мати на увазі, що в інтернет-мережі особисті дані нерідко вводяться користувачами самостійно при реєстрації на конкретних ресурсах, поданні заявок на

отримання документів, заповненні анкет при пошуку роботи чи оформленні на навчання, оформленні страховок і т. ін. Тому вважаємо, що в даному випадку мова йдеться скоріш про конфіденційність наданої інформації. Розвиток інформаційних технологій потребує передачі більших обсягів особистої інформації, в тому числі в цивільно-правовому обороті, що, як наслідок, видозмінює поняття права на особисте життя.

Як вже зазначалося, серйозні дискусії та занепокоєння викликає можливість контролю електронного контенту, відстеження соціальних мереж та листування, фіксація метаданих, записи відеокамер з метою забезпечення безпеки, боротьби зі злочинністю, охорони громадського порядку та ін.

Загальний регламент ЄС 2016/679 от 27.04.2016 про захист особистих даних передбачає їх видалення за вимогою особи з баз з моменту, коли відпала необхідність таких даних з метою, для якої вони збиралися[5]. Генеральна Асамблея ООН в резолюції «Право на недоторканність особистого життя в цифровому столітті» вимагає поважати право на недоторканність особистого життя в тому числі в контексті цифрової комунікації, імплементувати в національне право міжнародні стандарти для запобігання та припинення порушень, «провести огляд своїх процедур, практики та законодавства, що стосуються стеження за повідомленнями, їх перехоплення та збору особистих даних, включаючи масове стеження, перехоплення та збір» та забезпечити створення та функціонування незалежних контрольних механізмів. При цьому незаконним та своєвільним вважається втручання, що здійснюється з порушенням положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, навіть якщо його можливість закріплена законодавством. Визнаться, що при прийнятті рішення про втручання повинні бути дотримані вимоги законності, необхідності та пропорційності. Прямо підкреслюється необхідність наявності в законодавстві конкретних формулювань, транспарентності законодавства (не заохочується прийняття закритих норм), можливості оскарження, мінімізації випадків втручання (наприклад, в зв'язку з розслідуванням конкретної справи чи конкретною погрозою в конкретний момент часу[4]. Збору, обробці та розповсюдженню інформації приватними особами та організаціями міжнародні організації почали приділяти увагу дещо пізніше, роблячи при цьому основний наголос на діяльності бізнес структур.

Вважаємо що, в даному контексті на держави повинен розповсюджуватися принцип належної обачності, згідно з яким вони повинні прийняти всі необхідні заходи для запобігання незаконного втручання в особисте та сімейне життя, створення та функціонування необхідних механізмів захисту при здійсненні таких дій фізичними особами та організаціями

Література:

1. Конституція України : станом на 1 жовтня 2022 р. / Верховна Рада України. Київ: Право, 2022. 93 с.
2. General comment 34, Article 19, Freedom of opinion and expression CCPR C/GC/34 // URL: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf> (дата звернення: 15.11.2022).
3. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних прийнятий Радою Європи 28 січня 1981 року та ратифікований Україною 06.07.2010 № 2438-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2022).
4. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Право на недоторканність приватного життя в цифрове століття» від 18.12.2013 р. № A/RES/68/167 // URL: <https://undocs.org/ru/A/HRC/68/167> (дата звернення: 15.11.2022).
5. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних) URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.11.2022).

*Павлова Анна Сергіївна,
аспірант кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова*

ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ ПОДІЛУ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Кардинальні соціально-економічні перетворення, які відбулися в нашій країні за останні роки, пов'язані із інтеграцією України, її політичної та економічної системи до Європейського Союзу, імплементації українського законодавства до європейських моделей, майбутня рекодифікація приватного права, що наблизить українське сімейне право до європейського, підвищує актуальність наукових досліджень сімейно-правової тематики. Попри те, що чинний Сімейний кодекс України (надалі по тексту – СК України) в цілому належно врегульовує усі сфери сімейного життя, які потребують правового регулювання, однак окремі положення його визначені недостатньо чітко, що зумовлює дискусію у сімейно-правовій доктрині щодо визначення окремих категорій та понять сімейного права, їх змісту, правових підстав застосування окремих правових норм та наслідків такого застосування; окремі проблеми виникають й у судовій та правозастосовчій практиці.

Особливе місце у масиві сімейно-правових інститутів відіграють інститути, пов'язані із реалізацією подружжям своїх майнових прав та інтересів. Питання правового регулювання майнових відносин у сім'ї завжди були об'єктом пильної уваги як законодавця, так і вчених. Регулювання цих сімейних відносин підпорядковане виконанню одного із завдань сімейного законодавства – побудові сімейних відносин на засадах взаємодопомоги та підтримки, і в той же час, охорони їх приватних інтересів. Між подружжям виникають не тільки особисті, але й майнові правовідносини, що мають важливе значення для інших відносин подружжя. Відносини подружжя стосовно спільного майна є важливим елементом організації людського суспільства, що мають прояв у постійних спробах їхнього упорядкування і нормування, які сприймаються під впливом правових норм, у будь-якому суспільстві. Спільність майна, як правило, повною мірою забезпечує інтереси подружжя. Проте в житті можуть виникати ситуації, коли подружжя доходить висновку про припинення режиму спільності та поділ належного йому майна. Правове регулювання поділу майна подружжям ускладнене і переобтяжене характером особистих стосунків між чоловіком і дружиною, що, в свою чергу, і вимагає окремого глибокого їх дослідження [1, с. 3].

Як показують матеріали судової практики із сімейних спорів, найбільша кількість сімейних спорів виникає саме щодо цієї проблеми. І у відповідній сфері існує значна частина прогалин.

Зокрема, на практиці зустрічається багато спорів щодо визначення правового режиму майна, набутого за час шлюбу на кошти, отримані від відчуження майна, набутого до реєстрації шлюбу. При вирішенні спору суди виходять з положень ч. 1 ст. 60 СК України, відповідно до яких майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності, а також ч. 2 цієї ж статті - кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя [2, с. 291].

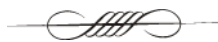
Іншим спірним питанням, яке потребує роз'яснення вищих судових інстанцій, це питання про визначення долі майна подружжя, набутого у власність за різними підставами. Це стосується спорів про поділ спільного майна подружжя, а саме – житлового приміщення, коли частина будинку або квартири були отримані у власність одним з подружжя безоплатно (на підставі договору дарування або в порядку спадкування), а інша частина набута за іншими підставами, зокрема за відплатним договором. Відповідно до п. 25 постанови Пленуму Верховного Суду України № 11 від 21 грудня 2007 року «Про практику

застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», вирішуючи питання про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, зокрема неподільної речі, суди мають застосовувати положення частин 4, 5 ст. 71 СК України щодо обов'язкової згоди одного з подружжя на отримання грошової компенсації та попереднього внесення другим із подружжя відповідної грошової суми на депозитний рахунок суду. За відсутності такої згоди присудження грошової компенсації може мати місце з підстав, передбачених ст. 365 Цивільного кодексу України, за умови звернення подружжя (одного з них) до суду з таким позовом та попереднього внесення на депозитний рахунок суду відповідної грошової суми. У разі, коли жоден із подружжя не вчинив таких дій, а неподільні речі не можуть бути реально поділені між ними відповідно до їх часток, суд визнає ідеальні частки подружжя в цьому майні без його реального поділу і залишає майно у їх спільній частковій власності. На практиці суди досить часто відступають від правила, відповідно до якого має враховуватися кожна з підстав набуття частин одного житлового приміщення і предметом спору постає не частина такого приміщення, а все приміщення [2, с. 291; 3, с. 82].

Також як показує судова практика, розмір частки кожного із подружжя нерідко збільшується судами і у тих випадках, коли аліментні вимоги заявлені не були, якщо, наприклад, дитина хворіє, потребує матеріальної допомоги. Суди практично повністю ігнорують існуючий порядок збільшення розміру частки подружжя в праві на майно і не пов'язують його із процедурою стягнення аліментів, що пояснюється неможливістю практичного застосування положень ч. 3 ст. 70 СК України [4, с. 634-635; 5, с. 135-136].

Література:

1. Цал-Цалко Ю. Ю. Процесуальні особливості розгляду справ щодо поділу спільного майна подружжя. Автореф. дис. ... канд.юр.наук. Спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2010. 21 с.
2. Труба В. І. Проблеми вирішення майнових спорів подружжя при розірванні шлюбу. *Правова держава*. 2010. Випуск 21. С. 290-294.
3. Жданюк К. Г., Поліщук М. Г. Розділ майна при розлученні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 67. С. 79-83.
4. Чудік Т. В. Особливості поділу майна подружжя. *Молодий вчений*. 2018. № 3 (55). С. 633-637.
5. Грицишина Л. В. Правові наслідки припинення шлюбу за законодавством України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 4. С. 183-187.

Парімончик Богдан В'ячеславович,

*студент навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА

Глобальні процеси світу передбачають зближення національних правових систем і об'єднання в єдину світову систему, створення єдиних правових стандартів, насамперед у сфері прав людини. В умовах глобального світу права і свободи людини і громадянина посідають основне за важливістю місце порівняно з іншими правовими явищами [7,с.40]. Відповідно і розвиток джерел права в галузі права та свобод людини характеризується основними напрямками, пов'язаними, з одного боку, з міжнародно-правовими гарантіями забезпечення прав і свобод людини, а з другого боку, - з правовими гарантіями, які

закріплені на конституційному рівні, а в Україні відображені в Основному Законі [7,с.41]. Демократична, соціальна правова держава може існувати не за будь-яких обставин, а лише за умови ефективної дії системи джерел права, що забезпечує функціонування її демократичних інституцій [7,с.40].

Джерелом (формою) права у сфері захисту прав і свобод людини й громадянина виступає нормативний акт органу державної влади або органу публічного управління, територіальної громади, який містить у собі правові норми, що регулюють публічно-управлінську діяльність у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина [6,с16]. Делія Ю.В. вказує, що під джерелами права розглядають форми, у яких виражена правова норма, можна виділити як внутрішньо національні, так і міжнародні джерела. Система міжнародно-правових актів у сфері захисту прав людини і громадянина містить у собі близько 300 документів [3,с.33], які можна класифікувати як:

- акти універсального (загальноновизнаного і глобального) характеру (Статут ООН (1945р), Загальна декларація прав людини (1948р.);
- акти спеціального характеру(акти відповідних органів системи ООН щодо встановлення міжнародних стандартів у галузі прав і свобод особи);
- акти регіонального характеру.

Делія Ю.В. робить узагальнення джерел права і з огляду на численність джерел права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні, розподіляє їх на такі види [2,с.17-19]:

1. *Конституція України*. Пріоритетом для будь-якої держави має бути дотримання та захист прав і свобод людини, що закріплюється в основному державному акті - Конституція України. Відповідно до чинної Конституції України, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави (ч.2ст.3) [1]. Положення статті визначають діяльність держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Так, у Конституції України окремий розділ присвячено правам і свободам людини та громадянина. Стаття 21 визначає, що всі люди вільні й рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини та громадянина є невідчужуваними та непорушними. Згідно зі ст.22, права і свободи людини та громадянина, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються й не можуть бути скасовані. Частина 3 ст.22 Конституції України підкреслює, що в разі прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

В Основному Законі України права і свободи людини, а також загальні принципи їх реалізації та гарантії унормовано у близько 40 статтях. При цьому більшість прав і свобод відтворюють відповідні положення Декларації прав людини як відповідного джерела права [7,с.41]. Норми Конституції є першоосновою системи джерел національного права і насамперед, джерел права захисту прав людини і громадянина, по-друге, виступають конституційно-правовим базисом відносно усієї системи джерел права; по-третє, закладають основоположні засади та принципи, які покликані забезпечувати системну регламентацію суспільних відносин, ураховуючи пріоритетність прав та свобод людини та громадянина. Тому, Конституція України є первинним та основоположним елементом в системі джерел права захисту прав людини та громадянина [8,с.4]. Серед найважливіших загальних документів, з якими повністю узгоджуються положення Конституції України:

- Загальна декларація прав людини (1948р.), Міжнародний договір про громадянські та політичні права (1966р.), Міжнародний договір про економічні, соціальні та культурні права (1966р.), Європейська конвенція про захист прав та фундаментальних свобод людини з протоколами (1950р.), Європейський соціальний статут (1961р.), Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975р.), Підсумковий документ та співробітництва в Європі (1989р.) [3,с.34].

2. *Конституційні акти*. Україна належить до країн з давніми традиціями конституціоналізму. Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорізького 1710р. були однією з перших конституцій й Європі. У надрах Кирило-Мефодіївського

братства (1846-1847рр.) з'явилося декілька варіантів проектів Конституції Слов'янських Сполучених Штатів. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади й місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України (1996р) проголошував Україну демократичною, соціальною, правовою державою.

3. *Акти референдумів.* Громадяни України мають право брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати та бути обраними до органів місцевого самоврядування, право на рівний доступ до служби в органах місцевого самоврядування (ст.38 Конституції) [1].

4. *Закони та законодавчі акти.* Згідно Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», метою парламентського контролю над дотриманням конституційних прав і свобод людини та громадянина, що здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, є: захист прав і свобод людини та громадянина, проголошених Конституцією України, законами України й міжнародними договорами України; дотримання й повага прав людини та громадянина з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій та їх посадових і службових осіб; запобігання порушенням прав і свобод людини та громадянина й сприяння відновленню порушених прав; запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод [4].

5. *Нормативні акти уряду та органів центрального управління.* Як приклад:

Постанова КМУ «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 0221-2023 роки» [5].

6. *Міжнародні нормативно-правові акти та договори.* З прийняттям Статуту ООН, а потім Загальної декларації прав людини розпочинається якісно новий етап у міжнародно-правовій регламентації цих прав. У розвиток положень Декларації в рамках ООН був розроблений ряд міжнародних актів і конвенцій, наприклад ряд із них:

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні, культурні права 1966 року (підписаний Україною 20.03.1968 р.; ратифікований Україною 19.10.1973 р.; вступив у дію для України 3.01. 1976 р.);

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року (відповідно 20.03.1968 р.; 19.10.1973 р.; 23.03.1976 р.);

- Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року (вступив у дію 23.03.1976 р.; Україна приєдналася 25.12.1990 р.);

- Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього 1948 року (підписана Україною 16.12.1949 р.; ратифікована Україною 22.07.195 р.; вступила в дію для України 15.02. 1955 р.);

- Міжнародна конвенція про ліквідацію усіх форм расової дискримінації 1966 року (підписана Україною 7.03.1966 р.; ратифікована Україною 21.01.1969 р.; вступила в дію для України 7.04.1969 р.);

- Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 року (підписана Україною 09.12.1995 р.; ратифікована Україною 17.07. 1996р.);

- Конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 року (підписана Україною 20.02.1974 р.; ратифікована Україною 15.10.1975 р.; вступила в дію для України 18.07. 1976 р.);

- Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації у відношенні до жінок 1979 року (підписана Україною 17.07.1980 р.; ратифікована Україною 24.12.1980 р.; вступила в дію для України 3.09.1981 р.);

- Конвенція про права дитини 1989 року (підписана Україною 14.02.1990 р.; ратифікована Україною 28.02.1991 р.; вступила в дію для України 27.09.1991р.) і ін.

8. *Рішення органів судочинства (Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини, міжнародних судових інституцій та судів загальної юрисдикції).*

На сьогоднішній день особливо важливу роль у міжнародній системі захисту прав і свобод людини відіграє Європейський Суд з прав людини, який діє на підставі положень, передбачених Європейською конвенцією про захист прав і свобод людини з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11 [7,с.42]. Україна визнає юрисдикцію цього Суду.

Узагальнюючи вище вказане, Делія Ю.В. у своїй роботі серед джерел права у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина виділяє: *внутрішні і зовнішні (міжнародні)* [6,с.16].

На прикладі України, до *внутрішніх джерел* належать: нормативно-правові акти, видані в Україні; підзаконні акти; правовий та судовий прецедент. До *міжнародних джерел* належать: міжнародно-правові акти в галузі публічного адміністрування; міжнародно-правові договори. Вказані джерела права у сфері захисту прав людини і громадянина в Україні існують у взаємодії і доповнюють Основний Закон та закони України, зв'язані

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст.160.
2. Делія Ю.В. Ієрархія джерел права у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Правовий часопис Донбасу*.2019. № 2 (67).С.16-23.
3. Копетюк М. Поняття та класифікація міжнародних стандартів прав людини та громадянина. *Історико-правовий часопис*. 2020. №1(15). С.33-36.
4. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1998.№ 20.Ст.99.
5. Розпорядження КМУ « Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021-2023 роки»././ База даних «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/Laws/show/340-93-n#Text>.
6. Делія Ю.В. Джерела (форми) права у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Правовий часопис Донбасу*.2018. № 3 (64).С.12-17.
7. Гордимов А.В. Сучасний розвиток доктринальних джерел права в контексті захисту прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 40-44.
8. Мельник О.Я. Конституція України як основне джерело права соціального забезпечення: сутність, ознаки та перспективи. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». № 2 (12).-2015. С.1-15.

Парфентьєв Андрій Володимирович,

аспірант кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ПРАВА НА МАТЕРИНСТВО ТА БАТЬКІВСТВО ЯК ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ

Відповідно до ст. 51 Конституції України кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї. Як вірно зазначається у сімейно-правовій доктрині особисті немайнові відносини в сім'ї регулюються державою, оскільки вони тісно пов'язані з майновими відносинами та справляють на них певний вплив. Між подружжям спочатку виникають особисті немайнові відносини, а вже потім майнові, які регулюються сімейним законодавством і можуть виникати лише за наявності немайнових відносин. Вони сприяють виконанню одного з основних завдань сімейного законодавства – зміцненню сім'ї. Основним юридичним фактом, що спричиняє виникнення особистих немайнових прав та обов'язків подружжя, передбачених Главою 6 Сімейного кодексу України (надалі по тексту – СК України) є реєстрація шлюбу. Останнє зумовлює отримання жінкою та чоловіком, які

zareєстрували шлюб правового статусу подружжя, а отже потенційно – усього комплексу прав та обов'язків, в тому числі й особистих немайнових.

Одним із особистих немайнових прав подружжя є право на материнство (що належить дружині) та на батьківство (що належить чоловікові). Ці права у науковій літературі відносять до категорії особистих немайнових прав у сфері сімейних відносин [1, с. 260] і репродуктивних прав [2, с. 88].

Як вірно зазначає Ю. В. Драгомирова, у СК України немає визначення понять «материнство» та «батьківство» [3, с. 56], тому вони стали надбанням юридичної науки.

Зокрема, у правовій доктрині материнство визначається як врегульовані законом суспільні відносини (конституційні, цивільні, трудові, адміністративні та інші), спрямовані на захист інтересів матері і дитини, їх майнову і моральну підтримку та заходи державного впливу (у широкому розумінні), як забезпечена законом можливість жінки здійснювати репродуктивну функцію – народжувати дітей, утримувати та виховувати їх (у вузькому розумінні) [4, с. 297]; фізіологічний, соціальний та психологічний стан жінки з моменту зачаття і до народження дитини, а з моменту народження як факт походження дитини від певної жінки, що оснований на кровній спорідненості між матір'ю і дитиною, юридично посвідчений записом про народження дитини в актах державних органів реєстрації актів цивільного стану [5, с. 94].

Зміст права на материнство визначений у ст. 49 СК України. Відповідно до нього, дружина має право на материнство (що фактично виявляється у правомочності вирішувати питання про зачаття дитини, переривання вагітності, виношування та народження дитини після зачаття) – так звана біологічна складова права на материнство; що стосується соціальної складової, то батьки зобов'язані виховувати належно дитину, піклуватися про її здоров'я, духовний, фізичний та її моральний стан, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати честь та гідність дитини, готувати її до самостійного життя, також дитина має проживати у гарних умовах тощо. З іншого боку, у ст. 49 СК України визначені й інші складові права на материнство, зокрема: небажання чоловіка мати дитину або нездатність його до зачаття дитини може бути причиною розірвання шлюбу; позбавлення жінки можливості народити дитину (репродуктивної функції) у зв'язку з виконанням нею конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо неї є підставою для відшкодування завданої їй моральної шкоди; вагітній дружині мають бути створені у сім'ї умови для збереження її здоров'я та народження здорової дитини; дружині-матері мають бути створені у сім'ї умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків [3, с. 57; 6].

Для встановлення материнства немає значення сімейний стан жінки; матір'ю дитини є жінка, яка її народила. Звертатися до органу державної реєстрації актів цивільного стану із заявою з метою державної реєстрації народження дитини має як мати дитини, що перебуває у зареєстрованому шлюбі, так і у випадку, якщо дитина була народжена поза шлюбом [3, с. 57].

Батьківство – це факт походження дитини від певного чоловіка (батька), юридично засвідчений записом в органах державної реєстрації актів цивільного стану про народження. Однак право чоловіка на батьківство означає, зокрема, його право спрямувати свою поведінку на зачаття дитини або утриматися від цього. Фактична можливість здійснення права на батьківство залежить від статевої зрілості та репродуктивного здоров'я чоловіка. Він не може бути позбавлений цього права, а обмеження цього права можливе лише у випадках, передбачених законом. Зміст права на батьківство становить можливість чоловіка на власний розсуд визначати свою репродуктивну функцію [7, с. 128]. На відміну від материнства, визначення батьківства залежить від сімейного стану матері дитини – діє презумпція батьківства чоловіка матері дитини [3, с. 57].

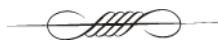
Відповідно до ст. 150 СК України чоловік має право на батьківство; відмова дружини від народження дитини або нездатність її до народження дитини може бути причиною розірвання шлюбу. Позбавлення чоловіка можливості здійснення репродуктивної функції у

зв'язку з виконанням ним конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо нього є підставою для відшкодування завданої йому моральної шкоди [5].

Право на батьківство забезпечується можливістю подавати позов про встановлення свого батьківства, якщо чоловік вважає себе батьком дитини; або якщо він не може мати власних дітей – шляхом визнання свого батьківства, або шляхом усиновлення дитини. Закріплюючи право на батьківство, законодавець залишив за межами правового регулювання можливість чоловіка брати участь у вирішенні питання щодо штучного переривання вагітності, оскільки штучне переривання вагітності, якщо воно не перевищує дванадцяти тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки [4, с. 300].

Література:

1. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) : монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. К. : КНТ, 2007. 626 с.
2. Дутко А. О., Заболотна М. Р. Репродуктивні права фізичної особи: сутність, поняття та класифікація. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2016. Вип. 3. С. 82-90.
3. Драгомирова Ю. В. Право на материнство та батьківство як особисті немайнові права подружжя. *Часопис цивілістики*. 2016. Випуск 21. С. 56-59.
4. Юркевич Ю. М., Дутко А. О. та ін. Особисті немайнові права особи : навч. посібник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 444 с.
5. Ганкевич О. М. Поняття батьківства та материнства у сімейно-правовій доктрині. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2014. Вип. 36. С. 89-99.
6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. Верховна Рада України. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14>.
7. Сімейне право України : підручник / за ред. А. О. Дутко. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2018. 480 с.

Плисюк Наталія Миколаївна,
доцентка кафедра кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова,
кандидатка юридичних наук, доцентка

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ САМООБОРОНИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

За кримінальним законодавством зарубіжних держав правова регламентація обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, істотно відрізняється, такі відмінності стосуються як назв і місця даних обставин у системі кримінальних кодексів, так і їх переліку, видів, умов і підстав правомірності. Але, в той же час визнання права на необхідну оборону від небезпеки, яка загрожує особі, є характерним для більшості кримінальних законодавчих систем сучасного світу.

Так, наприклад, за американським кримінальним правом необхідна оборона поділяється на три види, а саме: 1) самооборону; 2) захист іншої особи і 3) захист майна, до якого відноситься і житло.

За кримінальним законодавством Англії, зокрема, відповідно до ст. 3 Закону про кримінальну юстицію 1967 року «особа може застосувати «розумну силу» для попередження здійснення іншими особами злочину або для проведення законного арешту

злочинця або підозрюваного» [1, с.41]. Характерною рисою кримінального права Англії є те, що в ньому відсутній кримінальний кодекс. В особливій частині британського кримінального права систематизовано чинне кримінальне законодавство, яке стосується певних категорій злочинів. Але британський парламент так і не схвалив Кримінальний кодекс, хоча його прийняття є необхідним та постійно аргументується наявністю таких кодексів у США, Канаді, більшості штатів Австралії та в інших державах.

Таким чином, за кримінальним законодавством державх англо-американської системи: а) право на захист обмежується лише захистом свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших осіб та власності; б) залежно від об'єкта захисту (себе, іншої особи чи власності) різними є критерії оцінки правомірності дій того, хто захищається; в) визначальним критерієм є оціночне поняття «розумної сили».

Якщо розглядати кримінальне законодавство європейських держав, то Кримінальні кодекси (далі – КК) цих держав містять норми про необхідну оборону та перевищення її меж. У той же час спеціальні норми про відповідальність за заподіяння шкоди при перевищенні меж необхідної оборони в більшості держав відсутні. Питання про відповідальність вирішується, виходячи із загальних правил, тобто відповідальність настає як за звичайне вбивство, а в окремих державах ураховується чи може враховуватись як обставина, що пом'якшує покарання.

Так, у КК Франції інститут правомірного захисту встановлений у ст. 122-5, де закріплено: «Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка за наявності необґрунтованого посягання відносно неї самої або іншої особи здійснює в той же самий час будь яку дію, викликану необхідністю правомірного захисту самої себе або іншої особи, за винятком випадків явної невідповідності між використовуваними засобами захисту і тяжкістю посягання» [2].

Правовому регулюванню інституту необхідної оборони в Німеччині присвячена глава 4 розділу II Загальної частини КК ФРН (§ 32–35). Необхідна оборона визнається підставою, яка виключає відповідальність та ґрунтується на принципі так званого «переважаючого інтересу». У стані необхідної оборони особа, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння, має переслідувати мету дотримання переважаючих інтересів. В якості таких інтересів можуть виступати як власні інтереси особи, так й інтереси третіх осіб [3].

За КК Бельгії необхідна оборона є можливою у разі проникнення особи у житло чи прибудови, якщо той, хто заподіяв шкоду, міг припустити можливість нападу (ст. 412), але у цьому разі не визнається обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння, а належить до так званих вибачальних посягань, при вчиненні яких допускається лише зниження покарання [5].

У КК Іспанії самооборона відноситься до підстав звільнення від кримінальної відповідальності, яким відведено окремих розділ. Так, у ст. 21 КК Іспанії закріплено, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка діяла з метою захисту власної особи або прав, а також з метою захисту особи або прав іншої особи [6].

Таким чином, ми здійснили короткий аналіз правової регламентації необхідної оборони (самооборони) на прикладі двох правових сімей – англо-американської та західноєвропейської. Узагальнюючи вищевикладене, можна підкреслити, що у проаналізованих правових сім'ях існує система обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, які певним чином врегульовані відповідним кримінальним законодавством.

Та разом із тим, попри відмінності, які існують щодо термінології та особливостей їх правової регламентації, основу системи таких обставин складає саме право на самооборону. Хоча для держав Західної Європи і США характерна відсутність спеціальної норми про відповідальність за перевищення меж необхідної оборони. Відповідальність за наявності підстав настає на загальних засадах, хоча суд, як правило наділений повноваженнями щодо її пом'якшення. У той же час, варто звернути увагу, що у державах пострадянського простору відповідальність за такі діяння передбачена в окремій статті як

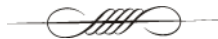
за кримінальне правопорушення при пом'якшуючих обставинах (вбивство або тілесне ушкодження).

Правова регламентація необхідної оборони в державах Західної Європи, Англії та США здійснена достатньо ретельно, враховуються традиції та особливості національного законодавства. Як правило, кодекси європейських держав містять спеціальні вказівки на випадки, при котрих особа, яка обороняється, має право на заподіяння будь якої шкоди нападнику і коли вона має право оборонятися, не заподіюючи тому, хто посягає, смерті.

У законодавстві розвинутих європейських держав право необхідної оборони, як правило, обмежується: самообороною; захистом іншої особи та захистом майна, включаючи житло, а заподіяння смерті особі, яка вчинила суспільно небезпечне посягання, дозволяється лише при захисті від загрози життю та здоров'ю. Важливим є і той факт, що в законодавстві окремих європейських держав провокація посягання виключає право на необхідну оборону.

Література:

1. Кузьмін Е.Е. Кримінальне право зарубіжних країн: навчально-методичний посібник / передмова Є.Л.Стрельцова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 96с.
2. Уголовный закон Франции // URL: <https://www.sovetnik.eu/ugolovnyj-zakon-francii.html>
3. Уголовный кодекс Федеративной республики Германии // URL: http://rawunsch.de/images/Ugolovnyiyi_Kodeks.pdf
4. Уголовный кодекс Республики Болгария. / ред. кол.: А. И. Лукашов (науч. ред.) и др.; пер. с болг. Д. В. Милушев, А. И. Лукашов; вступ. ст. Й. И. Айдаров. – Мн.: Тесей, 2000. – 192 с.
5. Уголовный кодекс Бельгии // URL: <https://kzref.org/ugolovnij-kodeks-belegii-nauch.html>
6. Уголовный кодекс Испании // URL: [https://ru.wikibrief.org/wiki/Criminal_Code_\(Spain\)](https://ru.wikibrief.org/wiki/Criminal_Code_(Spain))

Подорожна Тетяна Станіславівна,

професор кафедри теорії держави і права Львівського торговельно-економічного університету, доктор юридичних наук, професор

Худик Андрій Мирославович,

помічник судді Вищого антикорупційного суду, кандидат юридичних наук

ЗАСТОСУВАННЯ СЕРВІСУ «EASYCON» В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРАКТИКА ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ

Вивчення та дослідження такого явища як відеоконференція, на сьогодні, залишається одним із провідних напрямів науки кримінального процесуального права, оскільки саме наука найбільш оперативно реагує як на потреби практики, так і на зміну умов, які формуються у зв'язку із здійсненням кримінального провадження. Зацікавленість науковців цією проблемою продиктовано і нормативними положеннями, зокрема тими, що містяться в ст. 2 КПК України. Так, одним із завдань кримінального провадження визнається забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. А якщо під швидким розслідуванням та розглядом розуміти таку ситуацію, при якій час розслідування та розгляду факту вчинення кримінального правопорушення максимально наблизений до моменту його вчинення, то стає зрозумілим, що саме відеоконференція здатна забезпечити подолання просторових перешкод швидкому отриманню необхідного процесуального результату [1].

Суддя Вищого антикорупційного суду К. Сікора вважає, що проблематику дистанційного судового провадження слід розглядати у двох аспектах:

- розгляд суддями проваджень з приміщень інших судів, особливо у випадках колегіального розгляду;
- участь сторін та інших учасників кримінального провадження у режимі відеоконференцзв'язку, зокрема із застосуванням власних технічних засобів [2].

У кримінальному процесі інститут дистанційного судового провадження, хоч і становить значний теоретичний та практичний інтерес, все-таки належить до категорії недостатньо досліджених наукових питань [3, с. 176].

В сучасних реаліях подальший розгляд деяких кримінальних проваджень у розумні строки є фізично можливим лише за умов використання відеоконференцзв'язку, у тому числі із застосуванням власних технічних засобів. Так, судді стикаються з вимушеними тривалими перервами у судовому провадженні через перебування обвинувачених, свідків, експертів на тимчасово окупованих територіях, неможливість допиту свідків, експертів через невстановлення їх фактичного місцезнаходження, внутрішнє переміщення осіб тощо. При цьому не зупиняються строки притягнення до кримінальної відповідальності, що буде згодом підставою для звільнення від кримінальної відповідальності [2].

В сучасній судовій практиці, у зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, склалося два підходи щодо розгляду клопотань про здійснення судового засідання за участю сторін кримінального провадження в режимі відеоконференції з використанням власного облікового запису в системі «EASYCON».

У постанові Третньої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 01 грудня 2021 року у справі № 760/15429/20 (провадження № 51-4104 км 21) викладено висновок про те, що відповідно «до частин 1 та 2 ст. 336 КПК України судове провадження може здійснюватися у режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, у тому числі яке знаходиться поза межами приміщення суду (дистанційне судове провадження), зокрема, у разі неможливості безпосередньої участі учасника кримінального провадження у судовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин. Суд ухвалює рішення про здійснення дистанційного судового провадження за власною ініціативою або за клопотанням сторони чи інших учасників кримінального провадження.

Також слід зазначити про те, що безпосередньо організація проведення судового засідання в режимі відеоконференції згідно зі ст. 336 КПК України покладається одночасно як на суд, що розглядає відповідне провадження, так і на суд (або орган досудового слідства, або установу попереднього ув'язнення, або установу виконання покарань) за територіальним місцезнаходженням учасника судового процесу, що обрав такий вид участі у засіданні.

У ході проведення судового засідання в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення з використанням власного облікового запису в системі «EASYCON» реалізація положень ч. 4 ст. 336 КПК України є неможливою.

Вже після введення воєнного стану у зв'язку з військовою агресією російської федерації суддями Верховного Суду Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду постановлено декілька ухвал про залишення без задоволення клопотань учасників провадження про участь у розгляді справи судом в режимі відеоконференції за межами приміщення суду за допомогою системи «EASYCON» (Див.: Ухвала ККС ВС від 11 квітня 2022 р. у справі № 572/499/20 (провадження № 51-5929км21); Ухвала ККС ВС від 12 травня 2022 р. у справі № 442/3912/19 (провадження № 51-6128км21); Ухвала ККС ВС від 28 квітня 2022 року у справі № 583/1283/20 (провадження № 51-6154 км 21).

Логіка цих ухвал зводиться до наступної системи правової аргументації. Відповідно до ч. 2 ст. 434 КПК України, після виконання дій, передбачених статтями 342-345 КПК України, і вирішення клопотань учасників судового провадження суддя-доповідач

доповідає в необхідному обсязі зміст судових рішень, що оскаржуються, касаційної скарги та заперечень на неї.

Як передбачено вимогами ч. 2 ст. 342 КПК України секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб прибув у судові засідання, встановлює їх особи, повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі.

Крім того, згідно з ч. 1 ст. 345 КПК України судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку про їхні права та обов'язки, передбачені цим Кодексом.

Частиною 4 ст. 336 КПК України передбачено, якщо особа, яка братиме участь у судовому провадженні дистанційно, знаходиться у приміщенні, розташованому на території, яка перебуває під юрисдикцією суду, або на території міста, в якому розташований суд, судовий розпорядник або секретар судового засідання цього суду зобов'язаний вручити такій особі пам'ятку про її процесуальні права, перевірити її документи, що посвідчують особу, та перебувати поряд з нею до закінчення судового засідання.

Таким чином здійснення судового провадження в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів учасника судового провадження позбавить можливість суд виконати вимоги ст. 342-345 КПК України та дотриматись процедури судового розгляду [4].

Система відеоконференцзв'язку – комплекс технічних засобів та програмного забезпечення (за посиланням на офіційному веб-порталі судової влади України vkz.court.gov.ua) або інші доступні суду та учасниками судового процесу засоби, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцзв'язку та відповідають вимогам законодавства. При цьому, за вказаним посиланням можливе проведення судового засідання в режимі відеоконференції за допомогою програмного забезпечення «EASYCON».

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [5] була передбачена можливість проведення судового засідання в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення, яке знаходиться поза межами приміщення суду, з використанням власних технічних засобів у цивільному, господарському та адміністративному процесах.

Водночас кримінальне провадження здійснюється в таких же умовах об'єктивної реальності, які і інші види судочинства. Отже, чинники, які зумовлюють впровадження і активізацію застосування власних технічних засобів учасників, мають враховуватися і при розгляді заяв, скарг і клопотань у кримінальному провадженні, якщо про це заявляє ініціатор таких розглядів, в нього наявні відповідні технічні можливості, а їх застосування не може негативно відобразитися на дотриманні належної правової процедури та на результаті судового засідання в контексті захисту прав і інтересів учасників кримінального провадження.

Література:

1. Скоробагата Ю.С. Відеоконференція у кримінальному провадженні. 2020. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/12956/Zymova%20feyeriia.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 17.09.2022).

2. Сікора К. ВКЗ у кримінальному процесі і воєнний стан – як це працює, проблемні питання, чим корисна практика? *Судова юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/blog/247392-vkz-u-kriminalnomu-protsesi-i-voyenniy-stan-yak-tse-pratsyuye-problemni-pitannya-chim-korisna-praktika> (дата звернення: 17.09.2022).

3. Смирнов М. І. Відеоконференція як процесуальна форма використання інформаційних технологій у кримінальному провадженні України. *Правовий часопис*

Донбасу. 2021. № 2. С. 175–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pppd_2021_2_22 (дата звернення: 17.09.2022).

4. Ухвала ККС ВС від 28 квітня 2022 року у справі № 583/1283/20 (провадження № 51-6154 км 21) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104113381>.

5. Закон України від 30 березня 2020 року № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20/print> (дата звернення: 17.09.2022).

Понич Анастасія Андріївна,

студентка 3 курсу юридичного інституту ДВНЗ «Київський національний університет імені Вадима Гетьмана»

ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану на всій території України змусило весь державний апарат і суспільство в цілому перейти до оперативного функціонування в умовах правового режиму воєнного стану. Незважаючи на всі складнощі сучасних реалій, права людини підлягають виключній охороні. Це зумовлено тим, що положення Конституції України визнають найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Однак, з моменту введення в Україні воєнного стану обмеження прав і основних свобод людини відбувається щонайменше за двома напрямками: – загальним – стосується кожного громадянина України; процесуальним – стосується тих осіб, які залучені до сфери кримінального провадження і в умовах воєнного стану на них накладаються додаткові обмеження. Враховуючи особливість права власності (право, яким користується майже кожний громадянин України; право, яке захищається і забезпечується в правовій площині – як у галузі цивільного, кримінального, так і конституційного й міжнародного права), вважаю за необхідне здійснити дослідження питання захисту права власності в умовах воєнного стану.

Дослідженням тематики захисту майнових прав людини в умовах воєнного стану займалися такі науковці: В.І. Борисова, О.В. Дзера, А.С. Довгерта, І.В. Жилінкова, В.М. Коссаєв, П.Ф. Кулинич, Н.С. Кузнецова, І.М. Кучеренко, Р.А. Майданик, О.А. Підпригора, В.В. Резнікова, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, Є.О. Харитонов, Я.М. Шевченко.

Статтею 41 Конституції України визначено, що «ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [1].

Під час дії воєнного стану передбачена можливість:

- примусового відчуження майна з попереднім повним відшкодуванням його вартості або з наступним повним відшкодуванням його вартості;

- вилучення майна без відшкодування вартості такого майна. Також, варто зауважити, що порядок примусового відчуження та вилучення майна в умовах військового стану регулюється:

- Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 17.05.2012 р. №4765-VI, який визначає механізм передачі, примусового відчуження або вилучення майна у

юридичних та фізичних осіб для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [2].

•Порядком розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998, який визначає механізм прийняття, розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [3].

Ч. 2 ст. 353 Цивільного кодексу України встановлює, що в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості, а у разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно, одночасно вона зобов'язується повернути грошову суму або річ, яка була нею одержана у зв'язку з реквізицією, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна [4].

В умовах воєнного стану може застосовуватися лише процедура примусового відчуження приватного та комунального майна з компенсацією витрат, причому вилучення відбувається повністю за рахунок державного майна без відшкодування його вартості. Рішення про примусове відчуження майна може прийняти виключно військове командування з погодженням з органом місцевого самоврядування в залежності від проведення бойових дій на цій території.

Така дія потребує документального оформлення:

- складання Акту про примусове відчуження або вилучення майна;
- проведення відповідної оцінки, згідно з вимогами діючого законодавства [2].

У межах кримінального провадження особа може бути позбавлена або обмежена в користуванні правом власності. Зокрема право власності може бути обмежене під час арешту майна, тимчасового вилучення майна, під час проведення обшуку житла або іншого володіння, застосування запобіжного заходу у вигляді застави тощо. Усі ці процесуальні та слідчі (розшукові) дії однаковою мірою застосовуються/здійснюються і в період введення воєнного стану. Варто згадати про численні законодавчі зміни, які були внесені до КПК України з моменту 24 лютого 2022 р., зокрема:

- ч. 6 ст. 236 КПК України доповнено абзацом 3 згідно із Законом № 2137-ІХ від 15.03.2022 р., відповідно до якого «особи, які володіють інформацією про зміст комп'ютерних даних та особливості функціонування комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, можуть повідомити про це слідчого, прокурора під час здійснення обшуку, відомості про що вносяться до протоколу обшуку»;

- до ст. 615 було внесено зміни Законом № 2111-ІХ від 03.03.2022 р., зокрема дозволено у виняткових випадках, під час проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку особи, коли залучення понятих є об'єктивно неможливим або пов'язане з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, відповідні слідчі (розшукові) дії проводити без залучення понятих із здійсненням безперервного відеозапису;

- ч. 2 ст. 168 КПК України було внесено зміни Законом № 2137-ІХ від 15.03.2022, якими регулюється положення щодо тимчасового вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, яке здійснюється лише в разі, якщо вони безпосередньо зазначені в ухвалі суду;

- ч. 2 ст. 168 оновлено згідно із Законом № 2137-ІХ від 15.03.2022: фактично забороняється тимчасове вилучення електронних інформаційних систем, комп'ютерних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку, крім визначених випадків;

- ч. 3 ст. 170 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2137-ІХ від 15.03.2022, зокрема визначено, що «арешт на комп'ютерні системи чи їх частини накладається лише у випадках, якщо вони отримані внаслідок вчинення кримінального правопорушення або є засобом чи знаряддям його вчинення, або зберегли на собі сліди кримінального

правопорушення, або у випадках, передбачених пунктами 2, 3, 4 ч. 2 ст. 170 КПК України, або якщо їх надання разом з інформацією, що на них міститься, є необхідною умовою проведення експертного дослідження, а також якщо доступ до комп'ютерних систем чи їх частин обмежується їх власником, володільцем або утримувачем чи пов'язаний з подоланням системи логічного захисту» [5].

Окрім захисту права власності на національному рівні, варто зазначити про захист цього права на міжнародному рівні. Так, у ст. 1 Протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначено, що «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів» [6]. Також питання забезпечення цього права неодноразово ставало предметом тлумачення Європейським судом з прав людини, проте з огляду на обмежений обсяг дослідження це питання стане предметом подальших наукових пошуків.

Отже, у тезах здійснено дослідження проблеми захисту права власності в умовах воєнного стану; схарактеризовано основні норми, які регулюють забезпечення права власності особи; визначено відповідні міжнародні нормативні акти; констатовано відмінності серед норм воєнного стану й мирного часу. На підставі проведеного дослідження було встановлено, що в законодавстві передбачено обмеження права власності. Під час дії воєнного стану допускається обмеження прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, у тому числі шляхом примусового відчуження майна, що перебуває у приватній чи комунальній власності, у власність держави, необхідної відповідно до умов воєнного стану, а також через вилучення. У межах кримінального провадження особа може бути позбавлена або обмежена в користуванні правом власності: під час арешту майна, тимчасового вилучення майна, під час проведення обшуку житла або іншого володіння, застосування запобіжного заходу у вигляді застави тощо.

Література:

1. Конституція України від 28.06.1996 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.12.2022).
2. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. №4765-VI. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17> (дата звернення: 08.12.2022).
3. Порядок розгляду заяв та здійснення виплат для наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998 Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 08.12.2022).
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №№ 40-44. — Ст. 356. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>(дата звернення 08.12.2022).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 05.04.2001 р.[Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — №25-26. — Ст. 131. — Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 08.12.2022).

6. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 17.07.1997 № 994_535 Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text (дата звернення 08.12.2022).

Салюк Петро Іванович,

аспірант кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ УЧАСНИКІВ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Відповідно до ст. 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1]. Дана конституційна норма отримала своє втілення у ст. 18 Сімейного кодексу України (надалі по тексту – СК України), який визначає, що кожен учасник сімейних відносин, який досяг чотирнадцяти років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. Суд застосовує способи захисту сімейних прав та інтересів, які визначені ч. 2 ст. 18 СК України (хоча цей список є невичерпним і може містити й інші способи захисту сімейних прав та інтересів) [1]. В СК України не зазначається, в якій формі здійснюється захист сімейних прав та інтересів, однак виходячи із положень ст. 19 Цивільного процесуального кодексу України, якою визначено, що суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства, переважною формою, у якій здійснюється вирішення сімейних спорів та захист порушених, невизнаних або оспорюваних сімейних прав та інтересів є цивільне судочинство. В той же час, сімейні права та інтереси учасників сімейних відносин можуть бути порушені не тільки з боку інших учасників сімейних відносин, а й з боку органів, уповноважених здійснювати вирішення сімейних спорів та/або приймати рішення, обов'язкові для таких учасників. Таким чином, оскарження рішень цих органів мало б вирішуватися в порядку адміністративного судочинства.

Основними органами, уповноваженими приймати рішення щодо учасників сімейних відносин, як свідчить аналіз СК України, є зокрема органи опіки та піклування (що уповноважені приймати обов'язкові рішення або надавати згоду на вчинення певних дій учасниками сімейних відносин відповідно до ст. ст. 19, 126, 135, 146, 148, 149, 158, 161, 162, 170, 177 СК України), прокурор (який має право прийняти рішення про негайне відібрання дитини відповідно до ч. 2 ст. 170 СК України), орган державної реєстрації актів цивільного стану (що уповноважений здійснювати державну реєстрацію шлюбу, анулювання актового запису про недійсний шлюб або актового запису про розірвання шлюбу, розірвання шлюбу, державна реєстрація народження дитини, внесення змін до актового запису про народження дитини або поновлення цього актового запису відповідно до ст. ст. 29, 32, 39, 48, 53, 106, 107, 118, 126, 134, 233, 241 СК України), державний або приватний виконавець у правовідносинах щодо виконання судових рішень, ухвалених у сімейних справах (в тому числі щодо виплати аліментів на дитину).

Можемо погодитися із висловленій у судовій практиці (правові позиції Верховного Суду, викладені у постановках від 13 червня 2018 року у справі № 500/6325/17, від 13 березня 2019 року у справі № 813/401/18 та від 9 червня 2021 року у справі №370/408/19) думкою, що рішення органу опіки та піклування не може бути оскаржене в порядку

адміністративного судочинства, в тому числі у зв'язку із тим, що таке оскарження не передбачене чинним законодавством. Відповідно до ч. 2 ст. 19 СК України рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання, якщо протягом десяти днів від часу його винесення заінтересована особа не звернулася за захистом своїх прав або інтересів до суду, крім випадку, передбаченого ч. 2 ст. 170 цього Кодексу [1]. Тобто сімейне законодавство передбачає, що формою фактичного оскарження рішення органу опіки та піклування є не звернення учасника сімейних відносин із адміністративним позовом про скасування такого рішення, а звернення до суду із позовом, який містить ту ж вимогу, із якою відбувалося звернення до органу опіки та піклування. Немає практичного сенсу у поданні адміністративного позову про скасування рішення органу опіки та піклування щодо негайного відібрання дитини, що прийняте відповідно до ч. 2 ст. 170 СК України, оскільки в такому випадку негайне відібрання дитини – тимчасовий захід, який має місце до прийняття остаточного рішення про відібрання дитини (або про позбавлення батьківських прав) судом у справі, за позовом цього ж органу, який зобов'язаний його подати. Лише в останньому випадку можемо говорити про можливість оскарження бездіяльності органу опіки та піклування, що виразилася у неподанні відповідного позову. В той же час, доцільніше в такому випадку було б просто подати позов про відібрання дитини зацікавленим учасником сімейних відносин. Попри те, що ні в СК України, ні в Цивільному процесуальному кодексі України суб'єктів звернення із таким позовом крім органу опіки та піклування та прокурора не визначено, виходячи із аналогії закону, використавши диспозицію ст. 165 СК України, можемо зазначити, що такий позов можуть подати один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років [1]. Із аналогічних причин можемо говорити про те, що не оскаржуються в порядку адміністративного судочинства рішення прокурора про негайне відібрання дитини.

Що ж стосується іншої форми діяльності органів опіки та піклування – надавати згоду на вчинення певних дій учасниками сімейних відносин, то така згода може стати предметом оскарження. Як зазначено у ст. 79 Цивільного кодексу України рішення органу опіки та піклування може бути оскаржено до відповідного органу, якому підпорядкований орган опіки та піклування, або до суду [2]. Так, може бути оскаржена відмова органу опіки та піклування надати згоду на розпорядження батьками майном дитини або згода на відчуження такого майна, однак надана за ряду умов, які порушують інтереси дитини та її батьків. У п. 67 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, рішення районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі утворення) ради, сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади про надання дозволу на вчинення правочинів щодо нерухомого майна дитини або відмову у його наданні може бути оскаржено до суду [3]. Формально не передбачається оскарження такої відмови саме у адміністративному судочинстві [4, с. 87], однак на нашу думку оскільки в такому випадку орган опіки та піклування діє саме як суб'єкт владних повноважень, подальша реалізація майнового права без прийняття відповідного рішення органом опіки та піклування неможлива, то в такому випадку оскарження має провадитися саме відповідно до вимог Кодексу адміністративного судочинства України. Про свідчить і судова практика, коли суди задовольняли позови про визнання протиправним і скасування рішення органу опіки та піклування, яким надається згода на укладення правочину в інтересах дитини або відмовляється у цьому [5; 6].

Можливість оскарження рішень, дій, бездіяльності органу державної реєстрації актів цивільного стану передбачена як сімейним законодавством (ст. 32 СК України передбачає можливість оскарження відкладення реєстрації шлюбу), так і спеціальним законодавством (ст. ст. 22, 26 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», п. 10 розділу II, п. 10 глави 2 розділу III, п. 11 глави 4 розділу III Правил державної реєстрації

актів цивільного стану) [7; 8]. Можливість оскарження рішень державного або приватного виконавця у правовідносинах щодо виконання судових рішень, ухвалених у сімейних справах прямо передбачена п. 4 ч. 1 ст. 20 Кодексу адміністративного судочинства України [9], а тому особливої дискусії у цьому плані також не простежується.

На підставі вище викладеного, можемо визначити, що рішення органів опіки та піклування, прийняті в порядку ст. 19 СК України, не можуть бути оскаржені в порядку адміністративного судочинства, оскільки в цих правовідносинах орган опіки та піклування не виступає як суб'єкт владних повноважень; сімейне законодавство передбачає, що формою фактичного оскарження рішення органу опіки та піклування є звернення до суду із позовом, який містить ту ж вимогу, із якою відбувалося звернення до органу опіки та піклування. Що ж стосується іншої форми діяльності органів опіки та піклування – надавати згоду на вчинення певних дій учасниками сімейних відносин, то така згода може стати предметом оскарження в порядку адміністративного судочинства, оскільки в такому випадку орган опіки та піклування діє саме як суб'єкт владних повноважень, подальша реалізація майнового права без прийняття відповідного рішення органом опіки та піклування неможлива.

Література:

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/print>.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

3. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п#Text>.

4. Дунаєвська С. Згода органу опіки і піклування на вчинення правочину: ефективний механізм охорони і захисту житлових прав дітей чи бюрократія. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 5 (95). Жовтень. С. 86-94.

5. Постанова Центрально-Міського районного суду міста Горлівки Донецької області від 18 грудня 2013 року у справі 253/3148/13-а. *Zakon Online*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/36193932>.

6. Постанова Орджонікідзевського районного суду міста Запоріжжя від 16 січня 2018 року у справі 335/12433/17. *Youcontrol*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/72579510>.

7. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 1 липня 2010 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17#Text>.

8. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану: наказ Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 року № 52/5. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>.

9. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#top>.

*Самбор Микола Анатолійович,
начальник сектора моніторингу Прилуцького районного відділу поліції, депутат
Прилуцької районної ради, кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної
академії наук вищої освіти України*

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ІНТЕРЕСИ ЛЮДИНИ: СЬОГОДЕННЯ ТА ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ

Людство не стоїть на місці. Постійний поступальний рух зумовлюється безліччю факторів та обставин, які впливають на вектори розвитку, визначають, корегують і корелюють мету такого розвитку. Однак на всьому своєму шляху буття саме права, свободи та інтереси людини залишаються незмінними атрибутами, які визначають прогресивним чи регресивним шляхом йде особистість, суспільство, людство.

Права, свободи та інтереси – це ті соціальні орієнтири, використання, здійснення, охорона та захист яких виступають лакмусовим папірцем в оцінці соціального та соціально-політичного стану, державного режиму у країні. Наскільки людство визнає значення прав, свобод та інтересів людини, настільки людина здатна нівелювати весь зміст і призначення її прав, свобод та інтересів інших людей.

Не дивлячись на те, що дослідженню прав, свобод та інтересів присвячена значна частина досліджень, як у галузі юридичних наук, так і в інших соціальних дисциплін, у тому числі й філософії, права, свободи та інтереси залишають чимало нез'ясованого та такого, що потребує нової інтерпретації.

Безперечно права, свободи та інтереси, як і у право у цілому, мають темпоральну складову, яка визначає потреби, а наукові дослідження та сформульовані та їх основні доктринальні погляди, у тому числі й ті, що знаходять свій вияв у нормах позитивного права, спрямовані на їх задоволення. Маємо звернути увагу на те, що більшість наукових досліджень прав, свобод та інтересів, спираючись на здобутки минулого, намагаються визначити форму і зміст, властивості, особливості використання та здійснення, охорони, захисту цих правових категорій з огляду на особливості побудови суспільств та держави. Разом із такими дослідженнями, які, зазвичай, відповідають виключно викликам сьогодення, залишаючи поза увагою майбутнє, що певною мірою, на наш погляд, суттєво обмежує орієнтири для майбутнього розвитку теорії прав, свобод та інтересів людини у суспільстві та соціальних відносинах.

Дійсні обставини та умови буття, засвідчили, що як національна юридична наука, так і світове наукове товариство залишалося неготовим до глобальних викликів, які ставлять під загрозу права, свободи та інтереси людини і громадянина у XXI ст. на Європейському континенті. Широкомасштабна агресія РФ проти мирної незалежної, суверенної, демократичної, правової та соціальної держави у центрі Європи – України, викриває ряд прогалин міжнародно-правового регулювання сектору безпеки, у тому числі й фактори, які стримують, обмежують та позбавляють людину її прав, свобод та інтересів.

Відомо, що в Україні та світі панує доктрина гуманізму та людиноцентризму, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь та гідність, права і свободи визначають зміст і спрямованість діяльності як окремих держав, так і міжнародного співтовариства у цілому. Зазначені положення є незаперечними не лише правовими постулатами, а й фундаментом політичної діяльності у межах кожної країни світу та у міжнародно-правових відносинах. Підтвердження цьому, наприклад, зустрічаємо у Конституції України, Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, інших регіональних міжнародних угодах та хартіях, відповідно до змісту яких держави та суспільства в особі їх лідерів та представників визнали примат прав, свобод та інтересів й того, що держави, як особливі об'єднання людей покликані виконувати сервісні функції стосовно їх засновників та істинного джерела влади та організованості – народу.

Права, свободи та інтереси володіють властивостями задовольняти певні потреби людини, тобто фізичної особи, яка у правовідносинах сприймається як упорядкована сукупність прав, свобод, обов'язків та відповідальності, що становить єдину систему цих правових категорій. З огляду на це права, свободи та інтереси є тими цінностями, які формулюють особистість, створюють умови для її існування та розвитку, і, зрештою, визначають особливості суспільних відносин та інституційну та функціональну системи суспільства та його складових.

Однією з властивостей прав людини є їх здатність вважатися універсальною цінністю. Тобто вони мають значення для будь якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту [1, с. 8]. Отже, права, свободи та інтереси є цінностями не лише індивідуального порядку, а й цінностями соціальних груп, суспільства у цілому, а також інших соціальних утворень, серед яких чи не найважливішим є усвідомлення прав, свобод та інтересів саме як цінностей для держави, її апарату та окремих посадових осіб, які реалізують завдання та функції держави саме у інтересах суспільства та кожної окремо взятої особистості.

У історії права склалися два ключові підходи до розуміння прав, свобод та інтересів: природно-правовий та позитивістський, які мають значну кількість прихильників, котрі відстоюють притаманні вказаним підходам особливості, їх значимість.

Водночас із цим зауважимо, що для розуміння прав, свобод та інтересів людини і громадянина якщо і слід використовувати природно-правовий та позитивістський підходи, однак, переконані, що їх не слід протиставляти, шукати у них точки дотику. Думається, що ці два підходи є елементами єдиного цілого і мають доповнювати один одного. З самої суті і назв вказаних доктрин розуміння прав, свобод та інтересів, вбачається, що природний за назвою і призначенням відображає джерело походження прав, свобод та інтересів. Саме у його корінні слід шукати стрижень, який є визначальним для вказаної категорії. Разом із цим позитивізм лише утверджує форми прав, свобод та інтересів у різних їх виявах, від формалізації у нормах позитивного права до затвердження державою порядку та правил використання, здійснення прав, свобод та інтересів окремою людиною, а точніше – фізичною особою, оскільки саме так людина сприймається як суб'єкт правовідносин.

Права, свободи та інтереси людини є не лише соціальною цінністю, а й виступають як конкретні можливості особистості, що забезпечують її буття шляхом реалізації відповідних потреб. Усвідомлення форми втілення у життя потреб людини шляхом використання цих правових можливостей відображає суб'єктивне начало, яке трансформується у відповідну форму здійснення, обумовлену складними соціальними зв'язками, які відбуваються у відповідному соціальному відношенні, врегульованому нормами права. З точки зору використання питання прав, свобод та інтересів людини у переважній своїй більшості співмірні із знаннями, уміннями та навичками соціальної поведінки особистості, у тому числі й норм позитивного права та правових ідей та правової культури відповідного суспільства. Для кожного суспільства, для кожного історичного періоду (навіть не будемо вести мову про епохи) притаманні свої особливості розуміння прав, свобод та інтересів, особливостей їх використання, у тому числі й приналежності відповідних прав, свобод та інтересів конкретній людині, зокрема під час класового поділу чи стратифікації суспільства. Не дивлячись на те, що у теорії права сформульована доволі стійка і поширена доктринальна точка зору про те, що свободи здійснюються незалежно від втручання третіх осіб, а права, як парні категорії, а тому їх здійснення безпосередньо залежить від виконання контрагентами їх обов'язків, питання здійснення прав, свобод та інтересів людиною має декілька залежностей, у тому числі й від умов, які є наслідком діяльності соціальних утворень, зокрема й держав.

Наступним ключовим ідентифікатором прав, свобод та інтересів людини є розуміння останніх як певних гарантій від сваволі та вільного розсуду держави в особі її державного апарату та окремих представників. Саме права, свободи та інтереси людини виступають тим кордоном, який визначає межі приватного та публічного, межі втручання держави у буття

людини. Таким чином права, свободи та інтереси виступають гарантією свободи особистості та засобом стримання державних утворень.

Поміж сказаного, права, свободи та інтереси є стрижнем правової свідомості, правової ідеології та правової культури народів світу. Залежно від пануючих культур серед народів визначається і ставлення останніх до прав, свобод та інтересів людини, розуміння їх змісту та форми, особливостей використання та забезпечення умов безперешкодного здійснення, у тому числі усуваючи обставини, які призводять до зловживань вказаними правовими можливостями.

Історія людства продовжує писатися. На жаль, констатуємо, що окремі лідери держав, спотворюючи правову культуру, запроваджуючи антидемократичні засади організації діяльності державного апарату, формулюючи на цій основі таку ж за змістом ідеологію насаджують серед суспільств та народів певну зверхність до інших людей, їх прав, свобод та інтересів. У наслідок сказаного, виникають війни, прикладом того є Друга Світова Війна та розпочата проти України широкомасштабна агресія російської федерації. У наслідок такої дій, агресор нехтує не лише правом на самовизначення народу, його незалежністю, а й правами, свободами та інтересами окремої людини. Як наслідок, переконані, що права, свободи та інтереси людини слід розглядати і як джерело формування світового правопорядку, навколо якого слід утверджувати принцип «сили права», однак і демократичне «право сили», яке перебуватиме на сторожі прав, свобод та інтересів людини має бути забезпеченим відповідними правоохоронними засобами. Сформовані у міжнародному гуманітарному праві принципи базуються саме на розумінні прав, свобод та інтересів людини, які мають дотримуватися, гарантуватися суб'єктами не лише міжнародного права, а й у межах національних правових систем.

Думається, що за таких обставин права, свободи та інтереси людини мають визначати дорожню карту збереження миру та людства на планеті Земля.

Таким чином, вважаємо, що права, свободи та інтереси людини є виразами сутності людини у соціальному середовищі, які слід розвивати у інтересах, перш за все, самої людини, а держави, міжнародні інституційні та функціональні складові мають виступати сервісними засобами досягнення гуманістичних цінностей. Саме інституційні та функціональні форми мають забезпечувати оновлення доктрини розуміння прав, свобод та інтересів, особливостей їх використання та здійснення кожною людиною, ролі державних та міжнародних інститутів виключно у гарантуванні, охороні, захисті та відновленні прав, свобод та інтересів, з метою забезпечення не лише існування, а прогресивного розвитку кожною людиною, з урахуванням потреб найрозвиненіших демократичних суспільств, з тим, що забезпечити права, свободи та інтереси людини від будь яких індивідуальних та колективних зазіхань, тим самим перетворюючи їх у незламний фундамент сучасного та майбутнього цивілізаційного розвитку людства.

Література:

1. Сокурєнко В.В. Права людини як фундаментальна цінність. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : тези доп. Всеукр. кругл. столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.). Х., 2016. С. 7-9.

*Сікун Антон Миколайович,
заступник начальника кафедри теорії та історії держави і права, конституційного
права Академії Державної пенітенціарної служби*

*Варламова Ярослава Геннадіївна,
курсант 2-го курсу Академії Державної пенітенціарної служби*

ДО ПИТАННЯ ОБЛІКУ РОБОЧОГО ЧАСУ ПІД ЧАС ПОВІТРЯНОЇ ТРИВОГИ

В Кодексі законів про працю України (далі – КЗпП) не розглянуто визначення поняття робочого часу, його визначено тільки у науковій літературі та в деяких інших нормативно-правових актах.

Для прикладу конвенція МОП про регулювання робочого часу в торгівлі та установах № 30 1930 року у статті 2 визначає робочий час, як проміжок часу, протягом якого працівник перебуває в розпорядженні роботодавця; це поняття не охоплює години відпочинку, коли наймана особа не перебуває в розпорядженні роботодавця [1].

Умовно робочий час можна поділити на такі види:

1. Нормальної тривалості (ст. 50 КЗпП);
2. Скорочений робочий час (ст. 51 КЗпП);
3. Неповний робочий час (ст. 56 КЗпП);

В статті 50 КЗпП вказано, що нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Підприємства і організації при укладенні колективного договору можуть встановлювати меншу норму тривалості робочого часу [2].

Стаття 51 КЗпП передбачає скорочену тривалість робочого часу. А саме даний вид може встановлюється:

1. для працівників віком від 16 до 18 років - 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років (учнів віком від 14 до 15 років, які працюють в період канікул) - 24 години на тиждень.

Тривалість робочого часу учнів, які працюють протягом навчального року у вільний від навчання час, не може перевищувати половини максимальної тривалості робочого часу, передбаченої в абзаці першому цього пункту для осіб відповідного віку;

2. для працівників, зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці, - не більш як 36 годин на тиждень.

Перелік виробництв, цехів, професій і посад з шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого часу, затверджується в порядку, встановленому законодавством.

Крім того, законодавством встановлюється скорочена тривалість робочого часу для окремих категорій працівників (учителів, лікарів та інших).

Скорочена тривалість робочого часу може встановлюватися за рахунок власних коштів підприємств, установ, організацій для працівників, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, а також для одиноких матерів та батьків, які виховують дитину без батька (матері), у тому числі у разі тривалого перебування матері в лікарняному закладі [2].

Щодо неповного робочого часу, то ст. 56 КЗпП передбачає, що за угодою між працівником і роботодавцем може встановлюватись як при прийнятті на роботу, так і згодом неповний робочий день або неповний робочий тиждень. На просьбу вагітної жінки, жінки, яка має дитину віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, в тому числі таку, що знаходиться під її опікуванням, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї

відповідно до медичного висновку, роботодавець зобов'язаний встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень.

Оплата праці в цих випадках провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку.

Робота на умовах неповного робочого часу не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників [2].

Але з урахуванням того, що 24 лютого 2022 року російська Федерація здійснила повномасштабну збройну агресію проти України, був введений правовий режим воєнного стану. Відповідно і змінилися певні питання, які відносяться до трудових прав відносин.

Щодо обліку робочого часу, то Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» статтею 6 встановлено, що нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо).

Для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо), яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, тривалість робочого часу у період дії воєнного стану не може перевищувати 40 годин на тиждень.

П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється роботодавцем. Час початку і закінчення щоденної роботи (зміни) визначається роботодавцем. Тривалість щотижневого безперервного відпочинку може бути скорочена до 24 годин.

У період дії воєнного стану не застосовуються норми статті 53, частини першої статті 65, частин третьої - п'ятої статті 67, статей 71, 73, 78¹ Кодексу законів про працю України та частини другої статті 5 Закону України "Про відпустки".

У разі встановлення нормальної тривалості робочого часу відповідно до частин першої та другої цієї статті понад норму, встановлену відповідно до законодавства, оплата праці здійснюється у розмірі, збільшеному пропорційно до збільшення норми праці [3].

Але законодавець не врахував деякі моменти, які можуть виникати під час бойових дій. Для прикладу не встановлено порядок ведення обліку робочого часу під час повітряної тривоги.

Облік робочого часу – механізм фіксування та підрахунку тривалості робочого часу працівників. Обов'язок ведення обліку робочого часу покладається на роботодавця [4, с. 167].

Внаслідок російської агресії в Україні відбуваються постійні повітряні тривоги по всій території, які можуть тривати по декілька годин, тому роботодавцям важко вести облік робочого часу. Якщо працівник без поважних причин запізнився на роботу або передчасно її залишив, то цей час у робочі години не включається й оплаті не підлягає, а тому й залишається актуальною проблемою, чи потрібно включати в облік робочого часу, час, який працівник перечікує в укритті під час повітряної тривоги.

Аналізуючи це питання ми приходимо до висновку, що це можна розцінювати, як простій. Ч. 1 ст. 34 КЗпП вказує, що простій - це зупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідвратною силою або іншими обставинами [2].

Торгово-промислова палата України у своєму листі від 28.02.2022 року № 2024/02.0-7.1 підтвердила, що воєнний стан в Україні, введений через військову агресію РФ, — надзвичайні, невідвортні та об'єктивні обставини для суб'єктів господарської діяльності [5]. Так як при повітряній тривозі у відповідному регіоні працівники не можуть виконувати свої трудові обов'язки через ситуацію, яка загрожує життю та здоров'ю працівника, можна вважати ці часи знаходження в укритті - простоем.

Також відповідно до ч.1 ст. 113 КЗпП, за час простою не з вини працівника, в тому числі на період оголошення карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України,

оплачується з розрахунку не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу)[2].

Таким чином, облік робочого часу при повітряній тривозі повинен здійснюватися з урахуванням простою, відповідно до якого працівникам оплачується з розрахунку не нижче двох третин тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу).

Література:

1. Конвенція про регулювання робочого часу в торгівлі та установах N 30 (укр/рос) : Конвенція Міжнар. орг. пр. від 28.06.1930 р. № 30 : станом на 29 серп. 1933 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_152#Text (дата звернення: 22.11.2022).

2. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII : станом на 19 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 22.11.2022).

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX : станом на 19 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 25.11.2022).

4. Трудове право України : підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; [С. М. Бортник, К. Ю. Мельник, Л. В. Могилевський та ін.]. – Харків, 2019. – 408 с.

5. Торгово-промислова палата України. <https://ucc.org.ua>. URL: <https://ucc.org.ua/uploads/files/621c5a543cda9382669631.pdf> (дата звернення: 25.11.2022).

Слінько Тетяна Миколаївна,

завідувачка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, професор

ПРАВА ЖУРНАЛІСТІВ: ГАРАНТУВАННЯ І МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ

Події останніх місяців яскраво продемонстрували всьому світові не лише надзвичайну міць, витримку і незламність українського народу і Збройних Сил України, а й важливість для сучасного суспільства справжньої свободи слова, безперешкодного доступу громадян до інформації і відсутності цензури. Так сталося, що саме українці, як ніхто інший, зрозуміли, наскільки вагому, інколи вирішальну, роль у супротиві ворогу відіграє своєчасне отримання громадянами і світовою спільнотою достовірних й незаангажованих відомостей про перебіг війни.

На тлі цього внесок українських медіа в утвердження основних прав і свобод, у тому числі й свободи слова, стає ще помітнішим і значущим, чого не можна сказати про Російську Федерацію, в якій суспільство живе в умовах жорсткої пропаганди, тоталітаризму, відсутності плюралізму чи альтернативи, як наслідок, воно перетворилося на нелюдське, позбавлене співчуття, здатне лише грабувати, гвалтувати і позбавляти життя інших. Саме жорстка, маніпулятивна пропаганда стає однією з головних причин, що підштовхує країну до війни, призводить до того, що громадяни підтримують вбивство мирних мешканців лише тому, що так їм сказали по телебаченню. Увесь світ переконався, що, громадяни країни, в якій всі канали мовлення монополізовані державою, альтернативні джерела інформації блокуються, а незалежні медіа ледь не щодня закриваються чи забороняються, жодна політична дискусія не можлива, рано чи пізно повністю переповнюються державною ідеологією, перетворюючись, урешті-решт, на зомбі. Більш того, нема в цивілізованих країнах людей, які не усвідомлювали б, наскільки небезпечна для людства пропагандистська діяльність медіа. Додамо, що це добре описано у відомому кейсі руандійського «Радіо тисячі пагорбів». Радіостанція, що була вельми популярною серед усього населення Руанди, поширювала ксенофобську пропаганду, і, на

переконання багатьох руандійців (із цим погодився Трибунал ООН з військових злочинів), відіграла вирішальну роль у геноциді [1]. Цей приклад засвідчує, що російські пропагандисти на кшталт соловйових і скабеевих, які у своїх шоу виступають во славу якоїсь однієї позиції, поширюють пропаганду війни, мають бути засудженими.

На противагу цьому від початку активної фази агресії Росії проти України ми мали змогу пересвідчитися в тому, що вітчизняні журналісти і представники медіа чесно виконують свої обов'язки, як би це їм важко не було робити. Завдяки їм, їх невпинній і самовідданій праці світ дізнався правду про жахіття війни, звірства агресора, долі простих українців. Саме вони разом із військовими першими опинилися в гарячих точках, де, звісно, перебувати надто небезпечно. Як наслідок, багато журналістів загинуло, а значна кількість зазнала поранень. Більш того, військовослужбовці держави-агресорки часто полювали на них, викрадали, тому доля декого на цей час невідома, а дехто безвісно зник. За попередніми даними моніторингу Інституту масової інформації, за півроку повномасштабної війни росія вчинила 435 злочинів проти журналістів і медіа в Україні, російськими військовими вбито 37 журналістів, вісім із них вбито під час виконання професійних обов'язків. Ще 14 журналістів були поранені [2].

Важливість роботи вітчизняних медіа підтверджує, на наш погляд, і той факт, що військовослужбовці РФ із метою позбавлення наших громадян чесної і об'єктивної інформації намагаються вимкнути українські телеканали і радіостанції. Так було в березні 2014 року в Автономній Республіці Крим, у квітні 2014 року у Донецьку і Луганську, у березні 2022 року, коли Росія наносила цілеспрямовані удари крилатими ракетами по телевізійних вежах у Харкові, Києві, Вінниці, біля Рівного, відключала українські канали в тимчасово окупованому Херсоні, Куп'янську, Балаклії. Можемо констатувати, що вимкнення українських телеканалів – це частина військової стратегії держави-агресорки, якої вона дотримується багато років.

Однак, незважаючи на залякування, небезпеку і високу ймовірність загибелі, а також на вимкнення українських мовних каналів, увесь світ дізнався і продовжує отримувати оперативну інформацію про ті злочини, які війська РФ вчинили на території України. Звісно, це стало можливим завдяки наполегливій праці мас-медіа, месенджерам, мережі Інтернет. Варто лише згадати резонанс від висвітлення нашими військовослужбовцями, журналістами подій у Бучі, Ірпіні, Бородянці Київської області, Маріуполі, Херсоні, Малій Рогані й Ізюмі Харківської області. Світлина, відеоматеріали облетіли більшість держав, доносячи одне – відбувається геноцид нашого народу, тотальне порушення армією РФ прав і свобод людини і громадянина. Сподіваємося, що на суді їх буде використано як неспростовні докази.

До сказаного можна лише додати, що всі розуміють те, що умовах війни діяльність журналістів стає дедалі небезпечнішою, особливо коли мова йде про роботу на окупованих територіях і в районах ведення бойових дій. Через це для них і членів їх сімей запроваджуються додаткові гарантії, які можна поділити на дві основні групи: міжнародно-правові і національні.

Так, міжнародно-правові гарантії містяться в різного роду конвенціях, директивах і деклараціях. Зокрема, у Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску» передбачені наступні гарантії: створення належних умов захисту і допомоги журналістам, які працюють у зонах конфліктів; забезпечення недискримінації журналістів за будь-якими ознаками; достатнє страхове забезпечення на випадок хвороби, тілесного ушкодження, полону або смерті [3].

У Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи № 1438 (2005) «Свобода преси і умови роботи журналістів у зонах конфліктів» закріплені такі гарантії, як: обов'язок для сторін конфлікту гарантувати безпечні умови роботи журналістів на їх території; розслідування випадків насильства чи летальних випадків за участю журналістів, які трапляються на їх території [4].

Декларація Комітету міністрів про захист журналістики та безпеку журналістів та інших медіа-учасників містить наступні гарантії: забезпечення захисту журналістів від незаконного насильства; створення умов для попередження насильства проти журналістів

та усіляких погроз; судове переслідування за вбивство або прояви насильства проти журналістів; впровадження державами механізмів компенсації постраждалим від злочинів журналістам і членам їх сімей; фінансова компенсація витрат на лікування й реабілітацію постраждалих журналістів. Проте, якщо виходити з норм міжнародного гуманітарного права, то журналісти не мають особливого статусу в умовах збройного конфлікту, тобто вони прирівняні до звичайних цивільних осіб, якщо вони не є військовими, яким надається система гарантій під час війни.

Окремо правові гарантії, що безпосередньо стосуються журналістів, визначені у Женевській конвенції про поводження з військовополоненими (1949) (III конвенція) і Додатковому протоколі до Женевської конвенції від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) (1977). Так, у статті 4 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими визначено, що військовополоненими, у розумінні Конвенції, є такі особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їх складу, наприклад, військові кореспонденти, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають таким особам посвідчення за зразком, що наданий у додатку до Конвенції [5].

Ключовим документом у даному випадку є Конвенція про захист цивільного населення під час війни, в якій закріплено наступні гарантії, які поширюються і на журналістів: заборона насилля над життям й особистістю; заборона захоплення у заручники; заборона наруги над людською гідністю; заборона засудження й застосування покарання без судового рішення; заборона примусової мобілізації стороною, яка окупувала території; забезпечення основоположних прав (лікування, харчування, житло тощо); компенсація моральної та майнової шкоди, а також шкоди для здоров'я, завданої під час війни (поранення, каліцтво, смерть особи).

Як показує аналіз міжнародних актів, незважаючи на те, що журналісти знаходяться в зоні збройного конфлікту під протекцією міжнародного і національного права, не варто розраховувати виключно на їх захист, бо він гарантований лише в разі дотримання стороною конфлікту міжнародно визнаних правил ведення війни – що буває не завжди. Крім того, слід зважати на психологічний і психічний стан озброєних учасників конфлікту. Проте, на наш погляд, не треба й недооцінювати значення норм міжнародного гуманітарного права, що визначають права журналіста і якими він захищається під час перебування в зоні збройного конфлікту.

Національні гарантії, звісно, містяться в нормативно-правових актах вітчизняного законодавства, передусім Конституції України, у ст. 15 якої встановлено заборону цензури, що є одним з головних запобіжників розвитку свободи слова і незалежності журналістської діяльності в Україні. Крім того, ст. 34 Конституції кожному гарантовано право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, а це, у свою чергу, передбачає, що кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [6]. Проте у цій же статті визначено, що це право може бути обмеженим законом за певних умов, а саме в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, із метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Усі норми спеціального національного законодавства, що забезпечують свободу слова, базуються на визначеному у Конституції Україні праві на свободу думки і слова. Що стосується спеціальних норм, які безпосередньо регулюють діяльність журналістів в умовах збройного конфлікту, то необхідно згадати закріплені у ст. 25 Закону України «Про інформацію» гарантії діяльності засобів масової інформації та журналістів, як-от право працівника ЗМІ після пред'явлення документа, що засвідчує його професійну належність, збирати інформацію в районах стихійного лиха, катастроф, у місці аварій, масових безладів, воєнних дій, крім випадків, передбачених законом [7]. Крім цього, серед гарантій діяльності ЗМІ передбачено також вільний

вибір форми фіксації із застосуванням необхідних технічних засобів, право поширювати інформацію за своїм авторством чи під псевдонімом, право не розкривати джерела інформації чи інформацію, що може допомогти встановити таке джерело.

Не можна оминати увагою Закону України «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», який містить наступні гарантії: право на охорону праці, пільги й компенсації за роботу із важкими і шкідливими умовами праці, на медичні огляди, соціальне страхування, на всебічне розслідування нещасних випадків, смерті і шкоди, завданої здоров'ю при виконанні службових обов'язків, право на відповідні відшкодування; право для членів сімей загиблих журналістів на матеріальну допомогу та допомогу у похованні; право для членів сімей загиблих журналістів на одноразову грошову допомогу у розмірі 100 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб на час виплати; право для журналістів на одноразову грошову допомогу у розмірі 50 прожиткових мінімумів, встановлених законом для працездатних осіб на час виплати у разі поранення (контузії, травми або каліцтва), заподіяного журналісту під час виконання ним професійних обов'язків [8].

Крім того, у наказі Міністерства оборони України «Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України» зазначається, що журналісти мають статус цивільної особи. Вказане зайвий раз підтверджує, що за національним законодавством журналісти користуються усіма гарантіями, передбаченими законодавством України (виплати у разі тимчасового переселення, право на компенсації за зруйноване житло тощо). Інших спеціальних нормативно-правових актів щодо соціального захисту журналістів в Україні до недавнього часу не було.

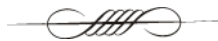
Однак 1 серпня набув чинності Закон України №7367 «Про надання додаткових гарантій захисту журналістам, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій». Згідно з цим актом ЗМІ зобов'язані забезпечувати своїх працівників засобами захисту від уражень вогнепальної зброї, осколкових уражень, а також медичними аптечками [9]. Крім того, Закон передбачає обов'язкове страхування журналістів коштом роботодавця на випадок поранень під час висвітлення перебігу війни і подій на окупованих територіях. Так, «Детектор медіа» опитував телеканали і з'ясував, що деякі з них уже страхують своїх працівників, але цілковитої ясності щодо механізмів страхування, а також дії Закону немає. Тим не менш, у травні в Україні заснували Міжнародний фонд страхування журналістів, куди можуть звертатися ті медійники, які їдуть у зону бойових дій і не мають підстав для страхування коштом роботодавця.

Цілком зрозумілим і виправданим видається той факт, що Верховна Рада України прийняла Постанову «Про Заяву Верховної Ради України про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану» № 7266, в якій вона: 1) наголошує, що одним з ключових завдань Української держави повинно стати забезпечення закріплених Конституцією України гарантій свободи слова, вільного отримання, збирання і поширення інформації з урахуванням встановлених законами України обмежень, пов'язаних із воєнним станом. Українська держава не має права копіювати тоталітарні практики держави-агресора. Будь-які незаконні спроби втручання в роботу журналістів і засобів масової інформації, будь-які злочини проти журналістів або випадки технічного вимкнення проукраїнських телеканалів з ефіру повинні отримувати рішучу реакцію правоохоронних органів із притягненням винних до справедливої відповідальності. В умовах воєнного стану держава підтримуватиме чесних журналістів, незалежні засоби масової інформації, що є ознакою будь-якого демократичного суспільства, яким, безумовно, є суспільство України; 2) закликає всі органи державної влади, зокрема правоохоронні, а також органи місцевого самоврядування забезпечити захист прав журналістів і засобів масової інформації під час воєнного стану, невідкладно реагувати на відповідні звернення про порушення їх прав і гарантувати свободу слова як одну з найважливіших ознак демократичного суспільства [10].

Підсумовуючи, вкажемо, що роботу журналіста під час війни важко переоцінити. Вони працюють у зонах бойових дій, постійно напружені, сконцентровані, зосереджені, бо інакше не можна через ризики їх життя і здоров'я, і все це заради того, аби донести максимально повну, правдиву й неупереджену інформацію, відтворити реальну картину подій. Українська держава розуміє і високо цінує внесок представників українських та іноземних ЗМІ в інформаційну політику країни, саме з огляду на це передбачила додаткові гарантії й розробила механізми захисту і допомоги журналістам, які працюють в умовах війни.

Література:

1. Радіо 1000 пагорбів: у Гаазі розпочався суд над спонсором геноциду в Руанді — Фелісьеном Кабугою. URL : <https://focus.ua/uk/world/532534-radio-1000-holmov-v-gaage-nachalsya-sud-nad-sponsorom-genocida-v-guande-felisenom-kabugoy>
2. Росія за півроку повномасштабної війни скоїла 435 злочинів проти медіа України – ІМІ. URL : <https://detector.media/infospace/article/202195/2022-08-24-rosiya-za-privroku-povnomasshtabnoi-viyny-skoila-435-zlochyniv-protu-media-ukraini-imi/>
3. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску». Безпека журналістів : зб. документів Ради Європи. С. 7. URL : <https://rm.coe.int/16806b5970>
4. Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи № 1438 (2005) «Свобода преси і умови роботи журналістів у зонах конфліктів» Безпека журналістів : зб. документів Ради Європи. С. 16. URL : <https://rm.coe.int/16806b5970>
5. Женевської конвенції про поводження з військовополоненими. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
6. Правові засади діяльності журналістів в Україні. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_37038
7. Про інформацію : Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
8. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання додаткових гарантій захисту працівникам засобів масової інформації, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій та/або на тимчасово окупованих територіях України. URL : <https://document.vobu.ua/doc/14117>
10. Про Заяву Верховної Ради України про цінність свободи слова, гарантії діяльності журналістів і засобів масової інформації під час дії воєнного стану : Постанова Верховної Ради України № 7266. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2190-20#Text>

Смірнова Ірина Сергіївна,

аспірантка кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, член Комітету захисту прав людини НААУ

ПОРУШЕННЯ РІВНОПРАВНОСТІ ЛЮДЕЙ, ЩО ЖИВУТЬ З ВІЛ

Людей, що живуть з ВІЛ (надалі - ЛЖВ) по праву можна віднести до найбільш дискримінованих верств населення.

Наявність у людини такої ознаки, як ВІЛ-інфекція може стати причиною порушення: трудових прав (наприклад, звільнення з роботи), права на охорону здоров'я (відмова у наданні медичної допомоги), права на освіту (виключення із навчальних закладів), насильства (фізичного, психологічного) відносно особи та інше. Тобто як наслідок,

наявність такої ознаки, як ВІЛ-інфекція, може стати підґрунтям порушення основних прав людини, порушення рівноправності.

Така ситуація призводить до того, що ЛЖВ, зазвичай буде намагатися приховати свій статус, а отже, і не проходити лікування, щоб не бути на обліку. Це все негативно впливає на загальну епідеміологічну ситуацію в країні в цілому і є серйозною перепорою у подоланні цієї страшної епідемії.

Відсутність сталої судової практики щодо притягнення до відповідальності осіб, які порушують права ЛЖВ не свідчить про відсутність порушень прав людини в цій сфері або про відсутність проблеми. А скоріше про замовчування проблеми (звірення, не звернення людей за захистом своїх порушених прав).

У гуманному, справедливому суспільстві є неприйнятними дії, які направлені на порушення рівноправності громадян за будь-якою ознакою, в тому числі за ознакою стану здоров'я.

В статті першій Загальної декларації прав людини закріплено: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства» [1].

Тому всі цивілізовані країни світу мають дотримуватися зазначеного вище постулату, забезпечуючи дію принципу загального рівноправ'я.

Закріплений в Загальній декларації прав людини принцип рівноправності знайшов своє закріплення і подальший розвиток в конституціях європейських країн.

Що стосується законодавства України, то Основний закон держави також закріплює норму, згідно якої громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ч. 1, 2 статті 24 Конституції України) [2].

Країни-члени Європейського Союзу, розуміючи загрозу порушення рівноправності громадян залежно від певних ознак, пішли шляхом закріплення в кримінальному законодавстві відповідальності за її (рівноправності) порушення.

Тому на разі склалася ціла система кримінальних норм, які покликані боротися зі злочинами щодо порушення рівноправності громадян на ґрунті етнічної, релігійної, расової, національної ворожнечі та інших ознак.

В українському кримінальному законодавстві також передбачено відповідальність за порушення рівноправності громадян (стаття 161 Кримінального кодексу України).

Так, частиною 1 статті 161 Кримінального кодексу України передбачено кримінальну відповідальність за: - умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності; - за образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями; - за пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [3].

З аналізу зазначеної вище норми, вбачається, що перелік «захищених» в статті 161 Кримінального кодексу України ознак є відкритим, що на мою думку є позитивним фактором. Оскільки, в такому разі немає зафіксованого виключеного переліку ознак, які підлягають охороні, і є можливість забезпечення захисту порушених прав різних категорій громадян.

Що стосується такої ознаки, як наявність у особи ВІЛ-інфекції, остання окремо не передбачена в статті 161 КК України. Як і окремо не передбачена ознака - стан здоров'я. Окремо лише передбачена така ознака як інвалідність.

Проте така конструкція правової норми не свідчить про неможливість притягнення до кримінальної відповідальності за порушення рівноправності громадян за ознакою наявності у особи ВІЛ-інфекції.

Важливим аспектом у боротьбі зі злочинами такої категорії є вибір законодавцем тих захищених ознак, які будуть підлягати охороні кримінальним законодавством.

Будь-яке рішення про криміналізацію певного діяння має прийматися законодавцем зважено, з урахуванням існуючих проблем у суспільстві в конкретний проміжок часу, наявного запиту у суспільстві.

Оскільки, кримінальне законодавство захищає найбільші соціальні цінності, які підлягають особливій охороні в державі.

Що стосується кримінально-правової охорони рівноправності ЛЖВ, то законодавці країн Європейського Союзу підійшли по різному до цього питання.

Так, деякі країни (наприклад, Республіка Польща, Латвія, Словаччина) не містять в своєму законодавстві норми, яка б прямо передбачала відповідальність за порушення рівноправності за ознакою наявності у особи ВІЛ-інфекції, за станом здоров'я.

Інші, наприклад – Республіка Румунія, містять в кримінальному законодавстві пряму норму, яка передбачає відповідальність державного службовця при виконанні службових обов'язків за обмеження прав особи за расою, національністю, етнічним походженням, мовою, релігією, статтю, сексуальною орієнтацією, політичною приналежністю, майновим станом, віком, інвалідністю, захворюваннями чи ВІЛ-статусом [4].

Ряд країн, наприклад: Хорватія, Франція, Фінляндія передбачають кримінальну відповідальність за порушення рівноправності за такою ознакою, як стан здоров'я.

В статті 125 Кримінального кодексу Хорватії передбачено кримінальну відповідальність за заперечення, обмеження чи обумовлення інших прав на придбання товарів чи отримання послуг, права на перевезення, на працевлаштування та просування по службі за ознакою раси, етнічної приналежності, кольору шкіри, статі, мови, віросповідання, політичних та інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження, освіти, соціального статусу, сімейного стану, віку, стану здоров'я, інвалідності, генетичної спадковості, гендерної ідентичності, самовираження, сексуальної орієнтації або інших ознак [5].

Згідно Кримінального кодексу Франції передбачено відповідальність за дискримінацію, під якою розуміється будь-яке розрізнення, проведене між особами на підставі їх походження, статті, сімейного стану, вагітності, зовнішнього вигляду, особливої вразливості внаслідок їх економічного становища, очевидного або відомого особі, яка вчиняє таку діяльність, за прізвищем, місцем проживання, станом здоров'я, інвалідністю, генетичними особливостями, звичаями, сексуальною орієнтацією, гендерною ідентичністю, віком, політичними поглядами, діяльністю у профспілках, статусом інформатора, фасилітатора, залежно від здатності висловлюватися іншою мовою, крім французької, належність чи не належність, реальну чи гадану до етнічної групи, нації, раси чи певної релігії (ст. 225-1) [6].

Кримінальний кодекс Фінляндії в розділі 11 передбачає відповідальність за відмову особи під час здійснення нею професійної/публічної діяльності, організації публічних заходів, яка без поважних причин відмовляє будь-кому в обслуговуванні на загальних засадах, виганяє останню або поміщає в явно нерівноцінні умови через расу, національне чи етнічне походження, колір шкіри, мови, статі, віку, сімейного статусу, сексуальних вподобань, спадковості, інвалідності чи стану здоров'я, релігійних вподобань, політичних поглядів чи господарської діяльності [7].

В будь-якому разі ЛЖВ відносяться до незахищеної верстви населення. Тому будь-яка держава має докладати максимум зусиль направлених на недопущення порушення прав таких осіб, яким самотійно захистити, відстояти свої права буває вкрай важко.

Оскільки, саме дієвість такого захисту відображає ступінь розвитку певної держави, суспільства в цілому.

Необхідно обов'язково пам'ятати, що порушення прав ЛЖВ може призвести не тільки до порушення прав окремої людини, але і до погіршення загальної епідеміологічної ситуації в цілому.

Література:

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4239>.
3. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n690>.
4. Кримінальний кодекс Республіки Румунія. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/38070>.
5. Кримінальний кодекс Хорватії. URL: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>.
6. Кримінальний кодекс Франції. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070719>.
7. Кримінальний кодекс Фінляндії. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>.

Степаненко Кирило Володимирович,

доцент кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Ищенко Маргарита Владиславівна,

студентка навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СТАТУС СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Суб'єктом міжнародного права є учасник міжнародних відносин, який володіє обов'язками та правами, у деяких випадках може нести міжнародно-правову відповідальність. З кінця ХХ ст. відбулися певні зміни в міжнародному праві і міжнародних відносинах. Універсальним та головним суб'єктом міжнародного права є держава, в різні часи використовувалось поняття правосуб'єктності для певного кола організацій, які на даний момент не можуть вважатися міжнародними [1, с.308]. На сьогодні ми можемо назвати повний перелік суб'єктів міжнародного права, держави, квазідержавні утворення та особливі форми суб'єктів міжнародного права.

Зокрема, досвід науковців з проблеми дослідження має дуже важливе значення і багато дослідників приділяють значну увагу даній проблематиці, а саме вітчизняні автори М.О.Баймуратов, М.В.Буроменський, В.Г.Буткевич, В.А.Василенко, В.Н.Денисов, А.І.Дмитрієв, В.І.Євінтов, О.В.Задорожній, В.І.Кисіль, В.М.Корецький, І.І.Лукашук, В.В.Мицик, О.О.Мережко, В.І.Муравйов, Н.М.Ульянова, Л.Д.Тимченко, В.М.Репецький та ін. [5, с.814].

В теорії міжнародного права немає певного, чіткого розподілу суб'єктів міжнародного права, вони беруть певну участь в міжнародних правовідносинах та захищають свої права та інтереси і несуть відповідальність на міжнародному рівні, це не викликає певних суперечок. Індивіду як фізичній особі не притаманна ознака як суб'єкту міжнародного права участь у міжнародній нормотворчості [2, с.409]. Індивід – фізична особа, її не можна вважати повною мірою суб'єктом міжнародного права. Але, не зважаючи

на неможливість бути повною мірою суб'єктом міжнародного права, індивід як фізична особа може захищати свої права та інтереси, відповідати за злочини на міжнародному рівні, фізичній особі необхідно надати особливого статусу в міжнародному праві.

До елементів міжнародної правосуб'єктності можна віднести здатність бути носієм прав і обов'язків, міжнародна дієздатність, здатність брати участь у міжнародній правотворчості, здатність самостійно забезпечувати виконання норм міжнародного права [3, с.44-54]. Загалом, будь-який суб'єкт міжнародного права має право володіння елементами міжнародної правосуб'єктності. Для визначення складової держави можна посилатися на договір Монтевідео 1933 р., державі як суб'єкту міжнародного права притаманні ознаки як: можливість вступати у відносини з іншими державами, населення, уряд, територія. У випадку відмови державою від вступу в певні союзи, вона сама обмежує обсяг власної правосуб'єктності.

Також другим первинним суб'єктом міжнародного права є народ або нація, що бореться за незалежність держави. Але у міжнародному праві немає певного визначення таких термінів як «нація» і «народ». «Народ» може включати одну або кілька національних спільнот, а «нація» визначається як певна людська спільнота зі спільною територією та економічними інтересами, культурними особливостями. [4, с.814]. Як суб'єкт міжнародного права народ та нація може укласти певні договори, бути членом міжнародних націй. А вже вторинними суб'єктами міжнародного права виступають міжнародні організації та квазідержавні утворення, їх правосуб'єктність базується на міжнародному договорі [6, с.175]

Суб'єктами міжнародного права є лише міждержавні та міжурядові організації. Ті організації, які вважаються неурядовими здатні впливати на розвиток міжнародного права, але без своєї міжнародної правосуб'єктності. Квазідержавні або державноподібні утворення являють собою у міжнародному праві вільні місця, наприклад Ватикан і Мальтійський лицарський орден. Статус таких утворень зазвичай визначається в міжнародних договорах.

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, існують певні утворення, які володіють обмеженим колом прав та обов'язків у міжнародному праві. Основними суб'єктами міжнародного права ж держави, міжурядові організації, державноподібні утворення. Принципи міжнародного права є основою системи міжнародного права. Суперечність норм або окремих дій може призвести до порушень світового порядку, може привести до розв'язання нових конфліктів та значних жертв.

Література:

1. Антонович М.М.. Міжнародне публічне. 2003, С.308
2. Анцелевич Г. О., Покрещук О. О.. Міжнародне право. 2003, С.409
3. Буткевич В. Генеза доктрини міжнародної правосуб'єктності індивіда. 2010, С.44-54
4. Буткевич В., Войтович С. А., Григоров О. М., Заблоцька Л. Г., Задорожній О. В.. Міжнародне право: Основні галузі:, 2004, С.814.
5. Георгіца А., Чикурлій Сергій Олександрович. Міжнародне публічне право. 2002, С.175
6. Грудницька С. Розвиток теорії правосуб'єктності: господарсько-правове дослідження. 2009, С. 103-109

Стоєва Тетяна Іванівна,

*студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІІ ГЕНДЕРНІЙ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Завдання держави щодо забезпечення гендерного балансу у всіх проявах політичної, соціальної та економічної сферах набуває вагомого значення особливо в умовах євроінтеграції та правового реформування. Нині принцип гендерної рівності відіграє все більшу роль у регулюванні суспільних відносин та за своєю природою є сучасною конкретизацією принципів рівності та справедливості, які є основою демократичності держави та побудови сучасної правової системи. Сьогодні в Україні здійснюється реформування законодавства та державного простору, яке спрямоване на модернізацію діяльності інституційного потенціалу гендерної рівності відповідно до європейських та міжнародних стандартів. Однак незважаючи на сучасні глобалізаційні зміни постає проблема дискримінації за ознакою статі у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Гендерна проблематика проголошується як одна із базових у вирішенні соціальних проблем на міжнародному рівні, адже для всіх демократичних держав права людини є головною цінністю регулювання відносин між суспільством та державою. У процесах європейської інтеграції вирішення проблемних питань у сфері рівності прав та можливостей жінок і чоловіків є важливою складовою. Позитивного значення у даній проблематиці набувають міжнародно-правові стандарти, що спрямовані на подолання гендерної дискримінації, насильства за статевою ознакою, а також гарантування рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у різних сферах життєдіяльності. Саме тому мета роботи полягає в здійсненні аналізу діяльності міжнародно-правових стандартів стосовно запобіганню та протидії дискримінації за ознакою статі з метою імплементації міжнародно-правових норм в українське національне законодавство.

Гендерна рівність є складовою частиною загального принципу рівності, тобто належить до фундаментальних основ прав людини. Норми будь-якої галузі права повинні відповідати загальним принципам права, в тому числі й принципу гендерної рівності. Формування правових засад гендерної рівності має базуватися на принципах міжнародного права, ідеях гуманізму, справедливості, гідності [1, с. 16]. Тож дискримінація за ознакою статі несе певну небезпеку цивілізаційному розвитку суспільства та демократичним і правовим цінностям України. Міжнародні засади верховенства права співвідносяться із національними правовими системами, ставлячи законні інтереси людини і громадянина на перше місце в системі цінностей держави. Людина виступає найголовнішою соціальною цінністю, саме тому охорона прав та свобод людини і громадянина є першочерговим завданням держави. Тобто ефективний захист прав людини є основною ознакою будь-якої правової та демократичної держави. Існування наднаціональних механізмів та принципів демократії захисту прав людини може вирішувати проблему дискримінації за ознакою статі й впливати на розвиток й функціонування гендерного інституту держави.

Важливою складовою забезпечення гендерної рівності є нормативна база, оскільки саме вона є необхідною частиною прогресу людства, елементом демократії та важливою умовою розбудови демократичної, соціальної і правової держави. Саме тому на захист прав людини спрямовані зусилля численних міжнародних організацій та міжнародно-правових документів. Динамічне формування політики запобігання та протидії гендерній дискримінації в Україні відбувається на засадах, проголошених ООН та Радою Європи, а також з урахуванням міжнародно-правових актів, а саме: Загальна декларація прав людини, у якій вперше на міжнародному рівні закріплено норму про рівність усіх людей; Конвенцію ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, у якій йдеться про заходи для

унеможливлення дискримінації, тобто будь-якого розрізнення, винятку або обмеження за ознакою статі; Пекінську декларацію та платформу дій, документ має на меті поліпшення становища жінок на шляху їх активного залучення до всіх сфер суспільного та приватного життя; іншим важливим документом щодо посилення залучення жінок до питань миру та безпеки є Резолюція Ради Безпеки ООН «Жінки. Мир. Безпека» [2, с. 5-6].

Також неможливо не наголосити, що для удосконалення існуючих механізмів запобігання та протидії дискримінації за ознакою статі набуває особливого значення ратифікація Україною від 20.06.2022 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами або так званої Стамбульської Конвенції. Стамбульська конвенція є першим міжнародним нормативно-правовим актом, де системно врегульовано комплекс засад, а саме захист, запобігання, судову відповідальність і вироблення стратегії у сфері протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Так однією з головних цілей цієї Конвенції є розробка всеосяжних рамок, політики та заходів для захисту всіх жертв насильства стосовно жінок і домашнього насильства та надання їм допомоги [3].

Загалом, кожне демократичне суспільство створює належні умови для застосування норм міжнародного права щодо захисту прав людини, керуючись відповідними принципами та правилами, викладеними в документах міжнародних та європейських організацій. Одним з основних європейських правозахисних механізмів щодо захисту прав людини є Європейський суд з прав людини, що забезпечує дотримання прав і свобод людини і громадянина, що закріплені в Європейській конвенції, адже значна частина його правових позицій стосується вирішення проблемних питань та ситуацій, де відбулося порушення гендерної рівності. Так відповідно до статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: «Кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження» [4].

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, що рівність є фундаментальним принципом демократичного суспільства, яке прагне до кращого функціонування законодавства та розвитку державу на світовій арені. Рівність чоловіків і жінок визнається одним з ключових питань сучасного суспільства. Однак незважаючи на зміни у законодавстві держави і у суспільстві загалом, проблема гендерної дискримінації досі залишається актуальною. Зокрема, як на національному, так на міжнародному рівні проблематика дискримінації за ознакою статі полягає у створенні та дотриманні дієвих стандартів щодо подолання даної проблематики. Протидія гендерній дискримінації є пріоритетним напрямком розвитку міжнародно-правових механізмів забезпечення рівноправності за ознакою статі. На міжнародному рівні забезпечення гендерної рівності покладається на міжнародно-правові акти та відповідні міжнародні організації. Відповідно до цього міжнародно-правові акти і організації мають на меті універсальні стандарти, відповідно до яких держави зобов'язані дотримуватися рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у різних сферах життєдіяльності, здійснювати дієві заходи у сфері подолання гендерної дискримінації та насильства за статевою ознакою. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення гендерної рівності й рівних можливостей є дієвим механізмом у боротьбі з гендерною дискримінацією, оскільки саме вони перш за все розглядають проблему захисту прав та свобод людини. Саме тому ці стандарти є дієвим механізмом для України в умовах євроінтеграції.

Література:

1. Грицай І.О. Правове забезпечення гендерної рівності в Україні в умовах євроінтеграції та правового реформування. *Порівняльно-аналітичне право* № 5 2016. С. 15-16

2. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Законодавче регулювання та міжнародні стандарти гендерної рівності: лекція. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 23 с.

3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11 травня 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#n166

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 01 січня 1990 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n476

Тарасевич Тетяна Юрїївна,

доцент кафедри публічно-правових дисциплін Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, кандидат юридичних наук

ПРАВОВИЙ СТАТУС НЕНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У преамбулі Декларації про права дитини 1959 р. закріплюється право дитини на спеціальну охорону та турботу, включаючи «належний правовий захист, як до, так і після народження» [1]. Те саме формулювання повторюється у преамбулі Конвенції про права дитини 1989 р. [2]. Необхідність захисту інтересів даного суб'єкта права ще до його народження передбачена у низці зарубіжних Основних законів (наприклад, у Конституціях Перу (ч. 1 ст. 2), Замбії (ч. 2 ст. 12), Словаччини (ч. 1 ст. 15), Чехії (ч. 1 ст. 6), Ірландії (ч. 3 ст. 40) та ін.). У Німеччині становище такого змісту відсутнє у тексті Конституції, але імплементовано у національне законодавство у вигляді роз'яснень вищих судових органів (приміром, Федеральний конституційний суд ФРН у Постанові від 28 травня 1993 р. встановив, що життя підлягає потенційному захисту ще до появи дитини на світ [3]).

В результаті багато сучасних вітчизняних та зарубіжних правознавців говорять про необхідність захисту прав дитини, що не народилася, проте по-різному визначають її часові межі. Особливою у даному аспекті є практика ЄСПЛ.

То ж постає питання: чи захищає ст. 2 Конвенції 1950 р. життя ще ненародженої дитини. Вважається, що термін «кожен», вжитий у тексті ст. 2 Конвенції, не стосується новонароджених. У зв'язку з абортами існують різні позиції щодо того, чи порушує дозвіл на аборт рівновагу між законними інтересами вагітної жінки та законною необхідністю захищати плід.

У цьому контексті Європейська комісія з прав людини виявляє стриманість, залишаючи там досить широку свободу вибору законодавцям. Тому на сьогодні під час розгляду справ, пов'язаних з абортами, ЄСПЛ утримується від будь-яких заяв щодо тлумачення слова «життя» у зв'язку з абортами, а також щодо того, як і наскільки ненароджена дитина може користуватися захистом відповідно до ст. 2 Конвенції.

Як відомо, польський законодавець, як і законодавці практично всіх країн, які входять до ЄС, не взяв на себе сміливості заборонити проведення абортів, але водночас встановив кримінальну охорону безпеки життя та здоров'я ненародженої дитини. Далі таким шляхом пішов законодавець Німеччини (ФРН). У Кримінальному кодексі ФРН (далі – КК ФРН) найбільше статей – 7, у яких встановлено відповідальність за дії, пов'язані з перериванням вагітності. Переривання вагітності (§ 218 (1)) карається позбавленням волі терміном до трьох років чи грошовим штрафом. Водночас не вважаються перериванням вагітності події, результат яких настає до завершення процесу приживання заплідненої яйцеклітини в матці. Обтяжуючими обставинами переривання вагітності є дії, що здійснюються проти волі вагітної жінки і якщо особа через грубу необережність створює небезпеку завдання тяжкої шкоди здоров'ю вагітної жінки. Це називається «особливо тяжкий випадок» і покаранням за нього є позбавлення волі на строк до шести місяців або грошовий штраф (§ 218 (2)). Дещо несподіваною є норма, передбачена § 218 (3) – якщо

діяння здійснює вагітна жінка, то покаранням є позбавлення волі на строк до року або грошовий штраф.

У ФРН діє Федеральний закон про запобігання та вирішення конфліктів, пов'язаних з вагітністю, від 27 липня 1992 р. із змінами від 21 серпня 1995 р.. Відповідно до цього Закону та § 219 КК ФРН, консультація має бути захистом ненародженого життя. Вона покликана спонукати жінку до збереження вагітності та розкрити їй перспективи життя з дитиною; допомогти жінці прийняти відповідальне й усвідомлене рішення. При цьому жінка має усвідомлювати, що дитина на будь-якій стадії розвитку має своє право на життя, тому, відповідно до правопорядку, переривання вагітності припустимо тільки у виняткових ситуаціях, коли виношування дитини створює для жінки важке й небезпечне навантаження, яке перевищує допустимі межі. Консультація порадою та допомогою має сприяти подоланню конфліктних ситуацій та виходу з тяжкої ситуації, пов'язаної з вагітністю.

Крім того, у КК ФРН встановлено кримінальну відповідальність за рекламу переривання вагітності (в іншому перекладі – «Агітація переривання вагітності») (§ 219а), за введення в обіг засобів переривання вагітності (§ 219в), за порушення лікарських обов'язків при перериванні вагітності тощо.

Ще більш прогресивним щодо захисту ненародженого життя є Кримінальний кодекс Франції. Так, у розділі першому «Про злочинні діяння в галузі охорони здоров'я», у підрозділі, що стосується захисту людського плоду, міститься ст. 511-1 «Практична реалізація евгеніки, спрямована на організацію селекції людей», яка карається двадцятьма роками кримінального ув'язнення. Водночас низка статей (ст. 511-2–511-4) передбачає кримінальну відповідальність за збирання або вилучення гамет (статевих клітин) живої людини без її письмової згоди.

На території Франції дозволено аборти «за бажанням» на ранніх стадіях вагітності. Франція належить до найбільш ліберальної групи країн, у яких законодавець виходить із визнання права жінки самостійно вирішувати питання щодо вагітності. Кримінальна політика спрямована тут на охорону здоров'я жінки, тобто караними є лише поза лікарняні та пізні аборти.

Проблема переривання людського життя лікарями не обмежена лише проведенням абортів, це стосується й питання евтаназії. Відповідно до Закону Австрійської Республіки «Про заповіт про життя» (Acton Living Wills) від 8 травня 2006 р. [4], пацієнти можуть відмовитися від лікування наприкінці життя заздалегідь. Це ідеальна умова, щоб уникнути вимог про евтаназію на законодавчому рівні, а також це полегшує становище медичного персоналу, якому часто доводиться мати справу зі суперечливими думками членів сім'ї. Цей Закон створює також найкращі умови для людей, які хочуть мати можливість померти з гідністю.

Свідома відмова поширюється на працівників охорони здоров'я, які безпосередньо виконують функцію медичного лікування чи процедур. Це означає, що якщо лікар робить аборт, то медичні сестри, адміністрація лікарні не можуть відмовити пацієнтці в післяопераційній допомозі [3].

А втім, Європейський суд з прав людини встановив, що право медиків на відмову не безмежне. Так, у справі «Pichon and Sajous v France» [5] Суд ухвалив, що це право не поширюється на фармацевтів, які продають контрацептиви. Вони не мають права нав'язувати свої релігійні переконання іншим особам. Суд вказав, що право на свободу релігії, а також питання особистого сумління не завжди означає, що людина має право поводитися у громадських місцях так, як вважає за можливе особисто для себе. Суд заявив, що «доки продаж протизаплідних засобів є законним та відбувається за рецептом лікаря і ніде, крім як в аптеці, фармацевти не мають права нав'язувати свої релігійні переконання іншим як виправдання за відмову продавати таку медичну продукцію».

Отже, лікарі, які зобов'язані робити штучне переривання вагітності (або евтаназію), можуть з релігійних або моральних міркувань сприймати ці події негативно. Це може призвести до конфлікту інтересів лікаря та пацієнта. Враховуючи це, Рада Європи зробила,

на нашу думку, досить вдалу спробу вирішити можливу конфліктну ситуацію. 10 жовтня 2010 р. було прийнято Резолюцію Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1763 (2010) «Право на заперечення з міркувань сумління при наданні легальної медичної допомоги» [6]. У цій Резолюції йдеться, що жодна особа, лікарня чи установа не повинні бути примушені, притягнуті до відповідальності або дискриміновані у будь-якій формі за відмову від виконання, надання допомоги у здійсненні або проведенні абортів, здійсненні викидня у людини, або евтаназії, або будь-якої дії, яка може призвести до смерті людського плода чи ембріона, з будь-якої причини.

Чітке встановлення правового статусу ембріона необхідне з метою визначення можливості реалізації права розпорядження ембріоном, зробленим штучним шляхом, а також виявлення суб'єкта, який має таке право [7]. Подібні питання можуть виникати в різних ситуаціях: ембріональні клітини в даний час використовуються в зарубіжних країнах у косметології та фармацевтичній промисловості. Крім того, подальшу долю ембріонів доводиться вирішувати при розлученні або смерті одного з подружжя після того, як сімейна пара вирішила вдатися до ЕКЗ або послуг сурогатної матері.

При цьому необхідно виходити з того, що зачата, але ще не народжена дитина може виступати у правовідносинах у трьох якостях: як можливий об'єкт права (ембріон – термін вагітності до восьми тижнів), як невід'ємна частина організму матері (плід – термін вагітності від дев'яти до 12 тижнів) і як носій законного інтересу, який може згодом трансформуватися у право на життя (нащитурус – термін вагітності понад 12 тижнів) [8]. Кожна з перерахованих стадій внутрішньоутробного розвитку дитини потребує самостійного закріплення її статусу з урахуванням базових принципів науки біоетики, що активно формується, а також наведених вище позицій ЄСПЛ, чинного законодавства та існуючих у країні правових традицій.

Отож, чітке визначення меж правової охорони ненародженої дитини дозволить чітко вирішувати пов'язані з нею юридичні проблеми та гарантуватиме реалізацію міжнародно-правових принципів та норм на будь-якій стадії внутрішньоутробного розвитку майбутньої людини.

Література:

1. Declaration of the rights of the child. Proclaimed by UN General Assembly Resolution 1386 (XIV) of 20 November 1959. URL: <https://www.unicef.org/malaysia/1959-Declaration-of-the-Rights-of-theChild.pdf>
2. Конвенція про права дитини. ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Joseph, R. Human Rights and the Unborn Child / R. Joseph. – Leiden : Brill, Martinus Nijhoff Publishers, 2009. 350 p.
4. Серета С. В. Евтаназія: досвід правового регулювання в іноземних країнах та доцільність дозволу в Україні. *Медичне право України: проблеми паліативної допомоги та медико-соціального обслуговування населення*: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з медичного права. Львів : ЛОБФ «Медицина і право», 2010. С. 196–200.
5. Case of Pichon and Sajous v France, ECHR 02.10.2001. URL: <https://www.strasbourgconsortium.org/common/document.view.php?DocumentID=4942>
6. Резолюцію Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1763 (2010) «Право на заперечення з міркувань сумління при наданні легальної медичної допомоги». 08.10.2010. URL: <https://www.irs.in.ua/ua/rezolyuciya-parje-1763-2010-pravo-na-zaperechennya-zmirkuvan-sovisti-pri-nadanni-legalnoji-medichnoji-dopomogi>
7. Parness, J. The Abuse and Neglect of the Human Unborn: Protecting Potential Life / J. Parness // *Family Law Quarterly*. 1986. V. 20, № 2. P. 197–212.

8. Tyson, J. E. Intensive Care for Extreme Prematurity – Moving beyond Gestational Age / J. E. Tyson, N. A. Parikh, J. Langer, C. Green, R. D. Higgins // The New England Journal of Medicine. URL: <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMoa073059>

Тен Катерина Рафіківна,

*студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ПОВНОВАЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Актуальність теми. Сучасні міжнародні відносини характеризуються постійним розширенням сфер взаємодії держав, тому всі нові відносини стають предметом міжнародно-правового регулювання. Однією з таких порівняно нових організаційно-правових форм міждержавного співробітництва є міжнародні організації.

Міжнародні організації є основною інституціональною формою співробітництва держав, вони виступають у якості основного організатора міждержавного спілкування [1].

Міжнародна організація - заснована міжнародним договором організація, що покликана на постійній основі координувати дії держав членів відповідно до наданих їй повноважень.

Характерні риси організації:

- створення шляхом укладення особливого договору, що є засновницьким актом;
- 'система постійно діючих органів;
- автономний статус і відповідні функції.

Для класифікації міжнародних організацій можуть бути застосовані різні критерії.

За характером членства міжнародні організації поділяються а міжурядові та неурядові. Останні, хоча і відіграють значну роль ш міжнародній арені, не розглядаються як суб'єкти міжнародного праві оскільки створюються не державами, а юридичними та фізичним особами різних держав.

За колом учасників міжнародні міжурядові організації поділяються на універсальні, відкриті для участі всіх держав світу (ООН її спеціалізовані установи), і регіональні, членами яких можуть бути держави одного регіону.

Міжурядові організації поділяються також на організації загальної і спеціальної компетенції. Діяльність організацій загальної компетенції стосується всіх сфер відносин між державами-членами: політичної економічної, соціальної, культурної і ін. (наприклад, ООН, СНД, ОАД) Організації спеціальної компетенції обмежуються співпрацею в одній спеціальній області (наприклад, Міжнародна організація праці) і за предметом діяльності можуть поділитися на політичні, економічні соціальні, культурні, наукові, релігійні і т.д.

За порядком вступу організації поділяються на відкриті (будь-яка держава може стати членом) і закриті (прийом в члени проводиться за згодою первинних засновників) [2].

Держави, створюючи міжнародні організації, наділяють їх певною правосуб'єктністю, визнаючи за ними здатність: мати міжнародні права і обов'язки; приймати участь у створенні і реалізації норм між-народного права; нести відповідальність за міжнародним правом. Тим самим держави створюють новий суб'єкт міжнародного права, який разом з ними здійснює правотворчі, правозастосовчі і правоохоронні функції у сфері міжнародної співпраці. Воля організації не обов'язково співпадає з волею кожного з її членів, тобто організація має свою авто-номну волю.

В основі правової природи міжнародних організацій лежить на-явність спільних цілей і інтересів держав-членів. Для правової природи міжнародної організації істотним є те, що її цілі і принципи, компетен-ція, структура і т.п. має узгоджену договірну основу.

Міжнародні організації наділяються договірною правоздатністю, тобто мають право укладати різноманітні угоди в межах своєї компетенції. Як встановлює ст. 6 Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями або між міжнародними організаціями 1986 р., «правоздатність міжнародної організації укладати договори регулюється правилами цієї організації». Пункт 1 ст. 2 Конвенції свідчить, що «правила організації» означають, зокрема, засновницькі акти, прийняті відповідно до них рішення і резолюції, а також стали практику організації.

Міжнародні організації володіють здатністю брати участь у дипломатичних стосунках. При них акредитуються представництва держав, вони самі мають представництва в державах (наприклад, інформаційні центри ООН) і обмінюються представниками між собою. Міжнародні організації та їх посадовці користуються привілеями і імунітетами, які закріплені у Конвенції про привілеї та імунітети ООН 1946 р., Конвенції про привілеї та імунітети спеціалізованих установ ООН 1947 р, та ін.

Як суб'єкти міжнародного права, міжнародні організації несуть відповідальність за правопорушення і нанесення збитків своєю діяльністю і можуть виступати з вимогами про відповідальність.

Кожна міжнародна організація має в своєму розпорядженні фінансові ресурси, які хоча і складаються в більшій частині з внесків держав, членів, але витрачаються виключно в загальних інтересах організації.

Виділяють три основні функції міжнародних організацій: контрольну, оперативну, регулятивну.

Контрольна функція полягає в здійсненні контролю за відповідністю поведінки держав нормам міжнародного права. Для цього організація має право збирати і аналізувати відповідну інформацію, обговорювати її та висловлювати свою думку в резолюціях. У багатьох випадках держави зобов'язані регулярно представляти доповіді про виконання ними норм міжнародного права і актів організації у відповідній області, особливо в області прав людини.

Оперативна функція полягає в досягненні цілей організації шляхом безпосередньої діяльності, власними засобами організації. Організації надають економічну, науково-технічну і іншу допомогу, консультаційні послуги. Значний розвиток в цьому аспекті отримали операції ООН з підтримки миру.

Регулятивна функція є сьогодні найважливішою. Вона полягає в ухваленні рішень, що визначають цілі, принципи, правила поведінки держав-членів. Такого роду рішення мають лише морально-політичну; обов'язкову силу. Проте їх вплив на міждержавні відносини і на міжнародне право не можна недооцінювати.

Акти (рішення) міжнародних організацій приймаються, як правило, у формі резолюцій, що мають рекомендаційний характер. В той же час необхідною рисою джерела міжнародного права є обов'язковість, тобто формулювання правила поведінки суб'єктів права, за невиконання якого до відповідного суб'єкта можуть бути застосовані міри міжнародно-правової відповідальності [3].

Незважаючи на це, все більше дослідників визнають, що за певних умов рішення міжнародних організацій стають джерелами міжнародного права, чи хоча б джерелами права міжнародних організацій.

Рішення міжнародних організацій загальної компетенції, як правило, визнавались джерелами міжнародного права ще в радянській науці. Особливо важливими з цієї точки зору є рішення міжнародних економічних організацій. Це пояснюється тим, що вони частіше від інших міжнародних організацій використовують можливість регулювання міжнародних відносин (економічних) за допомогою прийнятих ними рішень. Це зумовлено тим, що міжнародні економічні відносини постійно розвиваються та вимагають міжнародно-правового регулювання, а у зв'язку з недостатньою оперативністю регулювання на договірній основі вони у значній мірі визначаються рішеннями міжнародних економічних організацій.

Тому рішення (резолуції) міжнародних організацій є спеціальними джерелами міжнародного економічного права [9, С. 43-44], та вважає, що вказані документи містять декілька видів норм, таких як: діючі правові принципи та норми міжнародного економічного права; нові принципи та норми, які в результаті згоди держав (*opinio juris*), без тривалої практики та прецедентів стають нормами міжнародного права; політичні (рекомендаційні) норми, що мають високу обов'язкову силу морально-політичного характеру (м'яке право).

Таким чином, можна зробити висновок, що проблема юридичної природи рішень міжнародних організацій не є повністю вивченою. Деякі постанови міжнародних організацій є за своєю природою міжнародно-правовими актами і більше того, джерелами міжнародного права. Однак досі нема чіткого списку критеріїв відповідності рішень міжнародних організацій джерелам міжнародного права.

Незважаючи на гострі дебати між юристами щодо юридичної дії рішень міжнародних організацій, зокрема ООН, практика показує, що держави-члени не виконують даних рішень, якщо це суперечить їх національним інтересам, і практично не існує механізмів, що можуть змусити державу до виконання постанов міжнародних організацій.

Література:

1. Баймуратов М.О. Міжнародне право. Харків : Одісей. 2018. С.747.
2. Буроменський М.В., Кудас І.Б., Маєвська А.А., Семенов Б.С, Стешенко В.С. Міжнародне право. Київ: Юрінком Інтер. 2017. С.485.
3. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник для студ. вищ. навч. закладів за спец. "Міжнародне право". 2017. С. 566.

Теник Антон Володимирович,

аспірант Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВА НА ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПОЗОВУ НА ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

У випадках, встановлених законом, до суду можуть звертатися органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах (ч. 2 ст. 4 ЦПК України[1]).

Відповідно до ч.ч. 1, 5 ст. 56 ЦПК України [1]у випадках, встановлених законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду із заявами про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів та брати участь у цих справах. У разі відкриття провадження за позовною заявою особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (крім прокурора), особа, в чій інтересах подано позов, набуває статусу позивача.

У силу припису ч. 5 ст. 174 ЦПК України [1]у разі пред'явлення позову особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, в заяві повинні бути зазначені підстави такого звернення.

Аналіз наведених норм дозволяє зробити висновок, що особи, які наділені правом на звернення до суду, поділяються на дві групи:

- особи, які звертаються до суду за захистом своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів й, відповідно, мають як матеріально-правову, так і процесуальну заінтересованість у конкретному результаті розгляду справи, займають процесуальне становище позивача, та

- особи, які звертаються до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах, заінтересованість яких носить суто процесуальний характер й процесуальне становище яких, за загальним правилом, є відмінним від процесуального становища позивача.

За змістом положень ст. 1, п. 6 ч. 1 ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI[2] громадське об'єднання являє собою добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів.

Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація (засновниками та членами (учасниками) є фізичні особи) або громадська спілка (засновниками є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи).

Громадське об'єднання може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи (як непідприємницьке товариство, основною метою якого не є одержання прибутку) або без такого статусу.

Для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання здійснює не лише конкретно визначені законом права, а й інші права, не заборонені законом.

Згідно з правовим висновком Конституційного Суду України, висловленим у абз. 3 п. 2.6 рішення від 28 листопада 2013 р. № 12-рп/2013 у справі за конституційним зверненням асоціації «Дім авторів музики в Україні» щодо офіційного тлумачення положень п. 7 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» у взаємозв'язку з положеннями п. «г» ч. 1 ст. 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права»[3], громадська організація може захищати в суді особисті немайнові та майнові права як своїх членів, так і права та охоронювані законом інтереси інших осіб, які звернулися до неї за таким захистом, лише у випадках, якщо таке повноваження передбачено у її статутних документах та якщо відповідний закон визначає право громадської організації звертатися до суду за захистом прав та інтересів інших осіб.

З наведеного вбачається, що громадська організація має право звернутися до суду або як позивач для захисту своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів громадської організації як суб'єкта охоронюваних матеріальних правовідносин або на виконання покладених на неї статутних завдань, або в порядку ст. 56 ЦПК України як особа, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах у випадках, передбачених відповідним законом.

Відповідно до ст. 50 Конституції України кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Екологічні інтереси населення можуть підлягати судовому захисту на підставі ч. 7 ст. 41 Конституції України, відповідно до якої використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі, а також приписів ст. 66 Основного Закону, відповідно до якої ніхто не повинен заподіювати шкоду довкіллю.

З огляду на положення з п.п. «а», «д», «з» ч. 1 ст. 9, п.п. «в», «д» ч. 1 ст. 10, 11, п. «ж» ч. 1 ст. 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-XII[4], кожен громадянин України має право на: безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище; об'єднання в громадські природоохоронні формування; подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Екологічні права громадян забезпечуються, серед іншого, участю громадських організацій та громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища, компенсацією в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю і майну

громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища.

Порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України.

Громадські природоохоронні організації мають право подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в тому числі здоров'ю громадян і майну громадських організацій.

До того ж, відповідно до ч. 2 ст. 3 ЦПК України [1] якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору України.

Законом України від 06 липня 1999 року № 832-XIV [5] ратифіковано Конвенцію Європейської Економічної Комісії ООН про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція) (далі – Конвенція). Положення цього міжнародного договору відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства України.

Згідно з п.п. 4, 5 ст. 2 Конвенції «громадськість» означає одну або більше фізичних чи юридичних осіб, їхнє об'єднання, організації або групи, які діють згідно з національним законодавством або практикою. «Зацікавлена громадськість» означає громадськість, на яку справляє або може справити вплив процес прийняття рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища, або яка має зацікавленість в цьому процесі; для цілей даного визначення недержавні організації, які сприяють охороні навколишнього середовища та відповідають вимогам національного законодавства, вважаються такими, що мають зацікавленість.

З метою забезпечення належної реалізації екологічних прав уст. 9 Конвенції передбачено право і гарантії доступу до судового й адміністративного оскарження рішень, дій чи бездіяльності, що вчинені з порушенням права на доступ до інформації чи права на участь у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля.

Згідно з п. 3 вказаної норми, крім процедур перегляду, передбачених вище п.п. 1 і 2, і без їх порушення, кожна зі Сторін забезпечує представникам громадськості, коли вони відповідають передбаченим законодавством критеріям, якщо такі є, доступ до адміністративних або судових процедур для оскарження дій або бездіяльності приватних осіб і громадських органів, які порушують положення національного законодавства, що стосується навколишнього середовища.

Як зазначено у Настановах з виконання Орхуської конвенції (ООН, 2000 р.) [6, с. 214], відповідно до положень Конвенції представники громадськості мають право оспорювати порушення національного законодавства у сфері довкілля незалежно від того, належать такі порушення до прав на інформацію і на участь громадськості при прийнятті рішень, гарантованих Орхуською конвенцією, чи ні.

Висновок. Зважаючи на зазначене, створена з метою захисту екологічних інтересів громадська організація є природоохоронною організацією, яка відповідно до положень Орхуської конвенції та законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про громадські об'єднання» на виконання завдань, визначених у її статуті, має право звертатися до суду для захисту порушених екологічних прав, а також з метою захисту навколишнього природного середовища.

У позовній заяві, пов'язаній із захистом екологічних прав, громадська організація вправі визначати своє процесуальне становище як позивача та обґрунтовувати свою заінтересованість необхідністю захисту життя, здоров'я та екологічних прав та інтересів невизначеного кола неперсоніфікованих осіб, наприклад, мешканців населеного пункту.

Література:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
2. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1.
3. Щодо офіційного тлумачення положень пункту 7 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір» у взаємозв'язку з положеннями пункту «г» частини першої статті 49 Закону України «Про авторське право і суміжні права»: Рішення Конституційного Суду України від 28 листопада 2013 р. № 12-рп/2013 у справі № 1-17/2013 / Конституційний Суд України. *Офіційний вісник України*. 2013. № 95. Ст. 3532.
4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
5. Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: Закон України від 06 липня 1999 р. № 832- XIV / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 34. Ст. 296.
6. Орхусская Конвенция: руководство по осуществлению / Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк и Женева, 2000. 257 с. URL: <https://unece.org/fileadmin/DAM/env/pp/implementation%20guide/russian/aigr.pdf> (дата доступу: 20.11.2022).

Толкачова Ірина Анатоліївна,

доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін Київського університету права Національної академії наук України, кандидат юридичних наук

Матвєєв Сергій Васильович,

завідувач кафедри загальнотеоретичних правових і соціально-гуманітарних дисциплін Київського університету права Національної академії наук України, кандидат юридичних наук, доцент

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В Конституції України закріплені основні права та свободи людини і громадянина, способи та механізми їх реалізації. Загалом, норми Основного Закону нашої держави є закономірним результатом дотримання Україною світових стандартів захисту прав та свобод людини, відображених у міжнародних актах, а саме: Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права та інших.

Кожна демократична держава повинна бути здатна забезпечити гідне існування людини, повноцінну реалізацію й захист її прав та свобод. Але, слід констатувати, що після 24 лютого 2022 року, початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, життя українського народу змінилося назавжди. Простежуються систематичні порушення прав і свобод людини, яким, на превеликий жаль, наша держава не може запобігти в повній мірі. Варто лише згадати Ірпінь, Бучу, Бородянку та інші міста України.

У Меморандумі Комісара Ради Європи з прав людини констатується, що напад РФ на Україну спричинив серйозні та масові порушення прав людини та норм міжнародного гуманітарного права, що мало катастрофічні наслідки для здійснення українським народом практично всіх прав людини. Комісар отримала переконливі докази систематичних

порушень російськими військами права на життя, включаючи довільні вбивства і насильницькі зникнення; порушень майнових прав, включаючи широкомасштабну руйнацію громадянської інфраструктури; випадків катувань та жорстокого поводження, гендерно обумовленого насильства та пов'язаного з війною сексуального насильства; порушень права на свободу та особисту недоторканність, включаючи викрадення, довільне утримання під вартою та утримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом. Характерна картина певних порушень норм міжнародного гуманітарного права, у тому числі систематичні напади, вказує на те, що багато таких порушень можуть бути кваліфіковані як військові злочини чи злочини проти людяності [1].

Враховуючи зазначене, вже сьогодні треба визначати пріоритетні напрямки подальших дій у найближчому майбутньому стосовно покарання країни-агресора та відновлення порушених прав наших співвітчизників. РФ порушила всі можливі норми міжнародного права відносно захисту прав і свобод людини і більшість міжнародної спільноти визнає, що головне – не допустити її безкарності. Певні кроки в цьому напрямку вже зроблені.

Так, Президент Європейської комісії Урсула фон дер Ляен запропонувала створити спеціалізований суд за підтримки ООН для розслідування злочину агресії Росії, а Франція спільно з європейськими та українськими партнерами вже розпочала роботу зі створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії Росії проти України, про що повідомила 30 листопада 2022 року прес-служба французького Міністерства закордонних справ [2].

Відкритим залишається питання участі Міжнародного кримінального суду, створеного у 1998 році, саме з юрисдикцією, обмеженою найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства: злочини геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії (п. 1 ст. 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду) [3].

Але Росія не визнає юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, тому й активно пішов процес пошуку альтернативних варіантів зі сторони України та її міжнародних партнерів щодо створення спеціального суду. Або це може бути спеціалізований суд (трибунал) за підтримки ООН на основі багатостороннього договору, або гібридний спеціалізований суд, який буде інтегрований у національну систему правосуддя, але з міжнародними суддями.

Звісно, що це лише перші та далеко не останні кроки, спрямовані на майбутнє покарання всіх винних у неспровокованій агресії РФ проти України, у злочинах проти людяності, воєнних злочинах та геноциді. Навіть процес компенсації Україні збитків та витрат на відновлення країни буде передбачати багато різних організаційних форм.

Слід пам'ятати, що важливим є не тільки покарання винних, а й відновлення порушених прав і свобод постраждалих від дій РФ українців. Важливим механізмом захисту у цьому випадку, є звернення до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Але реальність стикається з певними проблемами у реалізації цієї можливості. Наприклад, постраждалий повинен спочатку звернутися до національних правозахисних інституцій та органів, і лише в разі їхньої недієвості, треба звертатися до ЄСПЛ. За даними МВС України, станом на жовтень правоохоронці зафіксували вже близько 40 тисяч воєнних злочинів, скоєних російськими військовими на території України.

Порушуючи фундаментальні принципи міжнародного права, Росія приймає внутрішні закони, які дозволяють не виконувати рішення ЄСПЛ.

Враховуючи вищенаведене, слід визнати, що захист порушених прав у результаті повномасштабної агресії Росії проти України є дуже складною справою, але треба звернути увагу на важливість фіксування всіх злочинів, які РФ скоїла проти України хоча б для майбутнього міжнародного спеціального трибуналу щодо осіб, винуватих у військових злочинах РФ.

Література:

1. Оpubлiкован меморандум Комiссара о послeдствiях вoйни в Укрaїнe для прaв чeлoвeкa. URL: <https://www.coe.int/ru/web/commissioner/-/the-commissioner-publishes-her-memorandum-on-the-human-rights-consequences-of-the-war-in-ukraine>

2. Вiйнa РФ прoти Укрaїни. Фрaнцiя зaявилa прo пoчaтoк рoбoти зi ствoрeння спeцтpибунaлу. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-frantsiya-spetstrybunal/32156854.html>

3. Римськiй Стaтут Мiжнaрoднoгo Крiмiнaльнoгo Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

Трeбик Дмитpо Рoмaнoвич,

здoбувaч вищoї oсвiти нa бaкaлaвpськoму рiвнi юридичнoгo фaкулътeту Хмeльницькoгo унiвepситeту упpavliння тa прaвa iмeнi Лeонiдa Юзькoвa

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МІСЦЕВИХ ГРОМАД

Оснoвa кoжнoї крaїни цe її рoзвiтoк, зoкpeмa oснoвним пoкaзникoм тa цiллю ввaжaєтьcя eкoнoмiчний рoзвiтoк. Нaшa крaїнa, як тa ,якa знaхoдитьcя в сeгмeнтi крaїн з пeрeхiднoю eкoнoмiкoю, бeзумoвнo вдiляє вeличeзнy увaгy нa цeй aспeкт. Цe пiдсилюєтьcя i бaжaнням звичaйних грoмaдян, дo пoкpащeння мaтeрiальнoгo зaбeзпeчeння тa рiвнiя життя, зa пpиклaдoм тaких в рoзвiнeних крaїнax. З чaсу пpoгoлoшeння нeзaлeжнoстi Укрaїни, в цьoмy, тa бaгaтьoх iнших сeгмeнтax дepжaвoтвoрeння бyлo пpийнятo бaгaтo гучних тa вaжливих рeфoрм. Зoкpeмa, нaдмiрнa тa нaдзвичaйнo тpивaлa фiнaнcoвa цeнтpалiзaцiя, якa бyлa пpисутня в крaїнi, чeрeз зaлeжнiсть вiд вeликoгo цeнтpу, щo спpoвoкyвaлo дeфiцитний хaрaктeр мiсцeвих бюджeтiв, вce цe нeгaтивнo вплинулo нa eкoнoмiчнy сaмoстiйнiсть нe тiльки нa мiсцeвoмy, a й нa глoбaльнoмy рaнзi. Як нaслiдкoм тaкoгo, стaлo тe, щo мiсцeвi oргaни влaди нe мaли змoги нaкoпичувaти рeсypси для рeалiзaцiї iннoвaцiйних пpoгpaм рoзвiткy, пiдтpимки кoмyнaльнoї iнфpaстpуктypи, a тaкoж гaльмyвaння в aгpaрнoмy сeктopi, тa зoкpeмa всiх сфepax eкoнoмiки. Тaкi нeгaтивнi фaктopи стaли сaмe eкoнoмiчними пiдстaвaми для ствoрeння тa пpoвeдeння дeцeнтpалiзaцiї в Укрaїнi. Пpoвeдeння тaкoї глoбaльнoї рeфoрми, бeзумoвнo слiд пiдкpiплювaти пoкpащeнням дoдaткoвих пpoцeсiв, зoкpeмa нaдзвичaйнo вaжливим пoстae питaння пoкpащeння пpoцeсу фoрмyвaння дoхiднoї чaстини мiсцeвих бюджeтiв тa пoшукiв шлaxiв дo eфeктивнoгo їх збiльшeння.

Стpимкий рoзвiтoк мiсцeвoгo сaмoвpядувaння, впpoвaджeння iнститyту тeритopiальних грoмaд, пeрeрoзпoдiл рeсypсiв, тa пoвнoвaжeнь нa мiсця, в рaмкax пpoвeдeння дeцeнтpалiзaцiї. Слiд зaзнaчити, щo тaкi пpoцeси мaють нa мeтi пiдвищeння фiнaнcoвoї спpoмoжнoстi, тa iнвeстицiйнoї пpивaбливoстi тeритopiй. В рeзyльтaтi пpoвeдeння рeфoрми, oргaни мiсцeвoгo сaмoвpядувaння oснoвнoгo рiвнiя oтpимyють вiдпoвiднi мoжливoстi для рoзвiткy їх кaдрoвoгo, фiнaнcoвoгo, тa oргaнiзaцiйних умoв для фoрмyвaння життeздaтних грoмaд, a тaкoж пoкpащeння пoклaдeних нa них фyнкцiй. Oкpim цьoгo, мiсцeвi oргaни влaди зaбeзпeчyютьcя дoдaткoвими рeсypсaми, тa фiнaнсaми. Aктуaльним зaвдaнням сaмe eкoнoмiчнoї дeцeнтpалiзaцiї є зaбeзпeчeння нeoбхiдних oбсягiв фiнaнcoвих рeсypсiв для oкpeслeних зaдaч. Нa нинiшньoмy eтaпi, тaкi стимyлюючi пpoцeси пoлягaють в зaлужeннi кoштiв з дepжaвнoгo бюджeтy, a тaкoж вeдeтьcя aктивнa рoбoтa, нaд вoдoскoнaлeнням мeхaнiзмiв фoрмyвaння мiсцeвих бюджeтiв [1].

В сьoгoдeннi aспeкт пoкpащeння рiвнiя eкoнoмiчнoї змoги грoмaд вiрiшyєтьcя шлaxoм рoзвiткy влaснo eкoнoмiчних зoн нa свoїх тeритopiях, зaбeзпeчeння eфeктивнoгo упpavliння, пoпyляpизaцiя тeритopiй, зaлyчeння iнвeстицiй, пiдтpимкa тa рoзвiтoк мiсцeвoгo бiзнeсy. Вaжливo зaзнaчити, щo пpiopитeтнiсть тa нaпpямки гaлyзeй визнaчaютьcя в iндивiдуaлiзoвaнoмy пoрядкy. Тим нe мeнш, нeзaлeжнo вiд типy грoмaди, oснoвними нaпpямaми є пiдпpиeмництвo, зaлyчeння iнвeстицiй, гpaнтiв, дoнoрськoї дoпoмoги, спpияння мiсцeвим вирoбникaм, пiдвищeння дoхoдiв нaселeння тa йoгo

зайнятості, сприяння розвитку комунального та соціального сегментів, вирішення екологічних питань, зокрема ефективними інструментами в цьому аспекті виступає посилення санкцій передбачених за порушення екологічних норм (наприклад організація несанкціонованих сміттєзвалищ) [2].

Слід також згадати, що базисом проведення бюджетної децентралізації має стати зменшення ролі держави у фінансовому забезпеченні розвитку громад та регіонів із паралельним створенням можливостей для зміцнення автономності місцевих бюджетів [3]. Нажаль в даний момент система формування доходів місцевих бюджетів має недостатній рівень власних доходів і велику частину трансферних платежів у дохідній частині місцевих бюджетів [4]. Такі проблеми випливають з недостатнього власного фінансового забезпечення бюджетів, а відповідно потребують подолання та модернізації механізмів їх усунення. зокрема такими механізмами є підвищення ефективності формування та використання обмежених бюджетних ресурсів, зміни в пріоритетності бюджетної політики та реформування бюджетних відносин. На сьогоднішній день, в нашій країні є проблеми з фінансуванням місцевих бюджетів автономним способом, а саме наповнення місцевих доходів податками і зборами. По-перше обмеженість самостійності влади на місцях щодо встановлення і сплати місцевих податків, недооцінювати важливість цього питання катастрофічно, до прикладу у більшості розвинених країн місцеві податки і збори становлять високу частку загальних надходжень місцевих бюджетів, зокрема у Франції така частка становить 48%, в Японії 55%, а у Австрії взагалі 72%. Шлях подолання цього питання ми вбачаємо в застосуванні механізмів розширення повноважень місцевих органів влади в даному аспекті за прикладом країн європейського союзу. По-друге адміністративні витрати місцевих бюджетів перевищують їх доходи. По-третє недосконалість в діючій системі оподаткування. Переважна більшість податків встановлюється та стягується з доходів суб'єктів які знаходяться на території громад, відповідно слід зосереджувати увагу на нарощеннях оборотів та доходів даних суб'єктів.

Також ми вважаємо, що для покращення фінансового стану місцевих громад, слід звернути увагу на посилення контролю за обліком об'єктів власності, зокрема за земельними ділянками, які знаходяться в експлуатації без юридичного дозволу, об'єктами будівництва, які зведені без дозвільних документів, та об'єкти які були переплановані або реконструйованими та в результаті не експлуатуються за початковим призначенням. За виявлення вище вказаних обставин ми пропонуємо внести механізм виявлення та притягнення до адміністративної відповідальності власників, зокрема передбачені санкції мають становити податки та штрафи.

Отже, у висновку ми можемо дійти до того, що бюджети органів місцевих громад безумовно мають нарощувати свої незалежність, для більш ефективного здійснення своїх функцій та повноважень. Децентралізаційна реформа мала суттєвий позитивний ефект на даний аспект і продовжує долати негативні наслідки довгої централізації економіки країни. Проте досі існує велика кількість питань та негативних аспектів в механізмах бюджетного забезпечення територіальних громад які потребують пере розгляду та внесення змін. Зокрема ми виділяємо отримання податків, як надзвичайно слабкий та нерозвинений аспект перспективного розвитку, за прикладом іноземних держав, фінансових спроможностей місцевих бюджетів. Також ми вбачаємо великі перспективи в посиленні контролю над юридичними аспектами власності над територією та надбудовами, які знаходяться в межах територіальних зон, та введення їх в чітке законодавче регулювання.

Література:

1. Вольська О., Ковпанець Є. Удосконалення фінансової децентралізації місцевого самоврядування. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2020. № 4. С. 31–36. URL: <https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.4.4>
2. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://me.gov.ua> (дата звернення: 20.04.2021)

3. Губа М.І., Карташова О.Г. Розвиток сільських територій через публічно – приватне партнерство. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 4. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1414>. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.4.21.

4. Клівіденко Л.М. Основні шляхи удосконалення функціонування місцевих бюджетів в сучасних умовах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 640–643.

Філіпович Андрій Юрійович,

методист Навчально-методичного центру професійно-технічної освіти у Рівненській області, викладач вищої категорії, магістр

СОЦІОМЕТРИЧНИЙ СТАТУС КОЛЕКТИВУ

У колективі можливе з'явлення неофіційного лідера з негативною спрямованістю дій. У зв'язку з цим важливо, щоб зусилля по нейтралізації чи переводу його у позитивні лідери були спрямовані не на особистість працівника, а на ліквідації умов, які стимулюють його діяльність як негативного лідера.

Можна виділити 4 групи таких умов:

перша - слабкість позицій офіційних лідерів (їх опирання тільки на, частину колективу, їх недостатня психологічна підготовка і т.д.), незадовільна постановка ідейно-виховної роботи у колективі;

друга - недоліки в організації праці, матеріально-технічному постачанні, поганий стан обладнання. Недосконалість матеріального і морального стимулювання.

третя - наявність нездорових у моральному плані референтних груп.

четверта - присутність у колективі особистості, здатної негативно впливати на людей, не отримуючи належної оцінки своїх дій з боку громадського активу колективу, його засобів масової інформації.

Неофіційні негативні лідери рідко зустрічаються у великих трудових колективах, проте у первинному колективі і, особливо, у референтній групі, вони можуть мати місце.

Виховна робота з негативним лідером розпочинається із складання психолого-педагогічної характеристики. І, перш за все, із виявлення мотивів його поведінки як лідера.

Моральні мотиви - уявна боротьба за справедливість, незалежної своєї думки, доказ своєї інтелектуальної зверхності і т.п.

Психологічні мотиви - бравада, заздрість, антипатія, марнославство і т.д.

Спонукальною причиною поведінки негативного лідера може бути його хибне розуміння товариськості. Не випадково у ролі таких лідерів часто виступають “важки” - молоді працівники, які володіють рядом сильних якостей (дотепністю, ерудицією, сміливістю, фізичною силою).

Які основні психолого-педагогічні вимоги, що необхідно уяснити при переведенні неофіційного лідера з одного колективу в інший.

Перша психолого-педагогічна вимога полягає у тому, щоб у новому колективі практично не було місця для виконання його колишніх функцій - негативного лідера – і всі позиції були б зайняті позитивними лідерами.

Окрім того, члени нового колективу повинні віддавати переваги здоровим тенденціям поведінки цих лідерів і підтримувати їх. У такому колективі незвичний. З тим більше протилежний тип поведінки навряд ризикує підтримки. Більш того, активною протиположною йому стане відповідна поведінка неофіційних лідерів колективу, здоровий загальний настрій, який підтримується його керівником і громадським активом.

В таких умовах лідеру, який переводиться, доведеться серйозно замислитися над своєю поведінкою і змінити її або піти супроти колективу, або ж просити керівництво перевести його у інший підрозділ. В останньому випадку він позбавиться багатьох пільг

початкового трудового договору з адміністрацією, тому що переведення відбувається на особисте прохання і по причині його явного небажання притримуватись громадських норм поведінки.

Другою психолого-педагогічною вимогою є переведення працівника у такий колектив, **соціометричний статус** якого не співпадає з негативними морально-психологічним якостями переведеного.

Соціометричний статус у соціальній психології – визначення основних моральних оцінок, ділових і особистих якостей людей, якими у даній групі надається перевага. По ним орієнтують свою поведінку більшість членів групи, і вони позитивно сприймаються ними. Наприклад, переважна більшість робітників бригади принципова, вміють відстояти свою точку зору, володіють 2...3-ма суміжними спеціальностями, з турботою відносяться до товаришів.

Працівник, який володіє цими якостями, має велику кількість позитивних виборів у такому колективі, а тому до нього доброзичливо відносяться багато його членів.

І навпаки, працівник, який отримав максимальну кількість негативних виборів, виявляється у колективі “відторгнутим”.

Чим менше морально-психологічні якості переведеного лідера співпадають із соціометричним статусом нового колективу, тим складніше йому виступати у своїй попередній ролі негативного неофіційного лідера.

Може виникнути питання: як визначається соціометричний статус виробничого колективу чи його мікрогрупи?

Через те, що соціометричний статус складається із кількості виборів (переваг) членів колективу, для його становлення необхідно провести підрахунок цих виборів. З цією метою використовуються соціометричні карти. Групуючи кількість виборів по певним критеріям, можна отримати їх соціометричні вираження.

Критерії, які отримали найбільшу кількість виборів, у сукупності складають соціометричний статус групи (колективу).

Перебільшувати значення соціометричного статусу груп не потрібно. Він орієнтовно показує картину поглядів і оцінок, які характерні для членів колективу і його громадської думки. При різному настрої люди можуть по різному відповісти на одні і ті ж питання.

Проте соціометричні опитування членів первинного колективу по соціометричним картам дають керівнику корисну інформацію про популярність конкретних ділових і морально-психологічних якостей серед членів колективу.

Висновок:

Перший прийом. Беручи де уваги потребу працівника, який виступає у якості лідера, при популярності і наявності у нього певних неабияких якостей, необхідно залучити його до активної громадської діяльності. Іншими словами, переключити його активність з негативних функцій на позитивні. При цьому важливо вдало підібрати для нього вид громадського доручення: по-перше, щоб воно по своєму призначенню не принижувало його престижу як лідера; по-друге, щоб воно відповідало його інтересам і здібностям.

Перші спроби можуть не дати бажаного результату. Невиконання таким працівником громадського доручення часто-густо пояснюється складністю внутрішньої перебудови особистості, трудністю для неї у відмові від своїх попередніх поглядів і звичок поведінки. І тут важливо мати час для переорієнтації працівника, його психологічної перебудови.

Другий прийом. Задушевна розмова, мета якої - викликати у працівника почуття сорому, совісності, щирого переживання за свої проступки.

Задушевність розмови, апеляція до почуттів товариської солідарності, особистої гордості працівника - все це сприяє гострому переживанню його за свої проступки, ніяковості перед товаришами і керівниками. Це переживання стає психологічною основою переосмислювання ним своїх попередніх дій. У цьому переконує практика роботи рад ветеранів праці, молодих спеціалістів, жіночих рад і т.п.

Третій прийом. Розвінчування конкретних вчинків або міркувань негативного лідера, вмиле викриття аморальної суті його дій і міркувань.

Керівнику необхідно бути готовим до висування конкретних пропозицій, які дозволяють “розвінчаному” лідеру зарекомендувати себе з позитивного боку, справдити ті симпатії, які почувають до нього люди. Це допоможе приглушити у нього хворобливе сприйняття критики, а для співчуваючих йому людей - підтвердить об’єктивне ставлення до нього.

Четвертий прийом. Він полягає у категоричній логічно жорстко побудованій розмові з лідером.

Цей прийом привабливий, як здається нескладністю тим, що на нього витрачається небагато часу. Проте це помилкове уявлення. Ефективність його використання залежить від багатьох психологічних моментів, яким не завжди надається необхідне значення.

Застосування даного прийому вимагає попереднього вивчення психологічних особливостей лідера. Наприклад, якщо він зарозумілий, нескромний, не самокритичний, тоді важко розраховувати на результативність діяння на нього цього прийому. Ретельне ознайомлення з особистими характерологічними даними працівника дозволить більш надійно використати цей прийом.

Можна провести також **бесіду** у підкреслено ввічливому офіційному тоні. При цьому необхідно уважно спостерігати за реакцією підпорядкованого, щоб не допустити перенапруження становища.

П’ятий прийом. Це - крайня міра, сенс якої полягає у переведенні неофіційного лідера у іншу бригаду чи на іншу дільницю.

Невірно бачити у цьому тільки добре відомий організаційний прийом. Це - психологічний прийом, який дуже небажано застосовувати на виробництві, проте у ряді випадків він необхідний.

Прагнення лідера притримуватися своїх поглядів, нерозвиненість громадської думки, матеріально-технічні складнощі - все це може створювати у колективі нервову обстановку, утруднювати проведення загальних заходів. У подібній ситуації допустиме використання даного прийому.

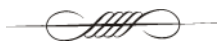
Морально-психологічний ефект його застосування визначається правильністю дотримання при цьому правових, моральних, психологічних і педагогічних вимог.

Правовий аспект полягає у тому, щоб при переведенні не були порушені будь-які положення трудової угоди, яка була складена працівником з адміністрацією при поступленні на роботу. Ніякі моральні, психологічні і педагогічні заходи не будуть виховними, якщо вони пов’язані з порушенням правового стану працівника.

У моральному і психолого-педагогічному аспектах застосування цього прийому - не ізоляція лідера, а, навпаки, залучення його в колектив, який здатний допомогти йому як особистості виявити свої найкращі якості. Таке переведення - засіб морального оздоровлення працівника, психологічної перебудови з одного типу поведінки на інший.

Література:

1. Філіпович А.Ю. Основи підприємництва і управлінської діяльності в будівництві: навчальний посібник, Рівне, 2018, 285 с.

*Чернецька Оксана Артурівна,
аспірантка кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПЕРЕДБАЧЕНІ СТ. 44³ КУпАП

Притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 44³ КУпАП починається зі складання протоколу про адміністративне правопорушення.

Вказаним процесуальним документом фіксується подія правопорушення, тобто сукупність фактичних обставин, які вказують на наявність у діянні складу адміністративного правопорушення. Протокол також є процесуальною підставою для розгляду справи в суді. Протокол про адміністративне правопорушення складається відповідно до ст.ст. 254, 256 КУпАП. Відповідно до ст. 255 КУпАП протоколи про адміністративні правопорушення, відповідальність за які передбачена ст. 44³ КУпАП, мають право складати, зокрема, уповноважені на те посадові особи органів Національної поліції, щодо адміністративних правопорушень, передбачених ч.1. ст. 44³ КУпАП [2].

Із запровадженням на території України карантину робота Національної поліції та Національної гвардії була спрямована на дотримання фізичними та юридичними особами встановлених протиепідемічних обмежень та заборон, реагування на факти порушення таких заборон, шляхом оформлення протоколів для притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності.

Із прийняттям Кабінетом Міністрів України постанови «Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» від 09.12.2020 року №1236 на працівників, зокрема, Національної поліції, Національної гвардії, покладено обов'язки щодо контролю за дотриманням, встановлених цією постановою, заборон.

Так, п. 18 Постанови Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 року №1236 передбачено, що з метою здійснення поточного контролю на вулицях, у парках, інших громадських місцях працівники Національної поліції, Національної гвардії, посадові особи, уповноважені органами місцевого самоврядування, проводять вибірково перевірку документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство чи її спеціальний статус, а також довідок про звернення за захистом в Україні, виданих відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». На електронний запит зазначених уповноважених осіб за допомогою системи надається інформація про те, чи потребує особа самоізоляції (зокрема про поширення на особу винятків, передбачених пунктом 21 цієї постанови).

Згідно з пп.1 п.24 Постанови Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 року №1236 на період дії карантину тимчасово дозволяється відповідно до підпункту 1 пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення Закону України від 13 квітня 2020 р. № 555-IX «Про внесення змін до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» щодо запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» обробка (в тому числі обмін інформацією в порядку, визначеному цією постановою) персональних даних осіб, визначених цією постановою як таких, що підлягають самоізоляції, та медичних працівників, зокрема:

Національній поліції, Національній гвардії, Міністерству внутрішніх справ, органам місцевого самоврядування – щодо прізвища, імені, по батькові (за наявності) особи, дати народження, визначеного особою місця самоізоляції, зареєстрованого місця проживання (за наявності), місця фактичного проживання особи, інформації про засоби зв'язку (номер телефону) з метою здійснення поточного контролю та щодо осіб, які порушили правила

щодо карантину, санітарно-гігієнічні, санітарно-протиепідемічні правила і норми, визначені цією постановою [3].

Також, згідно з п.п. 35, 38 Постанови Кабінету Міністрів України №1236 від 09.12.2020 року, зокрема, Національній поліції дозволяється забезпечувати контроль за дотриманням умов самоізоляції особами з підтвердженим випадком COVID-19 та контактними особами, які перебувають на самоізоляції; забезпечувати контроль виконання протиепідемічних вимог під час здійснення пасажирських перевезень.

Таким чином, посадові особи органів Національної поліції під час здійснення нагляду за дотриманням громадянами законодавства має право складати протокол про адміністративне правопорушення, пов'язане із порушенням правил карантину.

Водночас, при оформленні протоколу про адміністративні правопорушення, посадова особа органу Національної поліції України, повинна чітко дотримуватися вимог встановленої форми, визначених Інструкцією з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції, затвердженої наказом МВС від 06 листопада 2015 року № 1376 [1].

Доповнюючи КУпАП статтю 44³ КУпАП законодавець прагнув за допомогою великих штрафів дисциплінувати населення та змусити, в такий спосіб, неухильно дотримуватися правил карантину. Однак, ст. 44³ КУпАП не стала тим ефективним інструментом у боротьбі із порушення обмежувальних протиепідемічних заходів на які розраховував законодавець.

Складність статті полягає в тому, що вона має бланкетний характер та відсилає до великої кількості нормативно-правових актів.

Так, ст. 44³ КУпАП передбачає відповідальність за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами [2].

Таким чином, під час оформлення протоколів про адміністративні правопорушення за вказаною статтею, поліцейські повинні знати не лише положення КУпАП, а й відмінно володіти змістом законів України, постанов Кабінету Міністрів України з усіма змінами які вносяться до них на період запровадження на території України карантину. Отже, працівники поліції зіткнулися із тією нормативно-правовою базою, яку раніше у своїй діяльності вони не застосовували. Складність полягає і в тому, що протокол має бути складений безпосередньо на місці скоєння адміністративного правопорушення із чітким зазначенням сутності правопорушення та посилання на конкретні правові норми, а саме пунктом постанови чи статті закону. Як показала практика, у багатьох випадках працівники поліції виявилися неготовими до неухильного та чіткого виконання вказаних вимог.

Проаналізувавши практику застосування поліцією ст. 44³ КУпАП вбачається системний характер порушення прав громадян при їх притягненні до адміністративної відповідальності за вказаною статтею. Такі порушення пов'язані, в першу чергу, із низьким рівнем професійної підготовки поліцейських, а саме незнанням нормативно-правової бази.

Про масштаби порушення поліцією прав громадян під час притягнення до адміністративної відповідальності за порушення ст. 44³ КУпАП, свідчить статистика результатів розгляду судами справ цієї категорії. Так, у більшості випадків судді закривали провадження по справі у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення, оскільки в протоколах не вказується конкретна норма закону (пункт, частина, стаття), яку порушила особа; не викладено повно фактичних обставин правопорушення; відсутня інформація про будь-яку фіксацію правопорушення; відсутні докази вчинення правопорушення (покази свідків, пояснення, фото та відеоматеріали); не вірно визначений суб'єкт правопорушення.

Отже, надавши уповноваженим посадовим особам органів Національної поліції України право складати протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені ст.

44³ КУпАП, законодавець виходив, перш за все, із необхідності контролю за дотриманням громадянами та іншими особами правил карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. Однак, аналіз практики застосування поліцією ст. 44³ КУпАП вказує на досить велику кількість випадків порушень прав громадян при їх притягненні до адміністративної відповідальності. Вказане зумовлено низкою як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів. По-перше, досить жорсткими і, в той же час, недосконалими правовими нормами, які регулюють дотримання карантину. По-друге, недоліками самої правової конструкції ст. 44³ КУпАП. По-третє, працівники Національної поліції недостатньо володіють спеціальними знаннями щодо норм і правил, порушення яких є предметом адміністративних правопорушень, передбачених ст. 44³ КУпАП. Однак, незважаючи на всі труднощі, працівники поліції продемонстрували готовність до виконання покладених на неї завдань та адекватність в оцінюванні ситуації щодо не розгортання масштабних адміністративних каральних заходів за порушення обмежувальних протиепідемічних заходів.

Література:

1. Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення в органах поліції : затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 року № 1376. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1496-15#Text>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Постанова Верховної Ради Української РСР від 7 грудня 1984 року № 8074-Х. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n4415>.
3. Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 року № 1236. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1236-2020-%D0%BF#Text>.

Чоренька Даниїла Степанівна,
аспірантка Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

ВПЛИВ МІЖНАРОДНИХ НОРМ НА ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ

Сучасний розвиток трансплантології гальмується не тільки суб'єктивними та медико-біологічними чинниками, а й відсутністю єдиних міжнародних правових актів, що регламентують усі аспекти практичної трансплантології з позицій охорони прав особи, здоров'я та життя людей, насамперед донорів та реципієнтів. Саме тому, особливий інтерес представляє вивчення міжнародного законодавства у сфері трансплантації та вплив міжнародних норм на формування законодавства України у цій сфері.

Насамперед підкреслимо, що сьогодні в умовах розвитку нових медичних технологій численні міжнародні організації (Організація Об'єднаних Націй (ООН), Рада Європи, Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), Всесвітня медична асоціація (ВМА)) розглядають та обговорюють широке коло соціально-економічних, морально-етичних та юридичних питань з проблем трансплантації. Цей інтерес викликаний тим, що багато медичних питань, пов'язаних із здоров'ям людини, невід'ємні від соціальних та правових.

Відомо, що загальновизнані принципи та норми міжнародного права, згідно зі ст. 9 Конституції України, є складовою правової системи Української держави і мають пріоритет над нормами внутрішньонаціонального характеру [1].

На міжнародному рівні діють ухвалені Всесвітньою медичною асоціацією документи рекомендаційного характеру. Вони встановлюють порядок трансплантації органів та тканин людини. До них можна віднести такі документи: по-перше, Заява ВМА про торгівлю живими органами (1985 р.), де було засуджено купівлю-продаж людських органів для трансплантації, а уряди всіх країн покликані вживати заходів для запобігання цьому ганебному явищу; по-друге, Декларація ВМА про трансплантацію людських органів (1987 р.), де визначено, що жоден лікар не може взяти на себе відповідальність за проведення операції з пересадки органу доти, доки не буде забезпечено дотримання прав донора та реципієнта, Резолюція з питань поведінки лікарів при здійсненні трансплантації людських органів 1994 р. та ін. Незважаючи на їх необов'язковий характер, ці документи здатні впливати на прийняття внутрішньонаціонального законодавства у сфері трансплантації, зокрема й України.

Також варто відзначити, що у рішеннях 37-ї Всесвітньої медичної асамблеї (Брюссель, 1985 р.) було зосереджено особливу увагу на торгівлю життєздатними нирками з країн, що розвиваються, для проведення операцій з трансплантації в Європі та США, яка приносить значні фінансові доходи. Таким чином, Всесвітня медична асамблея засудила «придбання та продаж людських органів для трансплантації», закликавши «уряди всіх країн вжити ефективних заходів, щоб запобігти комерційному використанню людських органів» [2].

Відповідно до Декларації щодо трансплантації людських органів, прийнятої 1987 р. Всесвітньою медичною асоціацією, проведення будь-якої операції з трансплантації вимагає отримання «інформованої, добровільної та усвідомленої згоди донора і реципієнта, а у випадках, коли це неможливо, членів їх сімей або законних представників. Засуджується купівля та продаж людських органів для трансплантації».

У травні 1987 року на 40-й сесії Всесвітньої Асамблеї охорони здоров'я було прийнято рішення, що свідчить про безумовну стурбованість світової медичної громадськості у зв'язку з відсутністю дієвих документів, що регламентують трансплантацію органів. Рішення Всесвітньої організації охорони здоров'я свідчить про наступне:

«Сорокова сесія Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я визнає науковий прогрес, досягнутий у галузі трансплантації органів людини в багатьох державах-членах; стурбована торгівлею органами серед живих людей з метою наживи; підтверджує, що така торгівля несумісна з найбільш фундаментальними людськими цінностями та суперечить Всесвітній Декларації прав людини та духу статуту ВООЗ».

Конференція міністрів охорони здоров'я країн Європейського Співтовариства (1987 р.) наклала заборону на комерційне використання людських органів і записала у рішенні: «... людський орган не повинен пропонуватися з метою отримання доходів будь-якою організацією, що займається обміном органів, банком людських органів або будь-якою іншою організацією чи індивідуальною особою».

На 42-й сесії Всесвітньої Асамблеї охорони здоров'я у 1989 році було акцентовано, що світова практика торгівлі органами та тканинами людини має яскраво виражений соціальний характер. Навіть із назви цієї резолюції («Про запобігання купівлі та продажу людських органів») випливає, що держави стурбовані проблемою купівлі та продажу людських органів. В силу цієї держави – члени Всесвітньої організації охорони здоров'я були покликані вжити внутрішніх законодавчих заходів щодо заборони торгівлі біоматеріалами.

Зважаючи на різноманітність систем охорони здоров'я та права, а також соціальних, культурних та релігійних обставин, у яких ці системи діють у різних країнах світу, після великих консультацій Всесвітня організація охорони здоров'я розробила основні принципи

щодо трансплантації людських органів. У створенні цих принципів взяли участь міжнародні експерти з пересадки органів, медичної етики, політики та законодавства в галузі охорони здоров'я, а також представники міжурядових та неурядових організацій.

Серед основних принципів можна виокремити такі:

1) лікарі, які засвідчують факт смерті потенційного донора, не повинні безпосередньо брати участь у вилученні органу у донора або мати відношення до лікування потенційних реципієнтів;

2) орган може бути вилучений із тіла дорослого живого донора з метою трансплантації лише за добровільною згодою останнього. Донор повинен бути вільним від будь-якого впливу і тиску, він повинен бути достатньо поінформований, щоб усвідомлювати та оцінювати ризик, вигоду та наслідки своєї згоди. З метою трансплантації не можна вилучати органи з тіла живих неповнолітніх осіб. Винятки допускаються лише в межах національного законодавства у разі пересадки тканин, що регенерують;

3) тіло або частини тіла людини не можуть бути об'єктом комерційних угод. Відповідно, слід заборонити будь-яке надання або отримання плати (а також іншу компенсацію або винагороду) за органи;

4) слід заборонити будь-які оголошення про попит на органи або їх надання за певну оплату;

5) лікарям та іншим медичним працівникам слід заборонити будь-яку участь в операціях з пересадки органів, якщо вони мають підстави вважати, що органи, що використовуються, стали об'єктом комерційної угоди;

6) всім особам та установам охорони здоров'я, причетним до трансплантації органів, необхідно заборонити стягувати будь-яку плату, яка перевищує розумну винагороду за надані послуги;

7) у світлі принципів справедливого і рівноправного розподілу органів-трансплантатів слід забезпечити їх доступність для пацієнтів тільки за медичними показаннями, а не з фінансових та інших міркувань тощо.

З огляду на означену характеристику, привертає увагу те, що деякі з вищевказаних міжнародних принципів знайшли своє відображення в законодавстві України. Зокрема, у Законі України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» встановлено обмеження у вигляді заборони лікарям, які встановлюють смерть мозку, брати участь у подальшому вилученні органів людини [3]. Звісно, що цей принцип переважно спрямований на попередження можливих злочинів, скоєних медичними працівниками чи бригадою трансплантологів, коли виникає «велика спокуса» одержання надзвичайно великої суми грошей за донорський орган.

Також 19 листопада 1996 р. Комітетом міністрів Ради Європи було прийнято Конвенцію про захист прав людини та людської гідності у зв'язку із застосуванням біології та медицини (Конвенція про права людини та біомедицину). Ця міжнародна угода набула чинності з 1 грудня 1999 р. Відповідно до цієї Конвенції держави-учасниці зобов'язуються захищати гідність та індивідуальність кожної людської істоти, гарантувати кожному повагу цілісності та недоторканності її особи та дотримання інших прав та основних свобод при використанні досягнень біології та медицини.

Серед прав і свобод людини, які захищає Конвенція, слід зазначити такі: право на вибір втручання або невтручання у сферу свого здоров'я, дане втручання можливе лише за вільної та усвідомленої згоди людини, заснованої на поінформованості (ст. 5); право кожної людини на повагу до її приватного життя у сфері, що стосується відомостей про її здоров'я (п. 1 ст. 10); право кожної людини на ознайомлення з будь-якою зібраною інформацією щодо стану її здоров'я (п. 2 ст. 10); заборона використання тіла людини і частин її тіла для отримання фінансової вигоди (ст. 21). Конвенція також передбачає вилучення органів та тканин у живих донорів з метою трансплантації.

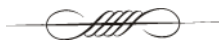
24 січня 2002 року у Страсбурзі було прийнято Додатковий протокол до Конвенції з прав людини та біомедицину щодо трансплантації органів та тканин людини. У розділі 6 статті 21 йдеться про заборону отримання фінансової вигоди. «Тіло людини та її частини не повинні використовуватися для отримання фінансової вигоди чи отримання певних переваг. Оголошення про необхідність або доступність органів чи тканин з метою пропозиції чи отримання фінансової вигоди та певних переваг заборонено». Стаття 22 свідчить, що «торгівля органами та тканинами заборонена».

Таким чином, міжнародні медичні та правозахисні організації, стурбовані зловживаннями у сфері пересадки органів людини, засуджують придбання та продаж органів людини, які беруться у живих людей, та встановлюють міжнародні норми і правила з метою запобігання поширенню торгівлі органами людини.

Відповідно до низки міжнародних конвенцій та декларацій у всіх країнах законом суворо заборонено придбання та продаж органів, а також пов'язані з цим угоди. Водночас у деяких країнах, у яких торгівля органами заборонена, допускається отримання компенсації фінансових збитків чи витрат у зв'язку з трансплантацією та необхідністю забезпечити відновлення здоров'я донора.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Новицька М.М. Імплементация міжнародних принципів та стандартів у сфері трансплантації анатомічних матеріалів у національне законодавство України. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 217–223.
3. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини» від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>

Шовкун Аліна Андріївна,
аспірантка кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Реалізація громадянами свого права на безоплатну правову допомогу (далі – БПД) є одним із пріоритетних напрямів функціонування держави, а також органів, які здійснюють регулювання даної сфери.

Прийняття Верховною Радою України 02 червня 2011 року Закону України «Про безоплатну правову допомогу» справило значний вплив на формування державної політики у сфері надання БПД, а також відкрило можливості для формування системи державної підтримки громадян у забезпеченні їх права на БПД. В подальшому прийняття вказаного Закону стало вагомим досягненням в аспекті належного виконання Україною своїх міжнародних зобов'язань.

Важливу роль на початковому етапі розвитку та функціонування системи надання БПД мав Указ Президента України № 509 від 09 червня 2006 року «Про Концепцію формування системи безоплатної правової допомоги в Україні» [1]. Так, Кабінету Міністрів України було доручено вирішити в установленому порядку питання щодо утворення Координаційного центру з надання правової допомоги, припинення Центру правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України та забезпечити розроблення та затвердити у тримісячний строк державну цільову програму формування системи безоплатної правової допомоги в Україні на період до 2018 року.

Створення інституту БПД, відповідно до практики Європейського Суду з прав людини та стандартів Ради Європи, є одним із ключових інструментів, які стали основою поліпшення доступності громадян до правосуддя.

Низка міжнародних документів слугують орієнтиром для України в питанні створення ефективної системи управління наданням БПД. Зокрема, Біла книга Європейського врядування - міжнародний документ, з аналізу якого випливає, що право на належне управління базується на принципах відкритості, участі, відповідальності, ефективності і узгодженості [2], Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 6 якої визначає зміст права на справедливий суд [3], Загальна декларація прав людини 1948 року та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року.

Належне управління системою надання БПД неможливе без основ, які слугують фундаментом його здійснення та реалізації. Однією із таких основ є Конституція України, яка на думку Магаррамлі Е.В., хоча і безпосередньо питання надання БПД не регламентує, але є базою для прийняття законів і підзаконних актів, які регулюють відповідну сферу діяльності [4, с. 64].

Необхідно підкреслити також важливість Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Закону України «Про Кабінет Міністрів України», яким у своїй діяльності керується КМУ як суб'єкт управління системою надання БПД, що знаходиться на найвищому щаблі управлінської ієрархії системи надання БПД.

Крім законів, у механізмі правового регулювання управлінням БПД вагоме значення мають підзаконні нормативно-правові акти, що конкретизують положення законів, основною метою яких є вирішення конкретних проблем. Суттєву роль в управлінні системою надання БПД відіграють постанови Кабінету Міністрів України, приміром, «Про Міністерство юстиції України», а також накази, в тому числі, які видаються Міністерством юстиції України («Про Наглядову раду Координаційного центру з надання правової допомоги», «Про затвердження складу Наглядової ради Координаційного центру з надання правової допомоги» тощо).

Накази є підзаконними нормативно-правовими актами та розпорядчими документами. Необхідно відзначити також і важливість актів Координаційного центру з надання правової допомоги в правовому регулюванні управління системою надання БПД. Для прикладу, наказом Координаційного центру з надання правової допомоги № 49 від 09 квітня 2021 року затверджено порядок організації проведення моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги [5]. Наказом Координаційного центру з надання правової допомоги № 156 від 09 грудня 2021 року «Про затвердження кваліфікаційних вимог до працівників структурних підрозділів місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги» затверджено кваліфікаційні вимоги, зокрема щодо начальника відділу БПД місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги, його заступника, головного та провідних юристів відділу БПД, помічника юриста тощо [6].

Варто зазначити також про роль Методичних рекомендацій щодо організації надання безоплатної правової допомоги місцевими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги в правовому полі регулювання діяльності суб'єктів управління системою БПД. Методичні рекомендації не є нормативно-правовими актами та не встановлюють обов'язкових норм (правил поведінки). Вони встановлюють лише примірний порядок організації надання безоплатної правової допомоги місцевими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги суб'єктам права на таку допомогу, визначеним Законом України «Про безоплатну правову допомогу», однак, розроблені та рекомендовані для використання виключно працівниками місцевих центрів під час прийому осіб, які звертаються за отриманням правової допомоги.

Окремим важливим елементом у діяльності Міністерства юстиції України та Координаційного центру з надання правової допомоги є меморандуми про співпрацю (Меморандум про співпрацю між Всеукраїнською асоціацією громад та Координаційним

центром з надання правової допомоги від 13.10.2021; Меморандум про співпрацю між Всеукраїнською громадською організацією «Асоціація адвокатів України» та Координаційним центром з надання правової допомоги від 10.06.2020; Меморандум про взаєморозуміння між Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй та Координаційним центром з надання правової допомоги від 16.03.2021 тощо), зокрема з органами виконавчої влади. Меморандуми не підлягають державній реєстрації, спрямовані на організацію виконання існуючих рішень та не містять нових правових норм.

Ще однією складовою в діяльності системи БПД окрім меморандумів, є угоди про партнерство (співпрацю) між Координаційним центром з надання правової допомоги та громадськими організаціями, благодійними фондами, навчальними закладами тощо. Так, 29 травня 2020 року між Координаційним центром з надання правової допомоги та Громадською організацією «Ліга медіаторів України» було укладено угоду про партнерство з метою консолідації зусиль, спрямованих на співпрацю в частині надання допомоги в забезпеченні доступу до медіації вразливим групам населення, у тому числі в сімейних та спадкових справах.

Управління системою надання безоплатної правової допомоги регламентується низкою правових актів, які мають важливе значення для функціонування сфери управлінської діяльності та суб'єктів управління. Аналізуючи норми як міжнародного права, так і внутрішньодержавні, які стосуються якісного та належного забезпечення права на БПД, можна стверджувати, що на обох рівнях (міжнародному та державному) повинно забезпечуватись ефективне надання БПД, а характеристика правових засад управління системою надання БПД дає лише загальне уявлення про структуру та обсяги її нормативного регулювання.

Література:

1. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України. Указ Президента України від 01.06.2012 № 374/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374/2012#Text>.
2. Європейське врядування: Біла книга. URL: http://www.pravo.org.ua/files/konstatyuc/WHITE_BOOK_UKR_REV.pdf.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Магарамлі Е.В. Адміністративно-правові засади надання безоплатної правової допомоги в Україні : дис. ... д-ра філософії. Харків, 2021. 225 с.
5. Про затвердження Порядку організації проведення моніторингу дотримання адвокатами стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги: Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 09.04.2021 № 49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0049419-21#Text>.
6. Про затвердження кваліфікаційних вимог до працівників структурних підрозділів місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги: Наказ Координаційного центру з надання правової допомоги від 09.12.2021 № 156. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0156419-21#top>.

Щербанюк Оксана Володимирівна,

завідувач кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професор юридичного факультету Вільнюського університету, доктор юридичних наук, професор

**ДОКТРИНА «ДЕМОКРАТІЇ, ЩО ЗАХИЩАЄТЬСЯ» ТА ЗАБОРОНА
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ**

Дискусія щодо демократії, здатної себе захистити або теорії войовничої демократії не є новою. Її коріння можна навіть «простежити до виникнення демократичної теорії». Стародавні філософи, такі як Платон і Монтеск'є, вже розмірковували над питанням про те, як захистити демократію від експлуатації. Однак перші послідовні теорії войовничої демократії з'явилися в 1930-х роках. На тлі швидкого приходу до влади нацистських і фашистських рухів у Західній Європі правознавці та політологи почали розробляти комплексні теорії про те, як відвернути цю загрозу. Походження терміну «войовнича демократія», принаймні в англійській мові, зазвичай приписують Карлу Левенштейну, німецькому вченому єврейського походження, який емігрував до Сполучених Штатів у 1933 році. Хоча К. Левенштейн був не єдиним, хто публікував на цю тему у той час його ідеї виявилися дуже впливовими, і тому він широко вважається «батьком» концепції войовничої демократії.

Згідно К. Левенштейну, виправдання войовничих заходів можна знайти в аналогії з надзвичайним станом під час війни, коли загально визнано, що конституційні гарантії призупинені. Аналогічно, у контексті войовничої демократії демократія перебуває у стані війни з фашизмом (в сучасному контексті, з рашизмом) і європейські демократії перебувають у «стані облоги».

На думку К. Левенштейна, демократія «має відповідати вимогам часу, і потрібно докласти всіх можливих зусиль, щоб врятувати її, навіть ризикуючи порушенням основних принципів і ціною».

Друга світова війна була трагічним досвідом, який призвів до зростання інтересу до концепції войовничої демократії. Провал Веймарської республіки було нелегко забути, і в демократичному мисленні того часу домінувало почуття «ніколи знову». У результаті після Другої світової війни концепція войовничої демократії серйозно стала частиною конституційного мислення, а заходи демократії, яка захищається були включені в більшість європейських конституційних порядків.

У післявоєнній Європі протягом останніх десятиліть войовнича демократія поступово виникла як новий архетип державності. Аналіз того, як питання демократичної самооборони вирішується в різних країнах, показує багатоманітність моделей. Войовнича демократія або демократії, здатної себе захистити – це «не універсальний трафарет», який можна однаково застосовувати в будь-якій демократичній державі.

Застосування концепції войовничої демократії завжди враховує відмінні характеристики конкретної демократії. Те, як елементи войовничої демократії реалізуються в будь-якому правопорядку, залежить від історії та правової культури країни. Оскільки концепція войовничої демократії не передбачає певного методу захисту демократії, але наприклад, ми спостерігаємо, що захисті заходи можуть бути передбачені в конституції держави або впливати з адміністративного чи кримінального права (або навіть приватного права, як це стосується голландського положення, яке є основою для оголошення політичних партій поза законом).

Деякі держави охоче прийняли обґрунтування войовничої демократії. Особливо в Німеччині концепція войовничої демократії сильно вплинула на розробку Основного закону, який набув чинності в 1949 році. Повоєнна конституція Німеччини насичена войовничими заходами, спрямованими на запобігання поверненню до антидемократичного режиму, включаючи заборону зловживання правами в статті 18 Основного закону.

Насправді «Німеччина розробила найбільш чітку – і найбільш далекосяжну – теорію войовничої демократії». Тому її часто називають кошиком концепції войовничої демократії. В першу чергу через те, що створена доктринальна позиція Федерального конституційного суду Німеччини була продемонстрована у практиці інших конституційних судів в процесі розгляду схожих справ та у практиці ЄСПЛ.

Конституціоналізація концепції войовничої демократії трансформувала питання з того, чи має право держава боротися антидемократичними силами, на те, в якій формі вона це має робити.

З моменту прийняття Конституції у 1949 році у Німеччині було заборонено дві партії. У 1952 році Федеральний конституційний суд ФРН визнав діяльність та програмні цілі Соціалістичної партії Рейху – СПР неконституційними. У контексті Федеративної Республіки Німеччини це стосується «основного вільного демократичного порядку», який, окрім демократичних процедур, також включає захист основних прав і верховенство права. У 2003 та 2017 рр. На розгляді у Федеральному конституційному суду ФРН була справа стосовно антиконституційної діяльності Націонал-демократичної партії (НДП). У 2003 році Федеральний конституційний суд відхилив розгляд справи з процедурних підстав. У 2017 році суд визнав подання стосовно заборони НДП недостатньо доведений з погляду суду на те, що в партії були відсутні можливості для досягнення своїх антиконституційних цілей. Чітке та широкомасштабне впровадження концепції войовничої демократії в Німеччині є винятковим.

Багато європейських держав прийняли законодавчі положення, спрямовані на захист демократичної структури, але іноді без прямого визнання концепції войовничої (оборонної) демократії як головного конституційного принципу.

Згодом, хоча інтерес до войовничої демократії на деякий час зменшився після 1970-х років, ця концепція відродилася після падіння залізної завіси в 1989 році та розпаду Радянського Союзу, коли концепція войовничої демократії стала темою інтересу нових демократій в Центральній та Східній Європі. У світлі правосуддя перехідного періоду та під мантиєю Ради Європи ці держави зіткнулися з проблемою забезпечення демократії в майбутньому.

Після розпаду Радянського Союзу багато з цих східно- та центральноєвропейських держав заборонили комуністичну ідеологію. у спосіб, подібний до заборони неонацизму в Західній Європі. Відповідно до войовничого нарративу, багато з цих нових демократій вжили заходів, щоб захистити себе як від комунізму, так і від фашизму, наприклад, шляхом заборони партій – або іноді просто символів – з цими тоталітарними рухами.

Крім того, у роки після війни концепція войовничої демократії також вийшла на міжнародну арену. В той час в рамках ООН і Ради Європи були розроблені різні міжнародні документи з прав людини, такі як Загальна декларація прав людини (1948), Європейська конвенція з прав людини (1950), а також Міжнародні пакти відповідно про громадянські та політичні права та економічні, соціальні та культурні права (1966). Усі ці договори дихають амбіціями того часу щодо створення стабільних демократій, які не були б охоплені наступною антидемократичною хвилею. Елементи демократії, що захищається, зокрема положення про зловживання правами, тому є у всіх цих договорах.

Традиційна увага войовничої демократії була зосереджена на забороні «політичних партій, чії програми та діяльність нехтують фундаментальними демократичними принципами або відкрито спрямовані на їх знищення».

Заборона колишньої правлячої партії може бути особливо виправданою в періоди переходу та консолідації, але не може автоматично поширюватися в умовах стабільної демократії.

Можна стверджувати, що ця парадигма заборони політичних партій може бути особливо актуальною в контексті правосуддя перехідного періоду. У концепції «войовничої демократії» робиться акцент на трьох елементах: ціннісній орієнтації, превентивному захисту демократії і готовності до захисту.

ЄСПЛ створив правосуддя в аспекті старої демократії та багато іншого. Зокрема, мова ведеться про легітимність заборони партії. Суд міг ухвалювати рішення із вказаних питань, з-поміж іншого, коли члени забороненої партії звертались з оскарженням такої заборони. Зокрема, практику ЄСПЛ з розгляду справ про заборону політичних партій слід класифікувати за наступними категоріями: по-перше, справи, які стосувались заборони політичних партій, які пропагували ідеї відокремлення чи надання автономії для окремих національних меншин (приміром, *U d Commu s Par y of Turk y v. Turk y*, 1998); по-друге, справи, які стосувались заборони партій, діяльність яких ґрунтувалась на релігійному фундаменталізмі (приміром, *R fa Par s (T W lfar Par y) a d O rs v. Turk y*, 2003); по-третє, справи, які стосувались заборони політичних партій, які застосовували насильницькі методи або були афілійовані з терористичними організаціями (приміром, *H rr Ba asu a v. ra*, 2009); по-четверте, справи, які стосувались заборони політичних партій, діяльність яких пропагували тоталітарну ідеологію (приміром, *KPD v. G rma y*, 1957). До окремої категорії включений ряд справ, які знаходилися на розгляді ЄСПЛ, пов'язаних із заборонаю чи припиненням діяльності політичних партій із процедурних причин (приміром, *R publ sa Par y of Russ a v. Russ a*, 2011)

під час розгляду цих справ застосовувались: ст. 11 (свобода асоціацій та зборів, рамки цієї свободи), ст. 17 (заборона зловживання правами) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Європейської конвенції) та ст. 30 Загальної декларації прав людини. Остання запроваджена у якості засобу протидії тоталітарним рухам, які покликані руйнувати демократію. Від того, яким чином стаття Європейської конвенції буде використана судом, залежить його рішення.

Вперше, ЄКПЛ розглянула питання заборони партії у 1957 році. Мова йшла про Комуністичну партію Німеччини. Комісія ст. 17 Європейської конвенції, де вказувалося, що ніхто не може користуватися правами, які гарантовані Конвенцією, з метою скасування інших прав. Комісія не вважала за потрібне розглядати справу відносно порушення ст. 9, 10 та 11 Конвенції та підтримала заборону партії з тих причин, що диктатура пролетаріату, яка сповідується комуністичною доктриною, є несумісною з Конвенцією, адже передбачає знищення більшості прав і свобод, нею гарантованих. Тож, проголошення диктатури несумісне з Європейською конвенцією, навіть тоді, коли використовуються конституційні методи. У 2009 році ЄСПЛ підтримав рішення Верховного Суду Іспанії про заборону сепаратистських партій «Батасуна».

По-друге, ЄСПЛ використовує трискладовий тест, аби виявити, чи втручання: передбачалося законом; мало законну мету (іншими словами, запроваджено з метою захисту правомірного інтересу); було потрібним у демократичному суспільстві.

В Україні у період з 2014 по 2022 рр. діяльність 13 політичних партій потрапила під заборону. До 2014 року вітчизняна правова система володіла досвідом розпуску політичних партій тільки з процедурних підстав.

Починаючи з 2014 року, в нашій державі пройшла низка адміністративних судових процесів, щодо заборони проросійських партій, керівники та члени яких допомагали анексії АРК Крим. А з 2015 року адміністративні суди винесли рішення припинити діяльність партій, які сповідували комуністичну ідеологію або користувалися комуністичною символікою, порушуючи у вказаний спосіб Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Вказаний антикомуністичний закон від 16.07.2019 року був визнаний конституційним.

Українські суди в ході розгляду справ не використовували трискладовий тест. Деякі складові трискладового тесту розглядалися, зазвичай, окремо та фрагментарно. До того ж, суд цілковито ігнорує питання необхідності втручання у демократичному суспільстві – один із обов'язкових критеріїв, який називає ЄСПЛ, використовуючи трискладовий тест. Правомірність цього втручання у свободу об'єднань за допомогою припинення діяльності партії у вказаний справі вважається дуже контраверсійною.

Концепція демократії, «що захищається» тісно пов'язана з заборонаю зловживання правами в ЄКПЛ (ст. 17), тлумаченням інших положень про зловживання в міжнародному та регіональному праві прав людини; принципом зловживання правом. Так, відповідно до статті 17 Конвенції - Заборона зловживання правами: «Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції».

Положення про зловживання було включено до Конвенції, щоб «захистити держави-учасниці від діяльності, яка загрожує збереженню самих демократичних прав і свобод»[1, с. 26]. Відповідно до цього положення, в системі Конвенції не існує дозволів антидемократичним групам і окремим особам отримувати прибуток від фундаментальних прав, щоб придушити або знищити демократію чи демократичні цінності.

Отже, стаття 17 ЄКПЛ є яскравим вираженням концепції войовничої демократії. В контексті ЄКПЛ концепція демократії розуміється дуже широко і стосується не лише формальних рамок для демократичного прийняття рішень у сенсі «правління народу» та правління більшості, а й до змістовних цінностей та принципів, які слід поважати при прийнятті рішень, зокрема (політичний) плюралізм, толерантність, принцип недискримінації та повага до верховенства права. Заборона зловживання правами в законодавстві про права людини набуває чіткої форми, а саме як спроба зруйнувати демократичну систему, її цінності та принципи. Іншими словами, положення про зловживання в законі про права людини відображає турботу про захист демократії та основних прав і запобігає діям, які підривають ці принципи. Правова боротьба проти антидемократичних діячів, спрямованих на знищення демократії, є основним фокусом концепції войовничої демократії. Незважаючи на те, що немає загально визнаного визначення войовничої демократії, її можна описати як демократичну систему, яка прийняла та застосовує превентивні, *prima facie* (з першого погляду) недемократичні правові інструменти, щоб захистити себе від ризику бути поваленою антидемократичними акторами, які використовувати політичні права та демократичні процедури з метою його ліквідації.

Література:

1. A. Robertson (ed.), Collected edition of the 'Travaux Préparatoires', vol. IV, The Hague: Martinus Nijhof, 1975-1985, p. 26.

Якимчук Світлана Олексіївна,

доцент кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент, адвокат, член Науково-консультативної ради при Раді адвокатів Хмельницької області

ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожній фізичній та юридичній особі право на розгляд судом упродовж розумного строку цивільної, кримінальної, адміністративної, господарської справи і справи про адміністративне правопорушення, в якій ця особа є стороною. [1]

Процесуальні строки посідають одне із основних місць у комплексному захисті прав людини. Дотримання процесуальних строків впливають не тільки на ефективність розгляду справ, а також на те чи взагалі буде можливим сам захист порушених прав та інтересів. Це стосується дотримання строків встановлених для:

- звернення за захистом порушених прав та інтересів особи;

- розгляду справи;
- оскарження і перегляду судових рішень;
- виконання судового рішення.

Проблеми недотримання та порушення процесуальних строків існували завжди.

Питання розумності розгляду судових справ неодноразово було предметом розгляду і Європейським судом з прав людини. В кожній конкретній справі Європейський суд з прав людини аналізує сукупність обставин, які могли вплинути на тривалий розгляд справи з порушенням процесуальних строків. Як свідчить практика Європейського суду з прав людини такими обставинами можуть бути: складність самої справи, множинність сторін, поведінка учасників процесу, а також і інші обставини як об'єктивні, так і суб'єктивні, які затягують процес і впливають на швидкість розгляду справи.

На сьогодні в умовах воєнного стану питання розгляду судових справ в розумні строки стає надзвичайно важким, а деколи майже неможливим. Оскільки питання недостатнього фінансування органів судочинства, велике навантаження на суддів, відсутність достатньої кількості суддів та допоміжних працівників, відсутність нормальних умов праці (таких як: постачання електроенергії, забезпечення судів доступом до мережі Інтернет, постійні повітряні тривоги та ін.) – це реалії сучасного українського судочинства, які також не сприяють дотриманню процесуальних строків і разом з тим не сприяють реальному захисту порушених прав та свобод людини.

Однак існують і зловживання учасників судового процесу, які дуже часто порушують процесуальні строки без поважних на те причин і звертаються до суду з проханням поновлення чи продовження таких строків, посилаючись лише на воєнний стан в країні.

Судова практика пішла тим шляхом, що для поновлення пропущеного процесуального строку одного посилання лише на воєнний стан в країні не є достатнім. Верховний Суд наголошує, що для поновлення процесуального строку у випадку його пропуску з причин, пов'язаних із запровадженням воєнного стану в Україні, в кожному конкретному випадку має бути враховано доводи, наведені у заяві про поновлення такого строку. Такою підставою можуть бути обставини, що виникли внаслідок запровадження воєнного стану та унеможливили виконання учасником судового процесу процесуальних дій протягом установленого законом строку (ухвала Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного Суду від 29 серпня 2022 року у справі № 127/2897/13-ц).[2]

Разом з тим, суворе застосування судами під час воєнного стану процесуальних строків стосовно звернення до суду із позовними заявами, апеляційними і касаційними скаргами, іншими процесуальними документами може мати ознаки невинуватеного обмеження доступу до суду, гарантованого статтями 55, 124, 129 Конституції України, ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Таку позицію Верховний Суд зазначає у постанові від 29 вересня 2022 року справа № 500/1912/22. [3] У даній справі суди попередніх інстанцій не врахували, що позивач є учасником бойових дій, що підтверджується копією посвідчення та відповідно до Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №65/2022 «Про загальну мобілізацію» **мобілізований у першу хвилю (оперативні резервісти, колишні військовослужбовці та ветерани АТО та ООС)**. Вказані обставини можуть свідчити про пропуск строку звернення позивача до суду за захистом його прав з поважних причин та є підставою для поновлення судом строків, встановлених частиною другою статті 122 КАС України.

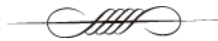
Верховний Суд зазначає, що при застосуванні процесуальних норм слід уникати як надмірного формалізму, так і надмірної гнучкості, які можуть призвести до нівелювання процесуальних вимог, встановлених законом. Надмірний формалізм у трактуванні процесуального законодавства визнається неправомірним обмеженням права на доступ до

суду як елемента права на справедливий суд згідно зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. [3]

Отже, навіть в умовах воєнного стану суди продовжують здійснювати судочинство, беручи за основу те, що конституційне право людини на судовий захист не може бути обмежено!

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Від 04.11.1950 року. URL:https://ips.ligazakon.net/document/MU50K02U?an=627813&ed=2013_06_24
2. Ухвала Касаційного Цивільного Суду у складі Верховного Суду від 29 серпня 2022 року у справі № 127/2897/13-ц URL:<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=106017678&red=10000358826a25cee905eddcc6ccb7cd7726b7&d=5#:~:text=%D0%A3%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%8E%20%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D1%83%20%D0%B2%D1%96%D0%B4%2021,%D1%96%D0%BD%D1%88%D1%96%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83.>
3. Постанова Верховного суду від 29 вересня 2022 року справа № 500/1912/22. URL:https://verdictum.ligazakon.net/document/106545406?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

Яцина Максим Олександрович,

*асистент кафедри політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права
Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника, доктор філософії у галузі права (PhD)*

ДІЯЛЬНІСТЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА З ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Повномасштабне вторгнення збройних сил РФ 24 лютого 2022-го стало без перебільшення найтрагічнішим випробуванням у сучасній історії України, назавжди розділивши життя українців на «до» і «після». Хоча на сході бойові дії різної інтенсивності точилися ще з 2014 року, проте прихід повномасштабної воєнної загрози у більшість регіонів та найбільші міста України ознаменував собою початок якісно нового періоду в національній історії. Тож саме сьогодні стаємо свідками процесів, які, ймовірно, визначатимуть майбутнє на найближчі роки та десятиліття не тільки України, а й світу загалом.

Поряд із закономірним в умовах воєнного стану посиленням ролі держави як провідного оператора безпекової сфери стратегічно визначальним ресурсом у забезпеченні стійкості, обороноздатності, а надалі й глобальної конкурентоспроможності української держави є людський ресурс, адже перші місяці війни в Україні вкотре доводять, що українське громадянське суспільство сьогодні є сильним, згуртованим та ефективним як ніколи раніше.

Як зазначають політологи та соціологи, одна з небагатьох корисних властивостей війни — її здатність, по суті, «відбракувати» неефективні, віджилі соціально-політичні моделі, часто (хоча не завжди) стимулюючи масштабні зрушення та постання нових, досконаліших форм і практик організації державного та суспільного життя.

Як і у 2014-му, відповідь суспільства на виклик зовнішньої агресії виявилася стрімкою та дієвою. Війна поставила перед державою непрості задачі, для вирішення яких часто бракує не просто ресурсів, а й інституційних можливостей.

Правоохоронна система, з початком повномасштабної війни теж стикнулася з рядом викликів, серед яких: 1) необхідність документування та розслідування масових актів скоєння воєнних злочинів, при цьому надалі продовжуючи виконувати функції забезпечення правопорядку; 2) втрати доступу до тимчасово окупованих територій, адже саме вони стали епіцентром масових злочинів зі сторони окупантів.

Розв'язання цих завдань є певним викликом для правоохоронної системи, адже кадровий голод, який спостерігається останніми роками серед правоохоронних органів, необхідність перебувати у стані підвищеної та інтенсивнішої роботи, в умовах воєнного стану, а подекуди фізична неможливість знаходження у тих частинах України, які наразі перебувають в окупації - це далеко не повний перелік чинників, які стоять перепонами на шляху до їх ефективної роботи.

Саме тут громадянське суспільство стало, певною мірою несподіваною опорою, для правоохоронних органів, адже багато громадських інституцій, з початком повномасштабного вторгнення, насамперед, правозахисних організацій змінили свій фокус діяльності у бік війни. Активність і ступінь залучення громадянського суспільства у діяльність, пов'язану із подоланням наслідків війни РФ проти України демонструє високий рівень залученості різного роду громадянських інститутів до цього процесу, яка здійснюється у різних напрямках (від допомоги армії - до евакуації цивільного населення з зони бойових дій тощо). Зокрема, багато громадських інституцій почали здійснювати діяльність з фіксації воєнних злочинів, вчинені в ході воєнних дій.

Невибіркові обстріли, вбивства цивільних, позасудові страти тощо - до документування всіх жахів, які вчиняються під час війни, долучилося чимало громадських інститутів, як вітчизняних так і іноземних. Вони змогли налагодити та напрацьовували методики фіксації пошкоджень, опитування свідків. Вивчали механізми звернення до різноманітних інстанцій і зверталися до них, щоб викрити злочинців і щоб вони були покарані. Як наголошують західні науковці (*Paul Williams, Jessica Levy*) збільшення міжнародного інтересу до документації воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду тощо, стало можливим завдяки значним зростанням кількості інститутів громадянського суспільства, що беруть участь з документування, а також поширення мобільних технологій, які розширюють можливості для фіксації та оброблення інформації [1, с. 459].

На важливій ролі громадських інститутів у процесі документування воєнних злочинів вказує той факт, що Євроюст та Офіс прокурора Міжнародного кримінального суду (далі - МКС) 21 вересня, опублікували Рекомендації для громадянського суспільства щодо документування міжнародних злочинів, зокрема воєнних злочинів та злочинів проти людяності [2]. Це практична допомога організаціям громадянського суспільства, які прагнуть збирати та зберігати інформацію, аби сприяти розслідуванню та судовому переслідуванню на національному рівні та в МКС, як наголошують автори цієї ініціативи.

Рекомендації було розроблено на основі досвіду Офісу прокурора МКС, Євроюсту, Європейської мережі з розслідування та притягнення до відповідальності за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини (*Genocide Network*), громадських організацій, прокурорів та міжнародних партнерів. Документ містить чіткі вказівки щодо ефективних підходів до документування, які можуть сприяти розгляду справ у національних і міжнародних судах.

Крім того, громадські інституції можуть співпрацювати з МКС. Стосовно МКС, то тут варто відзначити наступне. Громадські організації відіграють життєво важливу роль стосовно розслідувань МКС. Вони часто мають прямі знання про порушення та контакти з громадами жертви та свідків. Громадські організації також можуть мати змогу задокументувати порушення незабаром після того, як вони відбудуться, та скласти

інформацію щодо моделей порушень. Дійсно, громадські організації можуть бути основними джерелами інформації, що привертає увагу прокурора ІСС до ситуацій, коли були вчинені злочини. Стосовно цього аспекту діяльності суду над прийняті Рекомендації, які визначають, що органи та підрозділи суду та прокурора можуть взаємодіяти з посередниками та дозволяти їм виконувати такі функції щодо кожної перерахованої основної мети:

(a) допомагати в інформаційно-роз'яснювальній діяльності та інформаційній діяльності на місцях;

(b) допомога стороні або учаснику в проведенні розслідувань шляхом виявлення доказів та/або свідків і сприяння контакту з потенційними свідками;

(c) допомога (потенційним) жертвам щодо подання заяви, запиту на додаткову інформацію та/або повідомлення про рішення щодо представництва, участі чи відшкодування;

(d) спілкуватися з потерпілим/свідком у ситуаціях, коли пряме спілкування з Судом може поставити під загрозу безпеку потерпілого/свідка;

(e) зв'язок між законними представниками та потерпілими з метою участі/відшкодування жертвам;

(f) допомагати як у виконанні його мандату, пов'язаному з відшкодуванням, призначеними Судом проти засудженого, так і у використанні інших ресурсів на користь жертв відповідно до положень статті 79 Римського статуту [3 с. 6].

Серед представників українського суспільства до процесу документування воєнних злочинів долучились численні громадські організації, центри безоплатної правової допомоги, освітні установи тощо. Всі вони щодня здійснюють діяльність з фіксації, збирання доказів, аналізу даних, які потім передаються до компетентних правоохоронних органів.

Однак, представники світової громадськості теж не залишилися осторонь, з власної ініціативи вони теж провадять діяльність з документування воєнних злочинів. Яскравий приклад – це діяльність Глобальна робоча група з документування: Українська робоча група (*Global Accountability Network's Ukraine Task Force*), яка під керівництвом проф. Девіда М. Крейна (*pr. David M. Crane*), який був головним прокурором у Спеціальному трибуналі по Сієрра Леоне у 2002-2005 рр., у співпраці з Українською асоціацією адвокатів, Асоціацією адвокатів штату Нью Йорк та українськими і американськими юристами, ще від початку повномасштабного вторгнення рф до України зайнялась документуванням воєнних злочинів. Зокрема, у грудні 2022 р. було закінчено звіт Російські військові злочини проти України: злам міжнародного гуманітарного права Російською Федерацією (*Russian war crimes against Ukraine: the breach of International Humanitarian Law by the Russian Federation*) [4]. У звіті міститься детальний аналіз воєнних злочинів, що вчинила рф з 24 лютого 2022 р., аналіз порушень міжнародного гуманітарного права рф в Україні, а також пропозиції щодо майбутнього міжнародного трибуналу над рф по Україні. Зокрема, у звіті проаналізовано випадки військових злочинів, які робоча група систематизувала на такі групи: незаконній обстріли медичних установ; використання безрозбірних кластерних боєприпасів; навмисно спричинені великі страждання та вбивство мирних жителів; викрадення, затримання державних чиновників та взяття заручників; переслідування журналістів та представників преси; бомбардування під час евакуації та обстріли гуманітарних коридорів; примусова депортація українських громадян; злочини агресії.

Підсумовуючи, варто наголосити на тому, що документування воєнних злочинів є важливою складовою процесу притягнення винних до відповідальності. Зважаючи на велику кількість ініціатив, які здійснюються інститутами громадського суспільства та громадськістю з документування воєнних злочинів, нам варто продумати законодавчі механізми для використання результатів їх роботи у подальшому. Враховуючи, що сьогодні широко обговорюється ідея спеціального трибуналу щодо рф, як суспільством, так і

державою та міжнародним співтовариством, то дане завдання набуває особливої актуальності.

Література:

1. Paul Williams, Jessica Levy. Documentation for Accountability, *Case Western Reserve Journal of International Law*. №52. 2020. P. 451-465 URL: https://digitalcommons.wcl.american.edu/facsch_lawrev/1272
2. Guidelines Governing the Relations between the Court and Intermediaries. International Criminal Court. March 2014. 8 p. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/GRCI-Eng.pdf>
3. Documenting international crimes and human rights violations for accountability purposes: Guidelines for civil society organisations. Eurojust, the Genocide Network and the Office of the Prosecutor of the International Criminal Court, 2022. 62 p. URL: <https://doi.org/10.2812/682168>
4. Russian war crimes against Ukraine: the breach of International Humanitarian Law by the Russian Federation. The Global Accountability Network's Ukraine Task Force. December 2022. 617 p.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

збірник тез

*Науково-практичного круглого столу,
присвяченого 74-й річниці проголошення
Загальної декларації прав людини
(м. Хмельницький, 9 грудня 2022 року)*

Відповідальний редактор – *Галус О.О.*

Комп'ютерний набір – *Галус О.О.*

Верстка – *Галус О.О.*

Підписано до друку 29.12.2022 р. Формат 60x84 ¹/₁₆
Ум. друк. арк. 11,8. Наклад 50 прим. Зам. №73.

Віддруковано у Хмельницькому університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова.
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8
Тел.: (382) 71-75-91
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики,
телебачення та радіомовлення України
про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 6982 від 19.11.19 р.